

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**



**MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER BAĞLAMINDA
KATILIM BANKALARININ ZORUNLU KARŞILIK VE
LİKİDİTE YÖNETİMİNE İLİŞKİN YENİ UYGULAMA
ÖNERİLERİ**

(DOKTORA TEZİ)

Danışman
Prof. Dr. İrfan KALAYCI

Hazırlayan
Atilla ÜNLÜ

MALATYA -2022

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER BAĞLAMINDA KATILIM
BANKALARININ ZORUNLU KARŞILIK VE LİKİDİTE
YÖNETİMİNE İLİŞKİN YENİ UYGULAMA ÖNERİLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan

Atilla ÜNLÜ

Danışman

Prof. Dr. İrfan KALAYCI

MALATYA 2022

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. İrfan Kalaycı danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım “Makroekonomik Göstergeler Bağlamında Katılım Bankalarının Zorunlu Karşılık ve Likidite Yönetimine İlişkin Yeni Uygulama Önerileri” başlıklı çalışmamda bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Atilla ÜNLÜ

TEŞEKKÜR

Doktora eğitimim boyunca engin bilgi ve birikimiyle bana yol gösteren, sabrını ve güvenini biran olsun esirgemeyen kıymetli hocam **Prof. Dr. İrfan Kalaycı'ya;**

Tez çalışmama görüş ve önerileriyle katkı sağlayan değerli tez kurulu üyelerine;

Tez çalışmam boyunca mesleki bilgi ve becerisinden yararlandığım **Tuğçe Güzelyurt Güçlü, Ayşenur Aşıcı, Mehmet Serdar Çelik ve Alişan Ünlü 'ye;**

Her zaman yanımda olduğunu hissettiren, desteğiyle güç veren, sabrını ve desteğini biran olsun esirgemeyen yol arkadaşım, sevgili eşim **Demet ÜNLÜ' ye**

Sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Atilla ÜNLÜ

MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER BAĞLAMINDA KATILIM BANKALARININ ZORUNLU KARŞILIK VE LİKİDİTE YÖNETİMİNE İLİŞKİN YENİ UYGULAMA ÖNERİLERİ

ÖZET

Katılım bankalarının kuruluş gerekçeleri, bu bankaların geleneksel bankacılık yöntemlerinden farklılaşmasını sağlamakta ve özgünlüğünün temelini oluşturmaktadır. Katılım bankalarının faaliyet gösterdiği ülkelerin bankacılık sistemleri çoğunlukla ikili bir görünüme sahiptir. Merkez bankaları bu sistem içerisinde yer alan oyuncular ile görev ve sorumlulukları çerçevesinde yoğun bir ilişki kurmaktadır. İkili bankacılık sisteminde katılım bankacılığı ilkelerinin tamamen gözetilmesine yönelik bir merkez bankası anlayışı mevcut değildir. Bu durum katılım bankaları ile merkez bankaları arasında gerçekleşen bazı uygulamalarda katılım bankacılığı ilkelerinin ihlal edilmesine yol açmaktadır.

Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ile TCMB ilişkileri, içerisinde birçok sorunu barındırmaktadır. Bu sorunlar arasında; TCMB’nin zorunlu karşılık uygulaması doğrultusunda katılım bankalarının faiz içerikli bir sürece maruz bırakılması, açık piyasa işlemleri (APİ) çerçevesinde gerçekleştirilen repo uygulamasının tartışmalı bir ürün olan sat-geri al (Bey’u’l-İne) uygulaması kapsamında gerçekleştirilmesi, APİ ve hazır imkân uygulamalarında geleneksel bankalara kıyasla katılım bankalarına sınırlı sayıda ürün ile hizmet sunulması gibi hususlar yer almaktadır. Bu sorunların toplamında karşımıza çıkan tablo ise TCMB nezdinde katılım bankacılığı alt yapısına uygun bir sisteminin mevcut olmadığıdır.

Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ile TCMB arasındaki işlemleri katılım bankacılığı ilkeleri temelinde yeni uygulama önerileri üzerinden şekillendirmek ve bu önerilerin para politikası, kurumsal kimlik politikaları, makro iktisadi değişkenler üzerindeki olası etkilerini çözümlemektir. Uygulama önerileri çerçevesinde; ilk olarak, TCMB nezdinde katılım bankacılığı sistemine uygun bir alt yapının oluşturulması amacıyla faizsiz pencere sistemine dayanan bir sistemin kurulması önerilmiştir. Ardında bu organizasyon çatısı altında zorunlu karşılık işlemleri ile para ve sermaye piyasası işlemlerine yönelik yeni uygulama önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Faizsiz Finans, Faizsiz Bankacılık, Katılım Bankacılığı, Merkez Bankacılığı, Makro Ekonomi.

NEW PRACTICE RECOMMENDATIONS ON THE MANAGEMENT OF
REQUIRED PROVISIONS AND LIQUIDITY OF PARTICIPATION BANKS IN
THE CONTEXT OF MACROECONOMIC INDICATORS

ABSTRACT

The reasons for the establishment of participation banks make these banks different from traditional banking methods and form the basis of their originality. The banking systems of the countries in which participation banks operate mostly have a dual appearance. Central banks establish an intense relationship with the players in this system within the framework of their duties and responsibilities. In the dual banking system, there is no central bank understanding for fully observing the principles of participation banking. This situation leads to the violation of participation banking principles in some practices between participation banks and central banks.

The relations between the participation banks operating in Turkey and the Central Bank of Turkey Republic (CBTR) contain many problems. Among these problems there are issues such as exposure of participation banks to an interest-based process in line with the CBTR's required reserve application, implementation of the repo application that is implemented within the framework of open market operations (OMO) within the scope of the controversial sell-rebuy (Bey'ul-İne) application, providing a limited number of products and services to participation banks compared to traditional banks in API and ready-made facility applications. The picture that emerges in the sum of these problems is that the CBTR does not have a system suitable for the participation banking infrastructure.

The main purpose of the study is to shape the transactions between the participation banks operating in Turkey and the CBTR on the basis of participation banking principles through the new application proposals and to analyse the possible effects of these proposals on monetary policy, corporate identity policies and macroeconomic variables. Within the framework of application suggestions; first of all, it was proposed to establish a system based on the interest-free window system in order to create an infrastructure suitable for the participation banking system at the CBTR. Then, new application proposals for required reserve transactions and money and capital market transactions are included under the umbrella of this organization.

Keywords: Interest Free Finance, Interest Free Banking, Participation Banking, Central Banking, Macro Economy.

İÇİNDEKİLER

MAKROEKONOMİK GÖSTERGELER BAĞLAMINDA KATILIM BANKALARININ ZORUNLU KARŞILIK VE LİKİDİTE YÖNETİMİNE İLİŞKİN YENİ UYGULAMA ÖNERİLERİ

TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEMA LİSTESİ.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GRAFİK LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKALARI ve UYGULAMA ÖNERİLERİNE YÖNELİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Katılım Bankalarına Yönelik Kavramsal Çerçeve.....	4
1.1.1. Faiz Tanımları / Yaklaşımları	4
1.1.2. Faizsiz (İslami) Finans	10
1.1.3. Katılım Bankacılığı	12
1.1.3.1. Katılım Bankalarının Kuruluşunu Etkileyen Önemli Gerekçeler	13
1.1.3.2. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri	15
1.1.4. Katılım Bankacılığı Uygulamaları	17
1.1.4.1. Fon Toplama Yöntemi	17
1.1.4.2. Fon Kullandırma Yöntemi	18
1.1.5. Dünyada Katılım Bankacılığı ve Uluslararası Faizsiz Bankacılık Kuruluşları... 24	
1.1.5.1. Dünyada Katılım Bankacılığının Gelişimi.....	24
1.1.5.2. Uluslararası Faizsiz Bankacılık Kuruluşları.....	29
1.1.6. Türkiye’de Katılım Bankacılığı	30
1.1.6.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığı Tarihsel Gelişimi	30

1.1.6.2. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Güncel Görünümü.....	32
1.2. Uygulama Önerilerine Yönelik Kavramsal Çerçeve	37
1.2.1. Faizsiz Bankacılık Organizasyonları (Faizsiz Pencereleler).....	37
1.2.1.1. Faizsiz Pencere Uygulamalarına Yönelik Esaslar.....	39
1.2.1.2. Faiz Pencere Sistemine Küresel Bakış.....	41
1.2.2. İslami Hisse Senetleri	43
1.2.3. Varlık Fonu	44
1.2.3.1. Ulusal Varlık Fonlarının Tanımı, Amaçları ve Güncel Görünümleri	45
1.2.3.2. Türkiye Varlık Fonu.....	49
1.2.3.2.1. Türkiye Varlık Fonu’unda Yer Alan Şirketlerin Katılım Hisse Senetleri Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

TCMB İLE TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

2.1. Merkez Bankacılığı.....	56
2.1.1. Dünyada Merkez Bankacılığının Tarihsel Gelişimi	56
2.1.2. Türkiye’de Merkez Bankacılığının Tarihsel Gelişimi	58
2.2. TCMB Para Politikası Uygulamalarının Katılım Bankalarına Yansıması.....	60
2.2.1. TCMB’nin Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Uygulamaları.....	61
2.2.1.1. Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Faiz Ödemeleri.....	64
2.2.1.2. Zorunlu Karşılıklar Uygulamasının Katılım Bankalarına Yansıması.....	65
2.2.2. TCMB’nin Açık Piyasa İşlemine Yönelik Uygulamaları	68
2.2.2.1. TCMB Açık Piyasa Uygulamalarının Katılım Bankalarına Yansıması.....	71
2.2.3. TCMB’nin Son Kredi Merci Kapsamında Hazır İmkân Uygulamaları	76
2.2.3.1. TCMB Hazır İmkân Uygulamalarının Katılım Bankalarına Yansıması.....	78
2.3. Dünyada Merkez Bankalarının Faizsiz Bankalara Yaklaşımı	80
2.3.1. Merkez Bankaları ile Faizsiz Bankaların Para Piyasası İşlemlerine Yönelik Genel Bir Değerlendirme	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINA YÖNELİK YENİ UYGULAMA ÖNERİLERİ

3.3. Öneriler

3.3.1. TCMB Bünyesinde, Katılım Penceresi Açılması (Öneri 1) 101

3.3.1.1. TCMB Nezdinde Katılım Penceresi Açılmasının Mali Piyasalar ve Kurumsal Kimlik Politikaları Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi 104

3.3.2. Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Uygulama Önerileri (Öneri 2) 109

3.3.2.1. Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Önerilen Uygulamaların Para Politikası, İktisadi Değişkenler ve Mali Piyasalar Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi .. 115

3.3.3. Para Piyasa İşlemlerine Yönelik Uygulama Önerileri (Öneri 3) 122

3.3.3.1. Organize Teverruk Alt Yapılı Uygulama Önerileri (3.1) 123

3.3.3.2. Organize Ters Teverruk Alt Yapılı Uygulama Önerisi (3.2) 126

3.3.3.2.1 Organize Teverruk Alt Yapılı Uygulama Önerilerinin, Para Politikası, İktisadi Değişkenler ve Mali Piyasalar Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi 128

3.3.3.3 Muşâraka Sukuk Alt Yapılı Uygulama Önerisi (3.3) 135

3.3.3.3.1. Müşareke (Proje Endeksli) Alt Yapılı Uygulama Önerisinin Para Politikası, İktisadi Değişkenler ve Mali Piyasalar Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi..... 138

3.3.3.4. Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi (3.4) 142

3.3.3.4.1.Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi Para Politikası, İktisadi Değişkenler ve Mali Piyasalara Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi..... 148

SONUÇ 151

KAYNAKÇA 156

MİNİ SÖZLÜK..... 180

EKLER 182

ŞEMA LİSTESİ

Şema 1.1: Faizsiz Finans Sektörünün Varlık Dağılımı.....	12
Şema 1.2 Katılım Bankacılığına Ait Temel İlkeler.....	15
Şema 1.3: Katılım Bankalarının Teverruk Alt Yapılı Uygulamaları.....	23
Şema 1.4: Küresel Bankacılık Sektörünün Pazar Payı Dağılımı.....	26
Şema 1.5: Batılı Ülkelerdeki İslami Banka Sayısı.....	28
Şema 1.6: Türkiye’de Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi.....	32
Şema 1.7: Türkiye’deki Katılım Bankalarının Pazar Payı Dağılımı.....	35
Şema 1.8: Bankacılık Sektöründe, Katılım Bankalarının Pazar Payı Dağılımı.....	37
Şema 1.9: Faizsiz Pencerelelere Yönelik Temel Esaslar.....	40
Şema 1.10 : Faizsiz Bankaların Dağılımları.....	41
Şema 1.11: Faizsiz Pencere Kuruluşları.....	41
Şema 1.12: UVF’lerin Bölgesel Dağılımları.....	47
Şema 1.13: Sukuk İhracı Gerçekleştiren UVF’ler.....	49
Şema 1.14: TVF’nin Aktif Büyüklüğünün Sektörel Dağılımı.....	51
Şema 1.15: TVF’de Yer Alan Şirketler ve Hisse Oranları.....	51
Şema 1.16: Kamu Katılım Bankalarının Sektör İçerisindeki Pazar Payları.....	52
Şema 1.17: TVF’de Yer Alıp BİST’te İşlem Gören Firmalar.....	53
Şema 1.18: TVF Şirketlerine Yönelik Birinci Filtreleme Süreci.....	54
Şema 2.1: Para Politikasının Ekonomiyi Etkileme Süreci.....	60
Şema 2.2: Merkez Bankalarının Zorunlu Karşılık Uygulamasındaki Temel Amaçları.....	61
Şema 2.3: TCMB’nin Zorunlu Karşılık Uygulamasına Tabi Türk lirası ve Yabancı Para Yükümlülükleri.....	62
Şema 2.4: TCMB API İşlem Çeşitleri.....	68

Şema 2.5: TCMB'nin Katılım Bankalarının Likidite Yönetimine Yönelik Düzenlemeleri.....	72
Şema 2.6: Katılım Bankaları Tarafından Gerçekleştirilen Ters Repo İşlem Tutarları (Milyon TL)	74
Şema 2.7: TCMB ile Katılım Bankaları Arasında Repo İşlemine Ait İş Akışı.....	74
Şema 2.8: TCMB Tarafından Sunulan Hazır İmkânlar	77
Şema 2.9: IIMM Genel Yapısı.....	81
Şema 2.10: IIMM Mali Piyasalardaki Yeri	82
Şema 2.11: Bankalararası Mudârabaha Uygulaması.....	83
Şema 2.12: BNM Çerçevesinde Gerçekleştirilen Vedia Uygulaması.....	84
Şema 2.13: BNM Çerçevesinde Gerçekleştirilen Rehin Uygulaması.....	85
Şema 2.14: Bursa Suq al-Sila Çerçevesinde Emtia Murabahası Yöntemi.....	86
Şema 2.15: IIMM Çatısı Altında Emtia Murabahası Yöntemi.....	87
Şema 2.16: Teminatlı Murabaha Uygulaması.....	89
Şema 2.17: Birleşik Krallıkta İslami Bankacılığın Gelişimi.....	90
Şema 2.18: İngiltere Merkez Bankası Tarafından Sunulan İslami Para Piyasası Ürünleri.....	91
Şema 2.19: Emtia Murabahası (Depozitli).....	92
Şema 2.20: Vekâlet Yöntemi.....	93
Şema 2.21: Sat ve Geri Satın Al Yöntemi.....	94
Şema 2.22: Emtia Murabahası.....	96
Şema 2.23: Vekâlet Yöntemi.....	97
Şema 3.1: Faizsiz İşlem Duvarı.....	102
Şema 3.2: TCMB'nin Faizsiz Pencere Açmasının Mali Piyasalar Üzerine Olası Etileri.....	105
Şema 3.3: TCMB'nin Misyon ve Vizyonu.....	106

Şema 3.4: TCMB'nin Kurumsal Kimlik Politikasının Alt Bileşenleri.....	108
Şema 3.5: Türk Lirası ve Döviz Cinsinden Oluşturulan Önerilerde Yer Alan Unsurlar.....	110
Şema 3.6: K/Z Ortaklığı Temelinde Zorunlu Karşılık Uygulama Önerisi (TL).....	111
Şema 3.7: K/Z Ortaklığı Temelinde Zorunlu Karşılık Uygulama Önerisi (YP).....	114
Şema 3.8: Zorunlu Karşılık İşlemlerinde Parasal Aktarım Mekanizması (Banka ve Kredi Kanalı).....	116
Şema 3.9: Uygulama Önerisi Kapsamında Parasal Aktarım Mekanizmasının Olası Etkileri (Banka ve Fon Kullandırdım Kanalı).....	117
Şema 3.10: Para Piyasa İşlemlerine Yönelik Uygulama Önerileri.....	123
Şema 3.11: Para Piyasa İşlemleri Kapsamında Organize Teverruk Alt Yapılı Finansman Önerisi.....	125
Şema 3.12: Para Piyasa İşlemleri Kapsamında Organize Ters Teverruk Alt Yapılı Finansman Önerisi.....	127
Şema 3.13: APİ Çerçevesinde Parasal Aktarım Mekanizması (Faiz Kanalı).....	130
Şema 3.14: Hisse Senedine Dayalı Teverruk Uygulama Önerisinin Para Politikası Kapsamında Olası Etkileri.....	131
Şema 3.15: Parasal Aktarım Mekanizması (Varlık Kanalı).....	132
Şema 3.16: Teverruk Alt Yapılı Uygulama Önerisinin Parasal Aktarım Mekanizması Üzerine Olası Etkileri (Varlık Kanalı).....	133
Şema 3.17: Muşâraka sukuk (Proje Endeksli) Alt Yapılı Finansman Önerisi.....	137
Şema 3.18: Uygulama Önerisi Kapsamında Parasal Aktarım Mekanizmasının Olası Etkileri (Banka ve Fon Kullandırdım Kanalı).....	140
Şema 3.19: Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi (1. Aşama).....	143
Şema 3.20: Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi (2. Aşama).....	145
Şema 3.21: Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi (3. Aşama).....	147

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1.1: Faize; Dinsel, Fikirsal ve Bilimsel Bakış.....	10
Tablo 1.2: Faizsiz Bankacılığının Tarihsel Gelişimi.....	25
Tablo 1.3: En yüksek Aktif Değere Sahip İlk 10 Faizsiz Banka.....	27
Tablo 1.4: Uluslararası Faizsiz Bankacılık Kuruluşları.....	29
Tablo 1.5: Türkiye’deki Katılım Bankalarının Ait Başlıca Finansal Göstergeleri.....	34
Tablo 1.6: Katılım Bankacılığı ve Sektörün Finansal Büyüklüklerinin Kıyaslaması.....	36
Tablo 1.7: Faizsiz Bankacılık Organizasyonlarının Karşılaştırması.....	38
Tablo 1.8: Faizsiz Pencerelelerin Sektör İçerisindeki Konumu.....	42
Tablo 2.1: 1661-2020 Yılları Arasında Dünyadaki İktisadi Gelişmeler ve Merkez Bankalarının Temel Amaçları.....	57
Tablo 2.2: TCMB’nin Tarihsel Gelişimi.....	59
Tablo 2.3: TCMB ‘nin 2015-2020 Yılları Arasında Zorunlu Karşılık Tutarları	63
Tablo 2.4: Katılım Bankalarında Zorunlu Karşılık Uygulaması Doğrultusunda Tesis Edilmiş Katılım Fonları (Milyon).....	65
Tablo 2.5: 2016-2020 Yılları Arasında Katılım Bankalarına Ödenen Faiz Tutarları Toplamı (Bin TL).....	66
Tablo 2.6: APİ Kapsamında Katılım Bankaları ile Geleneksel Bankaların Karşılaştırması.....	71
Tablo 2.7: Katılım Bankalarının Repo İşlemlerinden Sağladığı Fonlar (Milyon TL)...	73
Tablo 2.8: Hazır İmkânlar Kapsamında Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırması	79
Tablo 2.9: Faiz Bankaların Para Piyasası Araçları.....	100
Tablo 3.1: Katılım Pencere Sistemin Organizasyon Yapısı.....	103
Tablo 3.2: K/Z Ortaklığı Temelinde Zorunlu Karşılık Uygulamasına Yönelik Örnek Vaka Çalışması.....	113

Tablo 3.3: Zorunlu Karşılık Uygulama Önerisinin Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Olası Etkileri.....	119
Tablo 3.4: Kâr ve Zarar Ortaklığı Temelinde Önerilen Zorunlu Karşılık Uygulamasının Genel Kapsamda Değerlendirilmesi.....	121
Tablo 3.5: Teverruk Alt Yapılı Uygulama Önerilerinin İktisadi Değişkenler Üzerine Olası Etkileri.....	134
Tablo 3.6: TCMB Katılım penceresi Muşâra Sükuk Kapsamında Olası Para Politikası Uygulama Süreci.....	139
Tablo 3.7: Muşâra Sükuk Alt Yapılı Önerilerinin İktisadi Değişkenler Üzerine Olası Etkileri.....	141
Tablo 3.8: Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisine Yönelik Temel Çerçeve.....	142
Tablo 3.9: Para Piyasa İşlemlerine Yönelik Uygulama Önerilerinin Genel Kapsamda Değerlendirilmesi.....	150

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1.1: Faizsiz Finans Sektörünün Aktif Gelişim Eğilimi.....	12
Grafik 1.2: Küresel Faizsiz Bankacılık Sektörünün Aktif Gelişim Eğilimi	25
Grafik 1.3: Faizsiz Bankaların Aktif Değerleri Açısından En İyi 10 ülke.....	26
Grafik 1.4: Türkiye’de Katılım Bankalarının Toplam Şube ve Personel Sayıları.....	32
Grafik 1.5: Türkiye’de Katılım Bankalarının Şube ve Personel Sayıları.....	32
Grafik 1.6: Katılım Bankalarının Aktif Gelişim Eğilimi	33
Grafik 1.7: Sektörlerin Aktif Değişim Eğilimi	35
Grafik 2.1: TCMB’nin 2015-2021 Yılları Arasında Zorunlu Karşılıklara Uyguladığı Faiz/Nema Oranı	64

KISALTMALAR

AAOIFI	(Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) İslami Bankalar ve Finans Kuruluşları için Muhasebe ve Denetim Örgütü
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	(European Economic Community) Avrupa Ekonomik Topluluğu
APİ	Açık Piyasa İşlemleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIMB	Bank Islam Malaysia Berhad
BİST	Borsa İstanbul
BNM	(Bank Negara Malaysia) Malezya Merkez Bankası
BoE	(Bank of England) İngiltere Merkez Bankası
BPP	Bankalararası Para Piyasası
CBB	(Central Bank Bahrain) Bahreyn Merkez Bankası
CBK	(Kuwait Commercial Bank) Kuveyt Ticaret Bankası
CBUAE	(United Arab Emirates Central Bank) Birleşik Arap Emirlikleri Merkez Bankası
CIIB	(Citi Islamic Investment Bank) Citi İslami Yatırım Bankası
CMF	(Collateralized Murabahah Facility) Teminatlı Murabaha Tesisi
DEİİYAB	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
FSA	(Financial Services Authority) Finansal Hizmetler Otoritesi
GCC	(Gulf Arab Countries Cooperation Council) Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
GİL	Gün İçi Limit
GLP	Geç Likidite Penceresi
GBP	(Great Britain Pound) Büyük Britanya Poundu
HMVKŞ	Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi

IBRD	(International Bank for Reconstruction and Development) Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICD	(Islamic Corporation for the Development of the Private Sector) Özel Sektörün Gelişimi için İslami Kuruluş.
ICP	(Islamic Certificates of Deposit) İslami mevduat sertifikaları
IDB	(Islamic Development Bank) İslami Kalkınma Bankası
IFSB	(Islamic Financial Services Board) İslami Mali Hizmetler Kurulu
IIMM	(Islamic Interbank Money Market) İslami Bankalararası Para Piyasası
IIRA	(Islamic International Rating Agency) İslami Uluslararası Derecelendirme Kurumu
IMF	(International Monetary Fund) Uluslararası Para Fonu
IRTI	(Islamic Research And Training Institute) İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü
IIFA	(International Islamic Fiqh Academy) Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi
KB	Katılım Bankası
KFH	(Kuwait Finance House) Kuveyt Finans Evi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
LİBOR	(London Interbank Offered Rate) Londra Bankalararası Faiz Oranı
LME	(London Metal Exchange) Londra Metal Borsası
MB	Merkez Bankası
MII	(Mudârabah Interbank Investment) Bankalararası Mudârabaha Yatırımı
NBK	(National Bank of Kuwait) Kuveyt Ulusal Bankası
ODKA	Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi
OPEC	(Organization of Petroleum Exporting Countries) Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü
ÖFK	Özel Finans Kurumu
ROK	Rezerv Opsiyon Katsayısı
ROM	Rezerv Opsiyon Mekanizması
SAMA	(Saudi Arabian Monetary Agency) Suudi Arabistan Para Ajansı

SBP	(State Bank of Pakistan) Pakistan Devlet Bankası
SPK	Sermaye Piyasası Kurumu
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TKBB	Türkiye Katılım Bankalar Birliği
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TVF	Türkiye Varlık Fonu
USD	Amerikan Doları
UVF	Ulusal Varlık Fonu
YP	Yabancı Para

GİRİŞ

Finansal piyasaların çoğunlukla ortodoks iktisadi görüşler temelinde şekillendirilmesi, Müslüman toplumların finansal piyasalar içerisindeki işlevini sınırlandırmıştır. Çünkü Müslüman toplulukların iktisadi yaklaşımları rabbanidir ve doğu veya batı öğretilerine dayanmamaktadır. Müslüman toplumların kendi inanç sistemlerine uygun bir finans piyasasının kurulmasına yönelik ilk tartışmalar ve akademik yayınlar 1950’li yıllarda başlamıştır. Bu süreci takiben ilk modern nitelikteki katılım bankası 1960’lı yıllar içerisinde kurulmuştur.

Katılım bankacılığı sektörünün gelişimine katkı sağlayan en önemli gelişme ise 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi vakasıdır. Bu süreçte petrol ihracatçısı ülkelerin; bir yandan petrol gelirlerinde artış yaşanırken diğer taraftan petrol gelirlerini Avrupa ve ABD’deki bankalara göndermeme düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Bu iki durum petrol ihracatçısı olan İslam ülkelerinin döviz mevduatlarını ciddi oranda artırmıştır. Bu rezervlerin kalkınma zorluğu çeken veya sermaye ihtiyacı olan İslam ülkelerine aktarılma düşüncesi ise, İslam Kalkınma Bankası’nın (1975) kurulmasına olanak sağlamıştır. İslam Kalkınma Bankası’nın kuruluşu ile birlikte birçok ülkede katılım bankalarının kuruluş süreci başlamıştır. Katılım bankacılığı sektörü geçen süre zarfında, faaliyet alanını Müslüman coğrafyaların dışına taşıması ise sektörün küresel finans piyasaları içerisinde önemli bir oyuncu olma sürecini başlatmıştır.

Katılım bankacılığı sektörünün yer aldığı ülkelerde, merkez bankaları çoğunlukla geleneksel bankacılık anlayışı çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu durum katılım bankaları ile merkez bankaları arasında gerçekleşen işlemlerin olumsuz bir görüntü vermesine yol açmaktadır. Benzer bir tablo Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ile TCMB arasında da söz konusudur. Bazı merkez bankaları (Malezya, Bahreyn ve İngiltere) bu olumsuz görünümünden arınmak amacıyla, İslami finans piyasalarında yer alan uygulamalar temelinde katılım bankaları ile ilişki kurulmasına yönelik önemli adımlar atmışlardır fakat TCMB bu noktada benzer bir gelişim göstermeyerek katılım bankaları ile dar bir çerçevede ilişki düzeyini sürdürmeyi tercih etmiştir.

TCMB'nin katılım bankaları ile kurduğu sınırlı ilişki düzeyi ise, katılım bankalarını faiz içerikli süreçlere zorunlu olarak tabi kılmakta veya fikhî açıdan yoğun tartışmalı olan ürünler çerçevesinde hizmet sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışma kapsamında TCMB ile katılım bankaları ilişkilerinde ele alınacak problemler şunlardır:

i- TCMB'nin katılım bankacılığı ekosistemine uygun bir alt yapıya sahip olmaması,

ii- TCMB'nin, zorunlu karşılık uygulaması kapsamında katılım bankalarından tesis ettiği rezervlere faiz ödemesi gerçekleştirmesi ve bu uygulama ile katılım bankalarının kuruluş ilkelerinin ihlaline yol açması,

iii-TCMB'nin API ve hazır imkân uygulamaları doğrultusunda sunduğu ürünlerin genellikle faiz içerikli olması nedeniyle katılım bankalarının söz konusu uygulamalardaki faaliyet alanını sınırlandırması, sınırlı alanda gerçekleştirilen işlemlerin ise fikhî açıdan yoğun tartışmalı olması.

Yukarıda belirtilen hususlar nedeniyle katılım bankaları, akademik çevrelerce ve İslam bilginlerince yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır fakat katılım bankalarının TCMB ile kurduğu ilişkiler çoğunlukla bir tercih değil zorunluluktur. Bu bağlamda sektörün yer aldığı piyasada, hâkim güç konumunda olan merkez bankasının, katılım bankaları ile ilişki düzeyini katılım bankacılığı ilkeleri temelinde gerçekleştirmesi; hem sektörün gelişimine katkı sağlayacak hem de söz konusu eleştirilere cevap niteliğinde olacaktır. Bu bilgiler ışığında çalışmanın dört temel amacı bulunmaktadır. Bu amaçlar şöyledir:

i- TCMB bünyesinde faizsiz pencere açmak suretiyle, katılım bankaları ile ilişki düzeyinin sağlıklı bir zeminde kurulmasına olanak sağlamak.

ii- TCMB'nin zorunlu karşılık uygulaması neticesinde katılım bankalarından tesis ettiği rezervlere yönelik gerçekleştirdiği faiz ödemelerini faizsiz bir içeriğe dönüştürmek.

iii-Katılım bankalarının para ve sermaye piyasaları kapsamında kullanabilecekleri yeni uygulama önerileri sunmak.

iv- Çalışmada önerilen uygulamaların; para politikası, kurumsal kimlik politikaları, mali piyasalar ve makroekonomik göstergeler üzerine olası etkilerinin çözümlenmesini gerçekleştirmek.

Bu amaçlar çerçevesinde burada öncelikle dünyada birçok geleneksel banka tarafından uygulanan ve alanyazınında İslami pencere/faizsiz pencere (Islamic windows) sistemi olarak adlandırılan uygulamanın TCMB tarafından uygulanması önerilmiştir. Bu neri doğrultusunda TCMB'nin katılım bankacılığı ilkeleri ile uyumlu çalışmasına yönelik bir zemin hazırlanmıştır. Ardından katılım bankalarının mevcut sistemde TCMB ile gerçekleştirdikleri uygulamaların, TCMB katılım penceresi çerçevesinde gerçekleştirilmesi sürecine gidilmiştir. Pencere sistemi çerçevesinde kurulan ilişkilerde faizsiz finans piyasalarında yer alan ürünler çıpa olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda zorunlu karşılık uygulamasına yönelik oluşturulan öneriler kr ve zarar ortaklığı temelinde, API ve hazır imkânlar kapsamında sunulan öneriler ise hisse senedine dayalı organize teverruk, hisse senedine dayalı organize ters teverruk, muşâraka sukuk ve karz-ı hasen uygulaması temelinde oluşturulmuştur. Ayrıca nerilen uygulamaların; para politikası, kurumsal kimlik politikaları, mali piyasalar ve makroekonomik göstergeler üzerindeki olası etkilerinin çözümlenmesi ile birlikte TCMB için faizsiz finans piyasalarında yer alan ürünlerin politika aracı özelliğini taşıyıp taşımadığı sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde katılım bankaları ve tez kapsamında önerilmiş olan uygulamalara yönelik kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Bu bağlamda iki alt başlık çerçevesinde sunulmuş olan bölümde öncelikle; faiz, faizsiz finans, katılım bankacılığı, katılım bankacılığı uygulamaları, dünyada katılım bankacılığı ve son olarak Türkiye'de katılım bankacılığının gelişimi incelenmiştir. İkinici alt başlıkta uygulama önerilerine yönelik kavramsal çerçevesinin oluşturulması amacıyla; İslami pencere sistemi, İslami hisse senetleri ve son olarak Türkiye Varlık Fonu boyutu incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde TCMB ile katılım bankalarının ilişkisi ele alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Dünyada ve Türkiye'de merkez bankacılığının tarihsel gelişimi incelenmiş, ardından TCMB uygulamalarının katılım bankalarına yansımaları çözümlenmiş ve son olarak Dünyada merkez bankalarının faizsiz bankalara yönelik yaklaşımları araştırılmıştır. Çalışmanın nc bölümünde araştırmanın problemleri ve amaçlar doğrultusunda hazırlanmış olan uygulama önerilerine yer verilmiştir. nerilerin para politikası, kurumsal kimlik politikaları ve makroekonomik göstergeler üzerindeki olası etkilerinin çözümlenmesi hususu da ilgili bölüm kapsamında ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda ise genel değerlendirmelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKALARI VE UYGULAMA ÖNERİLERİNE YÖNELİK KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Katılım Bankalarına Yönelik Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde katılım bankalarına yönelik kavramsal çerçevenin oluşturulması amacıyla faiz olgusu, katılım bankalarının kuruluşuna giden süreç, katılım bankacılığı uygulamaları ve son olarak dünyada ve Türkiye’de katılım bankacılığının gelişimi konuları ele alınmıştır.

1.1.1. Faiz Tanımları / Yaklaşımları

İktisat alanyazınında faiz kavramına yönelik aynı anlama gelen farklı tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda alanyazını çerçevesinde faiz kavramı üzerine yapılan tanımlamalar şöyledir:

- i-* Merkantilistlere göre faiz “kapitalin kirasıdır”(Deniz, 2006: 10).
- ii-* Fizyokratlara göre faiz topraktan elde edilen rantın karşılığıdır (Özsoy, 2021).
- iii-*Marx’a göre faiz, “*metanın artı - değerinin, yani metanın içerdiği ödenmemiş emeğin çeşitli bölümlerine verilen farklı adlardan başka bir şey değildir*” (Marx, 2010: 167).¹
- iv-* Faiz paranın fiyatıdır (Fisher, 1930: 36).²

¹ Marx “Kapital” adlı eserinde metanın dolaşımını iki farklı yaklaşımda ele almıştır. Bu doğrultuda “*metanın dolaysız dolaşım biçimi, (M-P-M) metanın paraya dönüşmesi ve paranın yeniden metaya dönüşmesi (satın almak için satmak). Diğer dolaşım biçimi ise (P-M-P) paranın metaya dönüşmesi ve sonra yeniden paraya dönüşmesi (satmak için satın almak)*”. P-M-P dolaşımının yönelik değerlendirmesinde Franklin atıf yaparak “*Savaş soygunculuktur, ticaret dolandırıcılıktır*” ifadeleri ile söz konusu dolaşımı eleştirmiştir. Bu doğrultuda tefeci sermayesini de P-M-P dolaşımı ile özdeşleştirerek benzer bir görüme sahip olduğunu vurgulamış ve (P-P) aradan M çıkartılması ile” *para daha çok parayla değiştirilir; yani paranın doğasına aykırı ve dolayısıyla meta değişimi açısından açıklanması mümkün olmayan bir biçime bürünür*” şeklindeki ifadesi ile faizli işlemlere yönelik tutumunu net bir çerçevede sunmuştur (Marx, 2010: 167)

² Fisher “The Rate of Interest” adlı eserinde faizi tasarruf veya sermaye üzerinden belirlemek yerine gelir üzerinden belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda iktisadi birimlerin gelecek dönemlerdeki bir geliri bugün elde edilmek amacıyla ödemeye razı oldukları fiyatın faiz olduğu ifade etmiş ve faizin sermayenin geliri yerine, vade olgusundan dolayı ortaya çıkan bir unsur olarak nitelemiştir (Fisher,1907 aktaran Demirgil ve Türkay, 2017: 142).

v- Marshall’a göre faiz “sermayenin kullanım ücretini temsil eden bir miktar nakittir” (Kazgan ve Yazıcı, 2012: 150).³

vi- Klasik iktisadi öğretiyeye göre faiz , tüketimden vazgeçmenin karşılığıdır” (Erim vd., 2011: 5).

vii- Keynesyen iktisadi öğretiyeye göre faiz, likiditen vazgeçmenin karşılığıdır. Diğer bir ifade ile atıl fon bulundurmaktan vazgeçmenin getirisidir” (Keynes, 2018: 53).

viii- Baumol ve Tobin’e göre faiz “elde para tutmanın maliyetidir” (Önalın, 2019: 62).

Faizin ilk örnekleri M.Ö 3000’li yıllarda yaşayan Sümer Uygarlığın’da görölmüştür. Bu uygarlık dışında Mısır Uygarlığın’da, Babil Uygarlığın’da ve Asur Uygarlığın’da da faiz içerikli işlemler uygulanmıştır (Albaraka, 2020). Tarihte faizle ilgili bilenen en eski yazılı kaynak ise Eshnunna ve Hammurabi Kanunlarıdır (Maloney, 1974: 4).

Faiz olgusu üzerine yapılan tanımlamalardan sonra Batılı düşünürlerin ve semavi dinlerin faiz olgusuna yönelik temel yaklaşımları şöyledir:

Batılı Düşünürlerin Faize Bakışı

Sokrates’in öğrencisi olan Platon (M.Ö. 427-347) “Kanun” adlı eserinde “Hiç kimse kendi kardeşine faizli borç verme hakkına sahip değildir” ifadesine yer vermiş (Komisyon, 2014: 15) ve paranın değişim aracı olarak kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Demirgil ve Türkay, 2017: 134).⁴ Kişilerin maddi çıkar düşüncesinden uzak tutularak ticaretle uğraşmaları görüşünü savunmuş ve faizin, tasarladığı ideal devlet anlayışında bozulmalara neden olacağını belirtmiştir (Göl, 2001’den aktaran Pıçak, 2012: 69).

Platon’un öğrencisi olan Aristo’nun faiz üzerine görüşleri incelendiğinde hocası ile benzer bir görüşe sahip olduğu görölmektedir. Aristo “Politika” adlı eserinde paranın değişim aracı olarak kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Aristo doğadan kazanılan

³ Marshall tasarruf eden iktisadi birimlerin bugünkü dönemde tüketimlerini geleceğe ertelediklerini ve söz konusu durumun özendirilmesi için faizin önemli bir işleve sahip olduğunu ifade etmiştir.

⁴ Antik Yunan medeniyetinde deniz aşırı ticaretin gelişmesi kredi uygulamaları yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kredi uygulamalarındaki artışın toplumda gelir eşitsizliğine yol açarak toplumsal huzursuzluk yaratması, dönemin düşünürlerinin eserlerinde yansımıştır (Özel, 2020: 444).

paraya olumlu bakarken doğa dışında ticari değiş tokuşa dayanan para kazanma yönetiminin ise kınanacağını ifade etmiştir (Küçükkalay, 2017: 268).⁵

Orta Çağ düşünürlerinden olan Thomas Aquinas Batı düşünce tarihinde Katolik kilisesini temsil eden önemli bir figürdür (Dyson, 2002: 4). Aquinas faiz konusunda inanç merkezli görüş belirtmiş, faizin ilahî rızaya aykırı olduğunu ve ekonominin üzerinde olumsuz etkilere sebep olmasından dolayı faizden uzak durulması gerektiğini belirtmiştir (Alkan, 2018: 152).

Jean Calvin 16. Yüzyıl'da Avrupa'da gelişen reform hareketinin en önemli temsilcilerinden biri olup din reformcusu ve kapitalizmin keşifçisi olarak nitelendirilmektedir (Demirgil, 2017: 12). Calvin, yanılmaz ve hataya düşmez özellikteki adalet kurallarına uyulması halinde faizciliğin her koşul ve çeşitte Tanrı yasağına aykırı düşmediğini belirtmiştir. Faizli işlemlerin belirli ölçütler dâhilinde olması gerektiğini belirterek Avrupa'da faizin yaygın şekilde uygulanmasının yolunu açmıştır (Akalin, 2009: 251).⁶

Faiz olgusunun tarih boyunca önemini koruması bilim insanlarının bu alanda çalışmalar yapmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda Jean Calvin'in yaptığı çalışmalar Batı dünyasının faiz anlayışında değişikliğe neden olmuş ve bu değişim günümüze kadar yansımalarını sürdürmüştür.

Yahudilik İnancında Faize Bakış

Faiz İbranice'de "ribbit" kelimesi ile ifade edilmekte ve "çoğalma" anlamına gelmektedir (Akalin, 2016: 368). Yahudilik inancında faiz ve tefecilik uygulamalarının

⁵ Aristo "Krematistik, biri ticarete diğeri iktisada giren, iktisada dâhil olanı gerekli ve övgüye değer, ticarete dâhil olanı ise dolaşıma dayanan ve haklı olarak kınan ikili bir bilim olduğundan, tefeciden pek haklı olarak nefret edilir, çünkü burada kazancın kaynağı paranın kendisidir ve para icat edilme amaçları doğrultusunda kullanılmaz. Para metaların dolaşımı için meydana geldiği halde faiz, paradan daha fazla para yapar. Adı da buradan gelir (faiz ve döl). Çünkü doğanlar doğuranlara benzer. Ama faiz paradan elde edilen paradır, bu nedenle kazanç yolları arasında doğaya en aykırı olanı budur" (Aristo'dan aktaran Marx 2010: 168).

⁶ Calvin görüşlerini ortaya çıkması sürecinde, Prostestanlık inancı gereğince kaynak olarak doğrudan kutsal kitabı kullanmış, kilise hukukçularının yorum ve yargılarını dikkate almamıştır. Söz konusu dönemde Katolik inanca sahip ülkelerde tefecilik uygulamalarının alternatif yollar üzerinden yapıldığını ve Tanrı'dan bu günahların gizlenemeyeceğini ifade etmiştir. Kutsal kitap üzerine yaptığı incelemeyi şu şekilde özetlemiştir : " verilen borca faiz katılarak fazlasının alınması değil; hilekârlık ve tamahkârlık içinde davranılarak fakirin köleleştirilmesi ve düşkün bir hale getirilmiş olmasının" yasaklanması gerektiği belirtilmiştir (Noonan, 1957'den aktaran Akalin, 2006: 1-12).

yasaklanmış olduğuna dair Tevrat'ta çok sayıda metin bulunmaktadır. Tevrat'ta faiz üzerine yer alan bölümler şöyledir:

Levililer⁷ Hezekiel (22: 48) kısmında “Senin içinde kan dökmek için rüşvet aldılar. Faiz aldın, tefecilik yaptın, zorbalıkla komşularından haksız kazanç sağladın. Beni unuttun”. Tesniye⁸ (23: 19) kısmında “Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız”. Tesniye 20. Kısmında “Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki; mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız RAB sizi kutsasın”. Exodus⁹ (22: 25) kısmında “Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para vererseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz” . Hezekiel¹⁰ (18: 13) paragrafında “Eğer tefecilik talep ettiyse veya zam aldıysa - o zaman yaşayacak mı? Yaşamayacak! Bu iğrenç şeylerden herhangi birini yaptıysa, kesinlikle ölecektir; Onun kanı onun üzerinde olacak” ifadesi yer almaktadır.

Tevrat'ta yer alan hükümler çerçevesinde faizin Yahudilik inancında yasaklandığı görülmektedir ancak Tesniye 20. Paragrafta yer alan ifadelerde yabancılardan faiz alınabileceği fakat kardeşlerden¹¹ alınamayacağı şeklindeki hüküm kapsamında Yahudiler tarih boyunca yaygın şekilde faizli işlemler yapmışlardır (Elbir, 1952: 855).¹²

Hristiyanlık İnancında Faize Bakış

Hristiyanlık dininin kutsal kitabı olan İncil Eski Ahit (Birinci bölüm) ve Yeni Ahit (İkinci Bölümden) bölümlerinden oluşmaktadır. Faiz olgusu üzerine Yeni Ahit bölümlerinde açık kurallar yoktur (Zaid ve Leonce, 2014: 220).¹³ Fakat İncil bir bütün

⁷ Tevratın Üçüncü kitabıdır. Toplam 27 baptan oluşan Levililer, Yunanca Levitikos kökünden gelir[1]. İbranice adı olan Va-Yikra "Ve çağırdı" anlamındadır.

⁸ Tesniye veya Yasa'nın Tekrarı, Tanah'ın ve Eski Ahit'in ilk beş kitabı olan Tevrat'ın beşinci kitabı. Toplam 34 baptan oluşur.

⁹ Çıkış, Mısır'dan Çıkış, Eksodos ya da Şemot, Tanah ve Eski Ahit'in ilk beş kitabı olan Tevrat'ın ikinci kitabı. Toplam 40 baptan oluşur.

¹⁰ Hezekiel kitabı, Tanah'taki Son Peygamberlerin üçüncü kitabı olup Yeşaya ile Yeremya kitaplarından sonra ve On iki küçük peygamber kitaplarından önce gelir.

¹¹ Yahudilerin birbirleri ile kardeş olabileceği yönünde yorumlanmıştır.

¹² Tevrat'ta ortaya çıkan bu görüş farklılıkları kitap üzerinde tahrifin mevcudiyetini ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda Tevrat'ta faiz almayanlara yönelik öven ifadelerin yer alması (Hezekiel/18-8) ve Kur'an-ı Kerim'de faizin Yahudilere yasaklandığı belirtilmesi söz konusu durumu destekler niteliktedir (Özsoy, 2021).

¹³ Yeni ahit bölümünde faiz yasağına yönelik açık ifadeler bulunmamakla birlikte, dönemin kilise yetkililerinin Tevrat'tan yaptıkları çıkarımlar faizin şiddetli yasaklar arasında yer alması sürecini başlatmıştır (Ertürk, 2019: 113).

olarak incelendiğinde, Hristiyanlık inancının faiz olgusuna yönelik bakış açısı ortaya çıkmaktadır.

Luka 6: 35. Paragrafta geçen : “Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin. Alacağınız ödül büyük olacak, Yüceler Yücesi’nin oğulları olacaksınız. Çünkü O, nankör ve kötü kişilere karşı iyi yüreklidir” ifadesi ile Hz. İsa, borç verme karşılığında karşılık beklenilmemesi gerektiğini öğütlemiştir.

Zaid ve Leonce (2014: 222) İncil’in ikinci kısmında yer alan “Altın Torbalar Örneğinde” yer alan ifadelerin incelenmesi üzerine yüzde bir kadar düşük bir oranda olan faiz için dahi yapılan tefecilik veya borç vermenin İncil tarafından kesinlikle yasaklandığını belirtirmiştir.

Hristiyan din adamlarının Eski Ahit ve Yeni Ahit üzerine yaptıkları tartışmalar faiz olgusu üzerine net hükümlerin doğmasını engellemiştir fakat faiz uygulamasına yönelik esas kırılma 15.yy.’dan itibaren kilisenin parçalanma süreciyle başlamıştır.¹⁴ Bu parçalanma sürecinde ortaya çıkan Protestanlık anlayışı faizli işlemlere sınırlı uygunluk verirken Calvenizm öğretisi ise faiz yasağı ile tamamen mücadele etmiştir (Ertürk, 2019: 123).

Günümüz Hristiyan topluluklarının İncil’i ve mezhepsel öğretileri rehber edinmeleri ve bu öğretilerde faiz konusu hakkında düşünce birliğinin oluşmaması, Hristiyanlar arasında faiz olgusu üzerinde farklı yaklaşımların benimsenmesine yol açmıştır.

İslam İnancında Faize Bakış

Kuran-ı Kerim’de faiz “riba” kelimesi ile tanımlanmaktadır. Riba sözcük anlamı olarak artma, çoğalma, fazlalık, yükseğe çıkma gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵ İlahî dinler arasında faiz olgusunun yasaklaması adına en katı ve kapsamlı kurallar İslam dininde yer

¹⁴ Doğu ve Batı kiliselerinin ayrılmasına neden olan gelişme olarak “1054 yılında Papalık delegeleri ile İstanbul’daki ruhban sınıfının temsilcileri arasında meydana gelen tartışmalar gösterilse de” bu tarih öncesi süreçte yaşanan ayrılıkçı pek çok gelişme söz konusu sürecin zeminini hazırlamıştır (Eroğlu, 1999: 387).

¹⁵ İslam bilgileri tarafından faiz iki şekilde sınıflandırılmıştır. İlk olarak net faiz veya mürekkep faiz anlamındaki “Ribe'n-Nesie” (Cahiliye döneminde uygulanan ribâ çeşididir. Bir malı, kendi cinsinden başka bir mal ile bedelini daha sonra almak üzere değiştirmektir. Diğer bir ifade ile satım akdinden veya ödünç vermekten doğan bir borç için vade durumuna göre eklenen faizdir.) diğeri faiz türü ise mallar arasında eşitsizliğe dayalı değişimi ifade eden “alış-veriş faizi” veya “sünnet faizi” olarak adlandırılan “Ribe'l-Fadl” (Değişimi yapılacak olan iki malın hem cinsleri, hem de ölçüsü aynı ise peşin olarak ve eşit miktarlarda değiştirilmek zorundadır) (Kutval, 2019: 65).

almaktadır (Pıçak, 2012: 65).¹⁶ Bu katı duruş Bakara Süresi 2/278-279 ayette açıkça belirtilmiştir. Ayette faizli işlemlerin Allah ve Hz. Peygamber'e açılan bir savaş olarak nitelendirilmiş olması İslam dininin faiz olgusuna ait bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda Kuran-ı Kerim'de faizin yasaklanmasına yönelik hükümler şöyledir¹⁷:

Faiz ilk olarak Ali İmran Suresi, 3/130 ayetle yasaklanmıştır (Bayındır, 2016: 30). Ayette ; “Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz” ifadesiyle faiz üzerine olan hüküm açıkça belirtilmiştir. Ardından Bakara Suresi 2/275. Ayette “Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, ‘Alım satım da ancak faiz gibidir’ demeleridir. Hâlbuki Allah alım satımı helâl, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah’tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah’a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir” şeklinde ifadeler ile faiz olgusunun haram kılındığı açıkça ifade edilmiştir.

Kuran-ı Kerim’de yer alan ayetler ışığında İslam dininin faize yönelik yaklaşımı sunulmuştur. İslam dininin faiz içerikli işlemlere ait bakış açısı net olmasına rağmen, bazı İslam düşünürlerinin faiz olgusuna yönelik farklı yaklaşımları, Müslümanlar arasında kısmî olsa da fikir birliğinin oluşmamasına neden olmuştur. Bu kapsamda Mısır’da Şeyh A.Çâviş, esasen birleşik faiz niteliğine sahip olan cahiliye ribasının haram kılındığını, basit faizli işlemlerin haram olmadığı görüşünü ileri sürmüştür (Özsoy, 1998: 28).¹⁸

Söz konusu düşünceler İslam tarihi boyunca farklı coğrafyalarda kısmen benimsenmiş olsa da İslam dininin kuramsal çerçevesini oluşturan Kuran-ı Kerim’de yer alan En’am suresi 6/119 ayette “Allah, size neyi haram kılmışsa açık açık bildirmiştir” ifadesi yer almaktadır. Bu doğrultuda faizcilik, Allah ve peygamberine karşı savaş

¹⁶ Faiz yasağının kesinleşmesine yönelik süreç şu şekilde sıralanmaktadır: “i- *Miraç hadisesinde faiz yiyenlerin kınanması*. ii- *Faizle malın artmayacağı*nın iki ayetle bildirilmesi. iii- *Faizcilik yapan Yahudilerin kınanması*. iv- *Faizin kısmi olarak yasaklanması*. v- *Faizin bakara süresi ile tamamen yasaklanması*” (Döndüren, 1988 aktaran Kalaycı, 2013: 58).

¹⁷ İslam dininde faizin yasaklanmasına neden olan sebepler şöyle sıralanabilir; Faizin fakirlerden zenginlere yönelik gelir transferine yol açması, toplumda karşılıksız ödünç verme (karz-ı hasen) ve yardımlaşmayı azaltması, toplumları emeksiz ve risksiz kazanca teşvik ederek üretimin azalmasına neden olması (Zaim, 1969 aktaran Pıçak, 2012: 67).

¹⁸ 1908 yılında Caviş’in faize yönelik görüşlerini açıklaması üzerine, İsmail Hakkı İzmirli, Reşit Rıza, Maruf Devalibi ve Şeyh Abdülcelil gibi araştırmacılar da benzer görüşlere sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Deniz, 2006: 45).

sayılacak bir haram olduğuna göre, faizle ilgili hükmün net bir şekilde açıklanmamış olması düşünülemez (Bayındır, 2016: 69).

Faiz olgusuna yönelik sunulan bilgiler ışığında dinsel, fikirsel ve bilimsel yaklaşımların özet görünümü için bkz. Tablo. 1.

Tablo 1.1 Faize: Dinsel, Fikirsel ve Bilimsel Bakış

Dinsel Bakış	Yahudilik	Tevrat'ta faizin yasaklanmasına yönelik birçok metin yer almakla birlikte, Tesniye 20. paragraf doğrultusunda faizli uygulamalar Yahudiler tarafından gerçekleştirilmektedir.
	Hristiyanlık	İncil bir bütün olarak ele alındığında faizin yasaklanmasına yönelik metinlerin yer aldığı görülmektedir. Fakat 16. yy. başlayan Calvinizm akımı faiz yasağına yönelik bakış açısında değişikliğe yol açmıştır.
	İslam	Kuran-ı Kerim'de faiz açık bir şekilde haram kılınmıştır.
Fikirsel Bakış	Sosyalizm	Sosyalist düşünceye öncülük eden Karl Max faizi paranın doğasına aykırı bir olgu olarak değerlendirmiştir. Ayrıca sosyalizm fikrinde halkların mülkiyet hakkının olmaması, sömürsüz ve eşitlikçi sosyo-ekonomik anlayışının benimsenmesi söz konusu sistemde faizin yer almamasına olanak sağlamıştır.
	Kapitalizm	İlk çağdan itibaren filizlenen kapitaliz düşünce 16. ve 19. yy. arasında olgunlaşma süreci içerine girerek kurumsallaşmıştır. Faiz içerikli uygulamalar kapitalist sistemin temellini oluşturmaktadır.
Bilimsel Bakış	Klasik İktisat	Faiz: Tüketimden vazgeçmenin karşılığıdır. Faiz oranları, mal piyasasında belirlenmektedir.
	Keynesyen İktisat	Faiz: Likiditen vazgeçmenin karşılığıdır. Faiz oranları para piyasasında belirlenmektedir.

Kaynak: Paya, 2013: 197; Akdiş, 2011: 174; Bocutoğlu, 2013: 138.

1.1.2. Faizsiz (İslami) Finans

Faizsiz finans, finansal faaliyetlerin ve uygulamaların İslami kurallar çerçevesinde uygulandığı bir sistemdir (TKBB, 2013: 3).¹⁹ Faizsiz finans sektörü içerisinde yer alan kurumlar ise faizsiz bankalar, İslami mikro finansman kuruluşları, İslami kooperatifler, İslami yatırım fonları, karz-ı hasen bankaları ve tekafül şirketleridir (Özdemir ve Aslan,

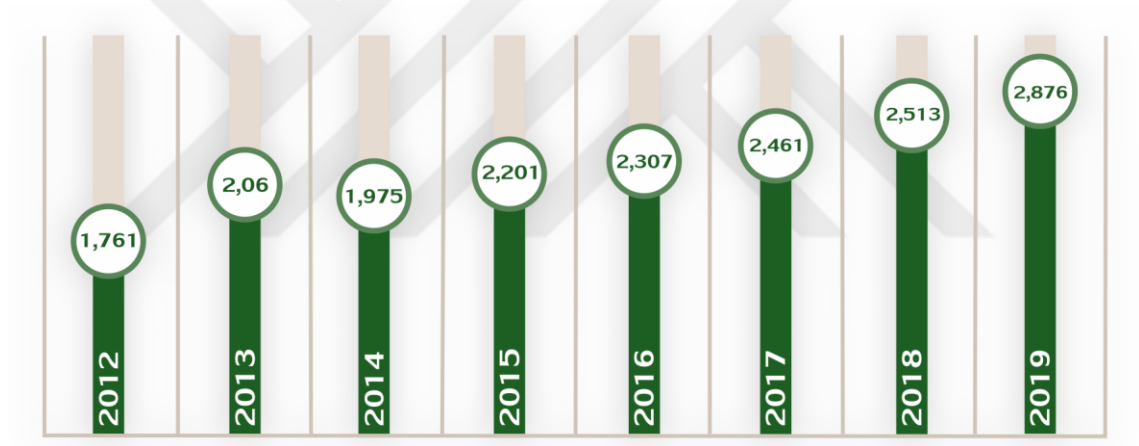
¹⁹ Faizsiz finansal sistemin ilk örnekleri M.Ö. 213-1081 arasında hükümdarlık yapan Babil Kralı Hammurabi' tarafından gerçekleştirilmiştir. Söz konusu dönemde mabetlerin banka niteliğinde işlemler yapmak suretiyle faizsiz finans uygulamalarına yönelik örnek işlemlere yer verildiği görülmektedir (Udvotich, 1970 aktaran Çelik, 2017: 174).

2017: 47). Bu şirketlerin ortak yönleri faaliyetlerinde faizli işlemlerin yasak olması ve İslam dininin iş ahlakını rehber kılmalarıdır (TKBB, 2013: 3).²⁰

Faizsiz finans sektörüne ait uygulamalar başlangıçta Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde uygulanırken²¹, günümüzde Müslüman coğrafyaların sınırlarını aşarak gelişmiş birçok piyasada (İngiltere, Almanya, ABD, Avusturalya, İsviçre, Fransa, Çin) uygulanmaya başlanmıştır.²² Kuruluşundan günümüze kadar geçen süre zarfında küresel bir görünüm kazanan faizsiz finans sektörü, 2020 yılı itibarıyla 135 ülkede 1.526 şirket ile temsil edilmektedir. Bu şirketlerin 2019 yılı itibarıyla aktif büyüklüğü ise 2.876 trilyon ABD Doları seviyesinde gerçekleşmiştir (ICD, 2020: 8).

Faizsiz finans sektörünün, 2012-2019 yılları arasındaki aktif gelişim eğilimini incelemek için bkz. Grafik 1.1.

Grafik 1.1. Faizsiz Finans Sektörünün Aktif Gelişim Eğilimi (Trilyon USD)



Kaynak: ICD, 2020.

Grafik 1.1. incelendiğinde faizsiz finans sektörünün küresel aktif büyüklüğünün 2012-2019 yılları arasında %63 seviyesinde arttığı görülmektedir. Faizsiz finans sektörünün 2019 yılı itibarıyla bölgesel bazda gerçekleştirdiği aktif büyüklükler ise GCC (Körfez İş Birliği Konseyi) bölgesi 1.253 trilyon ABD Doları, Güneydoğu Asya 685 milyar ABD Doları, Güney Asya 73 milyar ABD Doları, diğer ODKA (Orta Doğu ve

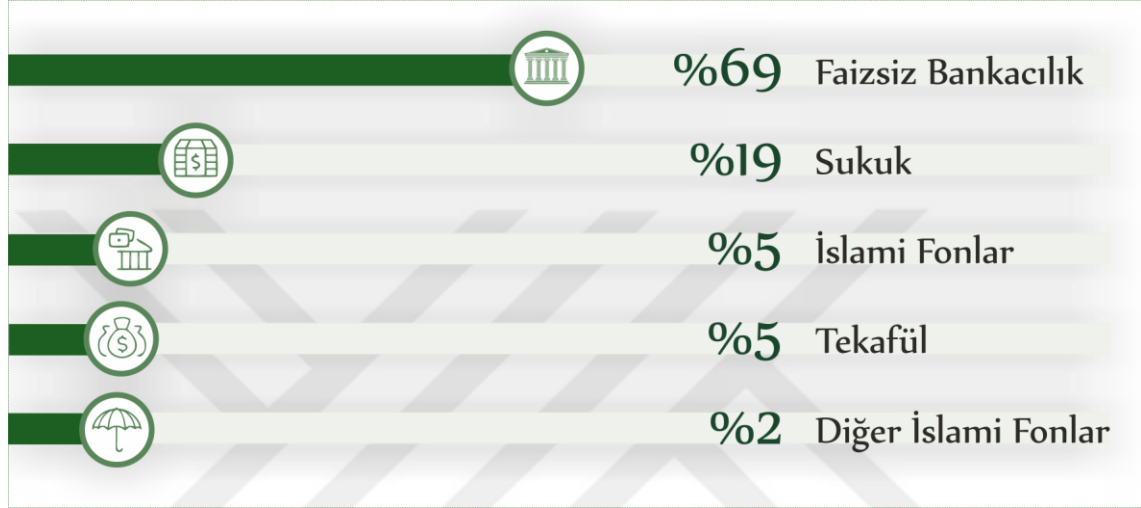
²⁰ Zaim (2010: 18), İslami finans sektörünü “sosyal piyasa ekonomisinde aranan esasında adil bir iktisadi sistem” olarak nitelemiş ve bu bağlamda İslam iktisadını “serbest piyasa ekonomisinin ahlak ile düzenlenmiş hali” olarak tasvirlemiştir.

²¹ 1970 yılında yaklaşık 75 ülkede uygulandığı düşünülmektedir (TKBB, 2013: 3).

²² Faizsiz finansın uygulandığı ülkelerde faaliyet gösteren finansal kuruluşlar “her ne kadar ortak fıkhi kurallar çerçevesinde faaliyet gösteriyor olsalar da kültürel, bölgesel ve mezhepsel farklılıklardan dolayı uygulamalarında” tekeldenlik bulunmaktadır (Dereci, 2018: 32).

Kuzey Afrika) bölgesi 755 milyar ABD Doları, Avrupa 96 milyar ABD Doları ve diğer bölgeler 86 milyar ABD Doları seviyesindedir.

Faizsiz finans sektörünün 2019 yılında gerçekleştirdiği 2.876 trilyon ABD Doları değerindeki aktif büyüklüğün %69'u faizsiz bankalara aittir. Bu durum esas itibarıyla faizsiz bankalarının, sektörün lokomotif şirketleri olduğunun göstergesi niteliğindedir.²³ Faizsiz finans sektörünün varlık dağılımı için bkz. Şema 1.1.



Şema 1.1. Faizsiz Finans Sektörünün Varlık Dağılımı

Kaynak: ICD, 2020.

1.1.3. Katılım Bankacılığı²⁴

Katılım bankaları faizsiz işlem yapma ilkesine göre çalışan, bu ilke sınırları içerisinde her türlü bankacılık uygulamalarını gerçekleştiren, kâr ve zarara katılma temelinde fon toplayıp ticaret ortaklık vb. yöntemlerle fon kullandıran bir bankacılık türüdür (TKBB, 2020). Katılım bankalarının genel hedefi, ekonomiyi İslam hukuku doğrultusunda geliştirmektir. Bu nedenle katılım bankaları, İslam hukuku tarafından açıkça yasaklanmış işlemlerde hiçbir koşulda bulunamazlar (Omar ve Haq, 1996: 113).

Kalaycı (2013: 69) katılım bankaları için faizin değil faiz yasağının bir çıpa olarak kullanıldığını belirtmiştir. Buna göre, faizsiz çalışma, katılım bankalarının var oluşu için en önemli ilkelerden biri olarak kabul edilmektedir. Geleneksel bankacılık uygulamalarında kredilendirme işlemi “para ticareti” olarak görülürken katılım

²³ Faizsiz finans sektörüne yönelik detaylı bilgi için bkz. Ek-1.

²⁴ Katılım bankacılığı kavramı alanyazınında “İslami bankacılık” veya faizsiz bankacılık olarak nitelendirilmektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında konu terimler birbirleri yerine kullanılmaktadır.

bankalarında kredilendirme işlemi “üretim faktörünün temini” olarak kabul edilmektedir (Canbaz, 2018: 153). Reel ekonominin fonlanması ve bu işlemlerde faizsizlik ilkesinin benimsenmiş olmasının temelinde katılım bankalarının İslam hukuku kuralları ekseninde bankacılık faaliyetlerini yürütmeyi amaçlamaları yer almaktadır.

1.1.3.1. Katılım Bankalarının Kuruluşunu Etkileyen Önemli Gerekçeler

Müslüman ülkelerin İslam dinî kuralları çerçevesinde iktisadi faaliyetlerini gerçekleştirme arzusu katılım bankalarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda katılım bankacılığı dinî, ekonomik, politik ve sosyal gerekliliklere bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır.

Dinî Gerekçeler

Üç dine ait ilahî metinlerde borç verme karşılığında faiz alınmaması gerektiği belirtilmiş ve faiz alınması yasaklanmıştır. İlahî metinlerde karşılık beklemeden borç vermenin erdemliği ve üstünlüğünden sıklıkla bahsedilmiştir (Canbaz, 2018: 169). İslam dinîne ait ilahî metinlerin Müslümanlar için hayatın her alanında rehber kılınması, Müslümanların faiz olgusu üzerine bakış açılarını daha katı bir hale getirmiştir. Bu durum mütedeyyin toplulukların, geleneksel bankacılık sisteminin dışında kalmalarına yol açmıştır. Mütedeyyin toplumların İslam dinî kuralları nazarında iktisadi faaliyetlerini gerçekleştirme arzusu, katılım bankalarının kurulması düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Özulucan ve Özdemir, 2010: 52).

Ekonomik Gerekçeler

Katılım bankalarının kuruluş sürecini hazırlayan başlıca üç ekonomik gerekçe bulunmaktadır. Bu doğrultuda ilk ve en önemli gerekçe; 1970’li yılların başında OPEC ülkeleri tarafından petrol fiyatlarının artırılması kararı sonrasında petrol zengini İslam ülkelerinin döviz mevduatlarında yaşanan ciddi artışlardır.²⁵ Bu fonların Batı ekonomilerine aktarılması yerine, kalkınma zorluğu çeken veya sermaye ihtiyacı olan İslam ülkelerine aktarılma arzusu katılım bankalarının kurulmasının zeminini

²⁵ 1971 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşü, doların anahtar para statüsünü kaybetmesine neden olmuştur. ABD’nin doların egemenliği devam ettirme amacı ise petrol-dolar kavramının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu doğrultuda ABD, söz konusu amaca ulaşabilmek adına Suudi Arabistan ile üst düzey görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelere neticesinde petrol satışlarının sadece dolar üzerinden yapılmasına yönelik taraflar arasında anlaşma yapılmıştır. Süreç içerisinde diğer OPEC ülkelerinin de petrol ihracını sadece dolar üzerinden gerçekleştirmeleri petro-dolar kavramının doğuşuna yol açmıştır (Ardor ve Öztürk, 2007: 169).

hazırlamıştır.²⁶ İkinci gerekçe ise geleneksel bankacılık sektörünün kalkınma zorluğu çeken İslam ülkelerinin ihtiyaçlarına cevap verememesidir. Geleneksel bankaların uzun vadeli yatırım kredileri fonlamak yerine ticari amaçlı kısa vadeli kredileri tercih etmesi, kalkınmada zorluk yaşan İslam ülkelerinin farklı arayışlara girmesine neden olmuştur (Kalaycı, 2013: 61). Son gerekçe ise, İslam ülkelerinde faiz unsurundan dolayı ekonomiye dâhil edilemeyen âtil fonların, finansal piyasalara aktararak fon ihtiyaçlarının giderilmesi hususudur.

Politik Gerekçeler

Katılım bankalarının ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer önemli faktör ise politik unsurlardır. İslam hukuku kanunları doğrultusunda yönetilen devletlerin, faizsiz finansman arayışlarına ek olarak İslam ülkelerinin politik açıdan daha güçlü bir konuma geçme arzuları ve kendi aralarında ekonomik etkinliği artırma isteği katılım bankacılığı sisteminin kurulmasına katkı sağlamıştır.

Toplumsal Gerekçeler

Toplumların dinî, örfî veya ahlaki farklılıkları, toplumsal ihtiyaçların oluşması açısından da farklılığa neden olmaktadır. Müslümanların bir kısmı dinî inanışları gereğince geleneksel bankalarla çalışmayı tercih etmemişlerdir bu durum geleneksel bankacılık anlayışından farklı olarak İslam ilkeleri doğrultusunda faaliyet gösteren bankacılık sisteminin kurulması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İslam ülkelerinde katılım bankaları kurulmadan önceki süreçte mali kaynakların etkin kullanımı sorunu ve ticarî faaliyet açısından toplumsal eşitsizlikler söz konusudur. Mali kaynakların etkin şekilde kullanılamaması toplumların iktisadi gelişimini olumsuz yönde etkilemekteyken, ticari faaliyetlerdeki eşitsizlik ise daha adil ve verimli bir iktisadi düzeninin oluşmasını engellemekteydi.

Geleneksel bankacılık sisteminin temel harcı olan faiz, ekonomik faaliyetlerin başarısını engelleyici bir faktördür (Bayındır, 2016: 27). Faiz, sermaye sahibini daha zengin yaparken fona ihtiyacı olan tarafı ise daha da fakirleştirerek toplumsal huzurun bozulmasına yol açmaktadır. Toplumsal huzuru sağlanmak amacıyla kurgulanmış

²⁶ 1973 petrol krizine kadar, petrol gelirleri ABD’de faizsiz cari hesaplarda tutulmuştur. Fakat petrol krizi ile birlikte Arap ülkeleri bu gelirlere faiz ödemesi yapıldığını ve bu ödemenin Hristiyan Dayanışma Derneğine aktarıldığını iddia ederek, fonların kendi ülkelerinde kalması yönünde çalışmalar başlatmışlardır (Albaraka, 2020).

bankacılık uygulamaları ve faizin ülke ekonomilerindeki yıkıcı etkisinden arındırma düşüncesi, katılım bankacılığı sisteminin kuruluş sürecine katkı sağlamıştır.

Küresel Gerekçeler

İslam ülkelerinin birçoğunun 1950’li ve 1960’lı yıllarda bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte İslami kimlik bilinci artmış ve bu durum siyaset, ekonomi ve sosyal yaşam başta olmak üzere birçok değişimi beraberinde getirmiştir (Archer ve Karim 2002: 3). Bu değişimin çıktıları arasında yer alan en önemli gelişmelerden biri de katılım bankalarının kuruluşudur.

1.1.3.2. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri

Katılım bankacılığının temel ilkelerini oluşturan ana kaynaklar; Kuran-ı Kerim, Sünnet, İcma ve Kıyastır (Franzoni ve Allali, 2018: 638). Bu bağlamda katılım bankalarına ait temel ilkeleri incelemek için bkz. Şema 1.2.



Şema 1.2 Katılım Bankacılığına Ait Temel İlkeler

Kaynak: Franzoni ve Allali, 2018: 637.

Faizsizlik İlkesi

Faizin İslam dinî kuralları gereğince haram kılındığı ve büyük bir günah olduğuna dair bilgiler faiz konusu başlığı altında detaylı şekilde incelenmiş ve katılım bankalarının kurulmasındaki en önemli hususun faiz yasağı ilkesi olduğu belirtilmiştir (TKBB, 2020).

Garar Unsuru İçeren İşlemlerden Uzak Durma İlkesi

Arapçada “Garar” “tehlike, belirsizlik, riske atma, insanların bilmeden canını veya iktisadî varlıklarını tehlikeye sokması” gibi anlamlara gelmektedir (Khalilpour vd., 2018: 1174).²⁷Gararın terim anlamı ise yapılan bir sözleşmede sözleşmenin amacının, niteliğinin, ticarete konu olan malın fiyatının, cinsinin, türünün, özelliklerinin belirsiz olması veya sözleşmenin haksız kazanca yol açacak şekilde kapalı olup anlaşılır olmaması anlamına gelmektedir (Franzoni ve Allali, 2018: 639). Garar yasağının Kuran-ı Kerim’deki en kuvvetli dayanağı bâtil yoldan gelir elde etmeyi yasaklayan ve kınayan ayetlerdir (Dönmez, 1996: 369). Bu ayetler incelendiğinde: Bakara, 2/188. Ayette “Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın” ifadesi yer alırken, Nisa Suresi 4/29 Ayette ise “Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.” ifadesi ile gararlı işlemlerden uzak durulması gerektiği hükme bağlanmıştır.

Haram Mal ve Sektörlerden Kaçınma İlkesi

Lokman Suresi 31/20 ayette “Allah’ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olarak önünüze bolca serdiğini görmez misiniz?” ifadesi yer almaktadır. İslam dinî sınırlı sayıdaki varlık ve eylem üzerine yasaklama getirmiştir. İslam dinîne göre bireylerin davranışlarının sosyal, politik ve ekonomik sonuçları vardır (Franzoi ve Allali, 2018: 640). İslam dinînin sınırlı sayıda yasakladığı varlık ve eylemlerin temel amacı ise toplumsal yapının bozulmasına engel olmaktadır. Bu doğrultuda katılım bankalarının İslami hukuku kurallar doğrultusunda domuz eti, leş, kan, tütün mamulleri, içki ile diğer sarhoş edici maddeler, kumar ve silah sanayi sektörlerinden kaçınması başlıca ilkelerindendir (Bayındır, 2015: 36).

Kâr ve Zarar Paylaşımı İlkesi

Katılım bankaları İslam dininde faizin yasak kılınması nedeniyle temel bankacılık uygulamalarını kâr ve zarar paylaşımı ilkesi çerçevesinde kurgulamışlardır (Msellek, 2015: 19). Bu kapsamda temel bankacılık uygulamaları reel ekonominin fonlanması

²⁷ Arapça riske atma zımni olarak dolandırıcılık ve aldatma anlamına da gelmektedir.

üzerine inşa edilmekte ve işlem sonrasında oluşan kâr veya zarar müşterileri ile paylaşılmaktadır.

Sosyoekonomik Kalkınmayı Gözetleme İlkesi

Katılım bankaları üretim faktörlerine ihtiyacı olan işletmelerin ihtiyaçlarını karşılaması üzerine inşa ettiği bankacılık anlayışı ile ülkelerin sosyoekonomik anlamda kalkınmalarına destek vermektedir. Faiz unsuru, ekonomilerde sızıntı etkisi yaratırken katılım bankalarının kullandığı fonları reel ekonomiye enjekte etmesi ülkelerin sürdürülebilir bir kalkınma sağlamasına yardımcı olmaktadır.

1.1.4. Katılım Bankacılığı Uygulamaları

Bankalar finansal piyasalar içerisinde fon arz edenler ile fon talep edenler arasında mali aracılık görevini üstlenen en önemli kurumlardır. Katılım bankaları ile geleneksel bankalar aynı amaç için çalışmalarına rağmen bu amaca ulaşmadaki araçlarda farklılıklar söz konusudur. Bu farklılık temelinde yatan unsur ise katılım bankalarının kuruluş amaçları ve ilkeleridir. Bu kapsamda katılım bankalarının, kuruluş ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirdikleri bankacılık uygulamaları, fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri olarak iki alt başlık çerçevesinde incelenmiştir.

1.1.4.1. Fon Toplama Yöntemi

Katılım bankalarında fon toplama yöntemi temelde iki farklı şekilde gerçekleştirilmektedir. Bunlar özel cari hesap ve katılma hesaplarıdır.

Özel Cari Hesaplar, Türk Lirası (TL), yabancı para (YP) ve kıymetli maden cinsinden açılabilen bu hesap türünde müşteriler istenildiği anda ve istenilen miktarda para yatırabilir veya para çekebilirler (Kuveyt Türk, 2020).

Katılma Hesapları “Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma hakkı veren, bunun karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesaplardır ” (BDDK, 2020).^{28 29}

²⁸Katılma hesaplarına yatırılan fonlar, genellikle murabaha alt yapılı finansman yöntemlerinde kullanılmasından dolayı günlük sabit taksitler şeklinde fon havuzlarının gelir kalemine kaydedilmektedir. Elde edilen gelirler ise, birim değer hesaplama yöntemi aracılığıyla mevduat sahiplerine aktarılmaktadır (Alkan, 2021: 129). Birim değer hesaplama tablosuna yönelik detaylı bilgiler için bkz. Ek-2.

²⁹ Katılma hesaplarına kazancını İslam hukuku ile uyumlu olmayan (gayr-ı meşru) işlemlerden elde eden iktisadi karar birimlerinin mevduatları kabul edilmez. Ayrıca katılma hesapları için oluşturulan mevduat havuzları her bir para birimi cinsi için ayrı şekilde tutulmaktadır (Aktepe, 2013: 73).

1.1.4.2. Fon Kullandırma Yöntemi

Murâbaha, katılım bankalarının müşterilerinin talep ettiği üretim faktörlerini peşin olarak satın alması ve anlaşılan bir kâr marjını eklemek suretiyle müşteriye yeniden satması işlemidir. Müşteri daha sonra malların satış fiyatını taksitli veya toplu olarak ödemektedir (Alsayyed, 2010: 5).

Katılım bankalarında “Murabaha” işleminin işleyişi şu şekilde özetlenebilir:

i- Müşteri sahip olmak istediği malı (gayri menkul, araba, eşya, hammadde, makine vs.) seçer ve bankaya bu malı satın almak için kurumsal/bireysel finansman desteği formu üzerinden finansman başvurusunu yapar. Banka tüm şahsi beyannameleri temin ettikten sonra, bankaya yöneltilen malın fiyatlandırma sürecini gerçekleştirir.

ii- Banka müşterinin kredibilitesi ve banka borçlarını ödeme performansı üzerine gerekli araştırmaları yapar, malın detaylarıyla ilgili belirli bir fiyatlandırma hakkında bilgi sahibi olur. Anlaşmadan sonra da banka malı örfen geçerli herhangi bir yolla telefon, faks, karşılıklı icap -kabul belgesi ya da satış akdi, vs. ile satın alır ve banka, satıcıya mal bedelinin tamamının havalesini gerçekleştirir.

iii- Banka malı müşteriye (malı vadeli satımından kaynaklı) daha fazla bir değerle (murabaha ile) satar ve bu fiyat farkı bankanın kârını temsil eder.

iv- Müşteri anlaşmaya göre kendisi için belirlenen vadeler dâhilinde borçlarını öder ve son borç ödeme işleminden sonra murabaha işlemi tamamlanmış olur (Albaraka, 2020).

Murabaha işleminde İslami kurallar açısından en önemli unsur müşterinin talep ettiği malın banka mülkiyetine girmiş olması ve söz konusu mal müşteriye satılana denk malın mülkiyet riskinin bankaya ait olmasıdır. Bu durum, işlemin fikhî açıdan geçerli sayılabilmesi adına ön koşul olarak tutulmuştur (Kacır, 2018: 66). Bu bağlamda katılım bankaları fikhî açıdan sorun yaşanmaması adına icap ve kabul yöntemlerini uygulamaktadırlar.³⁰

³⁰ Murabaha işlemlerinde maddi bir dayanak varlığına sahip kıymetler fonlanabildiği gibi benzer şekilde maddi olmayan dayanak varlıklarda (telif, patent, marka, iş ruhsatları, ticari araç plakaları) fonlana bilmektedir (Aydoğmuş ve Ülker, 2021: 54).

Mudârebe, bir tarafın sermaye (rab el-mal) diğer tarafın emek (mudarib) unsurunu ortaya koyduğu İslami ortaklık sözleşmesidir. Emek faktörü aynı zamanda iktisadî faaliyetin yöneticisidir. Ortaklık sonucunda gerçekleştirilen iktisadî faaliyette kâr oluşması durumunda; kâr önceden sözleşmede kararlaştırılan oranlar çerçevesinde paylaştırılırken işlemde zarar olması durumunda ise bu zararın emek unsurunun ihmali vb. nitelik taşımaması halinde banka sermayesini, girişimci de emeğinin karşılığını kaybetmektedir (Çelik, 2017: 383). Katılım bankalarında uygulanan mudarebe işlemi çoğunlukla banka hesaplarında uygulanır. Banka hesapları üzerinden uygulanan mudarebe sisteminde müşteri mal sahibi, banka ise mudarib olarak nitelendirilir.³¹ Katılım bankalarında “Mudarebe” işleminin işleyişi şu şekilde özetlenebilir:

i- Müşteri katılım bankasına belirli bir vade ve fon tutarı doğrultunda mevduat hesabı açma talebini sunmaktadır.

ii- Banka, yapacağı yatırım ve proje işlemleri için müşterisinden fon aktarılması sürecini gerçekleştirir.

iii- Taraflar arasındaki kâr paylaşımı oranı tespit edilir. Bu oran genellikle piyasada geçerli olan kâr paylaşımı oranı üzerinden oluşturulur.

iv- Vade tarihinde ya da açılan hesabın süresi sonunda ya da dönemsel (haftalık, aylık veya yıllık) değerlendirme sonunda mudarebe işlemi için başlangıçta belirlenen kâr paylaşımı oranı doğrultusunda kâr dağıtımı yapılır (Albaraka, 2020).

İcâre katılım bankası müşterisinin üretim faktörüne ihtiyaç duyması durumunda, bu faktörün katılım bankası tarafından alınıp müşteriye kiralanması esasına dayanan bir finansman türüdür. Katılım bankası, müşterisinin sözleşmede belirtilen son kira ödemesi gerçekleştirmesinden sonra ilgili faktörün müşteriye devrini gerçekleştirir.

Selem, gelecekte teslim edilecek emtiaya ait sözleşme bedelinin sözleşmenin imzalaması sırasında nakit olarak ödenmesi üzerine kurgulanmış bir İslami finansman türüdür. Geleneksel forward sözleşmelerinin İslami türü olarak nitelendirilmekle birlikte uygulama açısından forward işlemine göre farklılık göstermektedir (Amine, 2008'den

³¹ Mudârebe uygulaması sermaye sahibinin, emek sahibine karşı iktisadi faaliyetin yürütülmesi sırasında şart sunup sunmamasına bağlı olarak mutlak mudârebe ve mukaveyt mudârebe olarak ikiye ayrılmaktadır. Mutlak mudârebe sermayedarın, emek faktörüne iktisadi faaliyet sürecinde herhangi bir şartı ileri sürmemesi temeline dayanırken, mukaveyt mudârebe’de sermayedar, emek faktörü üzerinde birtakım şartları veya kısıtlamaları öne sürmektedir (Canbaz ve Erden, 2020: 649).

aktaran Muneeza vd., 2011: 140). Selemdeki temel amaç tarım, ithalat ve ihracat işlemi yapan firmaların üretim faktörü ihtiyaçlarını gidermektir.

Karz-ı Hasen, güzel borç, hayırlı borç olarak nitelendirilmektedir (Şentürk, 2010: 145). Borcun bu şekilde nitelendirilmesindeki etken ise verilen anapara kadar geri ödeme yapılması ve ek bir ücret veya faizin talep edilmemesidir. Katılım bankaları; SGK, elektrik faturası veya vergi ödemelerinde ödeme güçlüğü yaşayan ve günlük acil fon ihtiyacı olan müşterilerinin ihtiyaçlarını karz-ı hasen uygulaması ile gidermektedir. Katılım bankaları bu fonu kullanırken müşterilerinin borçlarını zamanında ödeyip ödemediği gibi ölçütleri dikkate almaktadır.

Müşâreke tarafların ortaklaşa sermaye koyması, birlikte iş yapması ve meydana gelecek kâr veya zararı paylaşması üzerine kurulan İslami ortaklık sözleşmesidir (TKBB, 2020). Mudarebe uygulamasında taraflardan bir tanesi sadece sermaye aktarımı yaparken müşâreke uygulamasında her iki taraf da iktisadi faaliyetin gerçekleşmesi adına sermaye koymaktadır. Müşâreke ortaklığı sürekli ortaklık, süreli ortaklık veya bir parti malın alım satım gibi farklı şekillerde de kurulmaktadır (Bayındır, 2016: 143).

Sukuk, İslami tahvil veya menkul kıymetlendirme kavramı olarak nitelendirilmektedir (Afshar, 2013: 45). Katılım bankaları sukuk işleminde dayanak bir varlık üzerinden ortaklık belgeleri çıkartır, bu ortaklık belgeleri ise orantılı bir intifa hakkını temsil etmektedir. Daha sonra sukuk işleminde fonlarını değerlendirmek isteyen katılımcılar söz konusu ortaklık belgesini satın alarak varlığa ortak olurlar. Katılım bankaları bu işlem aracılığıyla fon toplarken katılımcılar ise gelir getirici bir menkul kıymette fonlarını değerlendirmiş olmaktadır. AAOIFI 14 farklı sukuk uygulaması olduğunu belirtmiştir. Bu uygulamalar arasında en yaygın olanları; mudâra sukuk, müşâra sukuk, murâba sukuk, icâre sukuk, selem sukuk ve hibrit sukuktur (Shaikh ve Saeed, 2010: 9).

Çalışma kapsamında sunulmuş olan uygulama önerileri arasında müşâra sukuk temelli işlemler bulunmaktadır. Bu bağlamda müşâra sukuk işlemine yönelik detaylar şu şekilde özetlenebilir;

Mușâraka Sukuk ortaklığa dayalı sukuk grubu içerisinde yer almakta olup İslami esaslara en uygun finansman yöntemidir. Mușâraka sukuk, varlık üzerine inşa edilen, kâr ve zarara katılma ilkesine dayanan İslami bir finansman yöntemidir (Usmani, 2002: 17). Bu uygulama türünde iki veya daha fazla işlemci belirli bir iktisadi faaliyetin (girişim) fonlanmasını yapmak suretiyle bir araya gelmekte ve her bir işlemcinin nakit vb. ödeme araçları ile söz konusu uygulamaya katılmayı taahhüt etmektedir (BNM, 2021). Mușâraka sukuk uygulaması kapsamında gerçekleştirilecek olan iktisadi faaliyetin yönetimi, ortaklardan herhangi birisi veya ortaklarca atanan üçüncü bir kişi tarafından gerçekleştirilmekte olup taraflar arasında kâr-zarar paylaşımı sözleşme çerçevesince belirtilen şartlara göre gerçekleştirilmektedir (Cebeci, 2019: 527). Mușâraka sukuk uygulaması kapsamında ihraç edilen sertifikalar, yeni bir yatırımı gerçekleştirmek; var olan mevcut bir yatırımı geliştirmek veya iktisadi bir faaliyeti ortaklık sözleşmesine dayalı olarak fonlamak amacıyla arz edilmektedir. Sertifika sahipleri, ihraca dayanak yatırımın veya iktisadi faaliyetin mülkiyet hakkına tesis etikleri fonlara karşılık gelen katılma oranında dâhil olabilmektedirler. Bu sertifikalar kıymetli evrak niteliği taşımakta ve ikincil piyasalarda işlem görmektedir (Aktaş, 2017: 22). İslam fıkıh terminolojisinde “Şirkah” paylaşmak anlamına gelmektedir ve mușâraka sukuk bu anlam temelinde iki türe ayrılmaktadır. Bunlar: Shirkat al-’Aqd ve Shirkat al-Melk’tir.

Shirkat al-’Aqd: Ortak ticari girişim olarak adlandırılmaktadır. Bu mușâraka türünde taraflardan her biri iktisadi faaliyetin (yeni proje veya var olan projenin geliştirilmesi) sermayesine katkı bulunmakta ve projenin sonlamasıyla birlikte kâr-zarar paylaşımını sözleşme çerçevesince belirtilen şartlara göre gerçekleştirmektedir. Sözleşme tarafları kâr elde etmek amacıyla varlıklarını, çabalarını ve yükümlülüklerini birleştirmeyi kabul etmektedir (Meezan Bank, 2021).

Shirkat al-Melk: Ortak mülkiyete dayalı mușâraka olarak nitelendirilmektedir. Bu mușâraka türünde taraflar nakit varlıkları ile mușâraka sözleşmesine katılmakta ve bu nakit varlıkları ile ya bir varlık satın alınmak ya da taraflar arasında yer alan kaynak kuruluşun bir varlığının mülkiyet hakkını inanılan kuruluşa satmaktadır (Aktaş, 2017: 26).

Çalışma kapsamında sunulmuş olan uygulama önerileri arasında teverruk alt yapılı finansman yöntemleri yer almaktadır. Bu bağlamda teverruk uygulamasına yönelik detaylar şu şekilde özetlenebilir;

Teverruk, “ verik kelimesinin tefa’ul babının mastar ismi olup anlam olarak karşılığı paralanmak, nakit elde etmek, para bulmak şeklinde ifade edilmektedir” (Çetmi, 2018: 11). Teverruk’un terim anlamı incelediğinde ise nakit ihtiyacı olan bireylerin, ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla vadeli olarak satın aldığı bir malı satıcısı dışındaki farklı bir (üçüncü) kişiye peşin olarak daha ucuza satması yöntemine dayanan bir finansman şeklidir (Hamad, 2008’den aktaran Çakır, 2018: 8). AAOIFI tarafından teverruk : “ pazarlık yaparak veya satıcıya kesin olarak belirlenmemiş (muayyen) bir kâr ödeyerek vadeli bedelle mal aldıktan sonra, bu malı nakit temin edebilmek amacıyla üçüncü bir tarafa peşin olarak satma” şeklinde tanımlanmıştır (AAOIFI, 2012: 744).

Yukarıda tanımlanan teverruk, alanyazınında klasik ya da bireysel teverruk uygulaması çerçevesinde ifade edilmektedir. Bu uygulamanın katılım bankaları tarafından gerçekleştirilmesi durumunda ise emtia murabahası veya organize teverruk olarak adlandırılmaktadır. Organize teverruk uygulaması, bireysel (geleneksel) teverruk uygulamasının katılım bankaları tarafından gerçekleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Bu finansman tekniği ilk olarak 2000 yılında Saudi British Bank tarafından uygulanmaya başlanmıştır. İlerleyen süreçlerde pek çok ülkede teverruk alt yapılı finansman tekniklerinin kullanımı yaygınlaşmış ve özellikle Körfez İş Birliği Konseyi ülkeleri nezdinde son derece popüler bir ürün olma özelliğine kavuşmuştur.

Organize teverruk uygulaması, bireysel (geleneksel) teverruk uygulamasından farklı olarak organize olan kurumsal bir yapı altında gerçekleştirilmekte (Sancar, 2019: 175) ve satıcı ile nakit fon talebinde bulunan kişi veya kurumların anlaşmalı bir şekilde oluşturdukları bir süreç ve düzen içerisinde uygulanmaktadır (Bayındır, 2015: 205). Organize teverruk uygulamalarının geleneksel teverruk uygulamalarından farklı olarak modern çağın geliştirdiği finansal enstrümanlarla yapılması, işlem yoğunluğunu artırarak karmaşık bir finansman tekniğine dönüşmesine yol açmıştır.

Katılım bankalarının teverruk alt yapılı finansman uygulamalarının kullanım amaçları için bkz. Şema 1.3.



Şema 1.3 Katılım Bankalarının Teverruk Alt Yapılı Uygulamaları

Kaynak: Sancar, 2019: 180.

Katılım bankaları, teverruk alt yapılı finansman tekniklerine kısa vadeli likidite gereksinimlerinin karşılanması veya müşterilerinin yeniden yapılandırma süreçleri çerçevesinde başvurmaktadır. Fakat sayıca az olsa da bazı bankalar teverruk alt yapılı finansman teknikleri ile bireysel ve ticari kredili müşterilerine fon sağlamaktadırlar (Ahmad, 2017: 37).³²

Katılım bankaları organize teverruk uygulamalarını genellikle Londra Metal Borsası (LME) aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda fon fazlalığına sahip kurum, fon ihtiyacı olan kurum veya şahısın bu ihtiyacını karşılanmak amacıyla LME üzerinden broker aracılığıyla değerli bir madeni (demir, platin, nikel) peşin olarak satın almakta, ardından kendi adına satın almış olduğu emtiayı fon ihtiyacı olan kurum/şâhsa kârını eklemek suretiyle vadeli olarak satmaktadır. Daha sonrasında fon fazlası olan kurum, fon ihtiyacı olan kurum/şahıstan almış olduğu vekâlet ile değerli madeni aynı piyasadaki farklı bir brokera peşin fiyatına satarak fon teminini gerçekleştirmekte ve söz konusu fonu ihtiyaç sahibine aktarmaktadır. Borçlu taraf sözleşme kapsamında belirtilen vadeler doğrultusunda borç ödemesini gerçekleştirmektedir.

³² United Arap Bank, Riya Bank, National Commercial Bank, Bank Islam Brunei Darussalam, Islam Bahrain ve Kuwait Finance House, Türkiye Finans Katılım Bankası gibi bankalar teverruk uygulaması kapsamında bireysel ve ticari kredili müşteriler için fon kullandırma işlemi gerçekleştirmektedir.

1.1.5. Dünyada Katılım Bankacılığı ve Uluslararası Faizsiz Bankacılık Kuruluşları

Bu bölümde dünyada katılım bankacılığının tarihçesi, mevcut görünümü ve küresel ölçekte faaliyet gösteren faizsiz bankacılık kurumlarına yönelik bilgiler sunulmuştur.

1.1.5.1. Dünyada Katılım Bankacılığının Gelişimi

İslami finansın temelleri 1400 yıl öncesine kadar dayanmakla birlikte (Alharbi, 2015: 12) ilk modern nitelikteki faizsiz banka Mısır’da 1963 yılında kurulan Mit Gharm bankasıdır. Bu banka tarım ile geçimini sağlayan kırsal kesimdeki topluluklar faizin yıkıcı etkisinden arındırmak adına Ahmed En-Nacar tarafından kurulmuştur (Ece, 2011: 3). Mit Gharm bankası siyasi ve yasal sebeplerden dolayı 1967 yılında kapatılmış olmasına rağmen, diğer faizsiz bankaların kurulması noktasında örnek teşkil etmiştir (Orhan, 2018: 99). Mit Gharm’ın kapatılmasından sonra Mısır Kahire’de 1971 yılında “Nasser Social Bank” adlı yeni bir faizsiz banka kurulmuştur. Bu bankanın kurulmasındaki temel amaç ise toplumdaki yoksulluğu azaltmak, faizsiz kredilerle sosyal talebi karşılamak, eğitim bursları vermek ve mikro kredi gibi ürünlerle sosyoekonomik adaleti sağlamaktır (Mayer, 1985’den aktaran Nor, 2016: 44).

“Mit Gharm” ve “Nasser Social Bank” ulusal düzeyde faaliyet gösterirken, 1975 yılında faaliyete giren İslam Kalkınma Bankası (İslami Development Bank, IDB) uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ilk faizsiz bankadır (Alharbi, 2015: 14).³³ IDB’nin kuruluşundan sonra pek çok ülkede faizsiz bankaların kuruluş süreci başlamıştır. Bu doğrultuda 1977 yılında Kuveyt Finans, Mısır Faysal İslam Bankası ve Sudan İslam Bankası; 1978 yılında Ürdün İslam Bankası ve Bahreyn İslam Bankası; 1980 yılında Mısır’da Uluslararası İslami Yatırım ve Kalkınma Bankası kurulmuştur (Warde, 2000: 75). Ayrıca 1975 yılında kurulan “Dubai İslam Bankası” ise ilk özel faizsiz banka özelliğine sahiptir (Alharbi, 2015: 15).

Bu bilgiler ışığında faizsiz bankacılığın tarihsel gelişimini incelemek için bkz.Tablo 1.2.

³³ IDB kendisinden sonra kurulan faizsiz bankalar ve özel finans kurumları için bir prototip özelliği görmüştür (Zaim, 2010: 172).

Tablo 1. 2. Faizsiz Bankacılığının Tarihsel Gelişimi



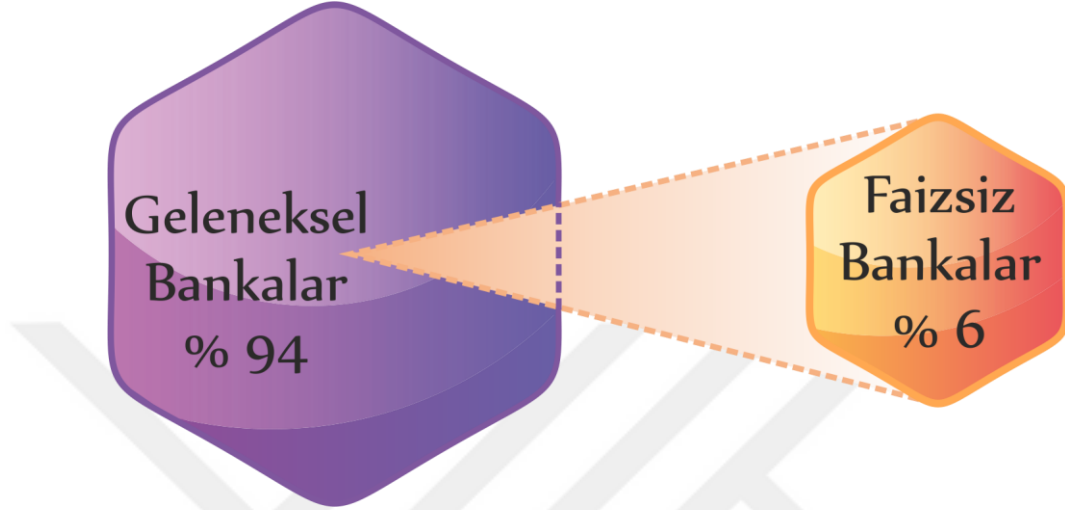
Kaynak: TKBB, 2021.

Günümüzde 74 ülkede 526 faizsiz banka bulunmaktadır. Bu bankalardan 301'i tam teşekküllü faizsiz banka, 225'i ise geleneksel bankaların İslami pencere sistemi çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Faizsiz bankalar türlerine göre incelendiğinde; 428 ticari banka, 57 yatırım bankası, 22 toptan ve perakende bankacılığı ve 19 uzmanlaşmış bankanın yer aldığı görülmektedir (ICD, 2020: 26).

Küresel faizsiz bankacılık sektörünün, güncel görünümü belirlemek amacıyla, sektörün küresel bankacılık sektörü içerisindeki pazar payı, aktif gelişim eğilimi, ülke

bazlı aktif değerleri ve son olarak en yüksek aktif değere sahip ilk 10 faizsiz banka boyutları incelenmiştir.

Faizsiz bankaların küresel bankacılık sektörü içerisindeki pazar payı dağılımı için bkz. Şema 1.4.



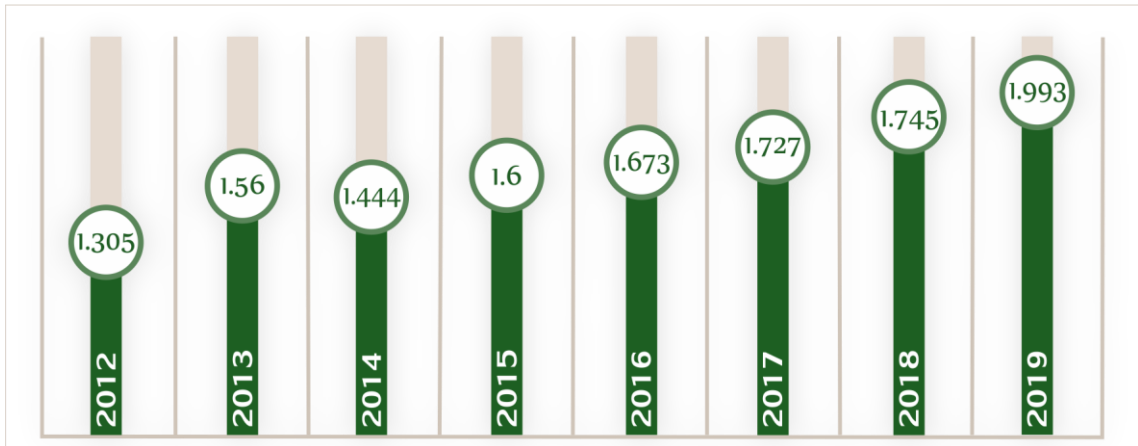
Şema 1.4. Küresel Bankacılık Sektörünün Pazar Payı Dağılımı

Kaynak: ICD, 2020: 26.

Şema 1.4 incelendiğinde faizsiz bankaların, küresel bankacılık sektörü içerisindeki pazar payının 2019 yılı itibarıyla %6 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir.

Faizsiz bankacılık sektörünün 2012-2019 yılları arasındaki aktif gelişim eğilimini incelemek için bkz. Grafik 1.2.

Grafik 1.2. Küresel Faizsiz Bankacılık Sektörünün Aktif Gelişim Eğilimi (Trilyon USD)

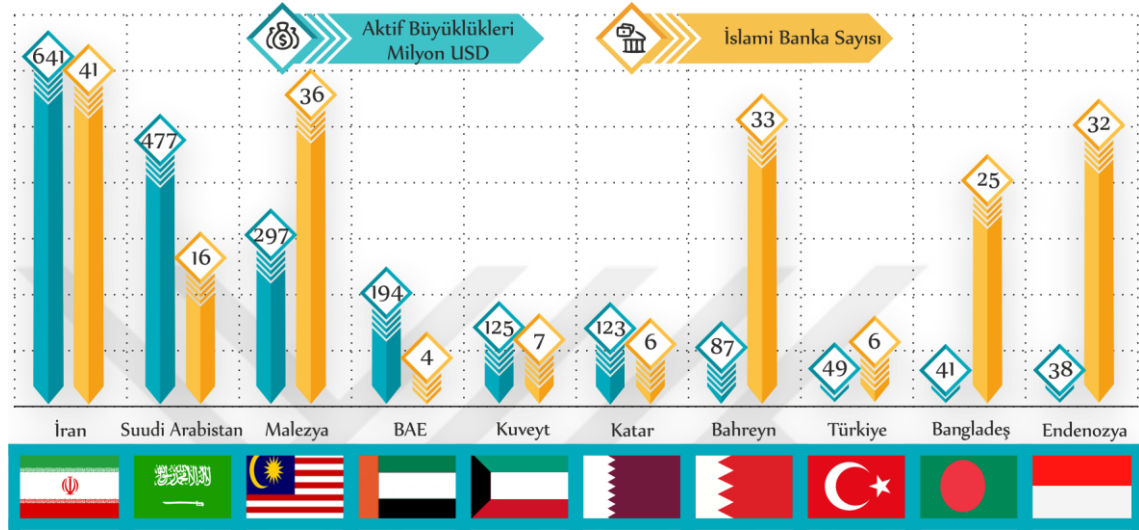


Kaynak: ICD, 2020: 26.

Grafik 1.2 incelendiğinde küresel faizsiz bankacılık sektörünün 2012-2019 yılları arasında aktif büyüklüğünü %52,7 seviyesinde artırdığı görülmektedir.

Faizsiz bankacılık sisteminin uygulandığı ülkelerde sektörün aktif büyüklüğü (ilk 10 Ülke) ve banka sayılarını incelenmek için bkz. Grafik 1.3.

Grafik 1.3. Faizsiz Bankaların Aktif Değerleri Açısından En İyi 10 ülke (2019)



Kaynak: ICD, 2020.

Grafik 1.3 incelendiğinde İran'ın, aktif büyüklük ve faizsiz banka sayısı açısından dünyada ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İran'ı aktif büyüklük açısından sırasıyla; Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Türkiye, Bangladeş ve Endonezya takip etmektedir. İslami banka sayısı açısından ise İran'dan sonra Malezya ve Bahreyn en fazla kuruluşa sahip ülke konumundadır.

2019 yılı itibarıyla aktif büyüklüğü en yüksek olan ilk 10 faizsiz bankayı incelemek için bkz. Tablo 1.3.

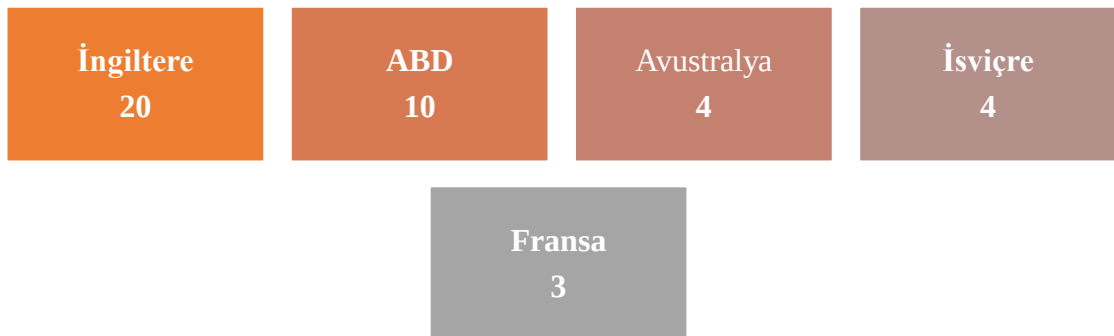
Tablo 1.3. En yüksek Aktif Değere Sahip İlk 10 Faizsiz Banka

Bankalar	Ülkeler	Aktifler (Milyon ABD Doları)
Al Rajhi Bank	Suudi Arabistan	97.3
Dubai Islamic Bank	BAE	60.9
Kuwait Finance House	Kuveyt	58.5
Qatar Islamic Bank	Katar	42.1
Abu Dhabi Islamic Bank	BAE	34.1
Bank Al-inma	Suudi Arabistan	32.3
Masraf Al Rayan	Katar	26.7
Al Baraka Banking Group	Bahreyn	23.8
Bank Aljazira	Suudi Arabistan	19.5
Emirates Islamic Bank	BAE	15.9

Kaynak: S&P Global, 2020.

Tablo 1.3 incelendiğinde Suudi Arabistan ve BAE'nin sıralamada üç banka ile temsil edildiği, bu ülkeleri iki banka ile Katar'ın takip ettiği ve son olarak Kuveyt ile Bahreyn'in ise tek banka ile sıralamada yer aldığı görülmektedir. Ayrıca 2019 yılı itibarıyla en büyük 20 faizsiz bankanın toplam aktif büyüklüğü 640 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleşmiştir (TKBB, 2020: 14).

Katılım bankalarının finansal göstergelerinin başarılı tablolar çizmesi ve gelecek yıllarda sahip olduğu gizilgücü ile geleneksel bankacılık sektörü için önemli bir rakibe dönüşme ihtimali, başta Avrupa merkezli geleneksel bankalar olmak üzere birçok geleneksel bankanın söz konusu sektörde faaliyet göstermesine imkân sağlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak 1980'lerden itibaren Avrupa'daki bazı geleneksel bankaların faizsiz pencereler açmak suretiyle sektör içerisinde yer almaya başladıkları görülmektedir (TKBB, 2020).³⁴ Bu bankalar arasında yer alan Citibank, 1981 yılında faizsiz pencere sistemini Londra'da açtıktan sonra, katılım bankacılığı sektöründe aktif olarak yer almaya başlamış ve 1996 yılında Bahreyn'de Batılı bankalarca kurulan ilk faizsiz banka özelliğine sahip olan “Citi İslami Yatırım Bankası”nı (Citi Islamic Investment Bank, CIIB) kurmuştur (TKBB, 2020). İngiltere’de 2004 yılında kurulan “Al Rayan Bank” ise Avrupa’da tamamen faizsiz çalışan ilk banka olma özelliğine sahiptir. ABD’deki ilk uygulama ise 1987 yılında Mısırlı Yahia Abdul-Rahman tarafından “Amerikan Finance House” şirketinin kurulması ile gerçekleşmiştir (LARIBA, 2021). Günümüzde Batılı ülkelerde faaliyet gösteren faizsiz finans kuruluş sayılarını incelemek için bkz. Şema 1.5.



Şema 1.5. Batılı Ülkelerdeki İslami Banka Sayısı

Kaynak: TKBB, 2020: 19.

³⁴ Citibank, HSBC Bank, Union Bank of Switzerland, Kleinwort Benson, ANZ Grindlays, Goldman Sachs.

1.1.5.2. Uluslararası Faizsiz Bankacılık Kuruluşları

Faizsiz bankaların sayındaki artış, bankacılık uygulamalarında farklılıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum bankacılık uygulamalarında standartın sağlanması ihtiyacını ortaya çıkarmış ve bu ihtiyaca cevaben uluslararası düzeyde faaliyet gösteren düzenleyici ve denetleyici birçok kurum sektör içerisinde yer almaya başlamıştır. Uluslararası faizsiz bankacılık kuruluşları ve bu kuruluşların temel amaçlarını incelemek için bkz. Tablo 1.4.

Tablo 1.4 Uluslararası Faizsiz Bankacılık Kuruluşları

Kurumlar	Kuruluş Tarihi ve Yeri	Temel Amaçlar
İslam Kalkınma Bankası	1973 & Suudi Arabistan	Ekonomik kalkınmada geri kalmış İslam ülkelerinin, iktisadi açıdan desteklenmek.
İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü*	1981 & Suudi Arabistan	Bankacılık faaliyetlerini İslam ilkelerine uyumlu hale getirilmesine yardımcı olmak ve ekonomik kalkınma sürecini hızlandırmak adına araştırma ve eğitim hizmetlerine destek sağlamak.
İslami Yatırım Sigortası ve İhracat Kredileri*	1994 & Suudi Arabistan	İslam Konferansı Örgütü'ne (İKÖ) üye ülkeler arasındaki ticaret hacmini ve yatırım seviyesini artırmak.
İslam Ülkeleri Özel Sektörü Geliştirme Kurumu*	1999 & Suudi Arabistan	İKB üyesi ülkelerde, ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerine destek sağlanmasına yönelik özel sektörü geliştirmek ve İslami sermaye piyasalarına erişimi artırmak.
İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu	1990 & Bahreyn	AAOIFI küresel İslami finans endüstrisi için İslam ilkeleri doğrultusunda standartların geliştirilmesi ve yayınlanmasından sorumlu kâr amacı gütmeyen uluslararası bir kuruluştur.
Likidite Yönetim Merkezi	2002 & Bahreyn	Bahreyn Merkez Bankası tarafından kurulan bankanın temel amacı: faizsiz bankalarının likidite yönetiminde etkinliğin artırılmasına katkı sağlamak.
Uluslararası İslami Finans Piyasası	2002 & Bahreyn	İslami bankacılık ve finans endüstrisinin temel altyapı organizasyonlarından biri olarak nitelendirilmekte olup, temel amacı: İslami ilkelere dayalı uluslararası finans piyasası kurmak, geliştirmek, teşvik etmek ve düzenlemektir.
Uluslararası İslami Derecelendirme Ajansı	2005 & Bahreyn	İslami finans ilkelerine uygun finansal ürünlerin ve bu ürünleri ihraç eden kurumların bağımsız değerlendirmesinin yapılması amacıyla kurulmuştur.
İslami Finansal Hizmetler Kurulu	2002 & Malezya	İslami finans piyasalarına dönük düzenleyici ve denetleyici nitelikte uluslararası kurallar ve standartlar belirlemek amacıyla kurulmuştur.

Kaynak: Albaraka, 2020; AAOIFI, 2020; IDB, 2009; ICD, 2020; IFSB, 2020; IRTI, 2020; ISDB, 2020; IIRA, 2020; lmc Bahrain.com, 2020; Kettel, 2010: 76.

* İKB grup şirketleridir.

1.1.6. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Bu bölümde Türkiye’de katılım bankacılığı sektörünün tarihsel gelişimi ve sektörün mali piyasalar içerisindeki güncel görünümüne yönelik bilgiler sunulmuştur.

1.1.6.1. Türkiye’de Katılım Bankacılığı Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de katılım bankacılığına yönelik ilk gelişme 1975 yılında İslam Kalkınma Bankası’na üye olunmasıyla gerçekleşmiştir (Sırım, 2013: 188).³⁵ İslam Kalkınma Bankası’na üye olunmasıyla eş zamanlı olarak 1975 yılında çıkartılan 13 sayılı KHK ile tasarruflarını faizsiz bir bankacılık sistemi içerisinde değerlendirmek isteyen vatandaşlara kâr/zarar ortaklığı temelinde hizmet sunmak ve işletmelere faizsiz kredi/finansman sağlamak amacıyla Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankasının (DESİYAB) kurulmasına karar verilmiştir. DESİYAB özellikle yurt dışında çalışmış veya çalışan vatandaşlarımızı tasarrufa teşvik etmek, birikmiş veya birikecek tasarrufları iktisadî bir güç halinde birleştirerek değerlendirmeyi hedeflemiştir (Resmî Gazete, 1975). Fakat bankanın temel bankacılık faaliyetlerine (mevduat toplama, yurt içi ve yurt dışında şube açma) yönelik izinlerin verilememesinden dolayı, banka yönetim kurulu tarafından 1978 yılında bankanın geleneksel bankacılık anlayışı çerçevesinde faaliyet göstermesine karar verilmiştir. 1988 yılında ise unvanı Türkiye Kalkınma Bankası olarak değiştirilmiştir.

Türkiye 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte liberal ve dışa açık bir ekonomi modeline geçmiştir. Bu politikaların başarılı bir şekilde uygulanması için fon kaynaklarının artırılması ihtiyacının ortaya çıkması Türkiye’de Özel Finans Kurumları’nın (ÖFK) açılması sürecini tetiklemiştir.

Türkiye’de Özel Finans Kurumları’nın açılmasında etkili olan unsurlar şunlardır: (Albaraka, 2020)

i- OPEC Ülkeleri’nde artan petrol fiyatları sonrasında biriken fonları, sermaye ve yurt dışı cari hesaplar yoluyla Türkiye’ye çekme düşüncesi,

³⁵ Türkiye 1975-1984 yılları arasında İslam Kalkınma Bankasında sermaye payını artırarak daimi üye sıfatına kavuşmuştur. Yirmi iki kurucu üye ülke arasında yer alan Türkiye, %6,45’lik yüksek sermaye katılım oranına ile 9. sırada bulunmaktadır (İKB, 2020).

ii- Geleneksel bankacılık sisteminin faiz içerikli uygulamalarından dolayı finans piyasalarına dâhil olmayan (tahmini 70 milyar ABD doları) âtıl fonları ekonomiye dâhil etme düşüncesi,

iii- İslami hassasiyeti olan mütedeyyin toplulukların finansman ihtiyaçlarına çözüm sunma düşüncesi,

iv- 24 Ocak 1980 kararları doğrultusunda başlatılan liberalleşme politikalarına uyum sağlamak adına, tarihî ve manevi bağları bulunan İslam ülkeleri ile finansal ve ekonomik ilişkileri artırma düşüncesi.

Yukarıda belirtilen gerekçelere bağlı olarak 19 Aralık 1983 yılında 83/7506 Bakanlar Kurulu Kararı ile “Özel Finans Kurumları (ÖFK)” nin açılmasına yönelik izin verilmiştir. ÖFK’nın açılmasına yönelik karar sonrasında; ilk olarak 1985 yılında Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ve Faisal Finans Kurumu³⁶ ; ardından 1989 yılında Kuveyt Türk Evkaf Finans, 1991 yılında Anadolu Özel Finans ve 1995 yılında İhlas Finans kurulmuştur.³⁷

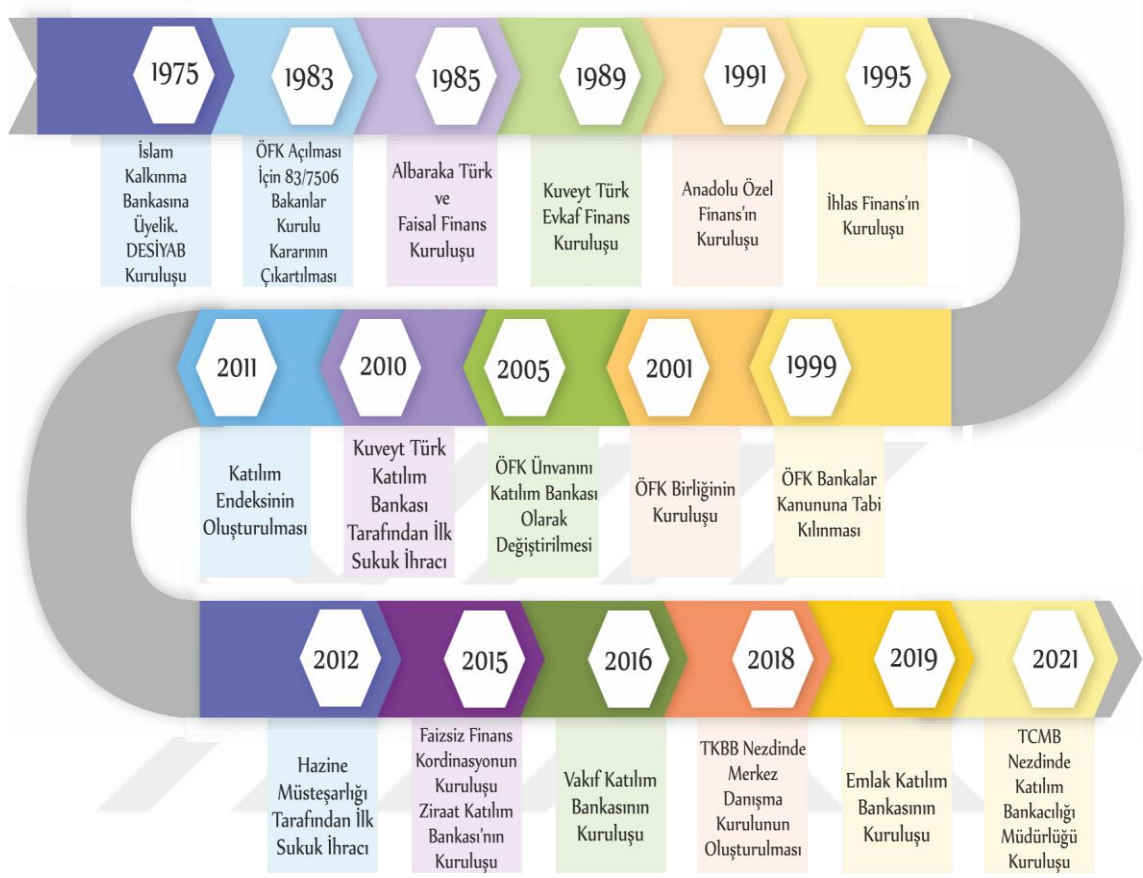
ÖFK’ler 19.12.1999 tarihinde 4491 sayılı Kanun ile 4389 Sayılı Bankalar Kanunu’na tabi tutulmuşlardır ve kanunda belirtilen yapısal dönüşümün gerçekleştirmesi için kurumlara iki yıl süre tanınmıştır (Bankalar Kanunda Değişiklik, 1999). Ayrıca ÖFK’ler arasında iş birliğinin artırılması amacıyla 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nu ve 04.10.2001 tarihli, 2001/3138 sayılı Birlik Statüsü’nün yürürlüğe girmesi ile Özel Finans Kurumları Birliği adlı yeni bir organizasyon kurulmuştur (TKBB, 2020).

ÖFK’ler 1999 yılında Bankacılık Kanunu’na tabi tutulmalarına rağmen unvanlarında değişikliğe gidilmemiştir (Durmaz, 2016: 66). 2005 yılında hazırlanan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun 1 Kasım 2005 tarihli 25983 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanmasıyla birlikte Özel Finans Kurumlarının unvanı “Katılım Bankası”, Özel Finans Kurumları Birliği’nin unvanı ise “Türkiye Katılım Bankaları Birliği” şeklinde değiştirilmiştir. Kanun, “katılım bankalarını özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki şubeleri şeklinde tanımlamıştır”

³⁶ 2001 yılında Faisal Finans, Ülker Grubu’na devralınmış ve Family Finans olarak unvanı değiştirilmiştir (Yurtadur ve Demirbaş, 2017: 97).

³⁷ Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz İhlas Finans Kurumu’nun iflasına yol açmıştır.

(Bankacılık Kanunu, 2005). Türkiye’de katılım bankacılığı sektörünün tarihsel gelişimini incelemek için bkz.Şema 1.6.



Şema 1.6 Türkiye’de Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Kaynak: TKBB, 2021; Albaraka, 2021; TCMB, 2021.

1.1.6.2. Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Güncel Görünümü

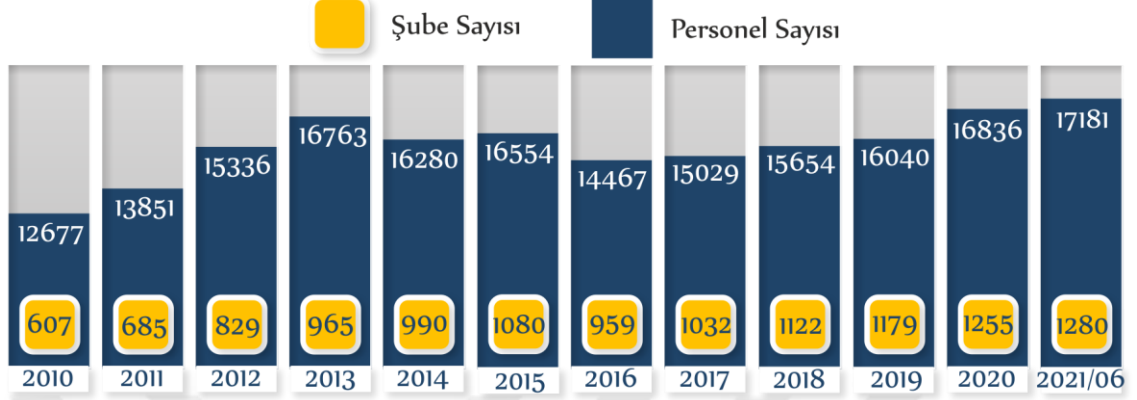
Katılım bankalarının güncel görünümün tespit edilmesi noktasında öncelikle katılım bankacılığı sektöründe yer alan bankaların, seçili göstergeler bağlamında mukayesesi yapılmıştır, ardından sektörün bankacılık sektörü içerisindeki konumu tespit edilmiştir.

Şube ve Personel Sayıları Açısından Katılım Bankaları:

Katılım bankalarının şube ve personel sayılarında son 10 yıl içerisinde hızlı bir artış gözlenmektedir. Bu durumun temelinde sektöre yeni katılan kamu katılım bankalarının şubeleşme ve personel istihdam süreci ve sektörün pazar payını artırma hedefi yer

almaktadır.³⁸ Katılım bankalarının toplam şube ve personel sayılarının incelemek için bkz. Grafik 1.4.

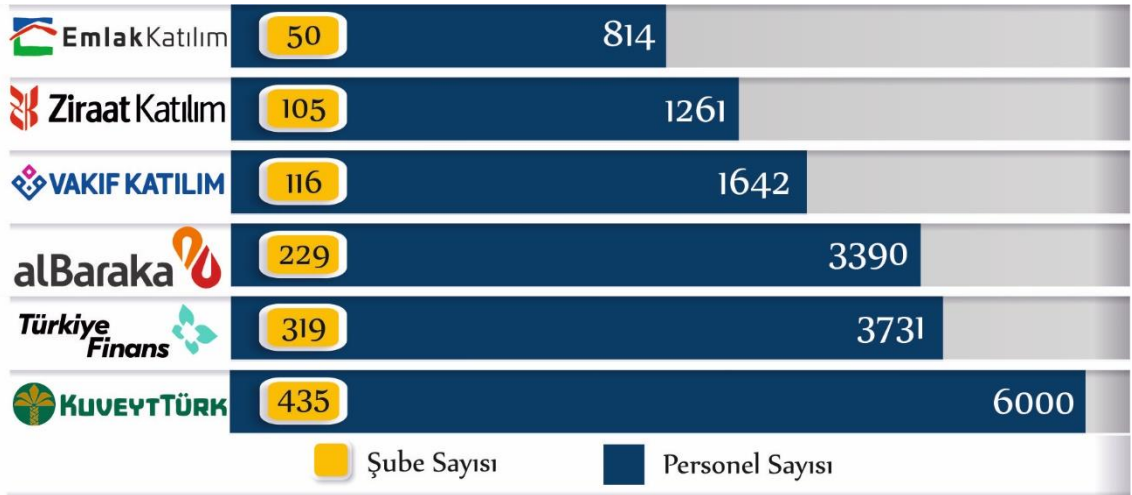
Grafik 1.4. Türkiye’de Katılım Bankalarının Toplam Şube ve Personel Sayıları



Kaynak: TKBB, 2021.

Grafik 1.4. incelendiğinde sektörün 2010-2021 Haziran dönemi itibarıyla personel sayısını %35, şube sayısı ise %110 oranında artırdığı görülmektedir. Katılım bankalarının, banka bazlı şubeleşme ve personel sayıları incelendiğinde en fazla şube ve personelin Kuveyt Türk Katılım Bankasında yer aldığı görülmektedir. Bu bankayı sırasıyla Türkiye Finans, Albaraka Türk, Vakıf Katılım, Ziraat Katılım ve Emlak Katılım takip etmektedir. Banka bazlı şubeleşme ve personel sayıları için bkz. Grafik 1.5.

Grafik 1.5. Türkiye’de Katılım Bankalarının Şube ve Personel Sayıları



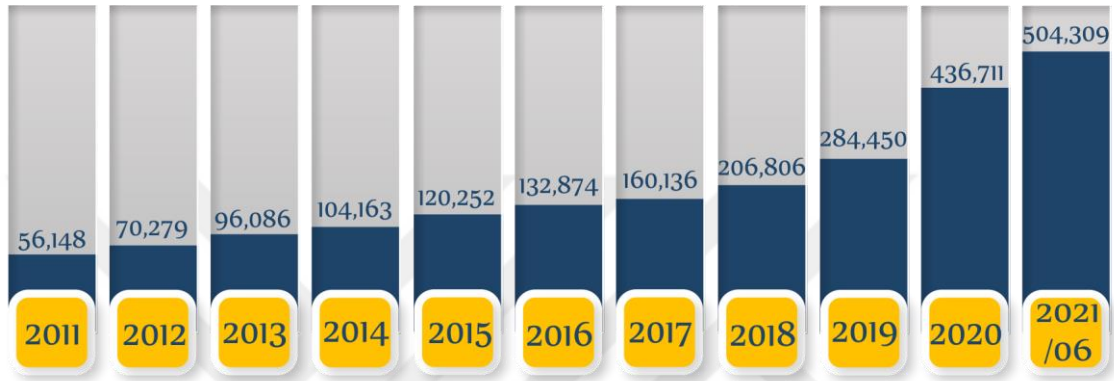
Kaynak: TKBB, 2021.

³⁸TKBB tarafından 2020 yılı içerisinde yayınlanan “Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu”nda sektörün 2025 yılı itibarıyla, bankacılık sektörü içerisindeki pazar payı hedefi %15 olarak belirlenmiştir. Söz konusu raporda katılım bankalarının pazar payı hedefini gerçekleştirmesi için hangi stratejileri izlemesi gerektiğine yönelik kapsamlı bir çerçeve oluşturulmuştur.

Başlıca Finansal Göstergeler Açısından Katılım Bankaları

Katılım bankalarının 2011-2021&6 dönemleri arasında aktif gelişim eğilimi incelendiğinde sektörün 2011-2016 dönem aralığında ortalama %19,2, 2016-2021&6 dönem aralığında ise ortalama %27,8 seviyesinde aktif tutarını artırdığı görülmektedir. Bu durum sektörün son 5 yıl içerisinde büyüme eğiliminin hızlı bir ivme kazandığının göstergesi niteliğindedir. Katılım bankalarının aktif gelişim eğilimi için bkz. Grafik 1.6.

Grafik 1.6 Katılım Bankalarının Aktif Gelişim Eğilimi



Kaynak: TKBB, 2021.

Katılım bankalarının, 2020 yılı itibarıyla banka bazlı başlıca finansal göstergeleri incelendiğinde sektörün lokomotif bankasının Kuveyt Türk Katılım Bankası olduğu görülmektedir. Kuveyt Türk Katılım Bankası; toplam aktifler, öz varlıklar, net kâr, toplam mevduat ve kullanılan mevduat gibi başlıca finansal göstergeler açısından sektör ortalamasının açık ara önünde yer almaktadır.

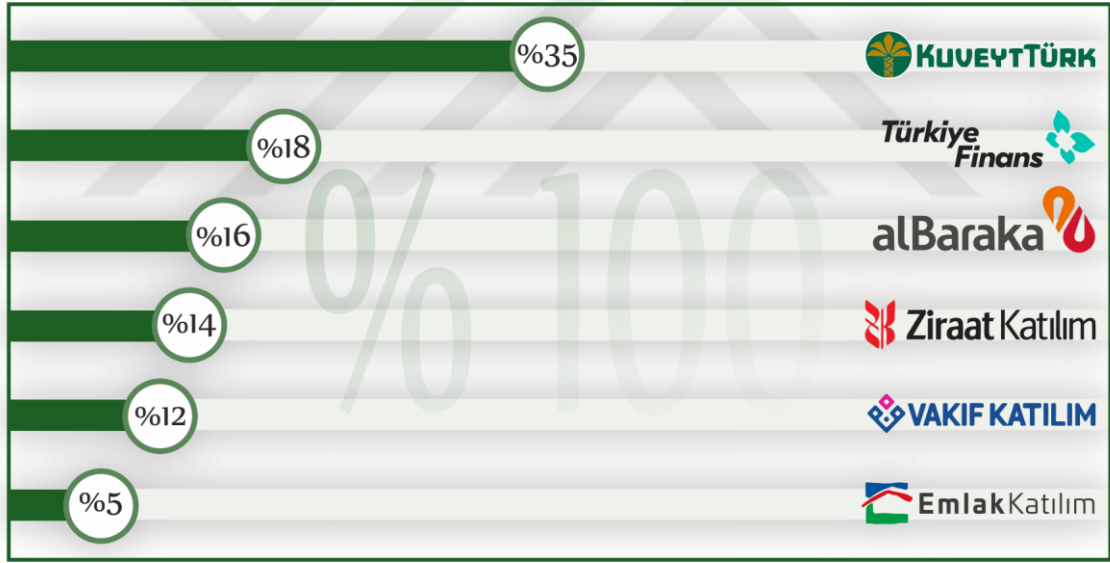
**Tablo 1.5. Türkiye'deki Katılım Bankalarının
Başlıca Finansal Göstergeleri (Milyar TL)**

Bankalar	Toplam Aktifleri	Öz Varlık	Net Kâr	Toplam Mevduat	Kullandırılan Fonlar	Tasfiye Olunacak Alacaklar
Kuveyt Türk	152.290.315	7.995.097	1.400.281	122.172.984	79.054.048	2.934.591
Türkiye Finans	81.370.822	5.495.302	675.677	57.390.586	47.739.939	2.652.383
Albaraka Türk	69.315.799	4.044.227	254.737	51.613.124	42.415.955	2.045.276
Ziraat Katılım	60.186.996	3.724.273	638.562	46.386.150	43.359.636	1.181.058
Vakıf Katılım	53.157.628	4.798.566	666.866	39.566.471	29.423.793	714.652
Emlak Katılım	20.390.177	1.539.266	80.597	11.677.400	13.599.033	172.697
Toplam	436.711.737	27.596.731	3.716.720	328.806.715	255.592.404	8.519.599
Sektör Ortalaması	72.785.290	4.599.455	619.453	54.801.119	42.594.734	1.703.920

Kaynak: TKBB, 2021.

Seçili göstergeler bağlamında katılım bankalarında Kuveyt Türk'ün ardından sektördeki en iyi performansın Türkiye Finans'a ait olduğu ve bu kapsamda finansal göstergeler açısından sektör ortalamasının önünde yer aldığı görülmektedir. Albaraka ise sektörün üçüncü büyük bankası konumundadır. Bankanın finansal göstergelerinin çoğunluğu, sektör ortalamasına yakın olmasına rağmen kârlılık düzeyi açısından sektörün oldukça gerisinde yer almaktadır. Ziraat Katılım Bankası ile Vakıf Katılım Bankası'nın sektörün en yeni aktörleri arasında yer almalarına rağmen, kısa bir süre içerisinde finansal göstergeler bakımından sektör ortalamasına yaklaştıkları görülmektedir. Emlak Katılım Bankası'nın ise 2019 yılı itibarıyla bankacılık faaliyetlerine başlaması, bu kapsamda şubeleşme ve personel istihdam sürecinin devam etmesinden kaynaklı finansal göstergeleri sektör ortalamasının altında yer almaktadır. Türkiye'deki katılım bankalarının pazar payı dağılımlarını incelemek için bkz. Şema 1.7.

Şema 1.7. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Pazar Payı Dağılımı



Kaynak: TKBB, 2021.

Şema 1.7 incelendiğinde Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın pazarın %35'ine sahip olduğu, bu bankayı sırasıyla Türkiye Finans, Albaraka Türk, Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım Bankası takip ettiği görülmektedir.

Türkiye'de Katılım Bankalarının, Bankacılık Sektörü İçerisindeki Konumu

Burada katılım bankalarının sektör içerisindeki konumu; seçili finansal büyüklükler, aktif gelişim eğilimi ve pazar payı dağılımları çerçevesinde incelenmiştir.

Başlıca Finansal Göstergeler Açısından Sektör ve Katılım Bankaları

Katılım bankalarının sektör içerisindeki konumunu belirlemek amacıyla 2020 yılına ait seçili göstergeler Tablo 1.6’da izlenebilir.

Tablo 1.6. Katılım Bankacılığı ve Sektörün Finansal Büyüklüklerinin Kıyaslaması (Milyar TL)

<i>Finansal Büyüklükler</i>	<i>Katılım Bankaları</i>			<i>Sektör</i>		
	2020 Aralık	2019 Aralık	% Değişim	2020 Aralık	2019 Aralık	% Değişim
Toplam Aktifler	436.711	284.450	53,5	6.107.832	4.491.708	36
Öz Varlıklar	27.596	21.762	26,8	600.804	4.392.384	22
Toplanan Fonlar	328.806	215.983	52,2	3.464.221	2.576.404	34,5
Kullandırılan Fonlar	255.592	149.475	70,9	3.675.203	2.739.736	34,1
Takipteki Alacaklar	8.519	7.763	9,73	152.202	150.108	1,4
Net Kâr	3.716	2.438	52,4	59.973	49.043	22,3

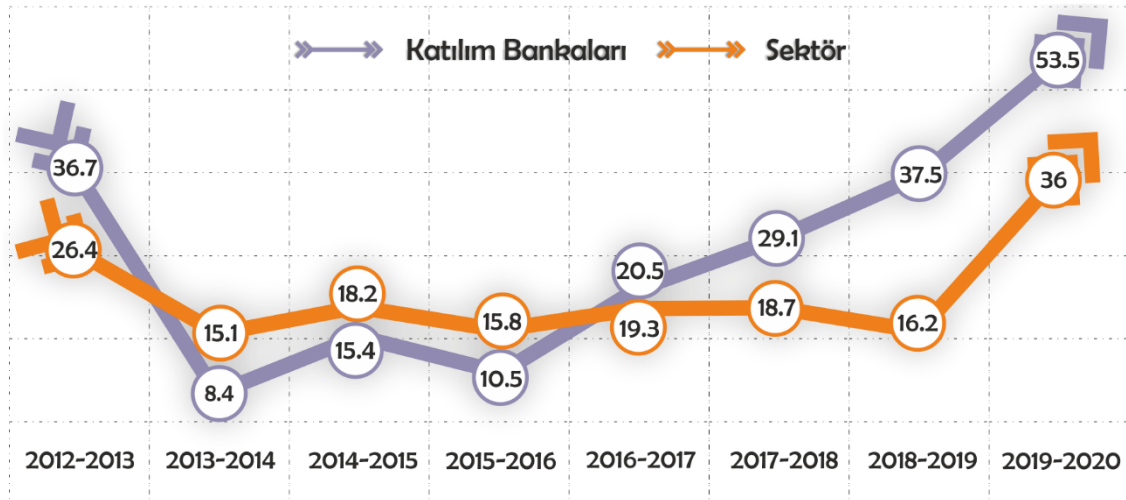
Kaynak: TKBB, 2021.

Katılım bankacılığı sektörünün seçili göstergelere ait yüzdesel değişimlerde, bankacılık sektörüne göre daha başarılı bir performansa sahip olduğu görülmektedir (takipteki alacaklar hariç). Bu doğrultuda tabloda belirtilen finansal büyüklüklere ait yüzdesel değişimlerin tamamında katılım bankaları sektörün üstünde yer almaktadır fakat finansal büyüklüklere ait tutarsal büyüklük açısından sektörün oldukça gerisindedir.

Sektörlerin Aktif Gelişimleri Kapsamında Karşılaştırılması

Katılım bankacılığı sektörü ile bankacılık sektörünün, 2012-2020 yılları arasında aktif tutarlarındaki oransal değişimleri incelemek için bkz. Grafik 1.7.

Grafik 1.7. Sektörlerin Aktif Değişim Eğilimleri(%)

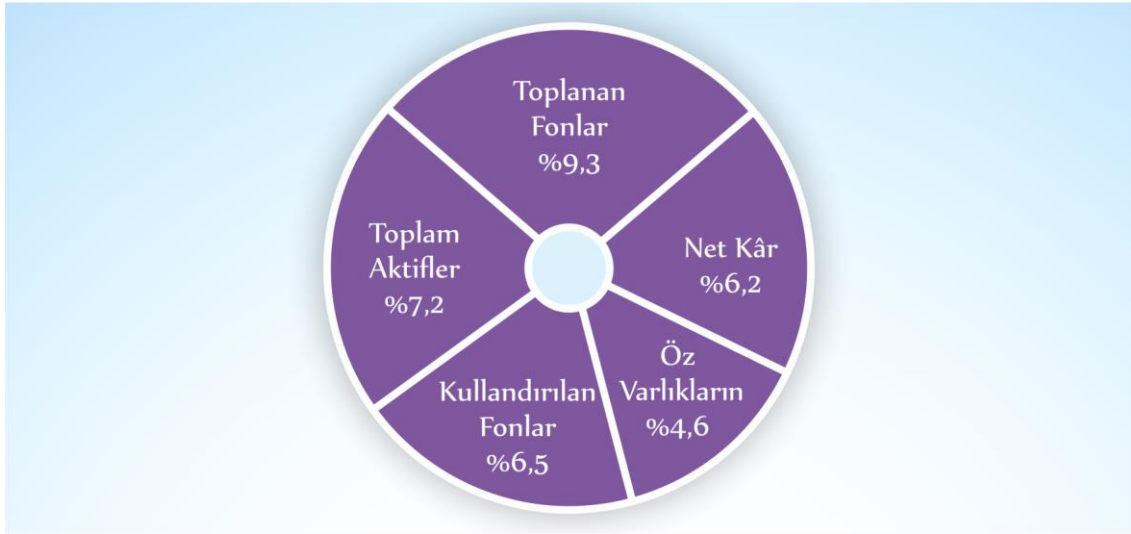


Kaynak: TBB, 2021; TKBB, 2021.

Grafik 1.7. incelendiğinde katılım bankalarının 2016-2017 dönemi sonrasında aktif değerlerindeki artış oranlarının, sektöre kıyasla istikrarlı bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu bağlamda aktif gelişim oranlarına ait farkın en yüksek olduğu dönem aralığı ise 2018-2019 dönemidir.

Bankacılık Sektörü İçerisinde Katılım Bankalarının Pazar Payları

Katılım bankalarının 2020 yılı itibarıyla bankacılık sektörü içerisindeki pazar payını incelemek için bkz. Şema 1.8.



Şema 1.8. Bankacılık Sektöründe, Katılım Bankalarının Pazar Payı Dağılımı

Kaynak: BDDK, 2021; TKBB, 2021.

Şema 1.8 incelendiğinde toplanan fonlar kaleminde katılım bankaların en yüksek pazar payına sahip olduğu bu kalemi sırasıyla; toplam aktifler, kullandırılan fonlar, net kâr ve öz varlıkların takip ettiği görülmektedir.

1.2. Uygulama Önerilerine Yönelik Kavramsal Çerçeve

Burada ilk olarak faizsiz bankacılık organizasyonları, ardından İslami hisse senetlerinde filtreleme süreçleri ve son olarak ulusal varlık fonlarına yönelik kapsamlı bir içerik çözümlemesi yapılmıştır.

1.2.1. Faizsiz Bankacılık Organizasyonları (Faizsiz Pencereleler)

Faizsiz finans piyasalarında yer alan bankalar temelde üç farklı organizasyon kapsamında hizmet vermektedirler. Bunlar; tam teşekküllü faizsiz bankalar, faizsiz bankacılık pencereleri ve faizsiz yan kuruluşlar şeklinde adlandırılmaktadır. Bu

organizasyonlar içerisinde yer alan faizsiz pencere uygulaması ikili (dual) bankacılık sistemine sahip birçok ülkede yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Greuning ve Iqbal (2008: 15), faizsiz pencere sistemini; geleneksel bankaların, faizli yapısından ayrı oluşturulan, bankacılık işlemlerini kâr/zarar paylaşımı temelinde sürdüren ve faizsiz bankaların temel ilkeleri dâhilinde her türlü bankacılık faaliyetini gerçekleştiren bölümler olarak tanımlamışlardır. Alora ve Zubair (2010: 14) ise; geleneksel bankalar, faizsiz pencere uygulaması aracılığıyla mütedeyyin topluluklara, İslami hukuk kuralları ile uyumlu bankacılık hizmetleri sunan kuruluşlar şeklinde tanımlama yapmışlardır.

Söz konusu uygulama, geleneksel bankaların faizsiz bankacılık ilkeleri temelinde bankacılık hizmeti sunmalarına olanak sağlamaktadır (Dar ve Azami, 2011: 44). Geleneksel bankaların faizsiz pencere sistemi kapsamında faaliyet göstermelerinin ise iki temel amacı bulunmaktadır. Bu amaçlardan ilki, geleneksel bankacılık sistemi içerisinde yer alan müşterilerinin faizsiz bankalara geçişini engellemek, diğeri ise; faizsiz bankaların ve diğer geleneksel bankaların portföyünde yer alan müşterileri kendi bünyesine çekmektir (Küresel İslami Finans Raporu, 2014).

Faizsiz pencere kuruluşları, faizsiz yan kuruluş ve faizsiz bankaların temel özelliklerini incelemek için bkz.Tablo 1.7.

Tablo 1.7. Faizsiz Bankacılık Organizasyonlarının Karşılaştırması

	Faizsiz Bankalar	Faizsiz Yan Kuruluşlar	Faizsiz Pencere Kuruluşları
Yönetim	Faizsiz Yönetim Ekibi	Faizsiz Yönetim Ekibi	Geleneksel Bankacılık Yönetim Ekibi
Sistem	Faizsiz Ana Bankacılık Sistemi	Geleneksel Bankacılık Ana Bankacılık Sistemi	Geleneksel Bankacılık Çekirdek Bankacılık Sistemi
Belgeleme	Faizsiz Bankacılık İlke ve İçeriğine Göre Dokümantasyon	Faizsiz Bankacılık İlke ve İçeriğine Göre Dokümantasyon	Faizsiz Bankacılık İlkelerine Uygun Doküman Geliştirme
Süreçler	Faizsiz Bankacılık Temelli Süreçler	Süreçleri Geliştirmek İçin Faizsiz Bankacılık İlkeleri ile Temas Noktalarının Belirlenmesi (Kaldıraç)	İşlemleri Geliştirmek İçin Faizsiz Bankacılık İlkelerinin Belirlenmesi
Sözleşme	İslami Sözleşmelere Dayalı Tasarım	İslami Sözleşmelere Dayalı Tasarım	İslami Sözleşmelere Dayalı Tasarım
Hazine	Faizsiz Bankacılık Sistemine Uygun Hazine Yapısı	Bağımsız Olarak İnşa Edilecek ve Yönetilecek Ayrı Hazine Yapısı	Bağımsız Olarak İnşa Edilecek ve Yönetilecek Ayrı Hazine Yapısı

Kaynak: Islamic Bankers Resource Center, 2021.

Faizsiz finans piyasaları içerisinde faaliyet gösteren; faizsiz bankalar, faizsiz yan kuruluşlar ve faizsiz pencerelerin faaliyet amaçları ortaktır. Bu amaca ulaşılması noktasında yer alan farklılık ise kurumların organizasyon yapılarından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda faizsiz pencere sistemi ile faizsiz yan kuruluşlara ait farklılıklar incelendiğinde; pencere sistemi geleneksel bankanın sermayesi, çalışanları ve şubeleri kapsamında gerçekleştirilmekte ve yönetim yapısı geleneksel banka ekibi tarafından idare edilmektedir. Faizsiz yan kuruluşlarda ise; bankacılık uygulamalarının gerçekleştirilmesi noktasında bağımsız olarak faaliyet gösteren bir kurum mevcuttur. Bu kurumların yönetim idaresi geleneksel bankanın yönetim idaresinden ayrılmaktadır. Faizsiz yan kuruluşlar, geleneksel bankalar ile dolaylı olarak bağlantılı olmakla birlikte, farklı fon kaynaklarına da sahiptirler (IM, 2021). Pür faizsiz bankalar ise, belgeleme, süreçler ve sermaye temini açısından diğer iki uygulamadan ayrılmaktadır. Faizsiz bankalar İslam hukuku ile tam uyumlu kaynakları kullanırken, diğer bankalar ana bankalarına bağlı olarak hareket etmektedirler.

1.2.1.1. Faizsiz Pencere Uygulamalarına Yönelik Esaslar

İslam bilginleri arasında geleneksel bankaların faizsiz pencere açmasına yönelik değerlendirmelerde görüş farklılıkları bulunmaktadır. Bu kapsamda söz konusu uygulamaya yönelik olumsuz görüş beyan edenlerin temel gerekçeleri incelendiğinde;

i- Faizsiz pencere sistemi içerisinde yer alan geleneksel bankaların misyon beyanlarında, faizsiz bankacılık sisteminin desteklenmesi veya gelişmesine yönelik herhangi bir ibareye yer verilmemesi (Global Islamic Financial Services, 2014) ve

ii- Faizsiz pencere sistemi içerisinde yer alan kuruluşların geleneksel bankaların sermayesi ile kurulması ve bu durumu uygulamanın meşrutiyeti konusunda şüphelerin oluşmasına neden olacağı şeklinde hususlar yer almaktadır (Ahmed ve Hussainey, 2015: 4).

Faizsiz pencere sistemine yönelik olumlu görüş beyan edenlerin temel gerekçeleri incelendiğinde;

i- Geleneksel bankaların finansman havuzlarının faize dayalı uygulamalardan ve helal olmayan kaynaklardan oluşmasına rağmen, herhangi bir gelir (faizli) kaynağının arındırılıp temizlenebileceğini ve bu arındırma işlemi yapıldıktan sonra İslami finans ilkeleri doğrultusunda faaliyet gösterebileceği,

ii- Bazı ülkelerde faizsiz bankaların faaliyet izni almasının zor olduğu ve bu bağlamda söz konusu ülkelerde faizsiz finans kültürünün oluşturulması adına pencere sisteminin tek alternatif yöntem olduğu (Global Islamic Financial Services, 2014) ve

iii- Faizsiz pencere sistemi ile birlikte faizli işlemlerin ve tefeciliğin azalacağı, ayrıca geleneksel bankalarla işlem yapmak yerine faizsiz şubeler veya pencereler aracılığı ile bankacılık hizmetlerinin yapılmasının daha uygun olacağı (Ahmed ve Hussainey, 2015: 4) gibi hususlar yer almaktadır.

Yukarıda belirtilen görüşler ışığında şekillenen faizsiz pencere sistemi, günümüzde birçok ülkede uygulanan bir model haline gelmiştir. İslami Mali Hizmetler Kurulu (Islamic Financial Services Board, IFSB) 2015 yılında yayınladığı, İslami finans yönetmeliğine ilişkin temel ilkeler kılavuzu çalışmasında faizsiz pencere sisteminin uygulamasına yönelik temel esasları belirlemiştir. Raporda belirtilen temel esasları incelemek için bkz. Şema 1.9.



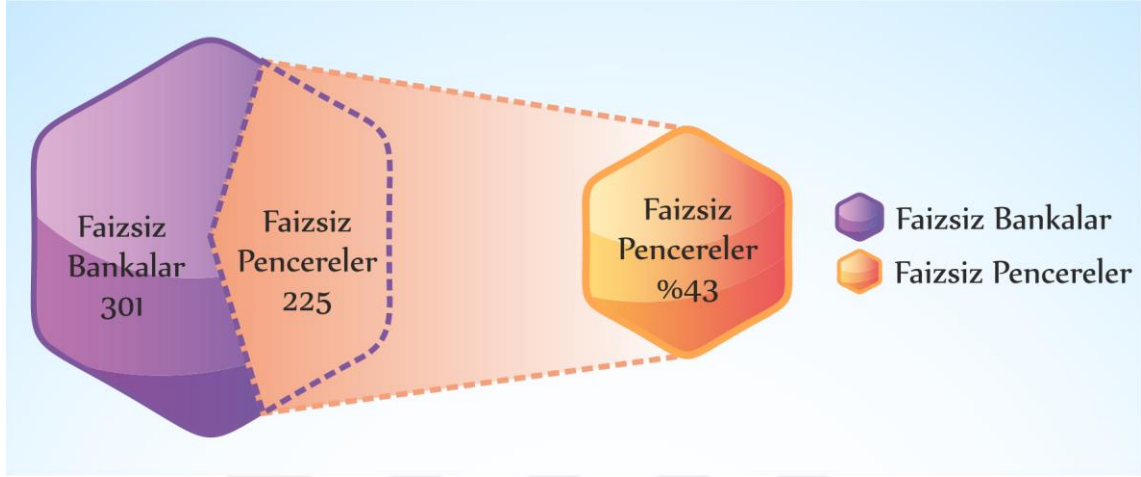
Şema 1.9. Faizsiz Pencere Yönelik Temel Esaslar

Kaynak: IFSB, 2015.

Faizsiz pencere sistemine dâhil olan geleneksel bankalar, faizsiz (İslami) ve geleneksel varlık/yükümlülüklerin birbirine karışmasını önlemek amacıyla uygun güvenlik duvarları oluşturmalıdır (Solé, 2007: 7). Geleneksel bankalar, faizsiz pencereler için şeffaflığı sağlamalı, danışma kurulların verdiği kararlara uyulmasına yönelik gerekli süreçleri oluşturmali ve faizsiz finansın gelişimine katkı sağlamak amacıyla araştırma, eğitim, ürün ve hizmet geliştirme hususunda aktif olarak rol almalıdırlar.

1.2.1.2. Faiz Pencere Sistemine Küresel Bakış

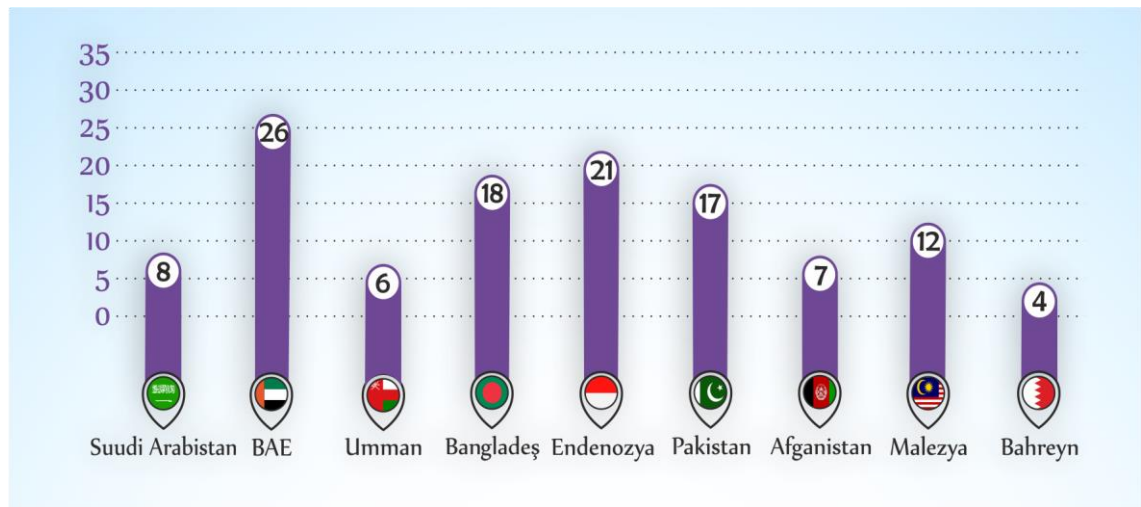
Faizsiz finans piyasalarında 2020 yılı itibarıyla 526 faizsiz banka faaliyet göstermektedir. Bu bankalar arasında yer alan 225 banka ise faizsiz pencere sistemi dâhilinde hizmet vermektedir. Bu durum esasında pencere sisteminin dünya genelinde de yaygın bir şekilde uygulandığının göstergesi niteliğindedir.



Şema 1.10 Faizsiz Bankaların Dağılımları

Kaynak: ICD, 2020: 26.

Faizsiz pencere, sektördeki kurum sayısının %43'ne denk gelmektedir. Söz konusu sistemin yaygın şekilde kullanıldığı ülkeler ise; Endonezya, Suudi Arabistan, Malezya, Bahreyn, Bangladeş, BAE, Pakistan, Umman ve Afganistan'dır. Söz konusu ülkelerde faaliyet gösteren faizsiz pencere kuruluş sayıları için bkz. Şema 1.11.



Şema 1.11. Faizsiz Pencere Kuruluşları

Kaynak: ICD, 2020 resmî iletişim sayfasındaki bilgilerden derlenmiştir.

İkili bankacılık sistemine sahip dokuz ülkede, toplam 119 faizsiz pencere kuruluşu bulunmaktadır. Bu ülkeler arasında yer alan BAE, Endonezya, Bangladeş ve Pakistan'ın pencere kuruluş sayısı, diğer ülkelere kıyasla daha fazladır. Seçili ülkelere faizsiz pencere kuruluşlarının sektör içerisindeki konumu için bkz. Tablo 1.8.

Tablo 1.8 Faizsiz Pencerelerin Sektör İçerisindeki Konumu

Ülkeler	Pencere Banka Sayısı	Tam Katılım Bankası Sayısı	Pencere Sistemi Aktiflerinin Toplam Faizsiz Bankacılık Aktiflerine Oranı % (2011)	Pencere Sistemi Aktiflerinin, Toplam Faizsiz Bankacılık Aktiflerine Oranı (2018)
Endonezya	21	13	23	33
Suudi Arabistan	8	8	49	58
Malezya	12	26	23	3
Bahreyn	4	31	23	45
Bangladeş	18	8	6	5
BAE	26	8	7	76
Pakistan	17	5	35	48
Umman	6	2	-	63
Afganistan	7	-	100	100

Kaynak: Ethem Ergeç vd., 2018: 68; IFSB, 2021; State Bank of Pakistan (SBP), 2021.

Tablo 1.8’de faizsiz pencere kuruluşlarının, faizsiz bankacılık sektörü içerisindeki aktif oranlarının 2011 ve 2018 yılı çerçevesinde karşılaştırılması yapılmıştır. Bu doğrultuda BAE, Bahreyn, Pakistan, Suudi Arabistan ve Endonezya’da pencere sistemi aktiflerinin toplam faizsiz bankacılık aktifleri içerisinde paylarını artırdığı; Malezya’da faizsiz pencere uygulaması kapsamında faaliyet gösteren üç geleneksel bankanın tamamen faizsiz banka yapısına geçmesinden dolayı düşüş yaşandığı görülmektedir.

Umman’da faizsiz bankacılık uygulamaları 2013 yılında başlamış ve ilerleyen süreçte geleneksel bankaların pencere sistemi aracılığıyla sektör içerisinde yer almasına karar verilmiştir. 2018 yılı itibarıyla faizsiz pencereler, sektördeki toplam aktiflerin %63’ne sahip olmuşlardır.

Özetlemek gerekirse; faizsiz pencere sistemi birçok ülkede yaygın şekilde kullanılan bir organizasyon türüdür. Ayrıca pencere sisteminde yer alan kurumlar faizsiz bankacılık sektörünün toplam aktifleri içerisinde önemli bir paya sahiptirler.

1.2.2. İslami Hisse Senetleri

Hisse senedi, sermaye şirketlerinin ortaklarına sermaye paylarını belgelendirmek amacı ile verdikleri kıymetli evraklar olarak tanımlanmaktadır. İslami hisse senetleri ise, İslam hukukunun belirlediği kurallar çerçevesinde faaliyet gösteren şirketlere ait hisse senetleri biçiminde ifade edilmektedir (Yıldız, 2015: 2).

Geleneksel hisse senetlerinin risk paylaşımı temeline dayanan uygulama işleyişi, özü itibarıyla faizsiz finans piyasalarında yer alan kâr ve zarara katılım ilkesi ile benzer bir görünüme sahiptir (Çolak, 2019: 44) fakat geleneksel hisse senetleri piyasasında işlem gören hisse senetlerinin tamamı İslam hukukunun izin verdiği alanlarda faaliyet gösteren kurumlara ait değildir (Güçlü ve Kılınç, 2019: 138). Bu bağlamda hisse senetlerinin İslami ilkelere uygunluğunun belirlenmesi noktasında iki aşamalı bir İslami filtreleme süreci gerçekleştirilmektedir.

Birinci aşamada şirketler niteliksel bir değerlendirmeye tabi tutulmak suretiyle faaliyet alanlarına göre incelenirler. Bu kapsamda İslam hukuku kurallarına göre haram kılınan sektörlerde faaliyet gösteren kuruluşlar söz konusu değerlendirmede devre dışı bırakılırlar. Değerlendirmeye tabi tutulan şirketlerin yalnızca ana şirketlerinin filtreleme kriterlerine uygun olması yeterli değildir; diğer iştiraklerin de benzer şekilde kriterleri karşılaması gerekmektedir (İİT, 2019: 41).

Birinci aşamayı geçen şirketler ikinci aşamada niceliksel bir eleme sürecine tabi tutulmaktadır. Bu süreç içerisinde şirketlerin İslam hukuku ile uygun olmayan finansal faaliyetlerinin belirlenmesi amacıyla finansal oranları incelenir. Bu finansal oranlar genellikle; şirketin borç/aktifler oranı, alacak/aktifler oranı, nakit ve faiz içeren menkul kıymetlerin/ toplam varlıklara oranları kapsamında oluşturulmaktadır (Güçlü ve Kılınç, 2019: 138). Bu oranların belirli bir eşik değeri altında olması gerekmektedir. İki aşamalı İslami filtreleme sürecini geçen şirketler, İslami hisse senetleri piyasalarında işlem görme hakkını kazanmış olacaktırlar ancak bu durum daima devam eden bir süreç niteliğinde değildir. Bu kapsamda belirli periyotlarda şirketler tekrardan filtreleme işlemine tabi tutulmaktadırlar, bu süreçte filtreleme işlemini geçemeyen şirketler endeksten çıkarılmakta veya kriterleri sağlayan yeni şirketler endekse dâhil olabilmektedir.

İslami endeksler; İslam hukukunun belirlediği ilkelere uygun olarak faaliyet gösteren şirketlerin hisse senetlerinden oluşturulan endeks türüdür (Yıldız, 2015: 3).

Dünyadaki en büyük İslami endeks sağlayıcı kuruluşlar ise; Dow Jones İslami Hisse Senedi Endeksi (DJIM), Financial Times Islamic Index (FTSE), Morgan Stanley Capital International (MSCI) ve Standard & Poor (S&P) İslami Endeksleri'dir. Türkiye'de ise katılım endeksi, Bizim Menkul Değerler A.Ş. (BMD) tarafından gerçekleştirilmektedir.

Özetlemek gerekirse; Türkiye'de katılım endeksi içerisinde yer almak isteyen bir şirketin, iki aşamalı bir filtreleme sürecinden geçmesi gerekmektedir. Bu bağlamda faaliyet alanının İslam hukuku kurallarının yasakladığı alanlar içerisinde olmaması ilk süzgeç olarak kullanılırken bu aşamadan geçen şirketler finansal oranları çerçevesinde ikinci bir eleme sürecine tabi olmaktadır. Finansal göstergeler açısından gerekli yükümlülükler haiz olan kurumlar ise katılım hisse senetleri piyasasında işlem görme hakkını kazanmaktadır. Bu aşamaları geçen şirketlerin payları BIST Katılım Tüm Endeksi kapsamını oluşturmaktadır.³⁹

1.2.3. Varlık Fonu

Kapitalist öğretilerin kabul görmesiyle birlikte devletlerin iktisadi bir aktör olarak mali veya reel piyasalar içerisindeki konumu tartışılmaya başlanmıştır. Bu süreçte devletlerin ekonomideki konumunun belirlenmesine yönelik üç farklı önerme ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda liberal kapitalizm devletin iktisadi faaliyetlerdeki görev ve sorumluluklarının asgari seviyede olması gerektiği savını ileri sürerken sosyal demokrat kapitalizm ise devletin iktisadi faaliyetlerde düzenleyici rol oynaması gerektiğini ve özel sektörler ile etkin/verimli bir ilişki kurması gerektiği fikrini savunmuştur. Son olarak devlet kapitalizmi ise devletin iktisadi faaliyetler içerisinde aktif olarak yer alması gerektiği tezini ileri sürmüştür (Konukman ve Şimşek, 2017: 1914). Devlet kapitalizmi'nin finansal büyüklük açısından ortaya çıkardığı en önemli kurumlar ise ulusal varlık fonları olarak görülmektedir.⁴⁰ Bu doğrultuda ilgili bölüm kapsamında ilk

³⁹ "BIST Katılım 30, BIST Katılım 50 ve BIST Katılım 100 Endeksleri ise BIST Katılım Tüm Endeksi kapsamındaki şirketler arasından, işlem hacmi ve fiili dolaşımdaki paylarının piyasa değeri en yüksek şirketler seçilerek" oluşturulmaktadır (BİST, 2021).

⁴⁰ 2008 Finansal krizinin ardından, Dünya Bankası ve IMF tarafından neo-liberal politikalar üzerinde değişimler yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu durum Washington Konsensüsün de yer alan keskin piyasa anlayışına ikame olarak devlet müdahalesine dayalı uygulamaların piyasalara eklenmesi olarak görülmüştür (Yıldırım, 2011: 21). Söz konusu durumu destekleyici gelişme ise finansal kriz sürecinde varlık fonlarının birçok kuruluşa yatırım yapması olarak gösterilmektedir. Bu doğrultuda "*Liberal ekonomistlerin 'görünmez el' savına karşılık, devlet kapitalizminde piyasalara 'görünen el' in müdahale ettiği görülmektedir*" (Lawrence, 2007 aktaran Özgül, 2018: 60).

olarak ulusal varlık fonlarının kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimi incelenmiştir. Ardından varlık fonları ile faizsiz finans uygulamalarının ilişki düzeyi araştırılmış ve son olarak tez kapsamında önerilmiş olan uygulamalar çerçevesinde Türkiye Varlık Fonuna (TVF) yönelik çözümleme gerçekleştirilmiştir.

1.2.3.1 Ulusal Varlık Fonlarının Tanımı, Amaçları ve Güncel Görünümleri

İlgili kavrama yönelik alanyazını incelendiğinde; bu kavramın Bağımsız Varlık Fonları (Soverign Wealth Funds, SWF), Ulusal Refah Fonu veya Ulusal Varlık Fonu (UVF) olarak farklı şekillerde karşılandığı görülmektedir. UVF terimini ilk olarak alanyazınına kazandıran kişi Andrew Rozanov'dur (Yereli ve Yaman, 2017: 71). Varlık fonlarının yaygın şekilde kullanılan tek bir tanımı yoktur. Bu kapsamda alanyazınında varlık fonu üzerine yapılan tanımlamalar şöyledir;

Wignall ve arkadaşlarına (2008: 2) göre; “Ulusal hedeflere ulaşmak için hükümetler tarafından doğrudan veya dolaylı olarak sahip olunan ve yönetilen varlık havuzlarıdır”. Jen'e (2007: 1) göre; “Yabancı para cinsinden varlıklara yatırım yapan ve yönetimi resmi devlet rezervlerinden ayrı olan devlet teşekkülüdür”. IMF'e göre; “Ulusal varlık fonları makroekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla kurulan devlete ait yatırım fonlarıdır” (IMF, 2017). OECD'e göre; “Ulusal varlık fonları doğrudan ya da dolaylı olarak devlet idaresi tarafından yönetilen, ulusal hedefleri gerçekleştirmek amacıyla kullanılan bir varlık havuzudur” (OECD, 2017).

UVF'ler üzerine yapılan tanımlamaların birbirinden farklı olmasının altında yatan temel sebep, yatırım faaliyetlerinde, amaç ve geniş görüşlülük beyanlarında tekelin sağlanmamış olmasıdır. UVF'ler iktisadi faaliyet alanlarını, ülkelerin cari ve gelecek dönemlerdeki ihtiyaçları çerçevesinde oluşturmakla birlikte, devletlerin diğer kuruluşlarından farklı olarak uzun vadeli pozisyonlar alabilmekte ve risk iştahı yüksek yatırımlara giriş yapabilmektedirler (Antepli ve Alpay: 2019: 164; Jory vd., 2010: 590). UVF'ler kuruluş amaçlarına göre beş farklı sınıflamada kategorize edilmektedirler. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

i- Tasarruf Fonları (Saving Funds): Ülke ekonomilerinde oluşan döviz fazlalıklarını iktisadi yatırımlarda değerlendirmek suretiyle gelecek kuşaklara kaynak yaratmak amacıyla kurulmuşlardır (Karasioğlu ve Göktürk, 2017: 101). Diğer bir ifadeyle bu fon aracılığıyla kuşaklar arası eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu fonlar genellikle uzun vadeli yüksek riskli araçlarda değerlendirilmektedir

ii- İstikrar Fonları (Stabilization Funds): Ülke ekonomilerinin emtia fiyatlarında (petrol ve doğalgaz) yaşanabilecek olası istikrarsızlıklara karşı korumak amacıyla kurulan fonlardır. Bu fonlar genellikle düşük getirili kısa ve orta vadeli sabit araçlarda değerlendirilmektedir (Güçlü, 2018: 41).

iii-Kalkınma Fonları (Development Funds): Ülkelerin alt yapı yatırımlarını ve insan sermayesini güçlendirmek amacıyla kurulan fonlardır (Kılıçarsalan, 2018: 5)

iv- Rezerv Yatırım Fonu (Şirketleri) (Reserve Investment Corporations): Ülkenin rezerv varlıklarındaki kârlılık seviyesini artırmak amacıyla kurulan fonlardır (Güçlü, 2018: 41).

v- Emeklilik Rezerv Fonu (Pension Reserve Funds): Kamu bütçesinde beklenmedik dönemlerde ve belirsiz miktarda emekli ödemelerinden kaynaklı oluşabilecek yükümlülüklerle karşılık oluşturulan tedbirsiz rezerv fonlarıdır (Akbulak ve Akbulak, 2008: 5).

UVF'ler tek bir amaç yerine birden fazla amaç doğrultusunda da faaliyet gösterebilmektedirler.⁴¹ Ayrıca zaman içerisinde amaç değişikliğine de gidebilmektedirler.⁴² Bu bilgiler ışığında UVF'lerin temel özellikleri incelendiğinde şu sonuçlara varılabilir (SIL, 2016)

i- Doğrudan egemen bir devlet sahipliğindedir.

ii- Genellikle uzun vadeli yatırım yapma eğilimindedir.

iii-Devletin diğer teşekküllerinden bağımsız şekilde yönetilmektedirler.

iv-Çeşitli finansal varlıklara yatırım yapmak suretiyle ticari getiri kazanmaya çalışmaktadırlar.

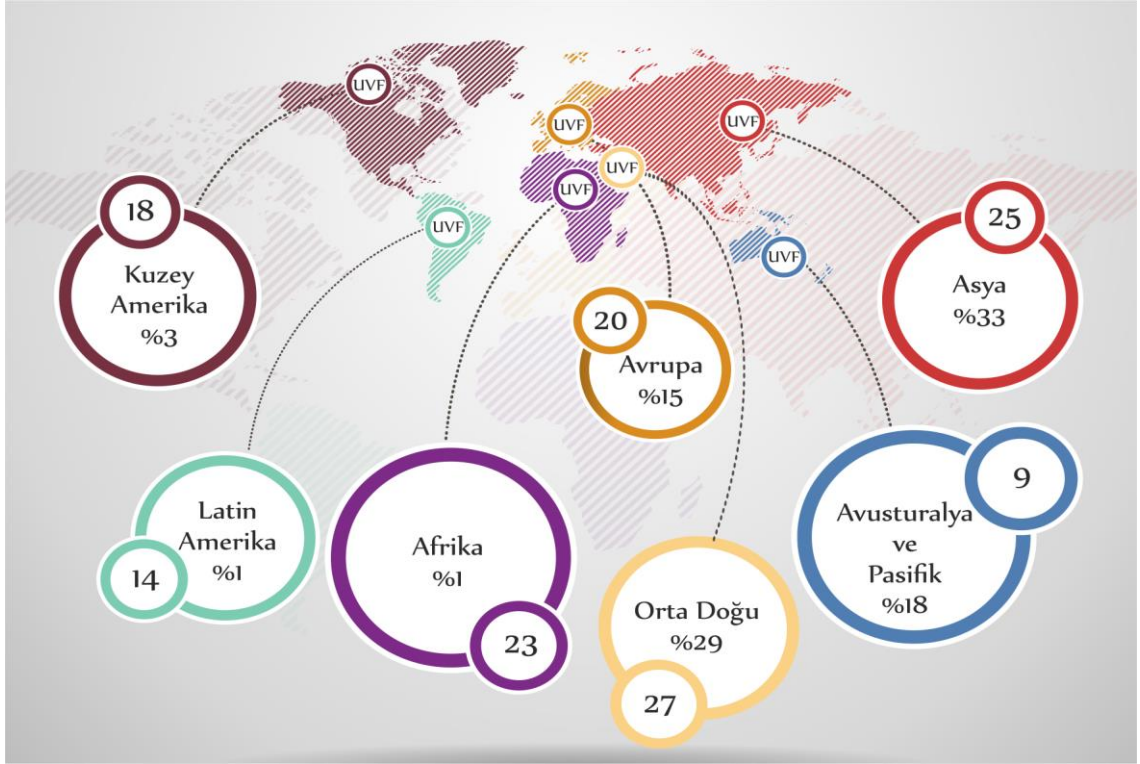
Varlık Fonlarının Tarihsel Gelişimi ve Güncel Görünümü: Alanyazınında ilk UVF örneğinin 1953 yılında Kuveyt'te kurulan Kuveyt Yatırım Yönetim Kurulu (Kuwait Investment Board (KIB) olduğu kabul edilmektedir.⁴³ Kuruluşun temel amacı; ülkedeki fazla petrol gelirlerini alternatif yatırım araçlarında değerlendirmek suretiyle, ülkenin petrol gelirine ikame olarak farklı gelir kalemlerine ulaşılmasını sağlamaktır (KİA, 2021). Başlangıçta petrol ve maden zengini olan ülkelerin elde ettikleri kazançları Hollanda

⁴¹ Azerbaycan, Kuvyet ve Kolombiya ait UVF'ler istikrar ve tasarruf amacını birlikte kullanmaktadır.

⁴² Rusya UVF başlangıçta istikrar amacı ile kurulmuştur ancak ilerleyen süreçte tasarruf amaçlı bir fona dönüşmüştür.

⁴³ Söz konusu kuruluş 1983 yılından itibaren Kuveyt Yatırım Otoritesi (Kuwait Investment Authority (KIA) unvanı ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

Hastalığına⁴⁴ yakalanmamak adına farklı yatırım araçlarında kullanılması temeliyle kurulan UVF'ler, ilerleyen süreçte pek çok ülkede farklı amaçlar doğrultusunda kurulmaya başlanmıştır. Bu kapsamda yapılan alan incelemesi neticesinde 2000'li yıllara kadar UVF'ye sahip ülke sayısının sınırlı olduğu fakat 2000'li yıllardan itibaren dünya genelinde UVF sayılarında hızlı bir artış yaşandığı tespit edilmiştir.⁴⁵Ulusal Varlık Fonu Enstitüsüne (Sovereign Wealth Fund Institute – SWFI) göre 2021/08 dönemi itibarıyla dünya genelinde toplam 136 UVF bulunmaktadır. Söz konusu dönem itibarıyla UVF'lerin küresel varlık değeri toplamı yaklaşık olarak 11 trilyon 36 milyar ABD Doları seviyesindedir. Dünya genelinde yer alan UVF'lerin bölgesel dağılımı ve varlık değerlerinin yüzdesel paylarını incelemek için bkz. Şema 1.12.



Şema 1.12 UVF'lerin Bölgesel Dağılımları

Kaynak: Sovereign Wealth Fund Institute resmî iletişim sayfasındaki bilgilerden derlenmiştir.

⁴⁴ Hollanda Hastalığı terimi ilke The Economist dergisi tarafından 1977 yılında kullanılmış ve ilerleyen süreçte iktisat alanyazınında kullanılan ekonomik bir terime dönüşmüştür. Söz konusu kavramın bu şekilde nitelendirilmesine sebep olan gelişme 1959 yılında Hollanda Kuzey Denizinde keşfedilen doğalgaz' yatağının Hollanda ekonomisini olumsuz yönde etkilemesidir (Brinčíková, 2016: 96). Hollanda Hastalığı bir ekonomide aynı anda ticarete konu mal üreten sektörlerden birinde genişleme ve kazanç patlaması yaşanırken diğer sektörün daralması ve kazancın düşmesi durumu olarak tanımlanmaktadır (Corden ve Neary, 1982: 825). Diğer bir ifade ile "bir ülkede doğal kaynak sektörünün gelişmesiyle, diğer sektörlerin önemini kaybetmesidir" (Şahin ve Şahin, 2015: 599).

⁴⁵ Dünya genelinde yer alan UVF'lere yönelik detaylı bilgi için bkz. Ek-4

Şema 1.12 incelendiğinde Asya ve Ortadoğu bölgesindeki UVF'lerin, küresel varlık değerinin yarısından fazlasına sahip oldukları görülmektedir. Asya bölgesinde Çin, Hong Kong ve Singapur gibi ülkeler varlık değerleri bakımında öncü konumdayken Ortadoğu bölgesinde ise; BAE, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Katar öncü konumda yer almaktadır.⁴⁶

UVF'ler ile faizsiz finans sektörünün ilişki düzeyi incelendiğinde alanyazınında sınırlı sayıda çalışmanın yer aldığı görülmektedir. Bu doğrultuda söz konusu çalışmalar temelinde bu iki farklı organizasyonun ilişki düzeyi şöyledir:

Bahoo ve Hassan (2019: 19), bazı Batılı ülkelerin Müslüman ülkelere ait UVF'ler tarafından kendi ülkelerine yapılan yatırımları ticari bir risk olarak gördükleri ve bu durum karşısında Müslüman ülkelere ait UVF'lerin yatırımlarını yasakladığı veya sınırlandırdığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Müslüman ülkelere ait UVF'lerde şeffaflığın artması adına Norveç gibi gelişmiş ülkelerin model alınması veya İslami finans ilkelere uygun yeni bir şeffaflık modeli oluşturulması gerektiğini vurgulamışlardır. Ayrıca UVF portföylerinin geleneksel ve faizsiz finans kapsamında ikiye bölünmesine yönelik öneride bulunmuşlardır. Mishrif ve Akkas (2018: 84) , Körfez ülkelerinde son elli yıl içerisinde petrol gelirlerinin hem İslami finansın hem de UVF'lerin gelişimine katkı sağladığını ifade etmişler fakat bu iki endüstrinin birbirlerinden bağımsız olarak geliştiği ve aralarında etkin bir birlikteliğin kurulamadığı, bu durumun ise UVF'lerin risk yönetimi anlayışından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Shalhoub (2008: 367), finansal kriz süreci ile birlikte MENA bölgesinde UVF'lerin, faizsiz finans sektöründe yer alan özel fonlara yönelmesi gerektiğini vurgulamıştır. Antepli ve Alpay (2019: 1-17), Malezya UVF (Khazanah Nasional Berhad (KNB) ve Körfez İş Birliği Ülkeleri'nde (KİK) yer alan UVF'lerin kullandığı faizsiz finans ürünlerini incelemek suretiyle TVF özelinde öneride bulunmuşlardır. Kılınçarslan (2018: 1-132), faiz finans ürünleri arasında yer alan sukuk vb. uygulamaların TVF nezdinde gerçekleştirilmesine yönelik öneride bulunmuştur.

Asya ve Ortadoğu bölgeleri hem dünyadaki toplam UVF varlıklarının ağırlıklı olarak kümелendiği bölgelerdir hem de faizsiz finans sektörünün en fazla gelişim

⁴⁶Dünya genelinde yer alan UVF'lere ait aktif büyüklük bilgileri için bkz. Ek- 3.

gösterdiği bölgelerdir. Söz konusu coğrafyalarda yer alan UVF'ler faizsiz finans sektörü ile ilişkileri ağırlıklı olarak sukuk alt yapıli ürünler çerçevesinde kurmuştur.

Malezya UVF (Khazanah Nasional Berhard, KNB) dünyada sukuk ihracını gerçekleştiren ilk varlık fonu olma özelliğine sahiptir (KNB, 2021). KNB bünyesinde yer alan şirketlere yönelik, belirli periyotlarla sukuk ihracı gerçekleştirilerek fon bünyesinde kaynak oluşturulmaktadır. Benzer süreç Ortadoğu bölgesinde yer alan UVF'ler için de geçerlidir. Söz konusu bölgelerde yeralan UVF'lerin sukuk ihracı gerçekleştirdiği sektör ve şirketleri incelemek için bkz. Şema 1.13.



Şema 1.13 Sukuk İhracı Gerçekleştiren UVF'ler

Kaynak: Antepi ve Alpay, 2019: 5.

Özetlemek gerekirse, UVF'ler içerisinde sınırlı sayıda olsa da faizsiz finans ürünleri kapsamında hizmet sunan kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlar genellikle sukuk ihracı vasıtasıyla fonlarına kaynak yaratmaktadırlar.

1.2.3.2. Türkiye Varlık Fonu

Neoliberal politikaların küresel ekonomiye eklemlenme süreci ile başlayan serbest ekonomi anlayışı, gelişmekte olan ülke ekonomileri üzerine önemli maliyetler

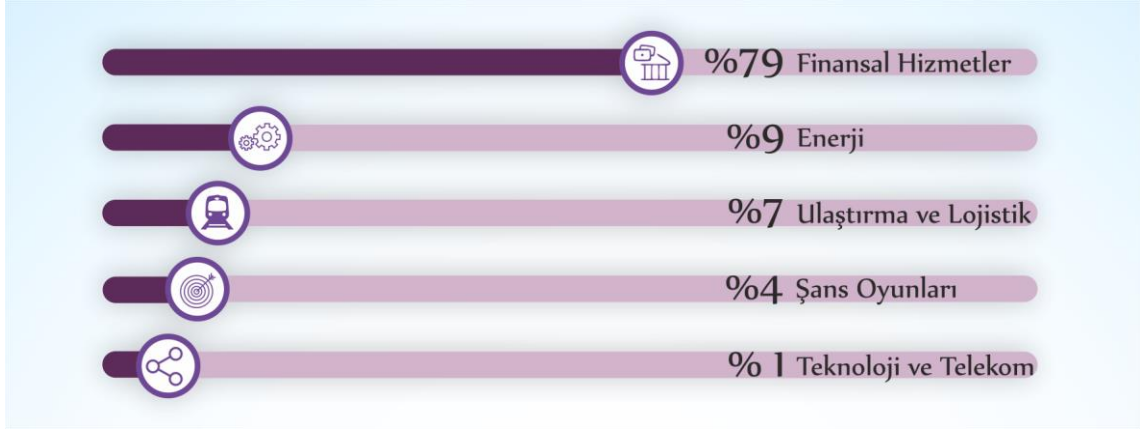
yüklemiştir (Turgut, 2010: 1). Gelişmekte olan ülkeler, bir taraftan küresel finans piyasalarında yaşanan dalgalanmalardan yoğun şekilde etkilenerek kriz ihraç eden ülke konumuna gelirken diğer taraftan ithal mallara olan bağımlılık düzeylerinde ve finansal sermaye ihtiyaçlarında yoğun artış yaşanan bir ekonomik görünüme bürünmüşlerdir.

Türkiye’de 1980’lerden itibaren neoliberal iktisat politikaları çerçevesinde iktisat politikaları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu politikaların çıktıları arasında Türkiye’de yatırımların ve dolaylı olarak ekonomik büyümenin finansmanını sağlamada tasarrufların / sermaye birikiminin yetersiz kalması sorunu yer almaktadır. Bu sorunun giderilmesi için yabancı sermayenin ülke içine aktarılması amaçlanmıştır fakat bu durum finansmanda dışa bağımlılık seviyesini artırmış ve beraberinde birçok yapısal sorunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tüm bu süreçler Türkiye’nin kendi gizilgücünü kullanmak suretiyle özkaynak yaratma ve otofinansman sağlaması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Doğan ve Kaya, 2018: 786). Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik gerçekleştirilen uygulamalar arasında ise Türkiye Varlık Fonu’nun (TVF) kuruluşu yer almaktadır.

TVF 06.08.2016 tarihinde yayınlanan Resmî Gazete ile faaliyetlerine başlamıştır. TVF’ye yönelik belirlenmesi gereken ilk husus esasen ne tür bir UVF grubu içerisinde yer aldığıdır. Bu hususun tespiti noktasında alanyazınında yer alan çalışmalar şunlardır; Güçlü (2018: 45), TVF’nin, cari veya bütçe fazlasına dayanan UVF (Tasarruf Fonu, Rezerv Fonu, Emeklilik İhtiyat Fonu) grubu içerisinde yer almadığını ve kuruluşuna ilişkin kanun gerekçesinde yer alan ifadelerle fonun istikrar ve kalkınma grupları içerisinde yer aldığını belirtmiştir.⁴⁷ Kayıran (2017: 71), TVF’nin ulusal varlık fonu kapsamından ziyade, gelecekte elde edilmesi öngörülen gelirlerin değerlendirilmesi temelinde faaliyet gösteren ulusal kalkınma fonu görünümünde olduğunu ifade etmiştir. TVF’nin resmî iletişim sayfasında ise fonun, dünyada başarılı UVF’ler örnek alınarak yapılandırıldığı vurgulanmıştır.

TVF’nin portföyünde sekiz sektörden 24 şirket yer almaktadır. Fonun toplam varlık değeri ise 2020 yılı dönem sonu itibarıyla 2.169 milyon TL seviyesindedir (TVF, 2021). TVF’nun toplam aktif büyüklüğünün sektörel dağılımını incelemek için bkz. Şema 1.14.

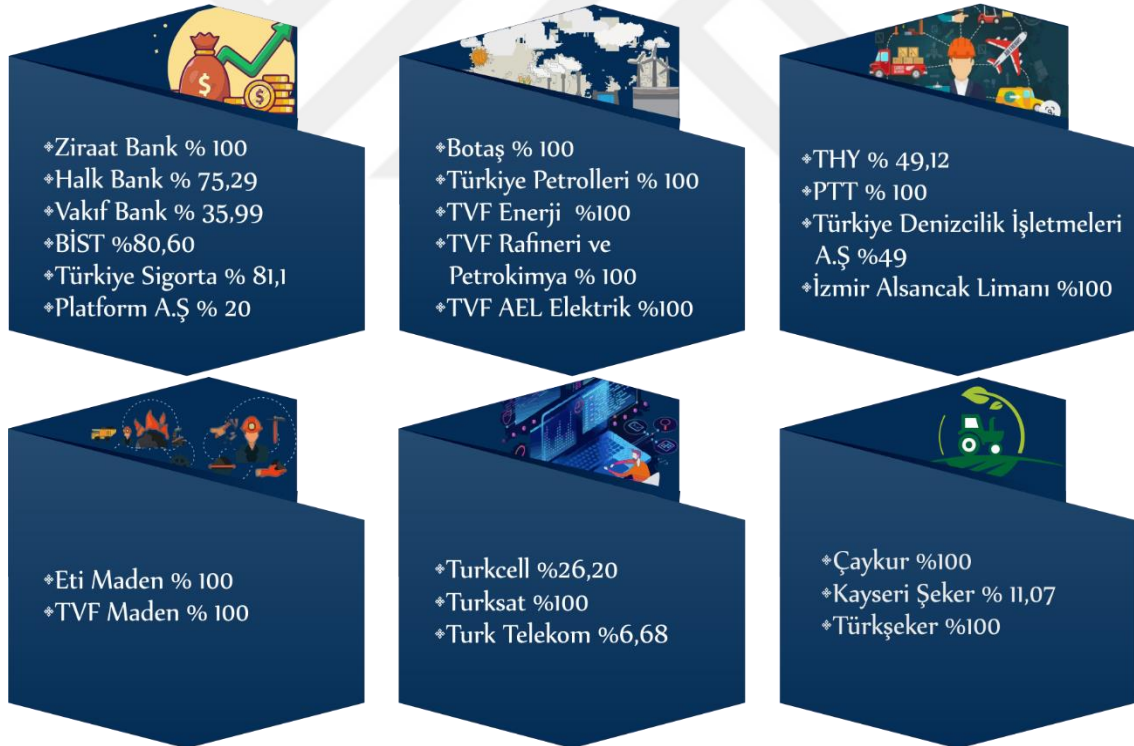
⁴⁷ TVF kuruluşu ilişkin kanun gerekçesi bkz <https://www.tvf.com.tr/uploads/file/6741-sayili-kanun.pdf>



Şema 1.14 TVF'nin Aktif Büyüklüğü'nün Sektörel Dağılımı

Kaynak: TVF, 2021.

Şema 1.14 incelendiğinde fonunun aktif büyüklüğünün ağırlıklı olarak finansal hizmetler sektörü üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sektörü sırasıyla enerji ve ulaştırma sektörleri takip etmektedir. TVF bünyesinde yer alan şirketler ve bu şirketlere yönelik sahiplik oranlarını incelenmek için bkz. Şema 1.15.



Şema 1.15 TVF'de Yer Alan Şirketler ve Hisse Oranları

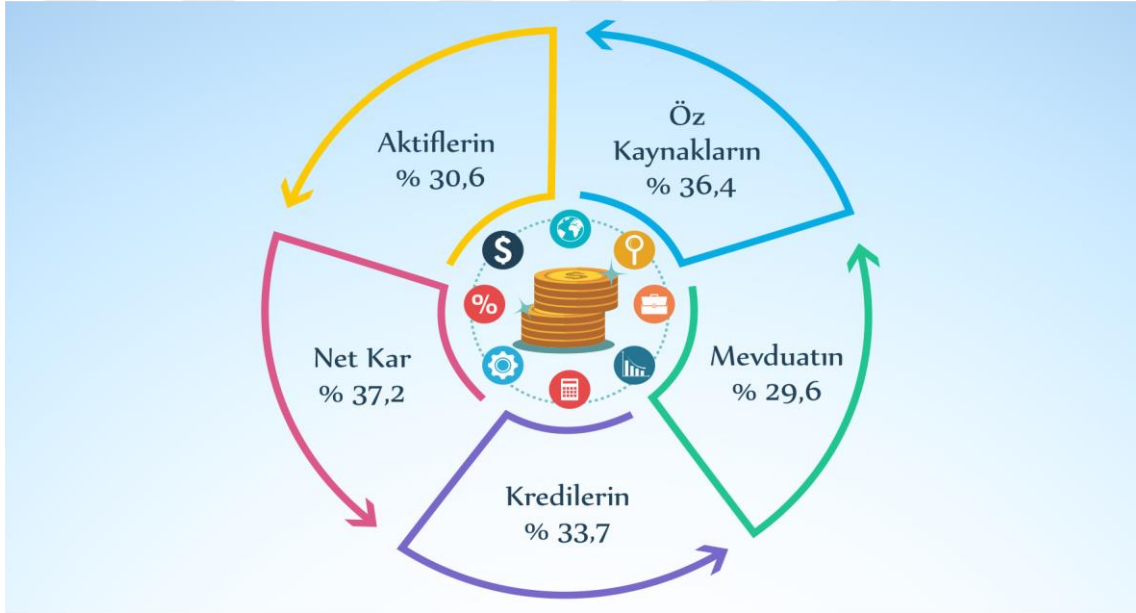
Kaynak: TVF, 2021.

TVF yukarıda belirtilen şirketlere ek olarak, 2 adet lisans (Nakit Karşılığı Şans Oyunları Lisansı ve At Yarışı Düzenleme ve Bahis Kabul Etme Lisansı) ve Türkiye genelinde 46 adet gayrimenkule sahiptir (TVF, 2021).

TVF'nin katılım finans sektörüne yönelik bakış açısı kuruluş sürecinde hazırlanan kanun teklifinde yer alan gerekçelerde, özü itibarıyla sunulmuştur. Gerekçeler arasında katılım finans sektörüne yönelik hususlar şunlardır (Nas, 2017: 2):

- İslami finansman varlıklarının kullanımının yaygınlaştırılması,
- Katılım finansmanı sektör payının artırılmasıdır.

Bu doğrultuda TVF'nin mülkiyetinde yer alan 46 adet gayrimenkullün likit hale getirilmesi kapsamında, katılım bankaları ile sukuk uygulaması gerçekleştirilebileceği fikri tartışılmaya başlanmıştır (Özgül, 2018: 128). Bir diğer konu ise kamu katılım bankalarının tek çatı altında TVF'ye devredilmesi planıdır.⁴⁸ Söz konusu sürecin henüz fikir aşamasında olması net bir durum tespitinin yapılmasını engellemektedir ancak olası bir birleşme durumunu mevcut veriler kapsamında incelemek için bkz Şema 1.16.



Şema 1. 16 Kamu Katılım Bankalarının Sektör İçerisindeki Pazar Payları

Kaynak: TKBB resmi iletişim sayfasındaki bilgilerden derlenmiştir.

⁴⁸ Ulusal basında 23 Haziran 2021 tarihinde kamu katılım bankalarının tek çatı altında birleştirilerek Türkiye Varlık Fonu'na devredileceğine yönelik haberlere yer verilmiştir. Ayrıca ilgili tarihte Ziraat Bankası genel müdür yardımcısı tarafından birleşme işlemlerinin Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi tarafından yürütüldüğü açıklanmıştır. Bu haberler sonrasında gerek akademik çevrelerde gerekse sektör içerisinde yer alan uzmanlar arasında yoğun bir tartışma başlamıştır. Bu durumu olumlu bir gelişme olarak nitelendirenler, bankaların birleştirilmesi ile birlikte ölçek ekonomisinin oluşturulacağı ve buna bağlı olarak verimlilik seviyelerinde artış yaşanacağını vurgulamışlardır (Yeniçağ, 2021; NTV, 2021). Söz konusu gelişmeyi olumsuz bir durum olarak niteleyenler ise; küçük ölçeğin dezavantajlı olduğu fakat aşırı kapasitenin 'de akılcı olmadığı, bu kapsamda katılım bankacılığı sektörünün geleneksel bankacılık sektörüne kıyasla aktif gelişim eğiliminin daha başarılı olduğu ve kurum sayısının azaltılmasının aksine sektöre yeni aktörlerin girmesiyle birlikte rekabet düzeyinin daha fazla artacağı bu durumun ise pazar payının artırılması sürecine katkı sağlayacağını vurgulamışlardır (Ulusoy, 2021).

Şema 1.16 incelendiğinde, kamu katılım bankalarının birleşmesi durumunda sektördeki toplam aktiflerin %30,6'sına sahip oldukları görülmektedir. Bu durum kamu katılım bankalarını, Kuveyt Türk Katılım bankasının ardından sektördeki ikinci büyük banka konumuna getirmektedir. Diğer finansal göstergeler açısından ise net kar hariç, diğer bütün göstergelerde sektördeki en fazla payı alan kurum olma özelliğine sahip olacaktır.

Özetlemek gerekirse, TVF'nin kuruluş sürecinde ve sonrasında katılım finans sektörünün gelişimine yönelik olumlu bir bakış açısına sahip olduğu fakat geçen süre zarfında sektör ile somut bir ilişki kurulmadığı tespit edilmiştir. Kamu katılım bankalarının tek çatı altında veya ayrı olarak TVF'ye devredilmesi durumunda ise, fonun portföy yapısının genişlemesi ile birlikte faizsiz finans piyasalarında yer alan uygulamaların TVF bünyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

1.2.3.2.1. Türkiye Varlık Fonu'nda Yer Alan Şirketlerin Katılım Hisse Senetleri Uygunluğu Açısından Değerlendirilmesi

Hisse senedi piyasalarında yer alan şirketlerin katılım endeksleri içerisinde yer alabilmesi için, iki aşamalı bir filtreleme sürecine tabi tutulduğuna yönelik bilgiler çalışma kapsamında sunulmuştur. Bu bilgiler ışığında yapılacak değerlendirmelerden önce, mevcut durumda TVF'de yer alıp BİST'te işlem gören şirketleri incelenmek için bkz. Şema 1.17.



Şema 1.17. TVF'de Yer Alıp BİST'te İşlem Gören Firmalar

Kaynaklar: TVF resmî iletişim sayfasındaki bilgilerden derlenmiştir.

Şema 1.17 incelendiğinde TVF bünyesinde yer alan altı şirketin BİST bünyesinde de yer aldığı görülmektedir. Bu şirketler arasında yer alan Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı, katılım endeksi içerisinde yer alan tek şirkettir (BİST, 2021). Bu bağlamda yapılan inceleme sadece ilk filtreleme süreci kapsamında oluşturulmuştur. Bu duruma sebep olan unsur ise mali verilerin dönemsel olarak değişmesi ve hâlihazırda diğer şirketlerin katılım endeksine girememesidir. Tüm bu süreçler esasen TVF bünyesindeki şirketlerin hisse senetleri evreninin belirlenmesine yönelik bir izdüşüm oluşturmaktadır.



Şema 1.18. TVF Şirketlerine Yönelik Birinci Filtreleme Süreci

Kaynak: TVF resmî iletişim sayfasındaki bilgilerden derlenmiştir.

Şema 1.18’te birinci filtreleme sürecine tabi olan şirketler, niteliksel bir değerlendirmeye tabi tutulmak suretiyle faaliyet alanlarına göre incelenmiştir. Bu kapsamda katılım finans kurallarına göre haram kılınan sektörler içerisinde faaliyet gösteren şirketler (faiz içerikli çalışan finansal kuruluşlar ve şans oyunları) birinci filtreleme sürecini geçememişlerdir. Bu şirketler;

- Ziraat Bankası GYO,
- Türkiye Vakıflar Bankası A.Ş

— Türkiye Halk Bankası A.Ş.’dir.

Birinci filtreleme sürecini geçen şirketler arasında yer alan Türk Telekom ve Turkcell hâlihazırda hisse senetleri piyasalarında işlem görmektedir. Bu şirketlerin katılım endeksi içerisinde yer almasının tek şartı ikinci filtreleme süreci içerisinde belirtilen finansal oranlara sahip olmalarıdır.

Birinci filtreleme sürecine geçen fakat mevcut durumda hisse senetleri piyasaları içerisinde faaliyet göstermeyen kuruluşlar da bulunmaktadır. Bu kuruluşlar arasında yer alan BOTAŞ ve TPAO’nun Türkiye’nin Karadeniz bölgesinde keşfedilen doğalgaz kaynaklarının geliştirilmesine bağlı olarak ilerleyen süreçte hisse senetleri piyasalarında işlem görebileceğine yönelik bilgiler basında yer almıştır (Bloomberg, 2021). Benzer şekilde TÜRKSAT A.Ş. ve Kayseri Şeker A.Ş.’nin hisse senetleri piyasasında yer almasına yönelik çalışmaların yapılacağına dair bilgiler de basında yer almaktadır (Bloomberg, 2021).

TVF’de 2020 yılı itibarıyla faaliyetlerine başlayan TVF Enerji, TVF Rafineri ve Petrokimya ve TVF AEL Elektrik şirketleri faaliyet alanları gereğince birinci filtreleme sürecinden geçmektedirler. Söz konusu şirketlerin kuruluş tarihlerinin çok yeni olması ve bu kapsamda başlangıç aşamasında finansal göstergelerini ikinci filtreleme koşulları çerçevesinde oluşturmaları, fon bünyesinde yer alan diğer şirketlere nazaran daha az maliyetli bir süreç olacaktır.

Özetlemek gerekirse; Türk Hava Yolları Anonim Ortaklığı’nın katılım endeksi içerisinde yer alması, TVF nezdinde yer alan diğer şirketler için örnek teşkil etmektedir. Bu örnek temelinde gerek BİST’te işlem gören mevcut şirketler, gerekse ilerleyen dönemlerde BİST’e dâhil olacak şirketlerin katılım endeksi içerisinde yer alabileceği öngörülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TCMB İLE TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

2.1. Merkez Bankacılığı

Merkez bankaları; para basma ve emisyon yetkisini tekelinde bulunduran bankalardır. Diğer bir ifade ile bir ülkenin para ve kredi arzını belirleyen politikaların sorumlusu ve bankaların fonlanmasını yürüten en üst otoritedir (Bordo, 2007: 1; Eğilmez: 2019: 304).

2.1.1. Dünyada Merkez Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Dört yüzyıllık geçmişe sahip olan merkez bankaları yüzyıllar boyunca iktisadi hayat içerisindeki önemini korumuş ve günümüze kadar varlığını güçlü bir şekilde sürdürmüşlerdir.

Merkez bankaları kuruluşlarının ilk dönemlerinde kâr amacı gütmeyen kamu kurumu özelliği taşımaktan uzak bir şekilde özel ticari bankalar olarak ortaya çıkmıştır (Önalan, 2019: 6). 1609 yılında kurulan “Bank of Amsterdam” ilk kamu bankası özelliğine sahip olmakla birlikte merkez bankacılığı yolunda atılmış en önemli adım olarak görülmektedir (Doğru, 2015: 6). Tarihte kurulan ilk merkez bankası günümüzde de faaliyetlerini devam ettiren İsveç Merkez Bankası’dır. Banka 1668 yılında “Riksbanks Ständers Bank” adıyla kurulmuş ve 1867 yılında Sveriges Riksbank adını almıştır (Riksbank, 2020). Söz konusu bankanın ardından başta Avrupa merkezli olmak üzere birçok ülkede merkez bankalarının kuruluş süreci başlamıştır.⁴⁹

Amerikalı ekonomist Paul. A.Samuelson, Will Rogers’a atfen “Merkez bankalarının, ateş ve tekerlekle birlikte, insanlık tarihinin en önemli üç buluşundan biri olduğunu belirtmiştir (Demirgil, 1970’den aktaran Uygun, 2008: 8). Samuelson’nun merkez bankalarına yüklediği önemi anlamak için, merkez bankalarının tarihsel süreçte toplumların hangi ihtiyaçlarını karşıladığı ve devletler için neden önemli bir kurum haline geldiğine yönelik sorulara cevap aranması gerekmektedir. Bu sorulara cevaben, 1668-2020 yılları arasında dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda merkez bankalarının uygulamalarını incelemek için bkz Tablo 2.1.

⁴⁹ 17. ve 18. yy.’da kurulan merkez bankalarını incelemek için bkz. Ek-5.

Tablo 2.1. Dünyadaki İktisadi Gelişmeler ve Merkez Bankalarının Değişen / Gelişen Temel Amaçları

Dönem	Dönemin İhtiyacı veya İktisadi Durumu	Temel Amaç
1668-1873	Banknot İhraç Eden Bankalara Devlet Güvencesi Verilmesine Ek Olarak Fiyat İstikrarı Sağlamak	Banknot İhraç Tekeli, Devletin Bankerliği, Son Ödünç Veren Merci Olma
1873-1914 (Altın Standardı)	Finans Sistemlerinin Liberalleşmesi ve Serbest Sermaye Hareketleri.	Paranın Altına Çevrilebilirliği Sağlamak, Para iç ve dış değerini muhafaza etmek.
1914-1918⁵⁰ (1.Dünya Savaşı)	Kâğıt Para Basımı Yoluyla Savaşın Finansmanı. Sermaye Hareketlerini Kısıtlama.	Savaşın Finansmanı İçin Gerekli Likiditeyi Sağlamak.
1929-1933 (Büyük Buhran) & 1933-1945 (2.Dünya Savaşı)	Ekonomik Korumacılık. Kâğıt Para Sisteminin Yaygınlaşması. Ülkelerarasında Parasal Uyumun Ortadan Kalkması.	Büyük Buhranın Etkisinden Arınmak Adına Politikalar Yürütülmesi (İşsizlik Mücadele). Uluslararası Para Sisteminin İşlevselliğini Kaybetmesi Nedeni ile Faiz Oranlarının Düşük Tutulması.
1945-1970 (Bretton Woods)	Bretton Woods Sisteminin Uygulanmaya Başlanması. ABD Dolarının Temel Para Birimi Haline Dönüştürülmesi. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasının Kurulması.	Savaş Döneminden Kaynaklı İstihdam Artışını Korumak ve Talep Cephesini Canlı Tutmak. Paranın Değerinin Korunmasına Ek Olarak Tam İstihdam ve Büyüme Hedeflerine Ulaşmak.
1970-1980	Enflasyonun Kalıcılığı ve Enflasyon Bekleyişlerine Yönelik Teorik Tartışmalar	Fiyat İstikrarı Sağlamak.
1980-1990	Merkez Bankalarının Bağımsızlığının Yaygınlaşması ve Para Politikası Uygulamalarında Değişmeler.	Fiyat İstikrarı (Parasal Hedefleme ve Döviz Kuru Hedeflemesi İki Aşamalı Uygulama)
1990-2007	Finansal Yenilikler ve Para Politikası Uygulamalarına Enflasyon Hedeflemesinin Dâhil Edilmesi.	Doğrudan Enflasyon Hedeflendiği Tek Aşamalı Strateji.
2007 -2019	Küresel Kriz Sonrası Enflasyon Hedeflemesine Yönelik Eleştiriler ve Para Politikasında Yeni Arayışlar	Finansal İstikrarı Sağlamak.
2020⁵¹	Küresel Salgından Kaynaklı İktisadi Durgunluk	Fiyat İstikrarı ve Finansal İstikrar. Parasal Genişleme

Kaynak: Duygulu, 2018: 8.

⁵⁰19. yy. içerisinde kurulan merkez bankalarını incelemek için bkz. Ek-6

⁵¹ 2020 yılında dünyayı etkisi altına alan Covid -19 salgınının iktisadi maliyetlerinin tam anlamıyla ortaya çıkmamasına rağmen bu sürecin iktisadi ölçekte 2008 krizinden daha fazla maliyeti olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Independet 14 Mart 2020 tarihindeki haberinde Dünya Ekonomi Formu Kurumsal Yatırımcılar Direktörü Han YİK verdiği röportajda: Korona virüs krizinin, 2008 krizinden en temel farkının sadece bankacılık sektörünü değil aynı zamandan birden fazla sektörü etkilemesi olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2.1. incelendiğinde merkez bankalarının tarihsel süreç içerisinde dünyada gerçekleşen askerî, siyasi ve ekonomik değişimlerden yoğun olarak etkilendikleri ve dünyada yaşanan gelişmelere paralel uygulamalar yürüterek toplumların iktisadi ihtiyaçlarını karşılamayı amaçladıkları görülmektedir. Bu uygulamalar arasında; banknot ihracı, savaş dönemlerinde finansman ihtiyaçlarının karşılanması, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla alternatif politikalar üretmesi, emisyon (para arzı), son kredi merci olması, para basmada tek yetkili kurum olması hasebiyle para tekelin sağlanması ve finansal istikrarı sağlamak gibi olguların yer aldığı görülmektedir.

Özetlemek gerekirse merkez bankalarının 20. yy. kadar temel görevleri devletlerin bankerliğini yapmak ve para basmak iken (Doğru, 2015: 13), ilerleyen süreçlerde dünyada yaşanan gelişmeler (devletlerin finansman arayışları ve iktisadi krizler) merkez bankalarının temel görevlerinde değişime yol açmıştır. Bu bağlamda merkez bankaları 1970 yılına kadar genellikle maliye politikalarına yardımcı olacak şekilde uygulamalar gerçekleştirirken 1970 yılında gerçekleşen petrol krizinin ardından merkez bankalarına yönelik asıl beklentinin fiyat istikrarının tesis edilmesi çerçevesinde olduğu görülmektedir (Önder, 2005: 21). 2008 yılında yaşanan finansal kriz merkez bankalarının amaçlarının ve bu amaçlara ulaşma adına kullandıkları araçların sorgulanmasına yol açmıştır (Şeker ve Demirel, 2019: 3).⁵² Ayrıca 2008 finansal krizi neticesinde fiyat istikrarının sağlanması ile birlikte finansal istikrarın da sağlanacağına dair görüşler işlevselliğini kaybetmiştir. Bu durum merkez bankalarının ana hedefi olan fiyat istikrarını sağlama amacına ek olarak finansal istikrarın da sağlanması hususunun ikincil amaç şeklinde benimsenmesine yol açmıştır (Sezgin ve Darıcı, 2009: 15).

2.1.2. Türkiye’de Merkez Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

TCMB, kuruluş sürecinden günümüze kadar geçen sürede dünyadaki diğer merkez bankaları ile benzer bir eğilim göstererek dönemin ihtiyaçları doğrultusunda politikalar yürütmüştür. Bu doğrultuda TCMB’nin tarihsel süreç içerisindeki gelişimini incelemek için bkz. Tablo 2.2.

⁵² 2008 Krizi sürecinde bazı merkez bankalarının uyguladıkları geleneksel para politikası araçlarının etkisiz hale geldiği görülmüştür. Bu durum karşısında merkez bankaları Faiz Taahhüdü Politikası, Kredi Genişlemesi Politikası, Munzam Karşılık Oranı, Faiz Koridoru, Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) ve Miktersal Genişleme Politikaları gibi geleneksel olmayan para politika araçları kullanmaya başlamışlardır (Vural, 2013: 69). Bu araçların etkinliği ise günümüz iktisatçıları tarafından halen tartışılmaktadır

Tablo 2.2. TCMB'nin Tarihsel Gelişimi

<i>Dönem</i>	<i>Gelişmeler</i>
1930-1970	- i- TCMB 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. Bankanın temel amacı Türkiye'nin ekonomik kalkınması destelemektir. - ii- II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı süreçte TCMB kamu kesiminin finansman ihtiyacını gidermek amacıyla genişletici politikalar uygulamıştır. - iii- TCMB 1950'li yıllarda, büyüme ve hızlı kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla Hazineye kısa vadeli avans imkânı vererek kaynaklarını kamunun kullanımına açmıştır. - iv- 1960'lı yıllarda "Planlı Ekonomiye" geçiş süreci yaşanmıştır. TCMB Türkiye'deki iktisadi koşullar ve sanayinin gelişimini dikkate alarak kamu kesimine finansman sağlamaya devam etmiştir.
1970-1980	i- TCMB'nin, dönemin ekonomik ve merkez bankacılığı alanında yaşanan yeniliklerine uyum sağlaması amacıyla 14 Ocak 1970 tarihinde 1211 sayılı kanun çıkartılmıştır.⁵³
1980-2000	- i- Dünya genelinde 1980 yılı sonrasında etkisini kuvvetli şekilde hissettirmeye başlayan küreselleşme akımında Türkiye de etkilenmiş. Bu bağlamda 1980 öncesi izlenen iktisat politikaların büyük çoğunluğu terk edilerek yerine liberal iktisat politikaları benimsenmiştir. Söz konusu dönemde merkez bankasının temel görevi ekonominin temel gereklerine göre fiyat istikrarını sağlanmak olarak belirlenmiştir. - ii- TCMB uygulayacağı para politikası programını benimsediği yeni işleyiş gereğince ilk defa 1990 yılında kamuoyu ile paylaşmıştır. TCMB oluşturduğu hedefler dâhilinde para programını yönetme sürecinde iken, yaşanan iç ve dış olumsuz gelişmeler ülkenin iktisadi yapısında ciddi bozulmalara yol açmış ve bu süreç 1994 yılında finansal bir krizin yaşanmasına neden olmuştur. TCMB bu süreçte "Ekonomik Önlemler Uygulaması" planını açıklamış ve bu kapsamda hazinenin merkez bankası kaynaklarını kullanmasına yönelik sınırlama getirilmiştir.⁵⁴
2000 ve Sonrası	- i- 2000 ve 2001 yılında gerçekleşen ekonomik kriz Türkiye ekonomisinde yapısal bir dönüşüm başlamasına yol açmıştır. Bu doğrultuda 25 Nisan 2001 tarihinde TCMB Kanunda değişikliğe gidilmiştir. Kanunda TCMB'nin temel amacının fiyat istikrarını sağlamak olduğu açık bir şekilde vurgulanmıştır. - ii- TCMB 2002 yılında para politikası stratejisi çerçevesinde değişikliğe gitmiş ve enflasyon hedeflemesi uygulamasına geçilmiştir. - iii- 2008 Finansal krizinin ardından amaç ve araç ilişkisini yenilemiş ve 2006 yılından itibaren uyguladığı enflasyon hedeflemesini, finansal istikrarı da kapsayacak şekilde güncelleştirilmiştir.

Kaynak: Demircan ve Ener, 2003: 91; Akyıldız ve Eroğlu, 2004: 55; Delice, 2015: 46; TCMB, 2021.

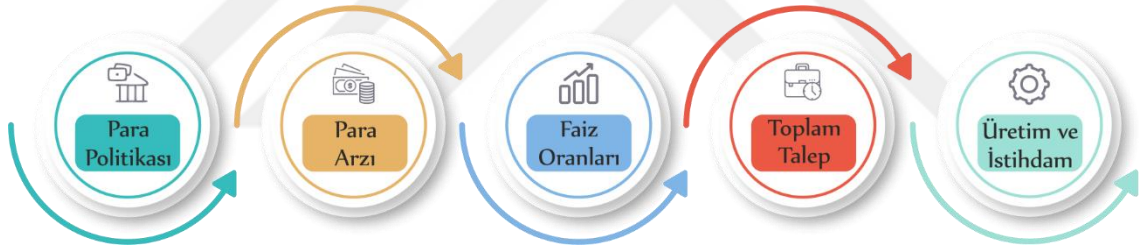
⁵³ 1211 Sayılı Kanun TCMB'nin yasal statüsü, organizasyon yapısı, yetki ve görevlerine yönelik değişiklikler içermektedir. TCMB'nin görev ve yetkilerin artırılması yönelik getirilen yenilikler şunlardır; "i- Doğrudan ve dolaylı para politikası araçları üzerindeki kontrolünün artması. ii- Para arzını ve likiditeyi düzenlemek amacıyla açık piyasa işlemleri yapma yetkisi. Hükûmetin para ve krediye ilişkin tedbirleri alırken, görüş bildirmesi. iii- Reeskont işlemleri ile yatırım ve ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla, orta vadeli kredi verme olanağı" (TCMB, 2021).

⁵⁴ 1998 yılı itibarıyla Hazinenin TCMB'den kısa vadeli avans kullanımı uygulaması tamamen kaldırılmıştır.

Tablo 2.2. incelendiğinde, TCMB'nin 1980 yılına kadar genellikle kamunun finansman ihtiyacını karşılamaya yönelik uygulamalar yürüttüğü görülmektedir. 1980'li yıllar itibarıyla bankanın asıl amacı fiyat istikrarının sağlanması yönünde şekillendirilmiştir. 2008 finansal krizi neticesinde banka, amaç ve araç ilişkisini yenilemiş ve bu kapsamda fiyat istikrarına ek olarak finansal istikrarın sağlanması hususunu da ikincil amaç olarak belirlemiştir. Günümüzde de aynı amaç ve araçlar çerçevesinde uygulamalarını devam ettirmektedir.

2.2. TCMB Para Politikası Uygulamalarının Katılım Bankalarına Yansıması

TCMB, para politikası kapsamında Türkiye'nin makroekonomik göstergelerinin belirlenen hedeflere ulaşabilmesi için paranın elde edilebilirliği ve maliyetini etkilemeye yönelik kararları alan yetkili kuruluştur. TCMB para politikası gereğince alınan kararlara ulaşabilmek için para politikası araçları vasıtasıyla para çarpanını ve buna bağlı olarak parasal tabanı etkilemek suretiyle para arzı ve faiz oranlarını belirlemeye çalışmaktadır. Para politikasının ekonomi üzerindeki etkisi incelemek için bkz. Şema 2.6.



Şema 2.1. Para Politikasının Ekonomiye Etkileme Süreci

Kaynak: Bocutoğlu, 2013: 178.

TCMB; para politikası amaçlarına ulaşmak noktasında ise politika aracı olarak zorunlu karşılık uygulamasına, açık piyasa işlemlerine ve hazır imkân uygulamalarına başvurmaktadır. Bu durum TCMB'nin bankalar ile yakın bir ilişki kurmasını zorunlu kılmaktadır. Bu ilişki ağında ise TCMB bazı uygulamalarını bankacılık sektörü için zorunlu kılarken bazı uygulamalarını sektördeki oyuncuların takdirine bırakmaktadır.

TCMB'nin para politikası uygulamalarının genellikle faiz içerikli olması, bankanın hizmet anlayışını geleneksel bankacılık anlayışı çerçevesinde oluşturduğunun somut bir göstergesidir. Katılım bankaları ile TCMB arasındaki ilişkilere yönelik beklentiler ise; TCMB'nin katılım bankacılığı ekosistemine uygun bir şekilde hizmet vermesi yönündedir fakat mevcut halde beklentilerin aksi yönünde bir durumla karşılaşılmaktadır.

Bu kapsamda TCMB'nin faiz içerikli işlemleri yoğun şekilde kullanması, katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların merkez bankası ile ilişki düzeyini sınırlamakta veya zorunlu bir tercih olarak faiz içerikli uygulamalara dâhil olmasına neden olmaktadır. Bu durum TCMB'nin bankaların bankası olma sıfatıyla çelişmekte ve sektördeki bankalara eşit bir şekilde hizmet sunma görevinin sorgulanmasına yol açmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde TCMB'nin para politikası araçları ve hazır imkân uygulamaları dâhilinde, katılım bankaları ile arasında gerçekleşen işlemler incelenmiş ve söz konusu uygulamaların katılım bankacılığı ilkeleri çerçevesinde çözümlenmesi yapılmıştır.

2.2.1. TCMB'nin Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Uygulamaları

Zorunlu karşılık ya da diğer adıyla mevduat munzam karşılıkları bankaların mevduat veya mevduat benzerinden yükümlülüklerinin belirli bir oranını merkez bankası bünyesinde tutmak zorunda oldukları parasal tutarı ifade etmektedir (Önalın, 2019: 123). Merkez bankalarının zorunlu karşılık uygulaması kapsamında temel amaçları şunlardır: Bkz. Şema 2.1.



Şema 2.2. Merkez Bankalarının Zorunlu Karşılık Uygulamasındaki

Temel Amaçları

Kaynak: Gray, 2011: 48.

TCMB söz konusu amaçlar doğrultusunda zorunlu karşılık uygulamasını 1211 sayılı TCMB Kanunu'nun 40-II maddesine istinaden çıkarılan 2005/1 sayılı zorunlu karşılıklar hakkında tebliğ gereğince yürütmektedir. TCMB'nin 2013/15 sayılı tebliğinde zorunlu karşılık uygulamasına tabi kuruluşları belirtmiştir. Bu tebliğ kapsamında,

Türkiye’de kurulmuş veya şube açma vasıtasıyla Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar⁵⁵ ile finansman şirketleri zorunlu karşılık uygulamasına tabi tutulmuşlardır. Bu doğrultuda 16.12.2020 tarihinde güncellenen TCMB zorunlu karşılıklar uygulaması talimatı kapsamında zorunlu karşılıklara tabi yükümlülükleri incelemek için bkz. Şema 2.3.



Şema 2.3. TCMB’nin Zorunlu Karşılık Uygulamasına Tabi Türk lirası ve Yabancı Para Yükümlülükleri

Kaynak: TCMB, 2021.

TCMB, tebliği gereğince Türkiye’de zorunlu karşılıklara tabi yükümlülükler iki haftada bir cuma günü itibarıyla hesaplanmakta olup söz konusu uygulamanın tesis süresi 14 gündür (TCMB, 2021). Zorunlu karşılık işlemine tâbi olan kuruluşlar ise, zorunlu karşılığa tâbi yükümlülüklerinin hesaplandığı tarihten iki hafta sonraki cuma gününe kadar TCMB’ye bildirmekle sorumludurlar (Talışlı, 2012: 25).⁵⁶ Rezerv tesisi süreci, yükümlülüklerin hesaplandığı tarihten iki hafta sonraki cuma günü itibarıyla başlamakta olup tesisin tarihini izleyen ikinci haftanın perşembe günü ise sona ermektedir (TCMB, 2021).

TCMB zorunlu karşılık uygulamasını Türk Lirası ve yabancı para cinsinden yürütmektedir ve bununla birlikte TCMB brüt döviz rezervlerini artırmak, bankaların likidite yönetimini sağlıklı bir şekilde sürdürmesine katkı sağlamak ve piyasalardaki aşırı dalgalanmaları önlemek amacıyla zorunlu karşılık uygulamasında çeşitli araçları da

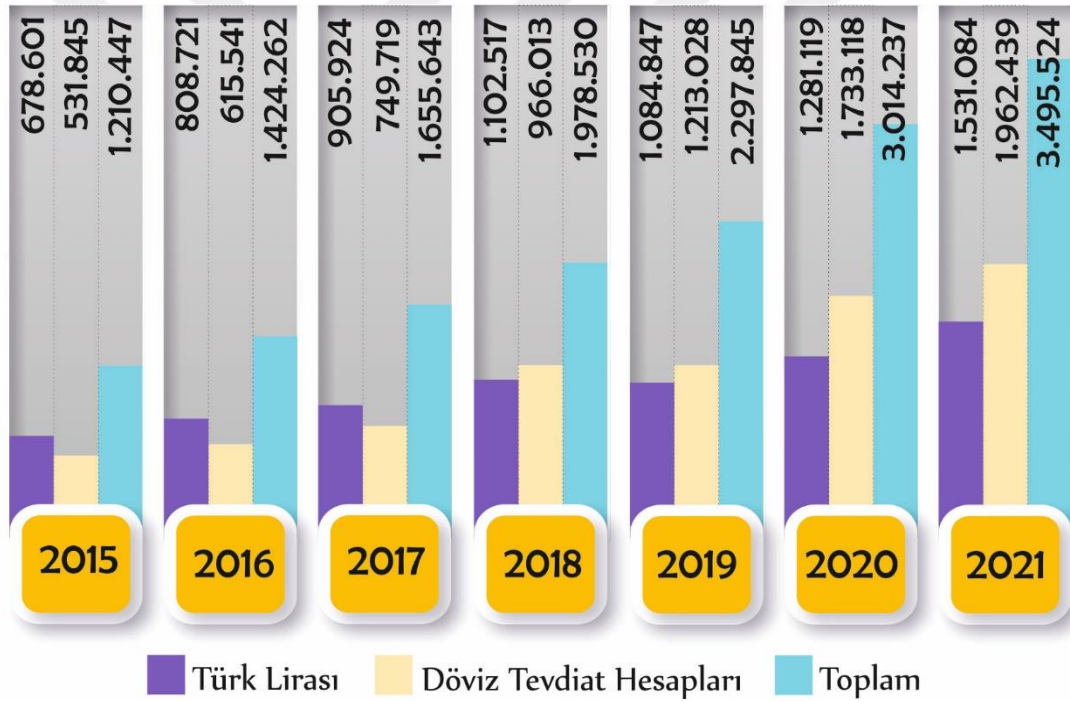
⁵⁵ Serbest bölgelerde faaliyet gösterenler dâhil.

⁵⁶ Bu uygulama TCMB’nin EVAS (Elektronik Veri Aktarım Sistemi) sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

kullanıma sokmuştur. Bu doğrultuda TCMB 2010 yılında Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) kullanmaya başlamıştır. TCMB; ROM aracılığıyla zorunlu karşılığa tâbi kuruluşların TCMB’de tutmak zorunda oldukları Türk Lirası zorunlu karşılık tutarlarının belirli bir yüzdesini, döviz veya standart altın cinsinden tesis edebilmelerine olanak sağlamıştır. TCMB bankaların hangi ölçüde bu uygulamayı yapabileceklerini ise Rezerv Opsiyon Oranı (ROO) ve Rezerv Opsiyon Katsayısı (ROK) ile belirlemektedir.

TCMB’nin 2015-2021 yılları arasında bankacılık sektöründen aldığı zorunlu karşılıkların Türk Lirası ve yabancı para cinsinde tutarlarını incelemek için bkz. Tablo 2.3.

Tablo 2.3. TCMB ‘nin 2015-2020 Yılları Arasında Bankacılık Sektöründen Tesis Ettiği Zorunlu Karşılık Tutarları (Milyon TL)



Kaynak: TCMB, 2021.

Tablo 2.3 incelendiğinde 2015-2021 yılları arasında TCMB’nin bankacılık sektöründen tesis ettiği zorunlu karşılıklara ait toplam tutarların yaklaşık %125 oranında arttığı görülmektedir.

TCMB’nin zorunlu karşılık oranlarını belirlemesinde birçok birleşen mevcuttur. Bu birleşenler arasında yer alan en önemli unsur ise bankanın uyguladığı para politikası temelinde gerçekleştirilmesi beklenen parasal büyüklükler, piyasanın likidite durumu,

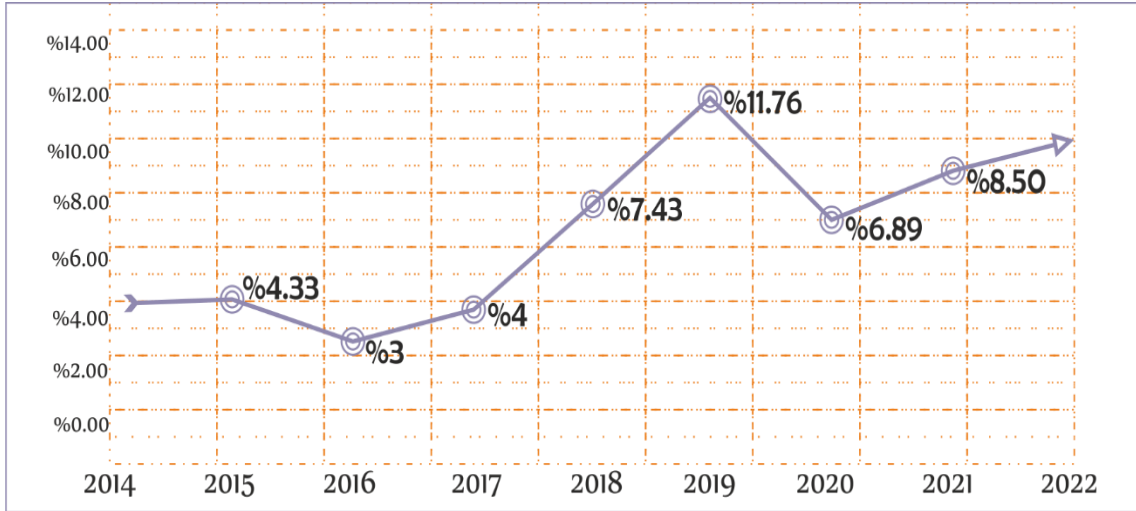
TCMB'nin rezerv durumu ve mudilerin Türk Lirası veya yabancı para mevduat tercihleridir (TCMB, 2021). Söz konusu birleşenleri dikkate alan TCMB, vade ve yükümlülüğe tâbi para birimi cinsinden zorunlu karşılık oranlarını temellendirmektedir.⁵⁷

2.2.1.1. Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Faiz Ödemeleri

TCMB, banka ve finansman şirketlerinden zorunlu karşılık uygulaması doğrultusunda Türk Lirası ve ABD Doları cinsinden tesis ettiği zorunlu karşılıklara dayanarak faiz/nema ödemesi gerçekleştirmektedir. Ödeyeceği faiz tutarını belirleme hususunda kendi belirlediği faiz oranları ile döviz alış kurlarını ölçüt olarak kullanmakta ve tutarların hesaplamasını günlük bazda yapmaktadır (TCMB, 2021).

TCMB zorunlu karşılıklara yönelik faiz/nema ödemelerini üçer aylık dönemler (Mart, Haziran, Eylül, Aralık) itibarıyla gerçekleştirmekte ve tesis edilen para birimi cinsinin ABD Doları olması durumunda ise faiz ödemelerini Türk Lirası üzerinden gerçekleştirmektedir. Grafik 2.1 'de TCMB'nin 2015-2021 yılları arasında uyguladığı faiz/nema oranları yer almaktadır. Bu yıllar arasında kullandığı faiz oranlarının ortalaması yaklaşık %7 civarındadır.

Grafik 2.1 TCMB'nin 2015-2021 Yılları Arasında Zorunlu Karşılıklara Yönelik Uyguladığı Faiz Oranları



Kaynak: TCMB, 2021.

⁵⁷ TCMB'nin, 2021'de TL ve yabancı para cinsinden vadeli-vadesiz mevduat / katılım hesaplarına uyguladığı ZKO %3-11 arasında değişmektedir.

2.2.1.2. Zorunlu Karşılıklar Uygulamasının Katılım Bankalarına Yansımaları



Varsayım 1

- * Zorunlu karşılıklar uygulamasının katılım bankalarına yansımalarına yönelik inceleme: TCMB'nin zorunlu karşılık uygulaması neticesinde katılım bankalarından tesis ettiği rezervlere binaen gerçekleştirdiği faiz ödemelerinin, katılım bankacılığı ilkeleri ile örtüşmediği varsayımı çerçevesinde oluşturulmuştur.

TCMB'nin zorunlu karşılık uygulaması neticesinde bankalardan tesis ettiği rezervlere binaen faiz ödemesi gerçekleştirdiğine dair bilgiler, zorunlu karşılık işlemine yönelik faiz ödemeleri başlığı altında açıklanmıştır. Ayrıca TCMB'nin zorunlu karşılık işlemini 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun 40-II maddesine doğrultusunda yürütmekte olduğu ve sözü geçen kanunun Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarını da kapsadığı çalışmada belirtilmiştir. Bu çerçevede katılım bankalarının kuruluş ilkeleri arasında yer alan faizsizlik ilkesinin, TCMB zorunlu karşılık uygulamasında vuku bulmadığı ve katılım bankalarını faizli işlemlere zorunlu olarak tabi tuttuğu görülmektedir. TCMB bu uygulama aracılığıyla katılım bankalarının kuruluş ilkelerinin ihlaline neden olmakta; ayrıca katılım bankacılığı sektörü ve paydaşlarına yönelik eleştirilerin yapılmasına zemin hazırlamaktadır. Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının TCMB'ye tesis ettiği zorunlu karşılık tutarlarını incelemek için bkz. Tablo 2.4.

**Tablo 2.4. Katılım Bankalarında Zorunlu Karşılık Uygulaması
Doğrultusunda Tesis Edilmiş Katılım Fonları (Milyon)**

Yıllar	TL	USD	EURO	AUX&USD	Diğer Dövizler (USD)	Döviz Toplam
2015	40.597,06	8.026,65	2.620,96	793,06	128,86	11.808,98
2016	48.122,29	5.948,17	2.603,46	884,39	125,91	9.703,05
2017	57.171,78	7.769,66	3.130,77	1.246,95	81,15	12.845,93
2018	59.719,36	8.599,86	3.749,10	1.676,26	116,63	14.688,49
2019	84.656,95	11.562,51	5.481,59	3.056,79	177,23	20.900,85
2020	94.018,06	13.656,30	5.138,98	9.444,54	256,61	29.671,73
2021	137.908,80	16.566,73	6.457,92	6.759,80	293,22	30.929,47

Kaynak: TCMB, 2021.

Zorunlu karşılık tutarlarında 2015-2021 itibarıyla yaklaşık olarak TL bazında %240, USD bazında; %107 ve Euro bazında; %146 oranında artış yaşandığı görülmektedir. TCMB'nin zorunlu karşılık uygulaması kapsamında katılım bankalarından tesis ettiği fonlara yönelik faiz ödeme tutarlarını incelemek için bkz. Tablo 2.5.

**Tablo 2.5. 2016-2020 Yılları Arasında Katılım Bankalarına Ödenen Faiz Tutarları
Toplamı (Bin TL)**

 EmlakKatılım	8,944
 VAKIF KATILIM	56,008
 Ziraat Katılım	120,978
 alBaraka	176,589
 Türkiye Finans	268,097
 KUVEYT TÜRK	292,801

Kaynak: Vakıf Katılım, Albaraka Türk, Ziraat Katılım, Kuveyt Türk, Emlak Katılım, Türkiye Finans Faaliyet Raporları 2016-2020.

Tablo 2.5. incelendiğinde TCMB'nin söz konusu dönem aralığında katılım bankalarına toplam 923.417 Türk Lirası faiz ödemesi gerçekleştirdiği ve bu tutarın %32'sinin Kuveyt Türk Katılım Bankası'na ait olduğu görülmektedir. Ayrıca TCMB'nin 2021 yılı itibarıyla zorunlu karşılıklara uyguladığı faiz oranını %12 seviyesine çıkartması, cari dönem içinde katılım bankalarına ödeyeceği faiz tutarlarının diğer yıllara oranla daha yüksek olacağının göstergesi niteliğindedir.

TKBB danışma komitesi ve bazı ilahîyatçılar zorunlu karşılık uygulaması neticesinde alınan faizlerin, enflasyon oranı kadar olan tutarının faiz olarak değerlendirilemeyeceğini ve alacaklının hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda enflasyonu aşan tutarın ise faiz olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve bu fonların Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) prim ödemeleri ve sosyal sorumluluk projelerinde harcanabileceğini ifade etmişlerdir. Bu gelişmeler sonrasında kamuoyunda ciddi tartışmalar başlamış ve basında “Faiz caiz oldu”, “Zorunlu Faiz caiz mi?” gibi haberler yer almıştır (Milliyet, 2010; Haber Türk, 2010).

Bu doğrultuda alanyazınında söz konusu uygulama temelinde yer alan görüşler şöyledir. Hanefi İmamlarından İmam-ı Azam’a göre:

Alınan borcun sayı olarak aynı miktarı verilmelidir. Paranın değeri ister yükselsin, isterse düşsün, borçlu aldığı paranın mislini verir. Yüz lira borç aldıysa yüz lira ödeyecektir (Sorularlar İslamiyet, 2021).

İmam Malik’in bildirdiğine göre ise, sahabeden Abdullah b.Mes’ud’a göre : “Bir kimse borç verir de daha iyisini almayı şart koşarsa, şartı bir tutam ot bile olsa, faiz olur” (Bayındır, 2016: 71).

Acar (2019) , borç ve alacak ilişkilerinde enflasyon oranı doğrultusunda fazlalık alınmasına yönelik uygulamalardan uzak durulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda Kuran-ı Kerim’in sarıh ifadesi ile yasak ve haram olan faizin hiçbir şekilde legal alana çekilmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Bashir (2003: 43), merkez bankası rezervlerinin faiz içerikli süreçlerden oluşması nedeniyle katılım bankalarının geleneksel bankalar ile aynı uygulamalara tabi olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca mevcut durumun katılım bankacılığı sektörünün yapısal özelliklerine zarar verdiğini vurgulamıştır.

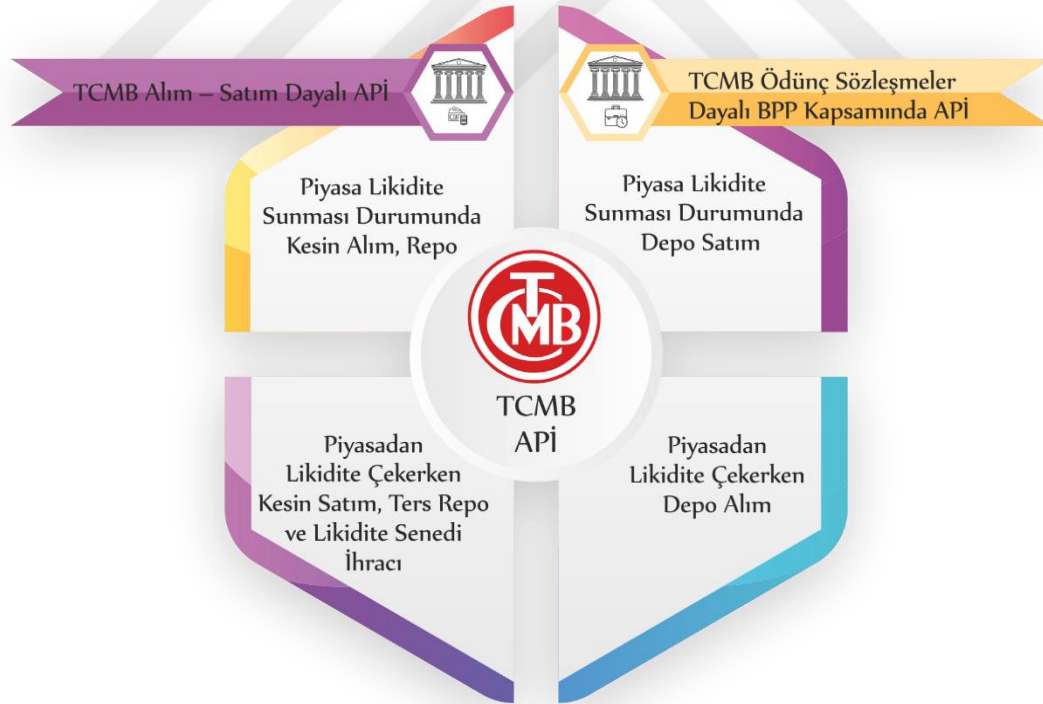
Kutval (2019: 11), katılım bankalarının üretim faktörlerinin fonlanmasına yönelik uyguladığı bankacılık sistemi sayesinde risk seviyesinin geleneksel bankalara kıyasla oldukça düşük olduğunu vurgulamıştır. Merkez bankalarının söz konusu duruma rağmen, katılım bankalarının bankacılık riskine maruz kalmamaları adına ilave yaptırımlar yüklemesinin katılım bankaları için haksız bir rekabet ortamı oluşturduğunu ifade etmiştir.

Katılım bankalarının merkez bankası nezdinde tuttıkları rezervlere binaen alınan faiz, esas itibarıyla bir alacağa vade farkı getirmek ve bu vade farkından kaynaklı herhangi bir gelir elde etme (ivazsız kazanç) hususu içerisinde gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda tahsil edilen faizin az veya çok olması, enflasyon oranı altında veya üstünde olması, işlemin faizsizlik ilkesinin ihlal edildiği gerçeğini değiştirmektedir.

2.2.2. TCMB'nin Açık Piyasa İşlemine Yönelik Uygulamaları

TCMB'nin resmî iletişim sayfasında APİ uygulamasındaki temel amacın finans piyasalarındaki kısa vadeli faiz oranlarının politika faizleri etrafında oluşmasını sağlamak ve likiditeyi düzenlemek olduğu belirtilmiştir.⁵⁸ TCMB söz konusu uygulama doğrultusunda piyasada işlem gören finansal araçları birincil veya ikincil piyasalarda almak/satmak suretiyle bankacılık sistemindeki toplam rezervleri etkilemekte ve bu etkinin yansıması sonucunda da para arzını kontrol etmektedir (Önalın, 2019: 120) TCMB, APİ işlemlerine yönelik finansal araçların alım/satımı esnasında depo, repo/ters repo, doğrudan alış/ doğrudan satış, likidite senedi ihracı ve Türk Lirası depo alım ihalesi gibi enstrümanları kullanmaktadır (TCMB, 2021; Doğru, 2015: 59).

TCMB'nin piyasadaki likiditeyi yönetmek üzere uyguladığı APİ iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; alım-satıma dayalı APİ ve diğeri ödünç sözleşmelere dayalı bankalar arası para piyasası işlemleridir (Şensoy, 2018: 190). Söz konusu işlem çeşitlerini incelemek için bkz. Şema 2.4.



Şema 2.4. TCMB APİ İşlem Çeşitleri

Kaynak: Şensoy, 2018: 190.

⁵⁸ TCMB, politika faizi olarak vadesi bir hafta olan repo ihale faiz oranını kullanmaktadır.

TCMB, API'ye ait uygulamalarda likidite senetleri ihraç ve erken itfa işlemleri dışındakiler için Türk Lirası cinsi devlet iç borçlanma senedi (DİBS) veya Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi (HMKŞ) tarafından ihraç edilen Türk lirası cinsi kira sertifikalarını kullanmaktadır (TCMB, 2021).

TCMB'nin API çeşitleri işleyişi şöyledir:

i- Kesin (doğrudan) alım işlemi, piyasada kalıcı likidite eksikliği olduğu zaman başvurulmuş bir API çeşididir. TCMB kesin alım işleminde; tedavülde bulunan menkul kıymetleri, işlem tarihinde belirlenmiş bir fiyat üzerinden ve işlem valöründe açık piyasa işlemi yapmaya yetkili kuruluşlardan satın alması esasına dayanmaktadır.

ii- Kesin (doğrudan) satım işlemi piyasada kalıcı likidite fazlalığı olduğu zaman başvurulmuş bir API çeşididir. TCMB kesin satım işleminde; API portföyündeki mevcut kıymetleri, işlem tarihinde belirlenmiş bir fiyat üzerinden ve işlem valöründe açık piyasa işlemi yapmaya yetkili kuruluşlara satılması esasına dayanmaktadır.

iii-Geri Satım Vaadi ile Alım (Repo) işlemi, piyasada geçici likidite eksikliği yaşandığı zaman başvurulmuş bir API çeşididir. Bu uygulamadaki temel amaç bankacılık sektörünün içerisinde bulunduğu likidite eksikliğinin kısıtlı bir süreliğine giderilmesidir. TCMB repo işleminde, açık piyasa işlemi yapmaya yetkili kuruluşlarla işlem tarihinde sözleşme yaparak işlem valöründe belirlenen fiyat üzerinden, ileri bir tarihte geri satmak şartıyla kıymet satın almaktadır.

iv- Geri Alım Vaadi ile Satım (Ters Repo) işlemi, piyasada geçici likidite fazlalığı yaşandığı zaman başvurulmuş bir API çeşididir. TCMB ters repo işleminde, açık piyasa işlemi yapmaya yetkili kuruluşlarla işlem tarihinde sözleşme yaparak işlem valöründe belirlenen fiyat üzerinden, ileri bir tarihte geri almak şartıyla kıymet satmaktadır.

v- Likidite Senedi İhraç, TCMB'nin uyguladığı para politikası kapsamında etkinliği artırmak adına kullandığı bir API çeşididir. TCMB bu kapsamda piyasalardaki fazla likiditenin çekilmesi adına likidite senedi ihraç yetkisine sahiptir. Bu yetki 1211 Sayılı TCMB Kanunu'nun 52.maddesi gereğince tanınmış ve bankanın kendi nam ve hesabına vadesi 91 günü geçmeyen likidite senetleri ihraç edebileceği belirtilmiştir. Likidite senetlerinin ikincil piyasalarda satılmakla birlikte TCMB, gerekli görmesi durumunda likidite senetlerini erken itfa edebilme hakkına sahiptir.

vi- Depo Satım-Depo Alım, TCMB'nin belirli bir vade ile bankalara teminat ve limitleri kapsamında sağladığı fon olanakları depo olarak adlandırılmaktadır. Depo işlemine dâhil olan bankalar bu işlem aracılığıyla TCMB'nin aynı gün içerisinde duyurduğu faiz oranlarından, Türk Lirası cinsinden borç alıp verebilirler. Bu işlem TCMB çatısı altında faaliyet gösteren Bankalararası Para Piyasası (BPP) aracılığıyla gerçekleşmektedir.

TCMB'nin para politikası stratejisi dâhilinde uyguladığı açık piyasa işlemlerine yönelik yöntemler temelde iki başlıkta toplanmaktadır. Bunlar; kotasyon ve ihale yöntemleridir. Bu uygulamaların işleyişi şöyledir:

i- Kotasyon yöntemi, kesin alım, kesin satım ve likidite senetleri ihraç veya erken itfası işlemlerinde alımı ve satımı yapılacak menkul kıymetlerin tanım ve fiyatları ile repo ve ters repo işlemlerinde vade ve faiz oranları ile bu işlemlere ait tutarların TCMB tarafından belirlenmesi esasına dayanmaktadır.

ii- İhale yöntemi ise, TCMB'nin işlemlere ait fiyatları/faiz ya da getiri oranlarını piyasa koşulları nazarında belirlemeyi amaç edinmesi durumunda kullandığı bir yöntemdir. Bu doğrultuda üç farklı ihale uygulaması bulunmaktadır. Bunlar; miktar ihalesi, son fiyat ihalesi ve geleneksel ihale yöntemidir.⁵⁹

TCMB ayrıca Borsa İstanbul (BİST) nezdinde yer alan piyasalar aracılığıyla da APİ kapsamında uygulamalara yer vermektedir. Bu piyasalarda gerçekleştirdiği işlemlerde BİST tarafından söz konusu piyasalarda uygulanan işlem kuralları geçerlidir (TCMB, 2021).

⁵⁹ Bkz. TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü APİ uygulama talimatı.

2.2.2.1. TCMB Açık Piyasa Uygulamalarının Katılım Bankalarına Yansıması



Varsayım 2

* Açık piyasa uygulamalarının katılım bankalarına yansıması yönelik inceleme : TCMB' nin katılım bankalarına API kapsamında sunduğu hizmetlerin katılım bankacılığı ilkeleri ile örtüşmediği varsayımı dâhilinde oluşturulmuştur. Bu varsayımın oluşturulmasında repo / ters repo uygulamaları temel ölçüt olarak kullanılmıştır.

Zorunlu karşılık uygulamasında yer alan faiz içerikli işlemler, API kapsamında da yaygın şekilde yer almaktadır. Ayrıca TCMB'nin API kapsamında kullandığı araçlara yönelik katılım bankalarının ilkeleri ile uyumlu bir işleyiş alt yapısını oluşturmaması da uygulamalarda aksaklıklara neden olmaktadır (Onat, 2019: 93). Yukarıda belirtilen unsurlar TCMB'nin bankaların bankası olması özelliğinin sorgulanmasına sebebiyet vermekle birlikte katılım bankalarının mali piyasalar içerisindeki hizmetlerinin sağlıklı şekilde sürdürülmesine yönelik tehditler de barındırmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle TCMB'nin API çerçevesinde geleneksel bankalar ile katılım bankalarına sunduğu işlem çeşitlerini incelenmek için bkz.Tablo 2.6.

Tablo 2.6. API Kapsamında Katılım Bankaları ile Geleneksel Bankaların Karşılaştırması

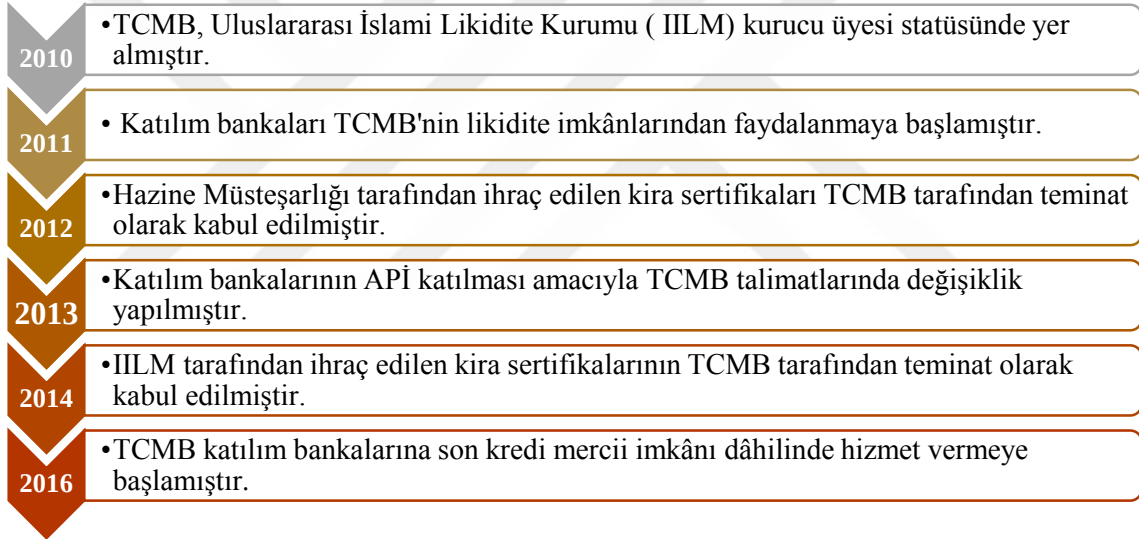
Ürünler	Katılım Bankaları		Geleneksel Bankalar	
	Menkul Değer Araçları	Kullanma Durumu	Menkul Değer Araçları	Kullanma Durumu
Depo Alım	İhale Usulü (Faiz)	Kullanmıyor	İhale Usulü (Faiz)	Kullanıyor
Depo Satım	İhale Usulü (Faiz)	Kullanmıyor	İhale Usulü (Faiz)	Kullanıyor
Likidite Senedi İhracı	Faizli Senetler	Kullanmıyor	Faizli Senetler	Kullanıyor
Repo	Kira Sertifikaları	Kullanıyor	Faizli Menkul Kıymetler	Kullanıyor
Ters Repo	Kira Sertifikaları	Kullanıyor	Faizli Menkul Kıymetler	Kullanıyor
Kesin Alım	Kira Sertifikaları	Kullanıyor	Tahvil; DİBS	Kullanıyor
Kesin Satım	Kira Sertifikaları	Kullanıyor	Tahvil; DİBS	Kullanıyor

Kaynak: Şensoy, 2018: 194; Kutval, 2019: 97.

Tablo 2.6 incelendiğinde TCMB’nin katılım bankalarına sunduğu APİ araçlarının, sektörün diğer paydaşı olan geleneksel bankalara sunulan APİ araçları kadar geniş bir yelpazeye sahip olmadığı ve sadece geleneksel bankacılık yöntemlerine dayalı uygulamalara yer verdiği görülmektedir.

TCMB, 2013 yılında katılım bankalarının APİ kapsamında yer alması amacıyla açık piyasa işlemleri talimatında değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklik sonucunda katılım bankalarına TCMB ile APİ doğrultusunda kesin alım ve kesin satım işlemlerini yapma hakkı tanınmıştır (Kutval, 2019: 96). Kesin alım ve kesin satım işlemlerinde aracı olarak kullanılan menkul değer ise HMKVŞ tarafından ihraç edilen kira sertifikalarıdır.

TCMB tarafından katılım bankalarının likidite yönetimlerine yönelik düzenlemeleri incelemek için bkz. Şema 2.5.



Şema 2.5. TCMB’nin Katılım Bankalarının Likidite Yönetimine Yönelik Düzenlemeleri

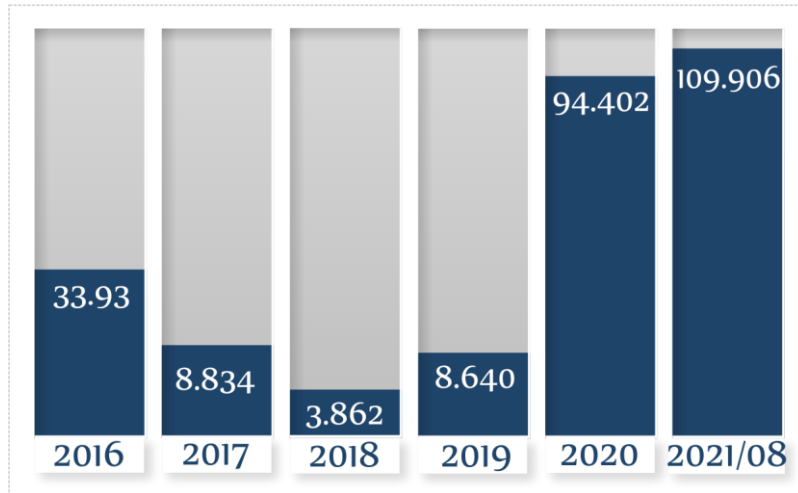
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2016.

TCMB 2013 yılında katılım bankalarının APİ kapsamında yer alması amacıyla açık piyasa işlemleri talimat değişikliğinde ayrıca iki yeni sözleşme eklemiştir. Bu sözleşmeler kapsamında "geri satım vaadi ile alım işleminde satın aldığı kıymeti ileri bir tarihte satma" ve "geri alım vaadi ile satım işleminde de sattığı kıymeti ileri bir tarihte alma" uygulamalarına TCMB taahhüdünde dönme olanağı getirilerek katılım bankalarının repo işlemlerine katılmasına yönelik ilk adım atılmıştır (TCMB, 2021). Yine bu talimat dâhilinde, talimatlar ve sözleşmelerde "repo" ve "ters repo" terimlerini kullanmak yerine

"geri satım vaadi ile alım" ve "geri alım vaadi ile satım" terimlerinin kullanılmasını ayrıca faiz ifadelerinin yanında getiri ifadesinin de yer almasına da karar vermiştir (TCMB, 2021). TCMB tarafından atılan ikinci adım ise; katılım bankalarına 2018 yılında BİST nezdinde kurulan Taahhütlü İşlem Pazarı üzerinden işlem yapma hakkı getirilmiş olmasıdır (SPK, 2021). Katılım bankaları bu pazar üzerinden hem kendi aralarında hem de diğer bankalar ile geri satım vaadi ile alım (repo), geri alım vaadi ile satım (ters repo) işlemleri gerçekleştirmektedirler. Bu işlemlerin gerçekleştirilmesinde aracı olarak kullanılan menkul değer ise kira sertifikalarıdır (Kazancı, 2019: 87).

TCMB ile katılım bankaları arasında API kapsamında gerçekleşen uygulamalar satış sözleşmeleri doğrultusunda oluşturulmaktadır. Bu sözleşmeler kapsamında TCMB ile katılım bankaları arasında geri satım vaadi ile alım (repo), geri alım vaadi ile satım (ters repo), kesin alım ve kesin satım işlemleri gerçekleştirilmektedir. Repo uygulamalarında HMMVKŞ tarafından ihraç edilen TL cinsinden kira sertifikalarına ek olarak altın, yabancı para (ABD doları veya Euro) cinsinden ihraç edilen kira sertifikaları da kullanılmaktadır ancak ters repo, kesin alım/kesin satım uygulamalarında ise sadece HMMVKŞ tarafından ihraç edilen Türk Lirası cinsinden kira sertifikaları kullanılmaktadır. (TCMB, 2021). Katılım bankalarında 2016-2021/08 dönemi arasında repo uygulamaları çerçevesinde elde edilen toplam fonları incelemek için bkz. Tablo 2.7.

Tablo 2.7. Katılım Bankalarının Repo İşlemlerinden Sağladığı Fonlar (Milyon TL)



Kaynak: BDDK, 2021

Tablo 2.7’de katılım bankalarının 2020 yılı itibarıyla repo işlemlerinden sağladığı fonlarda önemli oranda artışlar yaşandığı görülmektedir. Bu kapsamda 2020 ve 2021 (Ağustos) dönemi itibarıyla elde edilen fon miktarı diğer yıllardaki toplam fon

miktarlarının yaklaşık üç katı tutarında gerçekleşmiştir. BDDK'nın resmî iletişim sayfasında katılım bankalarına ait ters repo işlemleri incelendiğinde ise, bu uygulamanın katılım bankalarınca sadece 2019 yılının eylül, kasım ve aralık aylarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu işleme ait verileri incelemek için bkz. Şema 2.6.

Şema 2.6. Katılım Bankaları Tarafından Gerçekleştirilen Ters Repo İşlem Tutarları (Milyon TL)



Kaynak: BDDK, 2021.

Katılım bankalarında repo uygulamasına ait iş akışını incelemek için bkz. Şema 2.7.



Şema 2.7. TCMB ile Katılım Bankaları Arasında Repo İşlemine Ait İş Akışı

Kaynak: Hayat ve Aksu, 2020: 1203.

Şema 2.7'e göre;

1- Nakit ihtiyacı olan katılım bankası; menkul kıymeti, TCMB'ye peşin olarak satmaktadır.

2- Süre bitiminde önceden belirlenmiş şartlar dâhilinde, katılım bankası likiditeyi TCMB'ye devreder, TCMB de kira sertifikasını katılım bankasına devreder.⁶⁰

⁶⁰ TCMB söz konusu uygulamada taahhüdünde dönme hakkına sahiptir. Repo ve ters repo işlemlerinde uygulanacak getiri oranı taraflarca belirlenir (Resmi Gazete, 2015).

Katılım bankaları tarafından gerçekleştirilen repo uygulaması geleneksel repo uygulamasından iki noktada farklılaşmaktadır. Bu kapsamda ilk farklılık; geleneksel repo uygulamalarında tarafların tamamı için bağlayıcı özelliği varken, katılım bankaları tarafından gerçekleştirilen repo uygulamasında sadece tek bir tarafın bağlayıcı özelliği bulunmaktadır. Diğer farklılık ise, geleneksel repo uygulamalarında teminat olarak kullanılan menkul kıymetler faiz içerikli ürünler iken, katılım bankalarında teminat olarak kira sertifikaları kullanılmaktadır (Hayat ve Aksu, 2020: 1204).

Varsayım 2’de TCMB’nin katılım bankalarına API kapsamında sunduğu hizmetlerin katılım bankacılığı ilkeleri ile örtüşmediği ve varsayım oluşturulması sürecinde repo/ ters repo işlemlerinin temel ölçüt olarak kullanılacağı beyan edilmiştir. Bu doğrultuda repo/ters repo işlemlerinin katılım bankalarına yansımaya yönelik alanyazınında yer alan görüşler şunlardır:

Turan (2015: 142), repo işlemlerinin fikhî boyutunu “Bey’Bi’l-Vefa⁶¹” ve “Bey’U’l-İne⁶²” uygulamaları doğrultusunda karşılaştırmıştır. Repo uygulaması ile Bey’Bi’l-Vefa ve Bey’U’l-İne işlemlerinin birbirlerine benzeyen yakın uygulamalar olduğunu ve fıkıhçılar arasında borç sebebiyle menfaat elde etmenin ve borçlanmalarda karşılıksız fazlalıkların caiz olmadığı yönünde görüş ittifakı bulunduğu belirtmiştir. Ayrıca bu görüşlere ek olarak aşağıdaki hususlara değinilmiştir.

Reposa mülkiyet naklinin gerçekleşmesine rağmen geri satım garantisinin bulunması, bu işlemin normal bir satım akdi değil, tamamen bir borç verme işlemi olduğunu açıkça göstermektedir. Geri satım garantisi bulunmadan reponun satım akdine uygun bir şekilde yapılması durumunda da maksat değişmemektedir. Zira günümüzde reponun faizli bir borç verme yöntemi olduğunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Repoda taraflardan birisi fon ihtiyacını gidermek, diğeri ise sağladığı fon karşılığında faiz geliri elde etmek istemektedir (Turan, 2015: 142).

⁶¹ Bey’Bi’l-Vefa esas itibarıyla bir rehin sözleşmesidir. Bayındır (2016: 199), Bey’Bi’l-Vefa uygulamasını şu şekilde özetlemiştir: “Bedeli iade edilince geri almak üzere bir malı satmaktır. Aslında bu rehin verip faizli borç işlemine satış görüntüsü veren bir uygulamadır. Paraya ihtiyacı olan kişi tarlasını, evini veya bir başka malını, daha sonra sattığı fiyata geri almak şartıyla peşin satar”.

⁶² Bey’U’l-İne : “Bir malın başkasına yüksek fiyattan vadeli olarak satılıp teslim edilmesinden sonra, aynı malı daha düşük fiyattan peşin olarak satın alınması işlemidir” (Bayındır, 2015: 173).

Bayındır (2015: 162) , repo uygulaması ile Bey’U’l-İne uygulamasının birbirlerine benzeyen yakın uygulamalar olduğunu vurgulamış ve faiz yasağını delmek amacıyla geliştirilen bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca gerek İmam Şafi ve gerek Sünnî âlimlerin de görüşlerinin bu çerçevede olduğunu belirtmiştir.

Hayat ve Aksu (2020: 1226), repo işlemini Bey’Bi’l-Vefa ve Bey’U’l-İne uygulamaları doğrultusunda incelemişlerdir. Bu doğrultuda repo uygulaması neticesinde getiri oranı adı altında bir ödemenin gerçekleştirilmesi ve repo işleme ait menkul değerlerin Takas Bank bünyesinde depo edilmesi zorunluluğundan dolayı söz konusu uygulamanın caiz olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Katılım bankaları ile geleneksel bankalar repo/ters repo işlemlerini aynı amaç doğrultusunda kullanmaktadır fakat bu amaca ulaşmak adına kullanılan araçlarda farklılıklar söz konusudur. Araç farklılığı dışındaki bütün uygulamalarda aynı yönetmelik ve talimatlara tabi tutulmuşlardır. Bu doğrultuda TCMB’nin resmî iletişim sayfasında piyasalara ait mevzuat bölümünde yer alan dokümanlar incelendiğinde, katılım bankalarının repo/ters repo uygulamalarında piyasada işlem gören diğer geleneksel bankalarla aynı fiyatlamlara maruz kaldığına dair hükümler yer almaktadır. Bu kapsamda yukarıda belirtilen görüşler ve TCMB’nin resmî iletişim sayfasında paylaştığı bilgiler çerçevesinde varsayım-2’nin tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.2.3. TCMB’nin Son Kredi Merci Kapsamında Hazır İmkân Uygulamaları

TCMB, para politikası hedefleri doğrultusunda para arzını ve ekonominin likiditesini etkin bir şekilde yönetmek amacıyla banka ve aracı kurumlara hazır imkânlar çerçevesinde hizmet vermektedir (TCMB, 2021).

TCMB, hazır imkân uygulamaları neticesinde nihaî kredi verme mercii görevini yerine getirmekte ve bankacılık sektöründeki olası bir likidite sıkışıklığında bankalara kredi imkânı sunmaktadır. Bu uygulama neticesinde TCMB piyasadaki banka ve aracı kuruluşlara kısa vadeli borç alma veya borç verme imkânı sağlamaktadır (Önalın, 2019: 133). TCMB’nin hazır imkânlar çerçevesinde bankalara sunduğu ürünleri incelemek için bkz. Şema 2.8.



Şema 2.8. TCMB Tarafından Sunulan Hazır İmkânlar

Kaynak: TCMB, 2021.

i- Türk Lirası Depo Borç Alma ve Borç Verme uygulaması, TCMB bünyesinde yer alan bankalar arası para piyasası aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. TCMB depo işlemlerinde belirli bir vade ile bankaların TCMB nezdindeki limit ve teminat yapıları dâhilinde mevduat kullanma imkânı sağlamaktadır. Bankalar TCMB tarafından aynı gün içerisinde belirlenen faiz oranına tabi tutulmaktadırlar ve borçlanma Türk Lirası cinsinden gerçekleştirilmektedir (TCMB, 2021).

ii- Geç Likidite Penceresi (GLP) uygulamasında, TCMB bankalarının gün sonunda ödeme sistemlerinde ortaya çıkabilecek olası sorunların engellenmesi amacıyla geçici nitelikte borçlanma imkânı sunmasıdır. TCMB bu uygulama kapsamında bankaların teminat yapılarını dikkate almakta ve fonlama işlemini Türk lirası cinsinden gerçekleştirmektedir (TCMB, 2021). Bankalar gün sonunda likidite fazlası olması durumunda ise borç veren konumuna geçebilmekte ve likiditelerini GLP kapsamında değerlendirmektedir.

iii- Gün İçi Likidite (GİL) uygulamasında, TCMB bankacılık sektörünün gün içerisinde acil olarak Türk Lirası cinsinden likiditeye ihtiyaç olması veya demeler sisteminde oluşabilecek olası bir sıkışıklığı gidermek amacıyla fonlama imkânı sunmaktadır. TCMB bu uygulama kapsamında bankaların teminat yapılarını ve

limitlerini dikkate alırken, bankalar da TCMB’den aldığı fonları gün sonunda iade etmekle yükümlüdürler (TCMB, 2021).

iv- Piyasa Yapıcısı Bankalara Sağlanan Likidite İmkânı uygulamasında, TCMB piyasa yapıcı bankalara gecelik vadede repo işlemi aracılığıyla Türk Lirası cinsinden likidite imkânı sumaktadır.⁶³ Bu uygulamada piyasa yapıcı bankalar için limitler ve işleme tabi faiz tutarı daha önceden belirlenmiştir (Önalın, 2019: 133).

v- BİST Bünyesinde Sağlanan Repo ve Ters Repo İmkânı uygulamasında, TCMB BİST çatısı altında kurduğu “Borçlanma Araçları Piyasası” nda repo ve ters repo pazarında belirli vadeler için ilan ettiği borç faiz oranları doğrultusunda banka ve aracı kuruluşlarla repo ve ters repo yapma imkânı sağlamaktadır.

vi- Likidite Desteği Kredisi uygulaması, bankacılık sisteminde belirsizlik ve güvensizliğin oluşmasına ek olarak mevduat çıkışlarında hızlı bir şekilde artış yaşanması durumunda kullanılan bir hazır imkân kredisidir. TCMB kanun 40. maddesi kapsamında uygulanmakta olup yukarıda belirtilen durumların gerçekleşmesi durumunda TCMB haklarında belirsiz ve güvensizlik oluşan ancak ödeme gücünü koruyan bankalara öz kaynaklarının iki katı ile sınırlı tutulmak şartıyla Türk Lirası cinsinden kredi imkânı sağlamaktadır.

2.2.3.1. TCMB Hazır İmkân Uygulamalarının Katılım Bankalarına Yansıması



Varsayım 3

- * Hazır imkân uygulamalarının katılım bankalarına yansımasına yönelik inceleme : TCMB’nin hazır imkânlar doğrultusunda sunduğu ürünlerin geleneksel bankacılık anlayışı doğrultusunda temellendirildiği ve ürünlerin katılım bankacılığı ilkeleri ile örtüşmediği varsayımı dâhilinde oluşturulmuştur.

TCMB hazır imkân uygulamaları ile bankaların likidite yönetimine katkı sağlamaktadır fakat TCMB’nin bu uygulamayı bankacılık sektöründe yer alan bütün paydaşlar için etkin ve verimli bir şekilde kullanamadığı görülmektedir. Bu duruma sebep olan unsur ise; TCMB’nin hazır imkânlar çerçevesinde kullandığı ürünlerin genellikle

⁶³ Piyasa yapıcı bankalar “Birincil piyasa işlemlerinde etkinliği artırmak ve ikincil piyasaların işleyişini kolaylaştırmak için belli kriterlere göre seçilen banka ve finansal kuruluşlar” olarak tanımlanmaktadır (TCMB, 2021).

faiz içerikli olmasıdır. Faiz içerikli işlemlerin fazlalığı katılım bankalarının bu alanda kullanabileceği ürün yelpazesini daraltmakta ve TCMB tarafından sağlanan hizmetin paydaşlar arasında eşit şartlarda kullanılması engellemektedir.

TCMB'nin hazır imkân uygulamaları kapsamında katılım bankaları için İslami finans ürünleri temelinde alternatif uygulamalara başvurmaması, aksine katılım bankalarının geleneksel bankalar ile benzer yöntem ve uygulamalara tâbi tutulması TCMB'nin bankaların bankası olması özelliğinin sorgulanmasına sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda Tablo 2.8. incelendiğinde TCMB'nin son kredi merci olma özelliğine ait ürünleri geleneksel bankacılık anlayışı doğrultusunda oluşturduğu sektörün diğer paydaşı olan katılım bankalarının ilke ve kuruluş değerlerini dikkate almadığı görülmektedir.

Tablo 2.8. Hazır İmkânlar Kapsamında Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırması

Hazır İmkânlar	Katılım Bankaları	Geleneksel Bankalar
Türk lirası Depo Borç Alma ve Borç Verme	Kullanmıyor	Kullanıyor
Geç Likidite Penceresi (Repo)	Kullanıyor	Kullanıyor
Gün İçi Likidite	Kullanıyor	Kullanıyor
Likidite Desteği Kredisi	Kullanmıyor	Kullanıyor
BİST Sağlanan Repo ve Ters Repo İmkânı	Kullanmıyor	Kullanıyor
Piyasa Yapıcısı Bankalara Sağlanan Likidite İmkânı	Kullanmıyor	Kullanıyor

Kaynak: Şensoy, 2018: 194.

TCMB, Geç Likidite Penceresi uygulamasını repo veya depo doğrultusunda bankaların kullanımına sunmaktadır. Katılım bankaları depo uygulamasının faiz içerikli olması nedeniyle sadece repo kapsamındaki işlemleri gerçekleştirmektedirler (Şensoy, 2018: 194). Repo kapsamında gerçekleştirilen uygulamalara yönelik yoğun fikhî eleştirilerin olduğu bir önceki bölümde açıklanmıştır. Bu nokta esas sorgulanması gereken durum TCMB'nin neden faizsiz finans ürünleri temeline dayanan herhangi bir uygulama ile kapılarını katılım bankalarına açmadığı hususudur.

Özetlemek gerekirse, TCMB hazır imkân uygulaması kapsamında katılım bankalarına sınırlı sayıda ürüne ulaşım hakkı tanımıştır. Ürünler içerisinde yer alan GLP uygulamasının fikhî açıdan sorunlu olması ise durumu daha tartışılır hale getirmektedir. Söz konusu gelişmeler bütünsel açıdan değerlendirildiğinde TCMB'nin geleneksel bankacılık anlayışı ile hareket ettiği ve katılım bankacılığı ilkelerine yönelik hassasiyeti taşımadığı sonucuna varılmaktadır.

2.3. Dünyada Merkez Bankalarının Faizsiz Bankalara Yaklaşımı

Çalışmanın bu bölümünde, İslami finans alanında uzmanlaşmaya yönelik önemli adımlar atan ülkelerin merkez bankaları ile faizsiz bankalar arasındaki ilişkilerin incelenmesi hususuna yer verilmiştir.

Malezya;

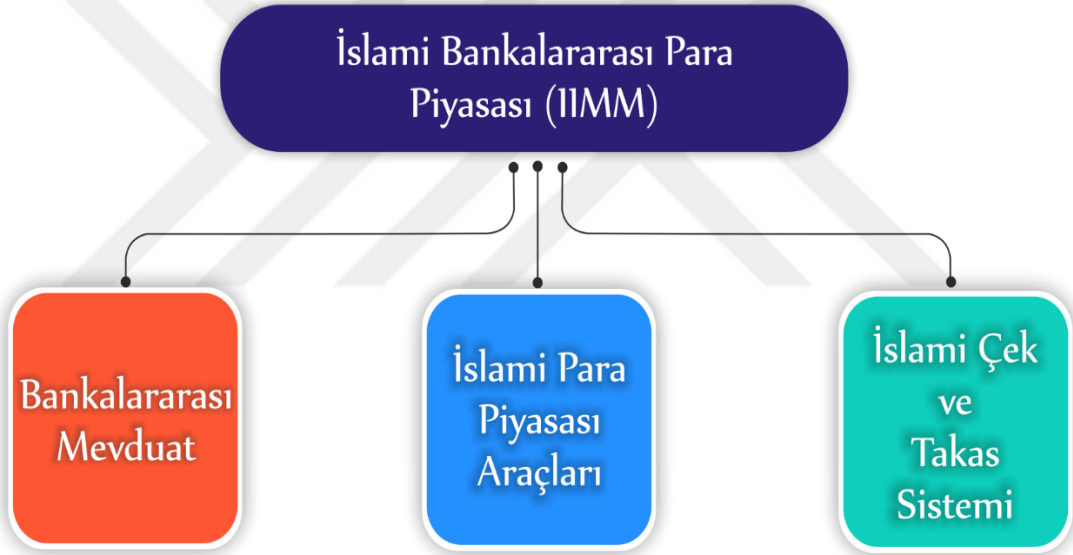
İkili bankacılık sisteminin uygulandığı ülkede, İslami finans ilkeleri doğrultusunda hizmet veren ilk kurum 1963 yılında kurulan “Lembaga Tabung Haji” dir (Yusoff ve Wilson, 2005: 32). Bu kurum Malezya’daki Müslümanların hac ibadetlerini yapmaları adına birikimlerin bir araya getirilmesi ve bu birikimler sayesinde yatırım yapılarak Malezyalı Müslümanların ekonomisini güçlendirmek amacıyla kurulmuştur. (Tabunghaji, 2020).

Malezya’da siyasi İslami toplulukların, İslami finans konusunda hükümete olan yoğun talepleri neticesinde 1982 yılında İslami bankacılık kanunu çıkartılmış ve 1983 yılında Malezya Merkez Bankası önderliğinde ilk İslami banka “ Bank Islam Malaysia Berhad (BIMB)” kurulmuştur (Björklund ve Lundström, 2005: 58; Gedikli ve Erdoğan, 2019: 258). Malezya Merkez Bankası (Bank Negara Malaysia, BNM) tarafından 1993 yılında geleneksel bankalara İslami ürünleri sunma izninin verilmesine ve Malezya Maliye Bakanlığının İslami kurumların hizmetlerinin serbestleştirilmesine yönelik yaptığı çalışmalar Malezya’da İslami bankacılığı sektörünün gelişimine katkı sağlamıştır (Humaıd, 2019: 31). Bu süreç ülkede kırk yedi geleneksel bankanın, İslami pencere modeli çerçevesinde faaliyet göstermesine olanak sağlamıştır.

Malezya’da İslami bankacılık sektöründeki gelişmeler ülkede finansal gelişmenin kapılarını açmış ve İslami bankacılık sektörüne yönelik geniş bir ürün yelpazesi ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. 2019 yılı İslami finans gelişim raporuna göre, Malezya İslami finans gelişim değeri açısından İslami finans hizmeti sunan ülkeler arasında birinci sırada bulunmaktadır. Raporda Malezya’nın: sukuk uygulamasında, İslami araştırmalarda, İslami finansa yönelik yasal düzenlemelerde, kurumsal yönetimde, İslami finansa yönelik konferans ve seminer gibi başlıklarda dünya sıralamasında birinci sırada olduğu belirtilmiştir (ICD, 2020). Ayrıca Malezya’da İslami bankacılık sektöründe faaliyet gösteren Maybank ve Bank Rakyat 2019 yılında dünyadaki en iyi on katılım bankası arasında yer almaktadır (theasianbanker.com, 2020).

BNM, İslami bankalara yönelik etkin bir şekilde likidite hizmeti sunan ve bu alanda dünyada örnek gösterilen bir kurum olarak nitelendirilmektedir (Alamsyah ve Masih, 2017: 7). BNM'nin dünyada örnek bir kurum olarak gösterilmesine katkı sağlayan en önemli husus ise; 1994 yılında İslami bankalara yönelik İslami Bankalararası Para Piyasası (Islamic Interbank Money Market, IIMM) kurulmasına öncülük etmesi ve bu piyasa nezdinde İslami bankaların likidite yönetimlerine katkı sağlamasıdır.

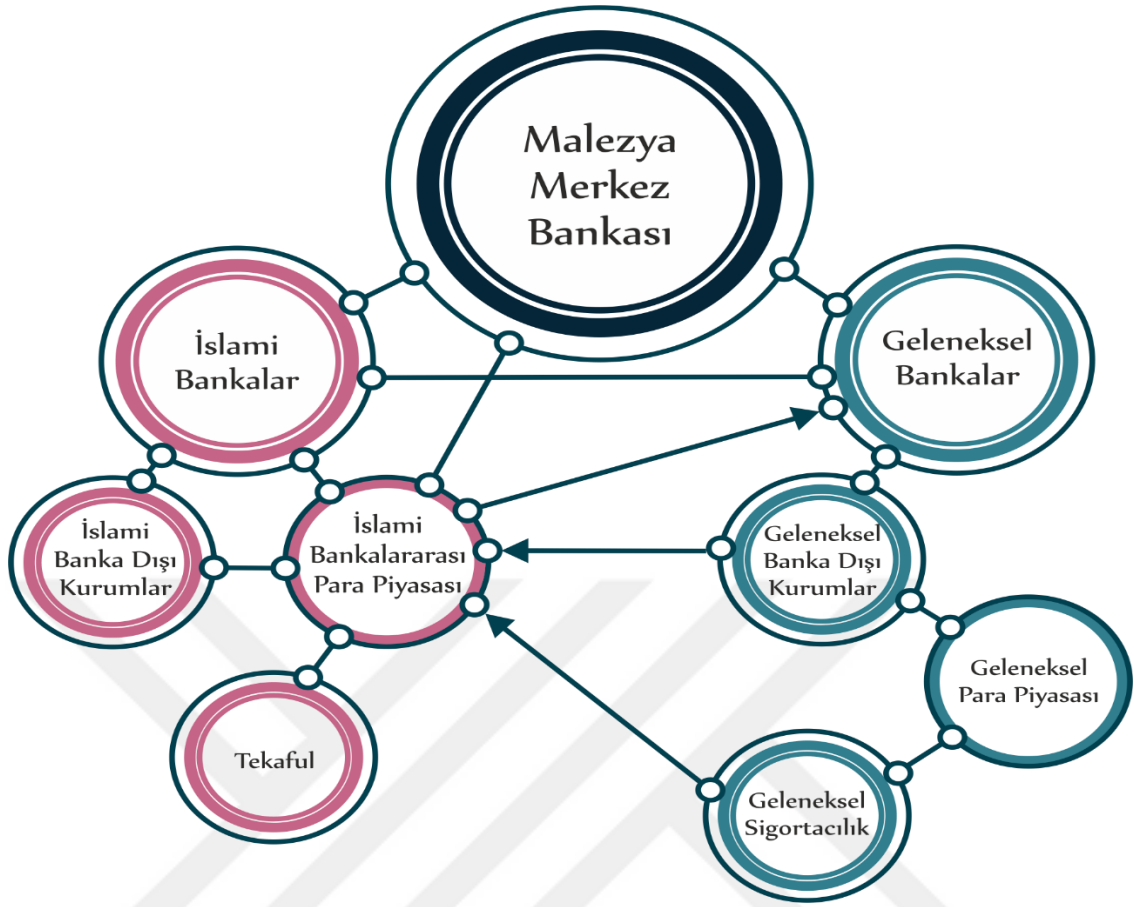
İslami bankalar IIMM'ye genellikle günlük likidite ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla başvurumaktadırlar (Kutval, 2019: 120). Bu kapsamda fon fazlasına sahip bankalar ile fon ihtiyacı olan bankalar IIMM çatısı altında bir araya gelmek suretiyle fon aktarım işlemini gerçekleştirmektedirler (IIMM, 2021). IIMM genel yapısını incelemek için bkz. Şema 2.9.



Şema 2.9. IIMM Genel Yapısı

Kaynak: Bacha, 2008: 2012.

IIMM'nin genel yapısı içerisinde bankalararası mevduatlar, İslami para piyasası araçları ve İslami çek takas sistemi mevcuttur. Bu çerçevede Malezya'daki bankacılık ve sigortacılık sektörü içerisinde IIMM yerini incelenmek için bkz. Şema 2.10.



Şema 2.10. IIMM Mali Piyasalardaki Yeri

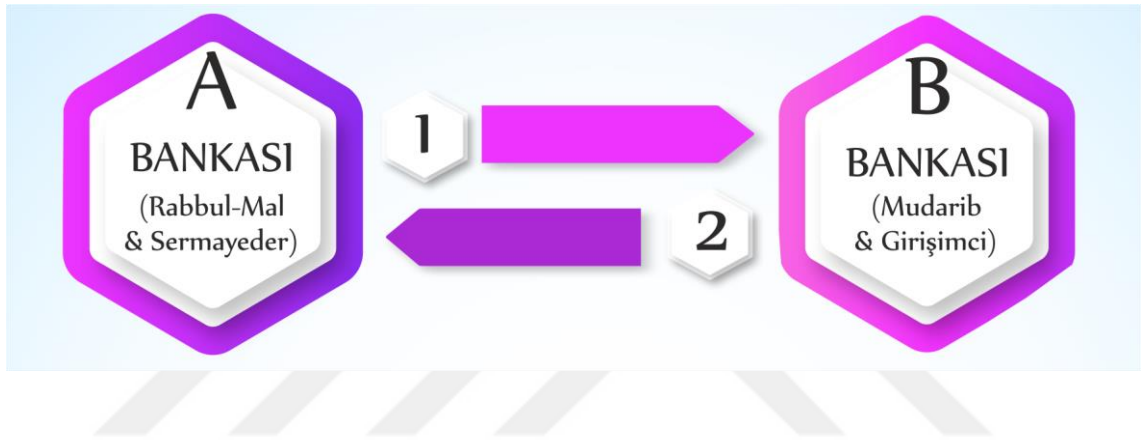
Kaynak: Bacha, 2008: 2013.

Malezya’da ikili bankacılık sistemiyle bütünleştirilen IIMM, İslami finans piyasalarına yönelik farklı bir yaklaşımın oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda Şema 2.19 incelendiğinde IIMM’nin işlemcilerinin sadece İslami bankalar veya diğer İslami finans kuruluşlar değil bu kuruluşlara ek olarak, geleneksel bankalar, sigorta şirketleri ve diğer geleneksel banka dışı finans kuruluşlarında piyasada işlemci olarak yer aldığı görülmektedir.⁶⁴ Malezya’da geleneksel kuruluşların İslami finans ürünlerine erişimi noktasında bir engel bulunmazken İslami bankaların geleneksel para piyasası işlemlerine erişimi engellenmiştir (Bacha, 2008: 2013).

Malezya’da İslami para piyasası araçlarının geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda IIMM çatısı altında, İslami bankalara sunulan ürünler şöyledir;

⁶⁴ IIMM Çatısı altında faaliyet gösteren geleneksel kuruluşlar sukuk ihraç edemezler.

i- Bankalararası Mudârabaha Yatırımı (Mudârabah Interbank Investment, MII): Geleneksel mudarebe yöntemi temeline dayanan bir finansman yöntemidir. Bu uygulama aracılığıyla fon fazlalığı olan bankalar ile fona ihtiyacı olan bankalar aralarında mudarebe işlemi yapmak suretiyle likidite yönetimlerine katkı sağlamaktadırlar. Malezya’da bankalararası mudârabaha yatırımı işleminin vadeleri bir gece ile 12 ay arasında değişmektedir. Bankalararası mudârabaha işleminde kâr paylaşım oranı taraflarca belirlenmekte olup fon ihtiyacı olan bankanın vade bitiminde anapara ve kâr payı ödemesini yapmasıyla birlikte süreç tamamlanmaktadır (IIMM, 2021). Söz konusu uygulamaya ait iş akışı süreci için bkz. Şema 2.11.



Şema 2.11. Bankalararası Mudârabaha Uygulaması

Kaynak: Saiti, 2016: 5.

Şema 2.11’e göre;

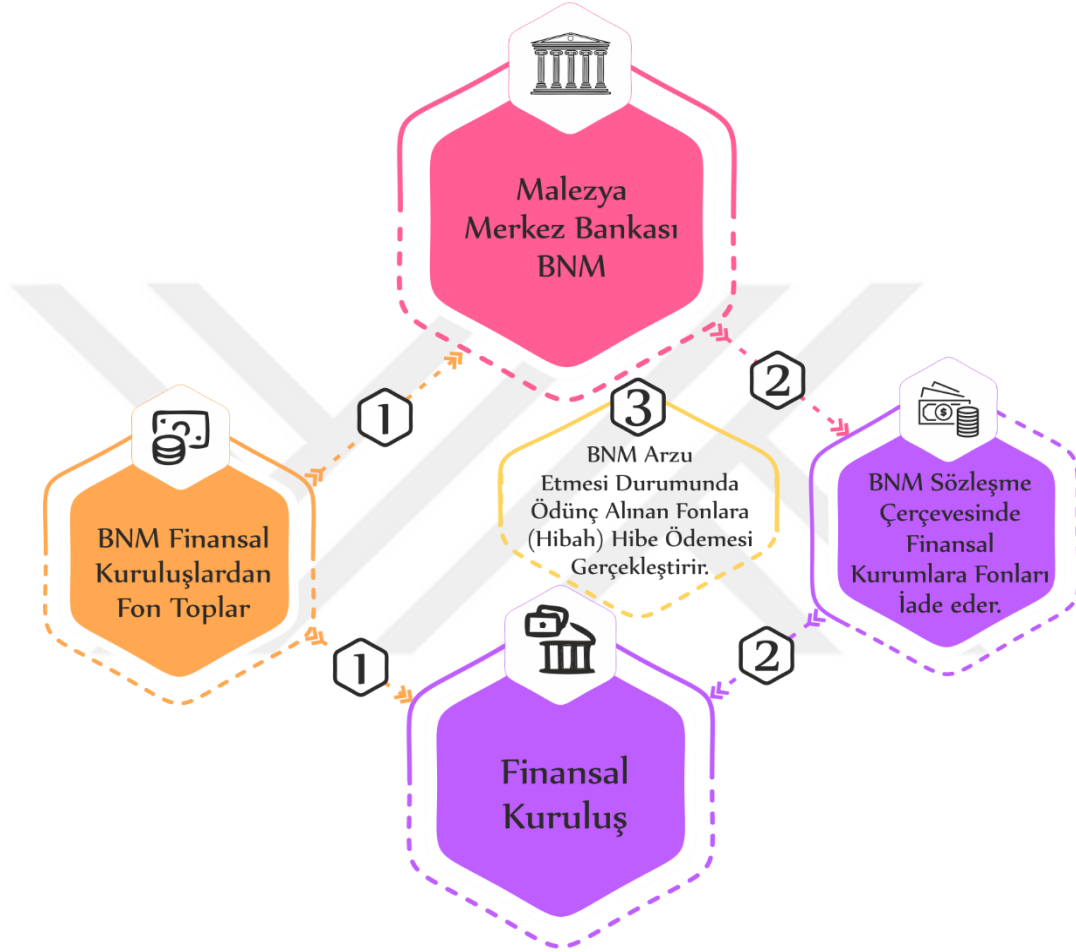
1- Fon fazlası olan A Bankası, fon ihtiyacı olan B bankasına mudârabaha sözleşmesi kapsamında fon aktarır.⁶⁵

2- Sermayedar A bankasından temin edilen fonlar, girişimci B bankası tarafından İslami finans ilkeleri kapsamında yer alan yatırım kanallarında değerlendirilir. Mudârabaha sözleşmesi çerçevesinde oluşturulan işlem vadesinde, kâr/zarar paylaşımı yapılarak işlem tamamlanır.

ii- Emanet (Vedîa) Kabulü Yöntemi (Wadiah Acceptance): BNM ile İslami bankalar arasında gerçekleştirilen İslami finans tekniklerine dayanan bir uygulamadır.

⁶⁵ IILM, söz konusu işlemde aracı olma özelliğine sahiptir.

İslami bankaların fon fazlalığı olması durumunda BNM'ye ved'ia uygulaması çerçevesinde fon aktarırlar. BNM fonların emanetçisi statüsüne geçer ve bu statüde emanete alınan fonlara ek bir bedel ödeme yükümlülüğüne tâbi değildir ancak BNM isteğe bağlı olarak söz konusu fonlara yönelik hibe veya hediye adı altında ek bir ödeme gerçekleştirebilir (IIMM, 2021). Ved'ia uygulamasını incelemek için bkz. Şema 2.12.



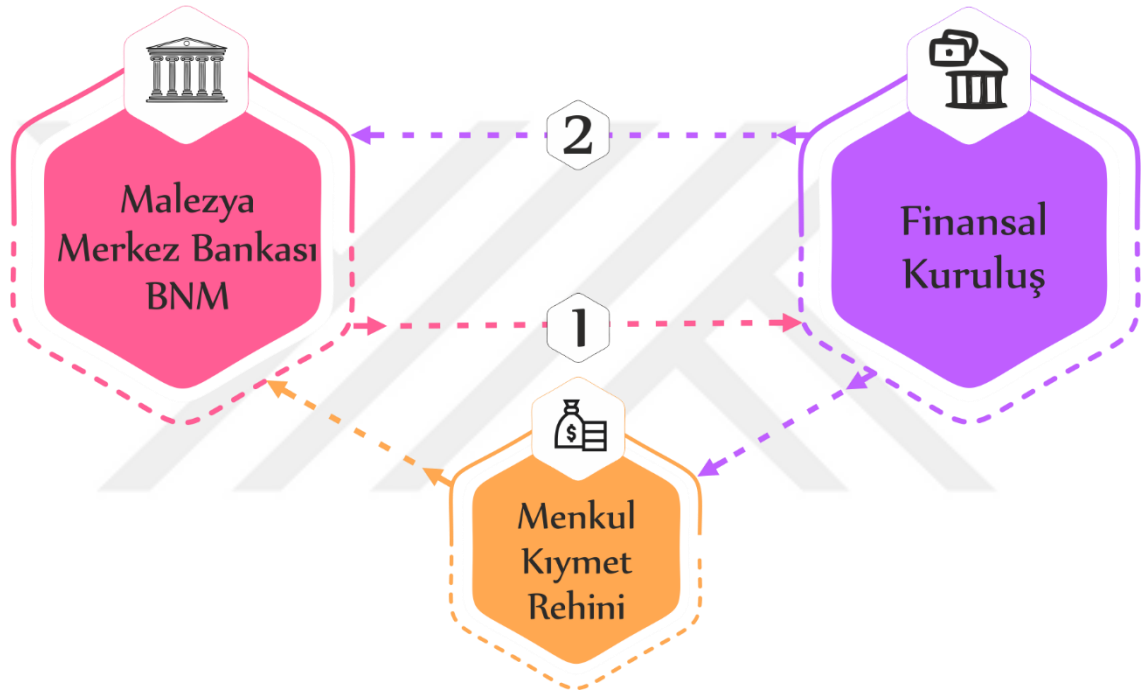
Şema 2.12. BNM Çerçevesinde Gerçekleştirilen Ved'ia Uygulaması

Kaynak: IFSB, 2008: 55.

Şema 2.12'e göre;

- 1- BNM fon fazlalığına sahip finansal kuruluşların fonlarını ved'ia sözleşmesi kapsamında toplar.
- 2- Sözleşme kapsamında belirtilen vade doğrultusunda fonların finansal kuruluşlara iade işlemi gerçekleştirilir.
- 3- BNM arzu etmesi durumunda bu fonlara yönelik hibe (hibah) adı altına ödeme yapabilir.

iii- Rehin Anlaşması (Ar-Rahnu Agreement): BNM ile İslami bankalar arasında karz-ı hasen uygulaması temeline gerçekleştirilen bir finansman yöntemidir. BNM, fon gereksinimi olan İslami bankalardan bünyesinde bulundurdıkları menkul kıymetleri rehin almak suretiyle fon ihtiyaçlarını karşılamaktadır. İslami bankalar karz-ı hasen sözleşmesi doğrultusunda vadesinde borç tutarlarını kapatmalıdır. Sözleşme süresinde söz konusu fonun kapatılamaması durumunda BNM rehin aldığı menkul kıymetlerin satışını gerçekleştirerek işlemi sonlandırmaktadır (IIMM, 2021). Söz konusu uygulamayı incelemek için bkz. Şema 2.13.



Şema 2.13. BNM Çerçevesinde Gerçekleştirilen Rehin Uygulaması

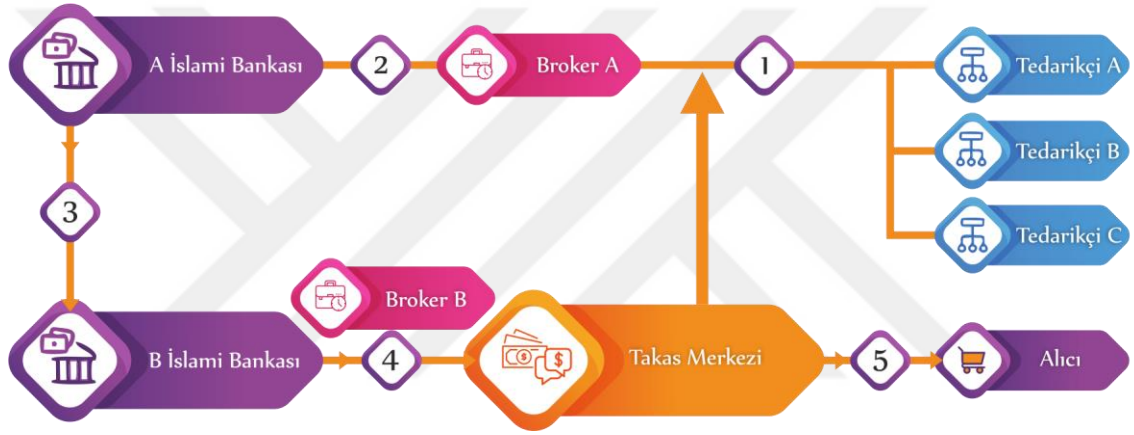
Kaynak: IFSB, 2008: 56.

Şema 2.13.'e göre;

1- Fon ihtiyacı olan finansal kuruluş, BNM'den karz-ı hasen sözleşmesi kapsamında fon talep etmektedir. BNM finansal kuruluşlardan bu işlem karşılığında teminat olarak menkul kıymeti (sukuk) rehni almaktadır.

2- Fon ihtiyacı sağlanan finansal kuruluş sözleşme vadesinde borcunu öder. Sözleşme süresinde söz konusu borcun kapatılmaması durumunda BNM rehin aldığı menkul kıymetlerin satışını gerçekleştirmek suretiyle işlemi sonlandırır.

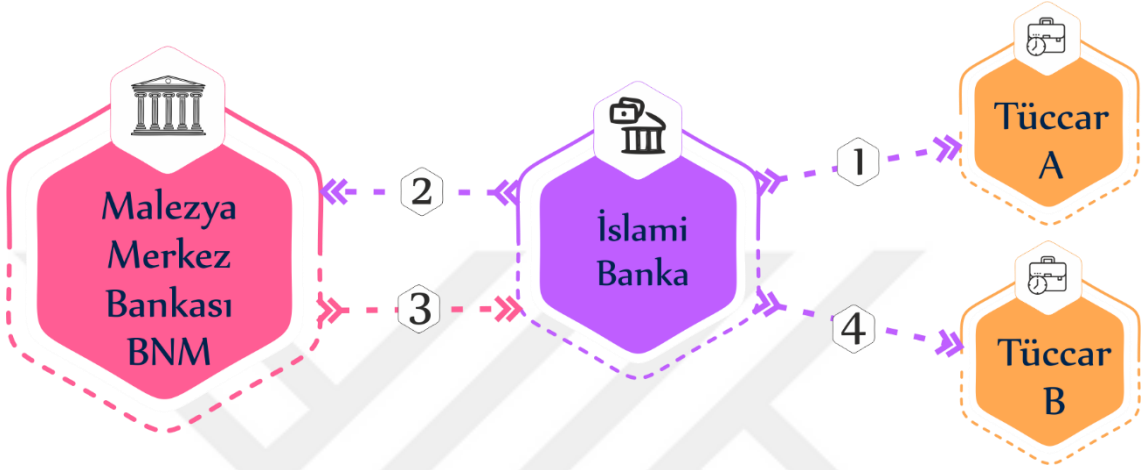
iv- Emtia Murabahası (Commodity Murabaha Placement) : BNM ile İslami bankalar arasında gerçekleştirilen emtia murabahası uygulaması, çoğunlukla bankaların kısa vadeli fon yönetimlerinde etkinliğin sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Emtia murabahası teverruk alt yapılı bir finansman yöntemidir. İslami finans piyasalarının gelişmiş olduğu pek çok ülkede yaygın şekilde kullanılan söz konusu uygulama, Malezya’da diğer ülkelere göre kısmi olarak farklılaşmıştır. Bu doğrultuda pek çok ülke emtia murabahası uygulamasında aracı olarak Londra Metal Borsasını (LME) kullanırken, Malezya LME’ye ikame olarak “Suq al-Sila” adını verdiği borsa aracılığıyla konu uygulamanın gerçekleştirilmesinin zeminini hazırlamıştır. “Bursa Suq al-Sila” çerçevesinde uygulanan emtia murabahası yöntemini incelemek için bkz.Şema 2.14.



4- B İslami bankası Broker B aracılığıyla, emtiayı takas merkezine satmakta ve emtianın mülkiyetini devretmektedir.

5- Takas merkezi emtiayı fiyat tekliflerine göre alıcılara satmaktadır.

Malezya’da emtia murabahası uygulamasına yönelik ikinci yöntem ise BNM tarafından gerçekleştirilmektedir. Söz konusu uygulamayı incelemek için bkz. Şema 2.15.



Şema 2.15. IIMM Çatısı Altında Emtia Murabahası Yöntemi

Kaynak:Ahmad vd., 2017: 39.

Şema 2.15’e göre;

1- İslami banka tüccar A’dan emtiayı spot fiyatı üzerinden peşin olarak satın alır (Malın mülkiyeti İslami bankanın üzerine geçer).

2- Satın alınan mal murabaha yöntemi ile vadeli olarak BNM’ye satılır (Malın mülkiyeti BNM üzerine geçer).

3- BNM emtianın satılması amacıyla İslami bankayı temsilcisi olarak atar.

4- İslami banka BNM adına emtiayı, Tüccar B’ye spot fiyatı üzerinden peşin şekilde satar, temin edilen fon BNM hesaplarına aktarılır.

v- Vekâlet Yatırımı: Malezya’daki finansal kuruluşların, hem kendi aralarında hem de merkez bankası nezdinde gerçekleştirdikleri bir finansman yöntemidir. Bu uygulamada fon fazlalığı olan finansal kuruluş, fon açığı olan finansal kuruluşa göndereceği fonların kendi namına yatırım yapması için vekil tayin etmektedir (Bayındır, 2015: 217). Kuruluşlar arasında yapılan vekâlet sözleşmesinde sermayenin hangi kâr düzeyinde işletileceği belirlenmektedir. Fon talebinde bulunan finansal kuruluşun,

sözleşmede belirtilen kâr oranından daha fazla kâr etmesi durumunda ilgili tutarlar kendi nezdinde kalmaktadır. Ayrıca fonların değerlendirilmesine aracılık eden bankaya vekâlet komisyon ödemesi gerçekleştirilmektedir (Omar vd., 2015: 58).

vi- Sat ve Geri Al Anlaşması (Sell and Buy Back Transactions): BNM ile İslami bankalar arasında gerçekleştirilen sat ve geri al uygulaması, esasen geleneksel bankacılık uygulamalarında yer alan repo uygulamasının ikamesi kapsamında çalışmaktadır. Bu doğrultuda fon ihtiyacı olan İslami bankalar, ellerindeki menkul kıymetleri BNM'ye geri almak şartıyla satarak fon ihtiyaçlarını karşılamış olurlar (IIMM, 2021).

Yukarıda sunulan ürünlere ek olarak BNM tarafından ihraç edilen; Devlet Yatırım Sertifikası, İslami Hazine Bonosu, İslami Bank Neagara Para Belgesi ve Bank Negara İcare Sukuk uygulamaları aracılığıyla da İslami bankaların likidite yönetimlerine katkı sağlanmaktadır.⁶⁶ Bu doğrultuda Malezya, İslami finans alanında geliştirilen birçok yeni uygulama ile diğer İslami finans piyasaları için örnek teşkil etmekte ve İslami bankacılık alanında küresel bir aktör olma konusunda önemli adımlar atmaktadır.

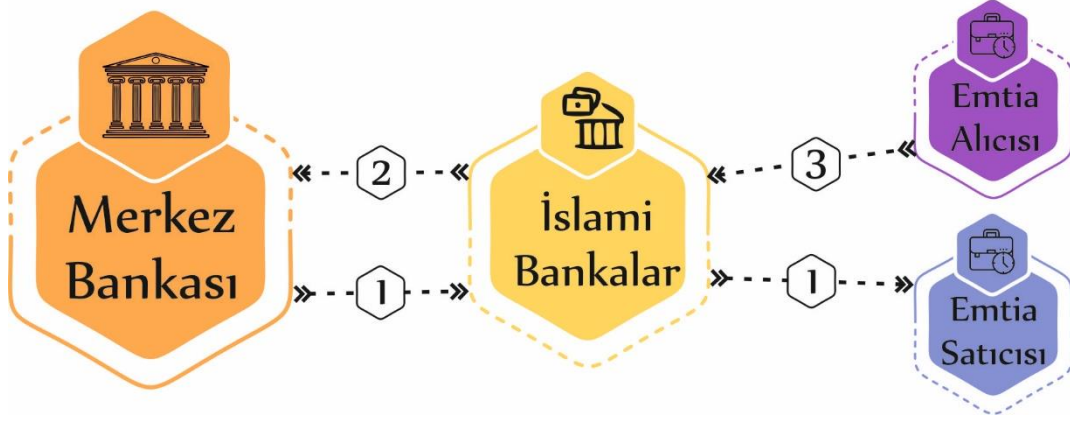
Birleşik Arap Emirlikleri (BAE);

BAE İslami bankacılığı alanında faaliyet gösteren ilk ülkeler arasında yer almakta birlikte, dünyada kurulan ilk özel İslami bankaya da (1975-Dubai Islamic Bank) ev sahipliği yapmaktadır. İkili bankacılık sisteminin uygulandığı ülkede İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren toplam kurum sayısı 34 olup, bu kurumların 26'sı pencere sistemi dâhilinde faaliyet göstermektedir (Akoum, 2017: 11) .

Birleşik Arap Emirlikleri Merkez Bankası (Central Bank of the United Arab Emirates, CBUAE) , İslami bankaların likidite yönetimini kaynak sağlamak adına teminatlı murabaha uygulaması (Collateralized Murabahah Facility, CMF) gerçekleştirmektedir. Bu uygulama ayrıca BAE'de bir para politikası aracı olarak da kullanılmaktadır. İslami bankalar teminatlı murabaha uygulaması ile Merkez bankasından gecelik veya en fazla üç ay vadeli fon talebinde bulunabilirler. Söz konusu uygulamada İslami bankalar en az 1 milyon AED (Arab Emirates Dinar) ve katları doğrultusunda merkez bankasına başvurumaktadırlar. Merkez bankası bu uygulama kapsamında İslami bankalardan ellerinde bulundurduğu İslami mevduat sertifikalarını

⁶⁶ Daha fazla bilgi için bkz. <https://iimm.bnm.gov.my/index.php?ch=4&pg=4&ac=22>

(ICP) teminat olarak almaktadır (CBUAE, 2021).⁶⁷ Teminatlı murabaha uygulama sürecini incelemek için bkz. Şema 2.16.



Şema 2.16 Teminatlı Murabaha Uygulaması

Kaynak: CBUAE, 2021.

Şema 2.16'a göre;

1- Merkez Bankası, İslami bankayı temsilci olarak atar. İslami banka merkez bankasının temsilcisi olarak emtia satıcısından 100 milyon AED (spot fiyat) emtiayı satın alır. Satıcı ise malı İslami bankaya aktarır.

2- Merkez Bankası, emtiayı %2,50 kâr oranı ile İslami bankaya satar. Merkez bankası bu işlem karşılığında İslami bankadan, İslami mevduat sertifikalarını teminat olarak alır. İslami bankalar sözleşmede belirtilen vade doğrultusunda anapara ve kâr payı ödemesini gerçekleştirir.

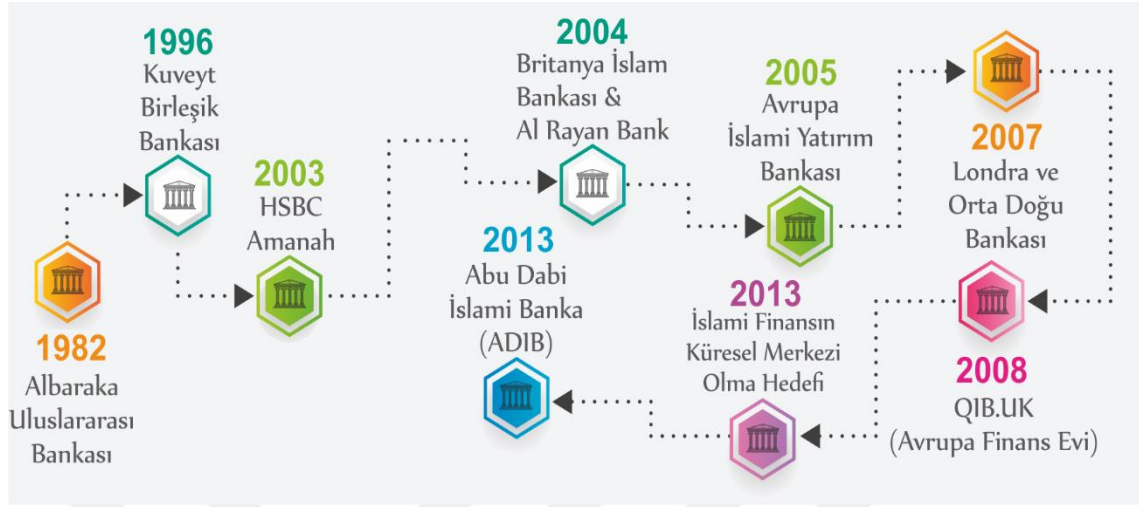
3- İslami banka satın alınan emtiayı, emtia alıcısına 100 milyon AED (spot fiyat) satar ve nakit ihtiyacını karşılamış olur (CBUAE, 2021).

İngiltere;

İslami bankacılık alanında yaşanan küresel gelişmeler, gelişmiş Batı ekonomilerinin söz konusu sektörde faaliyet göstermesine imkân sağlamıştır. Bu kapsamda başta Londra olmak üzere Batılı ülkelerin finans merkezlerinde İslami bankacılık sektörünün önemi giderek artırmıştır (Wilson, 2000: 422). Birleşik Krallık 'ta İslami bankacılığın gelişimine yönelik ilk uygulama İngiltere'de faaliyet gösteren "İslam

⁶⁷ İslami mevduat sertifikaları, Birleşik Arap Emirlikleri Merkez Bankası tarafından ihraç edilmektedir.

Vakfı” bünyesinde İslam ekonomisi araştırma merkezinin kurulması ile başlamıştır. Bu süreçten sonra yaşanan gelişmeleri incelemek için bkz.Şema. 2.17.



Şema 2.17. Birleşik Krallıkta İslami Bankacılığın Gelişimi

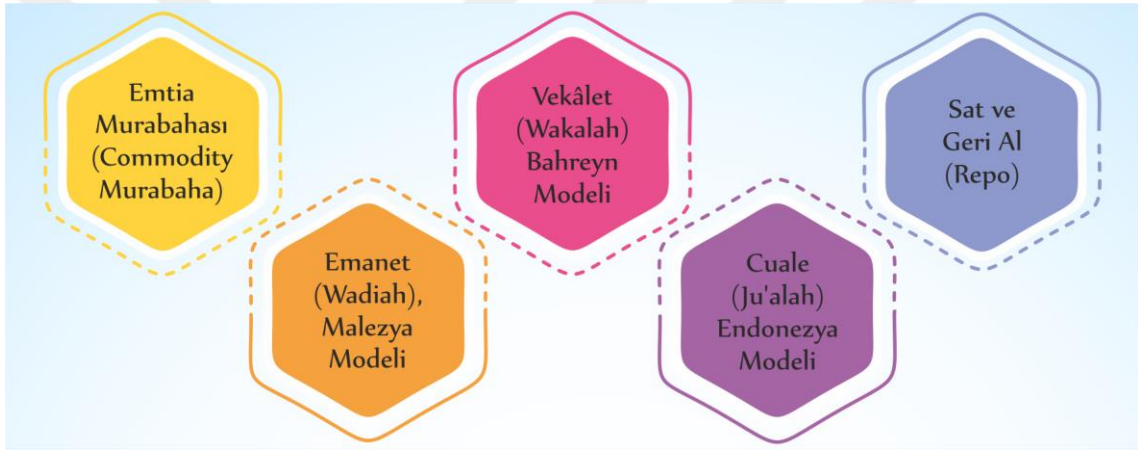
Kaynak: islamicfinance.com sayfasından derlenmiştir.

Birleşik Krallıkta düzenleyici kurumlar arasında yer alan Ekonomi ve Maliye Bakanlığına bağlı Finansal Hizmetler (Financial Services Authority FSA) otoritesi, 2000 yılların başında çifte vergilendirme süreçlerinde İslami bankaların kapsam dışı tutulması amacıyla finansal uygulamalarda değişikliğe gitmiştir. İngiltere Merkez Bankası (Bank of England, BoE) ise 2001 yılında bünyesinde faizsiz finans çalışma grubu oluşturulmuştur (TKBB, 2020).

İkili bankacılık sisteminin uygulandığı ülkede, İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren beş banka bulunmakta olup, bu bankalara ek olarak 15 geleneksel banka da İslami pencere sistemi dâhilinde sektörde faaliyet göstermektedir. Global Trends In Islamic Finance and The UK Market 2019 yıllı raporuna göre; Birleşik Krallık’ ta İslami varlıkların toplam değerinin 6 milyar dolar olduğu ve bu tutarın 4,7 milyar dolarlık kısmının İslami bankalara ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca raporda Birleşik Krallık’ın sukuk uygulamasında, İslami bankacılık alanı yönelik yasal düzenlemeler ve İslami finans eğitimi noktasında dünyada öncü bir ülke konumunda olduğu da vurgulanmıştır (Global Trends In Islamic Finance and The UK Market, 2019).

İngiltere’de Basel III Likidite Kuralları (LAB) gereğince bankacılık sektöründe yer alan kuruluşların belirli bir oranda likit varlık tutma yükümlülüğü bulunmaktadır.⁶⁸ Bu varlıklar bankaların karşılaşılabileceği ani likidite çıkışlarını karşılanması hususunda kullanılacağı için hızlı bir şekilde nakde dönüş özelliğine sahip olmalıdır. Fakat İngiltere’de İslami bankaların LAB kuralları doğrultusunda temin etmelerine gereken likit varlıklar oldukça sınırlı sayıdadır. Bu sorunun aşılması amacıyla 2014 yılında İngiltere hükümeti tarafından 200 milyon GBP tutarında sukuk ihracı gerçekleştirilmiştir (BoE, 2017: 159).

BoE’nin İslami bankaların likidite yönetimlerinde etkinliği artırılması amacıyla uyguladığı yöntemleri incelemek için bkz. Şema 2.18.



Şema 2.18. İngiltere Merkez Bankası Tarafından Sunulan İslami Para Piyasası Ürünleri

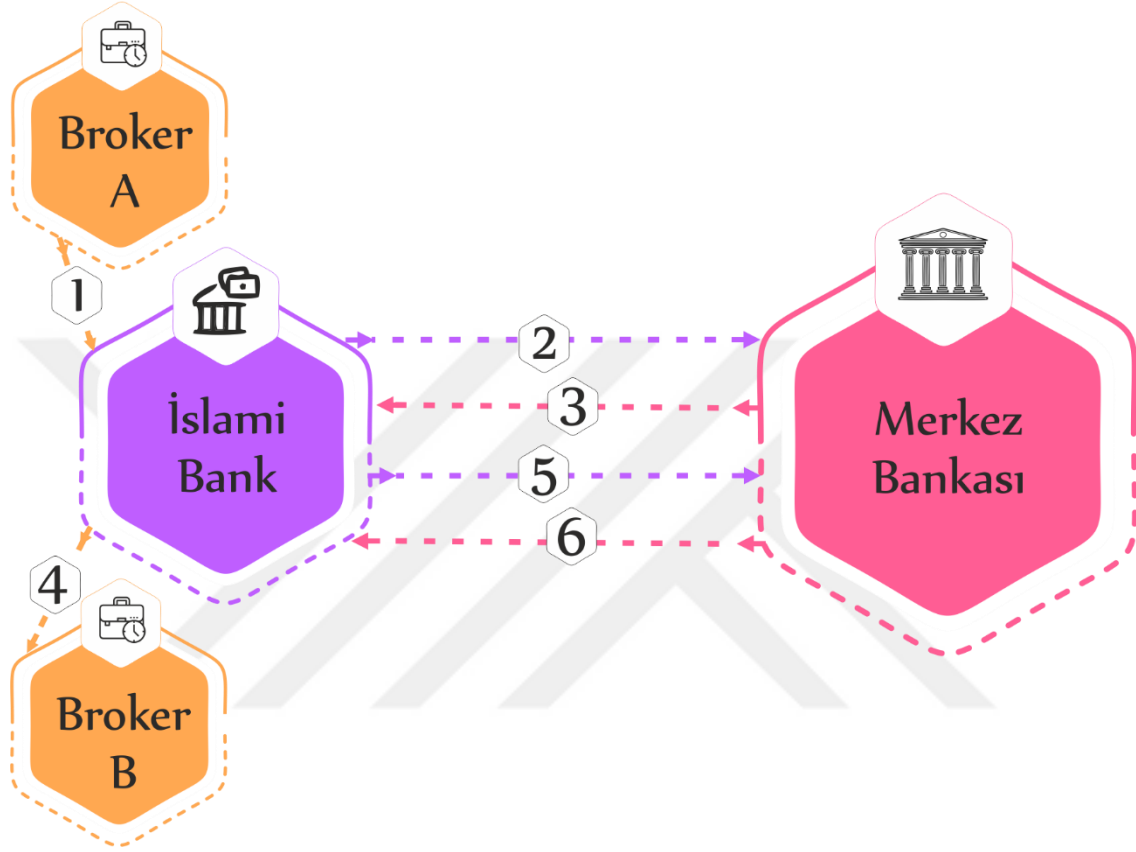
Kaynak: BoE, 2017: 161.

BoE tarafından, İslami bankalara yönelik sunulan para piyasası araçları geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Bu ürünlere yönelik detaylı bilgiler şöyledir:

i- Emtia Murabahası Yöntemi: İngiltere Metal Borsası (LME) emtia murabahası uygulamalarında İslami finans piyasalarında yer alan kurumlar için bir üst konumunda

⁶⁸ 2008 yılında yaşanan küresel finans krizi, Basel- II kriterlerinin eksik ve yetersiz noktaları ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda 12 Eylül 2010 tarihinde söz konusu eksikliklerin giderilmesi amacıyla Basel komitesi tarafından “Sermaye ve Likidite Yeni Küresel Standartlar” adı altında Basel- III uzlaşısı kamuoyuna ilan edilmiştir (TBB, 2013: 12). Basell III düzenlemesinde ulaşılmak istenen temel amaçlar şu şekilde özetlenebilir: *i-* Finansal ve iktisadi şoklar karşında bankacılık sisteminin dayanaklılığını artırmak *ii-* Bankalarının daha şeffaf bir görüntü içerisinde olmasını sağlamak, *iii-* Kurumsal yönetim ve risk yönetimine yönelik alternatif süreçleri devreye sokmak, *iv-* Mikro ölçekte bankaları, makro ölçekte finansal piyasaları iktisadi şoklara karşı daha dayanıklı hale getirmek (Gürel vd., 2012: 18).

çalışmaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye dâhil birçok ülkede emtia murabahası (Organize Teverruk & Organize Ters Teverruk) uygulamaları LME aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. BoE tarafından gerçekleştirilen emtia murabahası uygulamasına yönelik süreç için bkz. Şema 2.19.



Şema 2.19. Emtia Murabahası (Depozitli)

Kaynak: BoE, 2017: 161.

Şema 2.19'a göre;

1- İslami banka emtia satın alınması amacıyla Broker A teklif sunar. Broker A ise Londra Metal Borsası (LME) üzerinden emtiayı satın alarak İslami bankaya 1 milyon GBP satar.

2- İslami banka, 1 milyon GBP ödeyerek satın aldığı emtiayı, artı bir kâr payı (örneğin: 3.000 GBP) eklemek suretiyle vadeli şekilde (örneğin: bir hafta) BoE satar.

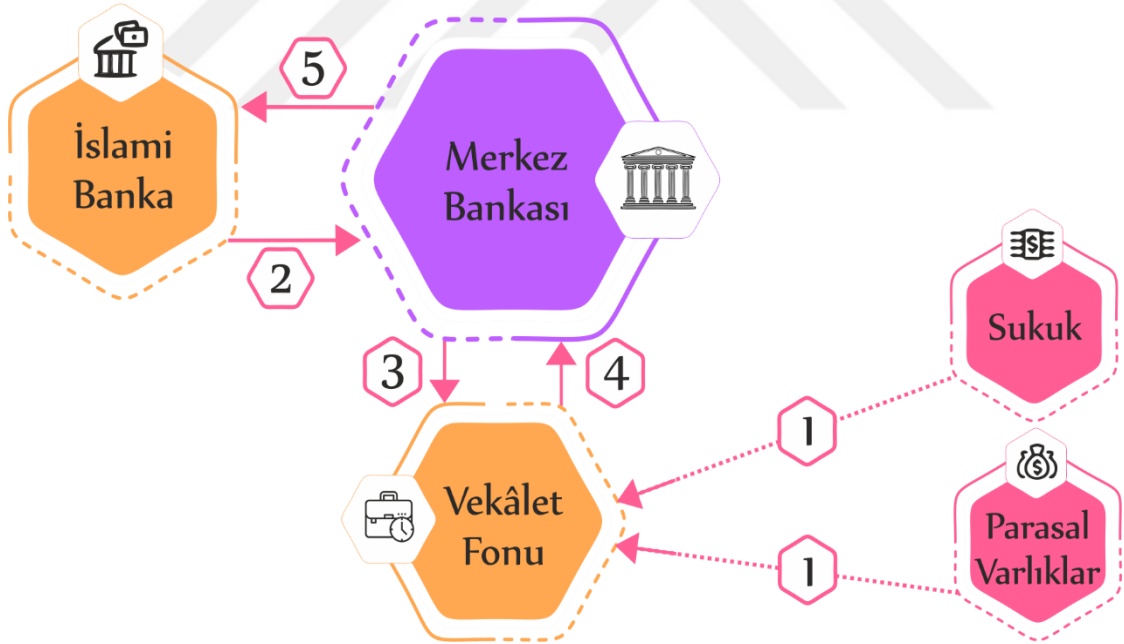
3- BoE, İslami bankayı emtianın piyasada geri satılması amacıyla temsilci olarak atar.

4- İslami banka, BoE adına emtiayı alış fiyatı üzerinden (1 milyon GBP) peşin olarak broker B'ye satar.

5- İslami banka, Broker B'den tahsis etmiş olduğu 1 milyon GBP değerindeki emtia bedelini BoE verir.

6- Vade sonunda (örneğin: bir hafta sonra), BoE İslami bankaya 1.003.000 GBP ertelenmiş ödemeyi yapar.

ii- Vekâlet Yöntemi: İngiltere’de faaliyet gösteren İslami bankalar vekâlet yöntemi aracılığıyla fon fazlalıklarını merkez bankasında değerlendirmektedirler. Bu doğrultuda fon fazlasına sahip İslami bankalar vekâlet sözleşmesi çerçevesince merkez bankasını fonların değerlendirmesi konusunda yetkili kılarlar. BoE vekâlet sözleşmesi kapsamında tasarrufunda bulunan fonları: Sukuk fonlarında ve faizsiz getiri sağlayan varlıklar aracılığıyla değerlendirmektedir. BoE tarafından değerlendirilen fonların kar elde etmesi durumunda İslami banka ile kar paylaşımı gerçekleştirebilir (BoE, 2017: 162). Vekâlet uygulamasını incelemek için bkz. Şema 2.20.



Şema 2.20. Vekâlet Yöntemi

Kaynak: BoE, 2017: 162.

Şema 2.20'e göre;

- 1- BoE öncelikle sukuklardan oluşan bir fon oluşturmaktadır. İhtiyaç duyması durumunda parasal varlıkları da bu fona dâhil edebilir
- 2- Fon fazlalığı olan İslami banka fonlarını BoE aktarır.
- 3- BoE tarafına tesis edilen fonları vekâlet fonu çerçevesinde değerlendirir.
- 4- BoE vekâlet fonundan sağlanan kazancı temin eder.
- 5- BoE vekâlet sözleşmesi çerçevesince anapara ve beklenen kârı İslami bankaya transfer eder.

iii- Sat ve Geri Satın Al Yöntemi: Klasik repo işlemlerinin ikamesi kapsamında gerçekleştirilen bir uygulama özelliğine sahip olmakla birlikte, uygulamanın İslami bankalarının kullanımına açılması için tarafların satın alınan menkul kıymeti tekrardan geri alması konusunda zorunluluğa esneme getirilmiş ve geri satın alma işlemi kurumların tasarrufuna bırakılmıştır. BoE ile İslami bankalar sat ve geri satın al uygulamasında işlem aracı olarak sukuk sertifikalarını kullanmaktadır (BoE, 2017: 160). Sat ve geri satın al uygulamasını incelemek için bkz. Şema 2.21.



Şema 2.21. Sat ve Geri Satın Al Yöntemi

Kaynak: BoE, 2017: 162.

Şema 2.21'e göre;

- 1- İslami banka menkul kıymetleri (sukuk) BoE satar.
- 2- Vade sonunda BoE, menkul kıymeti (sukuk) İslami bankaya geleneksel repo oranı tutarında bir fiyat farkı ile geri satar.

iv- Emanet (Wadiah) ve Cuâle (Ju’alah) Yöntemleri: Emanet yönteminde BoE, İslami bankaların mevduatlarını gözetim altında tutmaktadır. Diğer bir ifadeyle İslami bankalar emanet yöntemi ile bünyesinde bulundurduğu fonları BoE kullanımına sunmaktadır. BoE, emanet yöntemi ile tarafına tesis edilen fonları, İslami finans ilkelerini gözeterek değerlendirmektedir. BoE fonların değerlendirilmesi bağlı olarak elde edilecek gelirin bir kısmını kendine (işlem masrafı adı altında) bir kısmını ise kendi isteğine bağlı olarak İslami bankalara (hediye adı altında) öder (BoE, 2016: 18).

Cuâle yöntemi, BoE İslami bankaların mevduatını kabul etmesine dayalı bir uygulama türüdür.⁶⁹ BoE, Cuâle yöntemi aracılığıyla temin ettiği fonları İslami finans ilkeleri kapsamında gerçekleştirilen bir yatırımda değerlendirmektedir. Söz konusu işlemde BoE vade bitiminde belirli bir getiriye ödemeyi taahhüt etmek suretiyle tek taraflı bir vaatte bulunmaktadır.

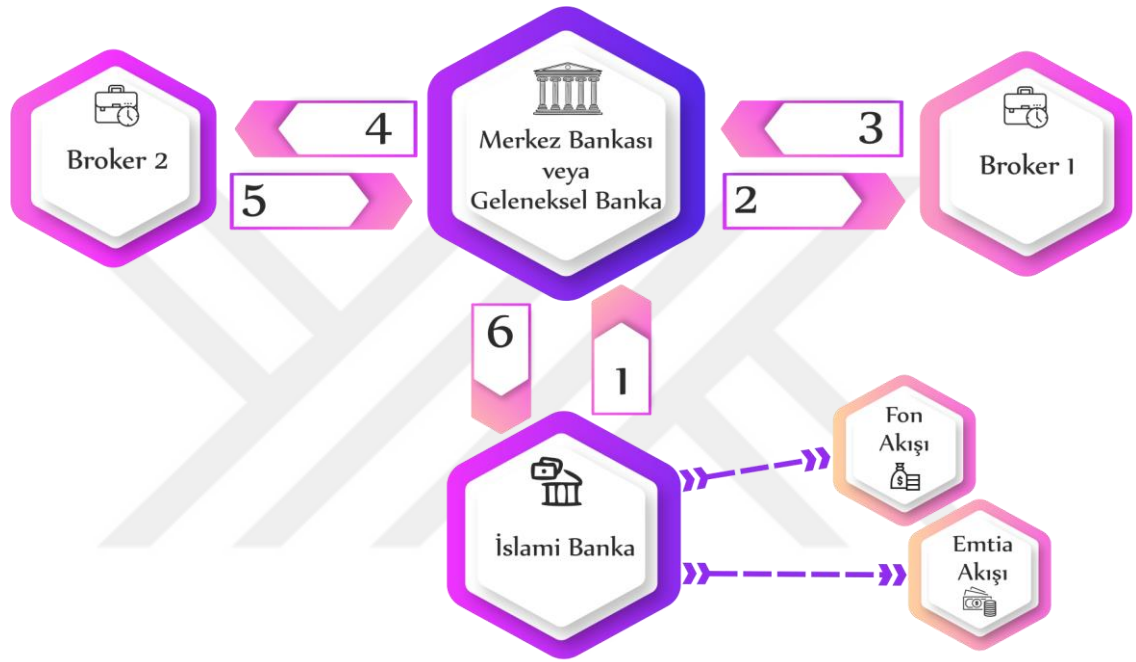
Bahreyn;

İkili bankacılık sisteminin uygulandığı ülkede, İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren 19 banka bulunmakta olup, bu bankalara ek olarak beş geleneksel bankada İslami pencere sistemi dâhilinde sektörde hizmet vermektedir (TKBB, 2020: 92; CBB, 2021: 19). İslami finans alanında hızlı bir gelişim süreci içerisinde olan Bahreyn İslami finans alanında faaliyet gösteren bir dizi uluslararası kuruluşa da ev sahipliği yapmaktadır (IMF, 2020). Bahreyn Merkez Bankası (Central Bank of Bahrain, CBB) İslami bankaların likidite yönetimlerinde etkinliği artırılması amacıyla uyguladığı yöntemler arasında: Emtia murabahası (commodity murabaha), vekâlet (Wakalah) , selem sukuk (Sukuk Al-Salam) ve icâre sukuk (Sukuk Al-Ijârah) uygulamaları yer almaktadır (IFSB, 2008: 78). CBB tarafından sunulan ürünlere yönelik detaylı bilgiler şöyledir:

i- Emtia Murabahası (Organize Teverruk & Organize Ters Teverruk): Bahreyn’de İslami bankaların para piyasası işlemleri kapsamında başvurdukları en yaygın yöntem emtia murabahası ve ters emtia murabahası uygulamalarıdır. İslami bankalar emtia murabahası uygulamasını kendi aralarında yapabildikleri gibi geleneksel bankalarla veya merkez bankası aracılığıyla da gerçekleştirebilmektedirler. Bahreyn’de emtia murabahası uygulamalarının vadesi LIBOR oranı çerçevesinde bir haftadan bir yıla

⁶⁹ Cuâle, “ yapmak, etmek, kılmak” anlamındaki ca’l kökünden türemiştir. Sözcüğün terim anlamı gerçekleştirilecek bir iş karşılığında; ödenecek ücret, ödül taahhüdü ve vaatte bulunmaktır.

kadar değişebilmektedir. Fakat piyasa uygulamalarında vade genellikle üç ay veya daha kısa süreli olarak belirlenmektedir. Bahreyn’de emtia murabahası uygulamalarında birçok işlemcinin sürece dâhil olması önünde bir engel bulunmazken, uygulamanın genellikle dört taraflı bir organizasyon dâhilinde gerçekleştiği görülmektedir. Taraflar: İslami bankalar, merkez bankası veya geleneksel bankalar, emtia satıcı ve emtia alıcısından oluşmaktadır (IFSB, 2008: 78). Emtia murabahası uygulamasını incelemek için bkz. Şema 2.22.



Şema 2.22. Emtia Murabahası

Kaynak: IFSB, 2008: 80.

Şema 2.22'e göre;

1- İslami banka, CBB'yi broker - 1'den kendi adına emtia alabilmesi amacıyla temsilci olarak atar ve fonun transferini gerçekleştirir.

2- CBB broker-1'den emtiayı satın almak amacıyla gerekli olan fon tutarını transferini sağlar.

3- CBB broker-1'den emtiayı satın alır.

4- CBB tarafından satın alınan emtia broker-2'ye vadeli olarak satılır.

5- Vade bitiminde broker-2, söz konusu emtiaya ait borç ödemesini CBB gerçekleştirir.

6- CBB tahsil edilen ücretten temsilci ücretini alır ve geri kalan tutarı İslami bankanın hesaplarına aktarır.

ii- Vekâlet: Bahreyn'deki İslami bankalar vekâlet yöntemi aracılığıyla fon fazlalıklarını merkez bankasında değerlendirmektedirler. Bu doğrultuda fon fazlasına sahip İslami bankalar vekâlet sözleşmesi çerçevesince merkez bankasını fonların değerlendirmesi konusunda yetkili kılarlar. Merkez bankası ise vekâlet sözleşmesi kapsamında tasarrufunda bulunan fonları: sukuk fonları aracılığıyla değerlendirmektedir. Merkez bankası tarafından değerlendirilen fonların kar elde etmesi durumunda İslami banka ile kar paylaşımı gerçekleştirebilir. Vekâlet uygulamasına yönelik süreci incelemek için bkz. Şema 2.23.



Şema 2.23. Vekâlet Yöntemi

Kaynak: IFSB, 2008: 77.

Şema 2.23'e göre;

- 1- Fon fazlalığına sahip olan İslami Banka, vekâlet yöntemi aracılığıyla fonları CBB aktarır.
- 2- CBB tarafına tesis edilen fonları sukuk sertifikaları aracılığıyla yatırıma dönüştürür.
- 3- Sukuk sertifikaları vadeleri doğrultusunda CBB aktarılır (anapara + kâr)
- 4- CBB vekâlet sözleşmesi kapsamında tarafına tesis edilen fonları anapara ve kâr ile birlikte İslami bankaya teslim eder.

iii- Selem ve İcâre Sukuk Uygulamaları: Selem sukuk belirli bir mal veya hizmetin bedelinin tamamının peşin olarak ödenerek ileri bir vadede satın alınması esasına dayanmaktadır (Yılmaz, 2014: 91). Selem sukuklar Bahreyn dinarı cinsinden ayda bir kez ihraç edilmekte ve 91 günlük vadeye sahiptirler. Bahreyn'de selem sukukların getirisi para politikası kurulu tarafından, İhraç miktarları ise Maliye bakanlığı tarafından belirlenmektedir (IFSB, 2008: 77). İcâre sukuk ise bir kira anlaşması özelliğini

taşımaktadır. İcâre sukuk sözleşmesi ile konu edilen gayrimenkulün kullanım hakkı mal sahibinden kontrat sahibine geçmektedir (Yılmaz, 2014: 92). Bahreyn’de finansal piyasalar içerisinde vade ve para birimi cinsi farklılığından kaynaklı iki tür icâre sukuk bulunmaktadır. Bunlar: Bahreyn dinarı cinsinden ihraç edilen kısa vadeli (182 gün) sukuklar bir diğeri ise USD veya Bahreyn dinarı cinsinden ihraç edilen uzun vadeli (3 ile 10 yıl arasında) sukuklardır. Kısa vadeli İcâre sukukların ikincil piyasası bulunmamaktadır. Uzun vadeli icâre sukuklar ise Bahreyn Borsasında işlem görmektedir. CBB, hükümet adına sukuk ihraç işlemlerini gerçekleştirmekte, ihraç olan sukuklara yönelik kira ödemelerini yapmakta ve vade bitiminde ise varlıkların tekrardan geri satın alınmasını garanti etmektedir. Faizsiz bankalar ise, merkez bankasının ihraç ettiği sukuk sertifikalarını para piyasasında işlem aracı olarak kullanmaktadırlar (IFSB, 2008: 77).

Kuveyt;

Kuveyt’te ilk bankacılık faaliyeti 1941 yılında İmparatorluk Bankası’nın kuruluşu ile gerçekleşmiştir. Ardında günümüzde piyasa değeri açısından Kuveyt’in en büyükbankası olan Kuveyt Ulusal Bankası (National Bank of Kuwait, NBK) kurulmuştur (Alkulaib vd., 2013; 63). Kuveyt’te İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren ilk kurum ise 1977 yılında kurulan Kuveyt Finans Evi bankasıdır. NBK’dan sonra Kuveyt’tin ikinci büyük bankası olan Kuveyt Finans Evi (Alkulaib vd., 2013: 62); Bahreyn, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Malezya ve Almanya’da İslami bankacılık hizmet sunmaktadır (KFH, 2020).

İkili bankacılık sisteminin uygulandığı ülkede 2020 yılı itibarıyla beş İslami banka ve 30 İslami finans kuruluş bulunmaktadır. Kuveyt Merkez Bankası (Central Bank of Kuwait, CBK) , İslami bankaların likidite yönetimlerinin desteklenmesi amacıyla emtia murabahası uygulamasına başvurmuştur. Kuveyt’te kamu otoritesinin sukuk uygulamasına dâhil olmaması bu uygulamanın sadece özel sektör tarafından gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Özel sektörün sınırlı sayıda ihraç ettiği sukuklara finans piyasaları içerisinde yüksek oranda bir talep söz konusudur bu durum Kuveyt’te ikincil sukuk piyasalarının gelişimini engellemekte ve İslami bankaların likidite yönetimindeki etkinlik alanını sınırlandırmaktadır (Kammer, 2014; 45).

Suudi Arabistan;

Suudi Arabistan, İslam hukuku kanunlarına dayalı bir yönetim şekline sahiptir. Ülkede “Hanbeli Mezhebi”ne ait görüşlerin yaygın olarak benimsenmesi, toplumsal ve iktisadî yaklaşımların bu mezhebe ait öğretiler temelinde şekillendirilmesine olanak sağlamıştır. Bu doğrultuda ülkede, toplumsal davranışlara yönelik katı, iktisadî olgulara yönelik ise liberal bir yaklaşım bulunmaktadır (Warde, 2005’den aktaran Björklund ve Lundström, 2005: 60). Suudi Arabistan’da ilk bankacılık faaliyeti 1926 yılında Saudi Hollandi Bank (Alawwalbank, 2020) kuruluşu ile gerçekleşmesine rağmen 1950 yılına kadar resmi bir para birimine ve gelişmiş bir bankacılık sistemine sahip değildi. Bankacılık sisteminin gelişim süreci 1952 yılında Kral Abdülaziz Tayeballah Tharah döneminde kurulan “Suudi Arabistan Para Ajansı” (Saudi Arabian Monetary Agency, SAMA) ile başlamıştır (Erdoğan ve Gedikli, 2018: 107). Suudi Arabistan’nın merkez bankası olarak faaliyet gösteren SAMA İslami ilkeler doğrultusunda çalışmaktadır. Bankanın temel görevleri ise; ulusal para birimini (Suudi riyali) basmak, Suudi para birimini desteklemek, iç ve dış değerini korumak, krallığın döviz rezervlerini yönetmek, fiyat ve döviz kuru istikrarını sağlamaktır (SAMA, 2020).

İkili bankacılık sisteminin uygulandığı ülkede, İslami bankacılık alanında faaliyet gösteren sekiz banka bulunmakta olup, bu bankalara ek olarak sekiz geleneksel bankada İslami pencere sistemi dâhilinde sektörde hizmet vermektedir. SAMA İslami bankaların likidite yönetimlerinde etkinliği artırılması amacıyla emtia murabahası uygulamasına başvurmaktadır (Sobol, 2013: 570). Ayrıca Suudi Arabistan’da faaliyet gösteren Alinma Bank ve Râcihî Bank, likidite yönetimlerinde etkinliği sağlamak adına klasik teverruk uygulamasına daha yakın olarak nitelendirilen hisse senedi alım ve satımına dayalı teverruk uygulamasını gerçekleştirmektedirler (Çakır, 2018: 183).

2.3.1. Merkez Bankaları ile Faizsiz Bankaların Para Piyasası İşlemlerine Yönelik Genel Bir Değerlendirme

Faizsiz bankacılık sisteminin uygulandığı ülkelerin bir kısmında, merkez bankaları faizsiz bankacılık esaslarına dayalı para piyasası uygulamaları çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu doğrultuda seçili ülkeler kapsamında yapılan incelemede; Malezya ve İngiltere’nin İslami para piyasası ürünleri açısından diğer ülkelere kıyasla geniş bir ürün yelpazesine sahip olduğu; emtia murabahası uygulaması çerçevesinde LME’nin faizsiz

bankalar için aracı görevi üstlendiği; Bahreyn, Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE teverruk alt yapıli finansman tekniklerinin yaygın şekilde kullandığı; Vekâlet yatırımı uygulamasının Bahreyn üzerinden diğ er ülkelere ihraç edildiğı, sonucuna varılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen ülkelere ait para piyasası uygulamalarını genel bir çerçevede incelemek için bkz. Tablo 2.9.

Tablo 2.9. Faiz Bankaların Para Piyasası Araçları

Ülkeler	Ürünler	Sözleşme Türü	Uygulama
Malezya	Bankalararası Mudârabâ	Mudârabâ	Bankalararası
	Vedia Kabulü	Vedia	MB-KB Arasında
	Emtia Murâbahası	Teverruk	Bankalararası, MB-KB Arasında
	Vekâlet Yatırımı	Vekâlet	Bankalararası, MB-KB Arasında
	Rehin Anlaşması	Karz-ı Hasen	Bankalararası, MB-KB Arasında
Bahreyn	Sat ve Geri Al	Bey'ül ine	MB-KB Arasında
	Emtia Murâbahası	Teverruk	MB-KB Arasında
	Vekâlet Yatırımı	Vekâlet	MB-KB Arasında
Kuveyt	Emtia Murâbahası	Teverruk	MB-KB Arasında
Suudi Arabistan	Emtia Murâbahası	Teverruk	MB-KB Arasında
	Hisse Senedi Alım ve Satımına Dayalı Murâbâhâ	Teverruk	Bankalararası
BAE	Teminatlı Murâbâhâ	Teverruk	MB-KB Arasında
İngiltere	Vekâlet Yatırımı	Vekâlet	MB-KB Arasında
	Sat ve Geri Al (Repo)	Bey'ül ine	MB-KB Arasında
	Emtia Murâbahası	Teverruk	MB-KB Arasında
	Vedia Kabulü	Vedia	MB-KB Arasında
	Cuâle	Vaad	MB-KB Arasında
Türkiye	Sat ve Geri Al	Bey'ül ine	MB-KB Arasında

Kaynak: iimm.bnm.gov.my, 2021; BoE, 2017; IFSB, 2008: 77 ; Ahmad vd., 2017: 39; Kazancı, 2019: 199 ; Saiti, 2016: 5 ; Bacha, 2008: 2013.

Tablo 2.9' e göre :

i- TCMB diğ er merkez bankalarına kıyasla sınırlı sayıda ürün ile katılım bankalarına hizmet sunduğı,

ii- BNM ve BoE diğ er merkez bankalarına kıyasla geniş bir ürün yelpazesine sahip olduğı,

iii- Teverruk alt yapıli finansman tekniklerinin TCMB hariç diğ er merkez bankalar tarafında uygulandığı, görölmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINA YÖNELİK YENİ UYGULAMA ÖNERİLERİ

3.3. Öneriler

Bu bölümde çalışmanın problemleri ve amaçlar doğrultusunda hazırlanmış olan uygulama önerileri yer almaktadır. Ayrıca uygulama önerilerinin para politikası, kurumsal kimlik politikaları, mali piyasalar ve makroekonomik göstergeler üzerindeki olası etkilerinin çözümlenmesi hususu da ilgili bölüm altında araştırılmıştır.

3.3.1. TCMB Bünyesinde, Katılım Penceresi Açılması (Öneri 1)



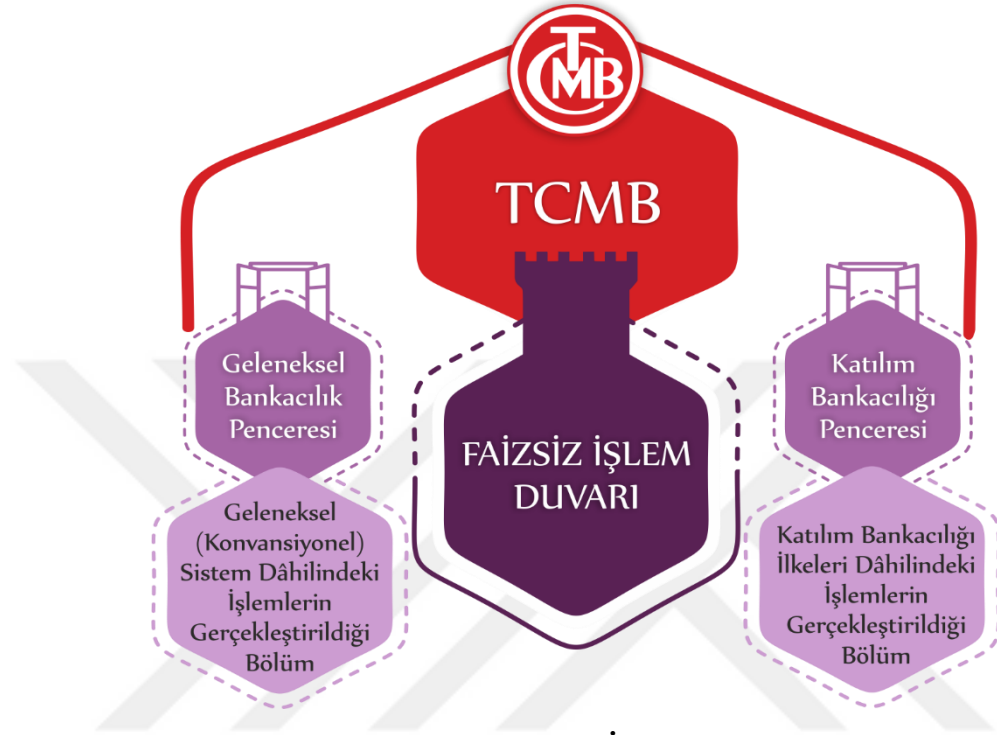
Varsayım 4

- * TCMB bünyesinde, katılım pencere sisteminin kurulmasına yönelik hazırlanan öneri; katılım bankalarının TCMB' nin faiz içerikli ve katılım bankacılığı ilkeleri ile uyumsuz uygulamalarından arındırılacağı varsayımı ile oluşturulmuştur.

Çalışmanın, birinci bölümünde geleneksel bir bankanın katılım bankacılığı penceresi açmasına yönelik bilgilere yer verilirken ikinci bölümünde katılım bankacılığı alanında gelişim sağlamak isteyen ülkelerde, merkez bankalarının katılım bankacılığı sektörüne yönelik İslami finans esaslarına dayanan alternatif uygulamalar gerçekleştirdiği konusu ele alınmıştır. Bu iki bölüme ait alanyazını incelemesinde dünya genelinde pencere sistemi dâhilinde hizmet veren bir merkez bankasının mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç öneri-1'in oluşum sürecini desteklemiştir.

TCMB bünyesinde kurulması önerilen katılım penceresi sisteminin temel amacı; katılım bankaları ile TCMB arasında gerçekleştirilen işlemlerde katılım bankacılığı ilkelerinin bir çıpa olarak kullanılmasının zeminini sağlamaktır. Bu doğrultuda TCMB'nin faizli yapısından arındırılması amacıyla sıkı bir faizsiz işlem duvarı kurulması gerektiği öngörülmüştür. Bu duvar aracılığıyla, TCMB'nin faiz içerikli uygulamalarının veya katılım bankacılığı ilkeleri ile uyumsuz hizmetlerinin sistem içerisinde yer alması

engellenecektir. Diğer bir ifadeyle TCMB, pencere sistem aracılığıyla katılım bankalarının bankacılık anlayışı ile uyumlu bir alt yapıya sahip olacaktır.



Şema 3.1. Faizsiz İşlem Duvarı

Kaynak: Yazara aittir.

Katılım pencere sisteminde yer alan kuruluşlar, geleneksel bankaların yönetim yapıları tarafından idare edilmektedir. Bu kapsamda TCMB için önerdiğimiz katılım pencere yapısı da TCMB'nin mevcut idaresi tarafından yönetilmelidir. Fakat faizsiz bankacılık sektöründe yaşanan gelişmeler ve beklentiler, söz konusu sektörün önümüzdeki dönemlerde dünya bankacılık sektörü içerisinde daha güçlü bir pozisyona ulaşacağını işaret ettiğinden çalışmada önerilen yapının TCMB idaresine bağlı olmasının yanı sıra kendi bünyesinde farklı müdürlüklerin de yer alması, Türkiye'de katılım bankacılığı sektörünün küresel ve yerel ölçekte daha hızlı gelişim göstermesine katkı sağlayacaktır. Yukarıdaki bilgiler ışığında oluşturulan katılım pencere sistemine ait organizasyon şemasını incelemek için bkz. Tablo 3.1.

Tablo 3.1. Katılım Pencere Sistemine Ait Organizasyon Yapısı

TCMB BAŞKANLIĞI	
Katılım Penceresi Başkanlığı	
Katılım Penceresi Piyasalar Müdürlüğü	Katılım Penceresi Danışma Komitesi Müdürlüğü
Katılım Penceresi Operasyon Müdürlüğü	Katılım Penceresi Denetim Müdürlüğü
Katılım Penceresi Finansal Ürün Geliştirme Müdürlüğü	Katılım Penceresi Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Müdürlüğü
Katılım Penceresi İletişim ve Dış İlişkiler Müdürlüğü	Katılım Penceresi Ekonomik Araştırmalar Müdürlüğü
Katılım Penceresi Muhasebe Müdürlüğü	Katılım Penceresi Veri Yönetimi ve İstatistik Müdürlüğü
Katılım Penceresi Bilişim Teknolojileri Müdürlüğü	Katılım Penceresi Araştırma ve Para Politikası Müdürlüğü
Katılım Penceresi Ödeme Sistemleri Müdürlüğü	Katılım Penceresi Hukuk Müşavirliği
Katılım Penceresi Strateji ve Kurumsal Yönetim Müdürlüğü	

Kaynak: Yazar tarafında geliştirilmiştir.

Organizasyon yapısı içerisinde yer alan müdürlüklerin bir kısmı TCMB'nin geleneksel bankacılık yapısı dâhilinde yer almaktadır. Katılım penceresi içerisinde söz konusu müdürlüklere tekrar yer verilmesindeki temel sebepler ise şunlardır:

i- TCMB ile katılım bankaları arasında gerçekleşen işlemlerde bütünsel olarak katılım bankacılığı ilkelerinin gözetilmesi,

ii- Faizsiz işlem duvarı altında gerçekleştirilecek olan uygulamalara yönelik güvenin artırılması,

iii- Türkiye’de İslami finans ilkeleri kapsamında gerçekleştirilen işlemlerde uzmanlaşmanın sağlanması ve böylece Türkiye’nin dünyada İslami finans alanında önde gelen ülkeler arasında yer alması,

iv- İslami sermayenin ülke içine kanalizasyonunun cazip hale getirilmesi.

Diğer taraftan organizasyon yapısı içerisinde yer alan fakat TCMB bünyesinde yer almayan iki yeni müdürlüğün kurulması da önerilmiştir. Bunlar; “Katılım Penceresi Danışma Komitesi Müdürlüğü” ve “Katılım Penceresi Denetim Müdürlüğüdür”. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) nezdinde ve her bir katılım bankasının kendi bünyesinde danışma kurulları bulunmaktadır. Bu kurulların temel amacı katılım bankalarının bankacılık faaliyetlerinin mesleki ilke ve standartlarına uygun olarak yerine

getirilmesini sağlamaktır (TKBB, 2021). Fakat danışma kurullarının değerlendirmelerinde aynı ürünler için farklı değerlendirmede bulunmaları ve bu sonuçlar doğrultusunda bazı ürünlerde ikili uygulamaların gerçekleşmesi sektör üzerinde olumsuz algıların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu kapsamda önerdiğimiz yapı dâhilinde yer alan katılım penceresi danışma komitesi müdürlüğünün sektörün uygulama ve iş akış süreçleri üzerinde karar verici mercii olarak görev yapması, diğer danışma kurullarının ise tavsiye kararlar sunmasının, katılım bankaları tarafından sunulan ürünlerde tekeldenliğin sağlanması hususuna katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Katılım pencere sistemi dâhilinde önerilen bir diğer müdürlük ise katılım penceresi denetim müdürlüğüdür. Bu müdürlük aracılığıyla pencere sistemi dâhilinde oluşturulan faizsiz işlem duvarının ne ölçüde sağlam olduğu denetlenmelidir. Diğer bir ifadeyle bu denetleme TCMB'nin katılım bankacılığı penceresi çerçevesinde uygulayacağı işlemlerin katılım bankacılığı ilkelerine uygunluğunu kapsamalıdır. İlgili müdürlük Türkiye'de katılım bankacılığı alanında gerçekleştirilen hizmetlerin uygunluğuna yönelik yıl içerisinde belirli dönemlerde raporlar hazırlamalıdır. Tüm bu uygulamaların Türkiye'de katılım bankacılığının gelişimine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

3.3.1.1. TCMB Nezdinde Katılım Penceresi Açılmasının Mali Piyasalar ve Kurumsal Kimlik Politikaları Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi

Mali Piyasalar;

Türkiye'de mali piyasalar içerisinde yer alan en önemli oyuncular; merkez bankası başta olmak üzere, geleneksel bankalar, katılım bankaları, kalkınma ve yatırım bankalarıdır. TCMB 1211 sayılı Kanun'dan aldığı yetki dâhilinde: nihai kredi mercii sıfatıyla bankaların likidite yönetimlerine katkı sağlamakta ve mali piyasalar üzerinde denetim yapma yetkisini elinde bulundurmaktadır (TCMB, 2021). Bu durum TCMB'nin mali piyasalar içerisinde yer alan bankalara eşit şartlarda hizmet sunması zorunluluğunu doğurmakla birlikte bankacılık sektörü içerisindeki rekabet düzeyine dolaylı veya doğrudan tesir etmemesine yönelik beklenti oluşturmaktadır. Fakat TCMB'nin mevcut işleyişinde geleneksel bankacılık anlayışı çerçevesindeki uygulamalara yer vermesi, katılım bankaları ile gerçekleştirilen işlemlerde katılım bankacılığı ilkelerinin genellikle ihlal edilmesine yol açmaktadır. Bu durum TCMB'nin bankaların bankası olması özelliğinin sorgulanmasına yol açmakta ve katılım bankacılığı sektörü üzerinde olumsuz algıların oluşmasına neden olmaktadır. TCMB'nin geleneksel bankalara uyguladığı

yöntemlerde kısmi değişiklikler yapmak suretiyle katılım bankacılığı ilkeleri doğrultusunda hizmet verme çabası esas itibariyle sektörün ihtiyaçlarını veya beklentilerini karşılamadığı gibi aksine katılım bankacılığı sektörünün geleneksel bankacılık sektörüne benzetilmesi yönünde eleştirilere maruz kalmasına da neden olmaktadır.

Katılım bankaları geleneksel bankaların ikamesi değil, finans sektörünün tamamlayıcı kurumları olarak nitelendirilebilir (Kalaycı, 2013: 70). Buna göre, TCMB'nin mali sektörün tamamlayıcı kurumları olarak nitelendirilen katılım bankaları için, katılım penceresi dâhilinde hizmet sunması; TCMB'nin bankaların bankası olma özelliğini bankacılık sektörünün bütün paydaşları için eşit bir şekilde gerçekleştirmesi hususuna katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda TCMB nezdinde bir taraftan geleneksel bankacılık anlayışına dayalı uygulamalar yer alırken diğer taraftan katılım bankacılığı ilkelerine dayalı uygulamalara yer verilecektir. Bu durum ise katılım bankalarının finans sektörünün tamamlayıcı kurumları olması hususunun merkez bankası nezdinde de gerçekleşmesine olanak sağlayacaktır. TCMB bünyesinde katılım penceresi açılmasının mali piyasalar üzerine olası etkilerini incelemek için bkz. Şema 3.2.



Şema 3.2. TCMB'nin Faizsiz Pencere Açmasının

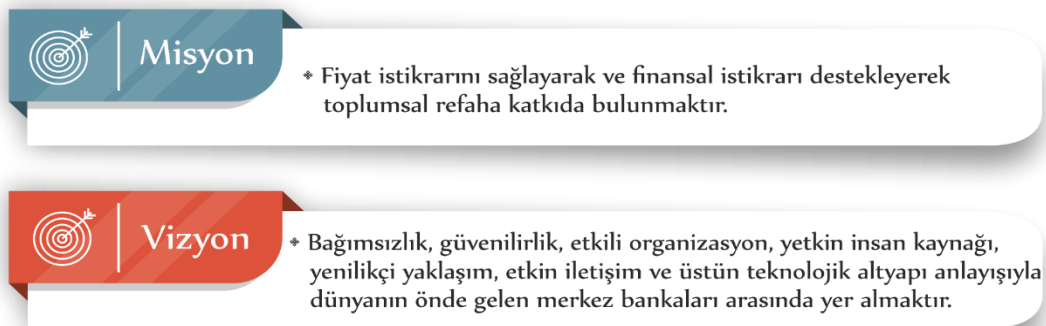
Mali Piyasalar Üzerine Olası Etkileri

Kaynak: Yazara Aittir.

Kurumsal Kimlik Politikaları;

Kurumsal kimlik kavramı “bir kurumun kendisini dışa sunum şekline ve insanların kurumu tanımlarken veya hatırlarken ilişki kurmalarına izin verdiği anlamlar topluluğu” olarak ifade edilmektedir (Olins, 1995; Markwick ve Fill, 1997’den aktaran Hepkon, 2003: 178). Kurumlar; kurumsal kimlik olgusu aracılığıyla kurum çalışanlarının üzerinde motivasyonu artırmayı, kurum kültürüne olan bağlılığı kuvvetlendirmeyi ve paydaşlarla etkili iletişim kurarak kurumun hedeflerine ulaşılmasını amaçlamaktadırlar (Donwey, 1986’dan aktaran Melewar ve Jenkis, 2002: 84; Kahveci vd. 2015: 18). Kurumsal kimlik olgusu birçok bileşenin bir araya gelmesi neticesinde oluşmaktadır. Bu kapsamda bileşenler arasında yer alan en önemli etkenler ise kurumsal felsefe, vizyon ve misyondur (Savaşkan, 2017: 55).

Gelişmiş pek çok ülkenin merkez bankalarının kurumsal kimlik politikalarına yönelik kamuoyuyla paylaştığı kurumsal tasarım kılavuzu bulunmakta iken TCMB’nin kurumsal tasarım kılavuzu, kurumsal bakışının standartlaşması ve kurumsal davranış kurallarına yönelik herhangi bir çalışmasının mevcut olmadığı görülmektedir (Kahveci vd. 2014: 36). Bu doğrultuda burada TCMB bünyesinde katılım penceresi açılmasına yönelik oluşturulan önerinin, kurumsal kimlik politikaları üzerine olası etkilerinin çözümlenmesinde TCMB’nin misyon ve vizyon yaklaşımları kullanılmış ve öncelikle mevcut durumun tespiti, ardından öneri sonrasında oluşabilecek olası değişiklikler saptanmıştır.



Şema 3.3 TCMB’nin Misyon ve Vizyonu

Kaynak: TCMB, 2021.

TCMB misyon hedeflerine ulaşmak adına para politikası araçlarına başvurmaktadır. TCMB bu uygulamalar doğrultusunda katılım bankalarını zorunlu karşılık uygulamasına tabi tutmakta ve katılım bankalarının bu işlemlerden faiz geliri elde etmesine neden olmaktadır. APİ kapsamında sunulan geleneksel bankacılık ürünlerinde ise kısmi değişiklikler yapmak suretiyle söz konusu ürünleri katılım bankacılığı ilkeleri ile bağdaştırma çabası içine girmektedir. Bu bilgiler ışığında TCMB ile katılım bankaları arasında mevcut sistem dâhilinde var olan kurumsal kimlik ilişki düzeyi şu şekilde özetlenebilir:

i- TCMB'nin, katılım bankaları ile para politikası kapsamında gerçekleştirdiği uygulamalarda faiz içerikli veya fıkhi açıdan yoğun tartışmalı ürünlere yer vermesi katılım bankalarının kurumsal kimlik yapısına zarar vermektedir.

ii- Kurumsal kimlik politikaları açısından söz konusu kurumlar arasında etkili bir birliktelik kurulamamıştır.

TCMB nezdinde katılım pencere sisteminin kurulması durumunda, katılım bankaları ile TCMB arasında kurumsal kimlik politikaları açısından etkili ve verimli bir iletişimin kurulacağı öngörülmektedir.

Öncelikle devletin idari teşkilatı diğer bir ifadeyle bürokrasisi devamlı olarak büyüme eğilimindedir (Niskanenen, 2017: 195). Bu büyüme süreci nihayetinde hem kurumların büyümesine (sayıca artması) hem de sektörlerin büyümesine olanak sağlamaktadır (Savaş, 2016: 157). Bu bilgiler ışığında TCMB nezdinde katılım pencere sisteminin kurulmasının kurumsal kimlik politikası üzerine olası etkileri şu şekilde özetlenebilir:

i- Dünya finans piyasalarında bir merkez bankasının katılım pencere sistemi aracılığıyla faizsiz bankacılık uygulamalarını gerçekleştirme süreci ortaya çıkacaktır. Bu durum neticesinde mikro kimliğe sahip olan katılım penceresi, esasen TCMB'nin makro kurumsal kimlik yapısında da temsil edilecektir. Bu süreç ile birlikte küresel İslami finans piyasalarında yer alan aktörlerin, TCMB'ye ilgisinin artacağı öngörülmektedir.



Şema 3.4 TCMB'nin Kurumsal Kimlik Politikasının Alt Bileşenleri

Kaynak: Yazara aittir.

ii- TCMB katılım pencere sistemi kapsamında misyon hedeflerine yönelik para politikalarını İslami finans ürünleri çerçevesinde gerçekleştirecektir. Bu durum katılım bankalarının, geleneksel bankalara benzediğine yönelik eleştirilere cevap niteliği taşıyacaktır. Ayrıca bu sürecin katılım bankalarının kurumsal kimlik algısı üzerine katkı sağlayacağı da öngörülmektedir.

iii-TCMB katılım pencere sistemi dâhilinde oluşturacağı mikro kurumsal kimlik aracılığıyla, paydaşlar arasında etkili bir iletişim kurulmasına zemin hazırlayacaktır.

iv- Savaş (2016: 96), kurumların sayıca büyümesinin sektörler üzerinde de büyüme etkisi yaratacağını ifade etmiştir. Bu kapsamda TCMB’de mikro kurumsal kimliğe sahip olan bir katılım pencere sisteminin varlığının, katılım bankacılığı sektörünün büyüme sürecine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Merkez bankaları içinde bulundukları dönemin iktisadi ihtiyaçları doğrultusunda politikalar yürütmektedir. Bu kapsamda TCMB’nin geleneksel kurumsal kimliğinin mevcut piyasa şartlarına cevap vermediği ve yeni aktörlerin (katılım bankalarının) mali piyasalarda yer aldığı dikkate alındığında bu değişimin kaçınılmaz olacağı öngörülmektedir.

3.3.2. Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Uygulama Önerileri (Öneri 2)



Varsayım 5

* TCMB'nin para politikası kapsamında gerçekleştirdiği zorunlu karşılık uygulamasına yönelik hazırlanan öneriler: Türkiye Varlık Fonu (TVF) nezdinde yer alan veya yer alacak olan şirketlere ait hisse senetlerinin katılım indeksinde işlem görmesi varsayımı dahilinde oluşturulmuştur.

TCMB'nin zorunlu karşılık uygulaması neticesinde, bankalardan Türk Lirası ve ABD Doları cinsinden tesis ettiği rezervlere yönelik faiz ödemesi gerçekleştirdiği ve bu işlem doğrultusunda katılım bankalarının temel ilkelerini açık bir şekilde ihlal ettiğine yönelik bilgiler, çalışmanın 2. bölümünde incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın temel problemleri arasında yer alan söz konusu uygulamanın çözümü noktasında oluşturulan öneriler üç temel unsura dayanmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

i- Zorunlu karşılık işlemine yönelik oluşturulan öneriler; öneri-1 kapsamında yer alan TCMB katılım penceresi bünyesinde gerçekleştirilmelidir.

ii- TCMB katılım penceresinin bankacılık uygulamalarında katılım bankacılığı ilkelerini bir çıpa olarak kullanması gerektiği öneri-1 kapsamında belirtilmiştir. Bu doğrultuda katılım bankalarının teorik olarak kâr/zarar paylaşımı temelinde çalıştığı ve bunun sonucunda bankacılık hizmet anlayışının risk transferi yerine risk paylaşımını esas aldığı hususu (IMF, 2017) öneri-2'nin temelini oluşturmaktadır.

iii- Öneri-2 kapsamında TVF nezdinde yer alan şirketlerin hisse senetleri işlem aracı olarak kullanılmaktadır.

TCMB zorunlu karşılık işleminde TL ve ABD Doları cinsinden tesis edilen rezervlere yönelik faiz ödemelerini her iki para birimi için de TL cinsinden gerçekleştirmektedir (TCMB, 2021). Bu doğrultuda uygulama önerileri TL ve döviz cinsi üzerinde iki farklı yaklaşımla ele alınmıştır. TL ve döviz cinsi uygulama önerilerinde yer alan unsurları incelemek için bkz. Şema 3.5.



Şema 3.5. Türk Lirası ve Döviz Cinsinden Oluşturulan Önerilerde Yer Alan Unsurlar

Kaynak: Yazara aittir.

Katılım bankalarındaki temel hesap türleri özel cari hesaplar ve katılma hesaplarıdır. Özel cari hesaplar geleneksel bankaların vadesiz hesaplarının ikamesi kapsamında yer alırken katılma hesapları ise katılım bankacılığı ilkeleri doğrultusunda kurgulanan, fon sahiplerine kâr/zarar paylaşımı esası doğrultusunda yatırım fırsatı sunan bir hesap türüdür. Katılma hesaplarında önceden belirlenmiş veya taahhüt edilmiş herhangi bir getiri garantisi söz konusu değildir. Bu doğrultuda katılım bankası müşterilerinin katılma hesaplarına yatırdıkları fonların, yatırılma amacıyla değerlendirilmesi ve bu fonlardan herhangi bir faiz geliri elde edilmemesi gerekmektedir.

TCMB'nin yukarıdaki amaçlar doğrultusunda oluşturulan katılma hesabını zorunlu karşılık uygulamasına tabi tutması ve bunun neticesinde tesis edilen rezervlere faiz geliri yansıtması, katılım bankacılığı ilkelerinin ihlal edilmesine yol açmakta ve katılım bankacılığı sisteminin gelişimine zarar vermektedir. Bu doğrultuda çalışma kapsamında oluşturulan öneri 2.1 ve öneri 2.2 katılma hesaplarının temel işleyişi çerçevesinde oluşturulmuştur.

Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Uygulama Önerisi (TL) (Öneri 2. 1)

TCMB katılım penceresi, katılım bankaları ve TVF bünyesinde gerçekleştirilecek olan TL cinsinden zorunlu karşılık uygulamasına yönelik uygulama önerisi için bkz. şema 3.6.



Şema 3.6. K/Z Ortaklığı Temelinde Zorunlu Karşılık Uygulama Önerisi (TL)

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 3.6'ya göre;

1- Katılım bankaları, TCMB katılım penceresinin belirlediği kurallar ve oranlar çerçevesinde her 14 günde bir katılma hesapları üzerinden zorunlu karşılık tutarlarını TCMB katılım penceresine aktarmalıdır. Eş zamanlı olarak taraflar arasında vekâlet sözleşmesi imzalanmalıdır.

2- TCMB katılım penceresinde çalışan uzman fon yöneticileri bu fonları Türkiye Varlık Fonu kapsamında yer alan şirketlerin hisse senetlerinde vekâlet sözleşmesi çerçevesinde değerlendirmelidirler.

3- TCMB katılım penceresi, tesis ettiği zorunlu karşılığın tesis süresi sonunda Türkiye Varlık Fonu şirketlerine ait hisse senetlerini satarak fonun teminini sağlamalıdır.

4- TCMB katılım penceresi hisse senetlerinin satışından sonra elde edilen fonu katılım bankalarına aktarmalıdır.

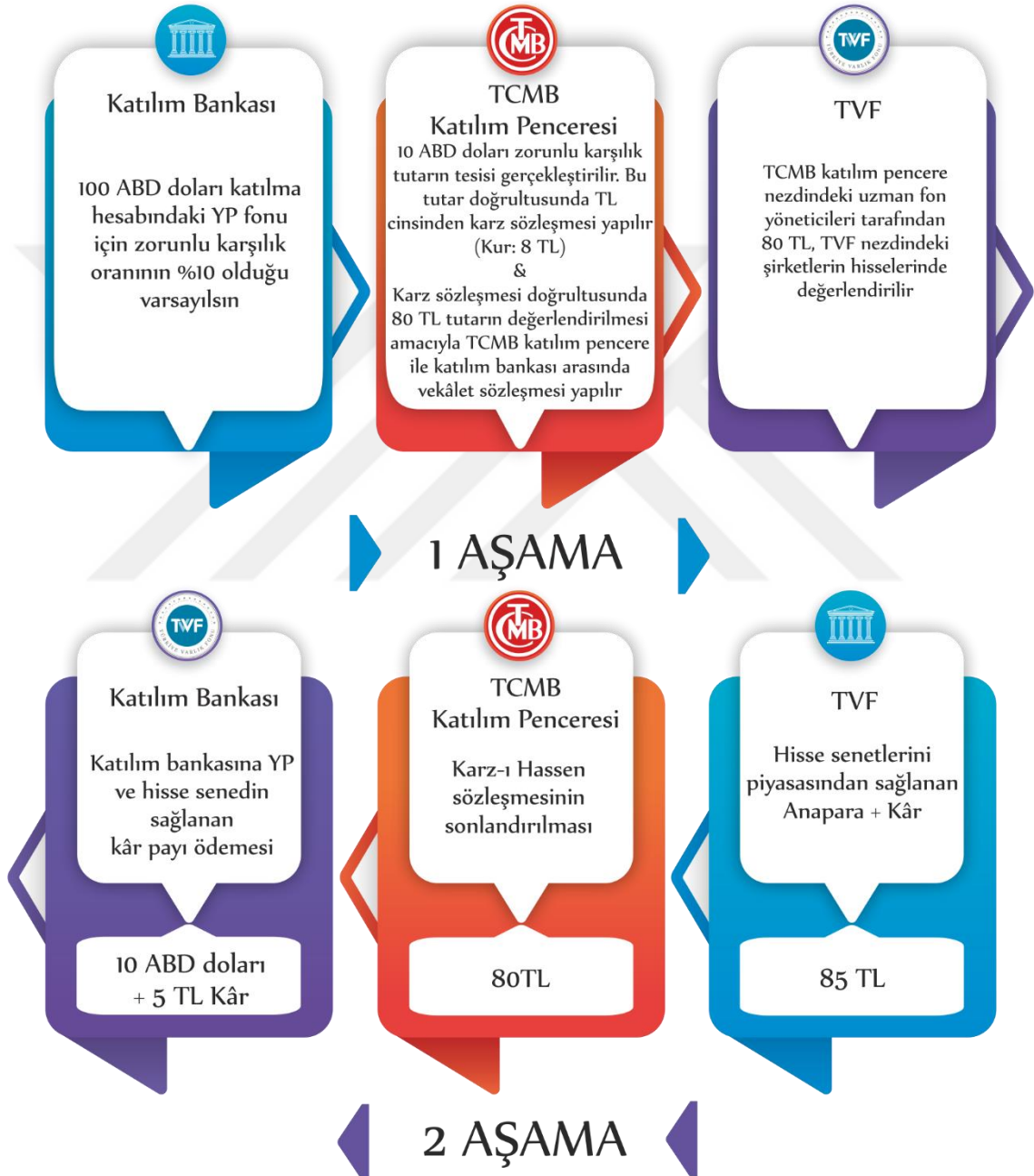
Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Uygulama Önerisi (YP) (Öneri 2.2)

Yabancı para (YP) yani döviz cinsinden gerçekleştirilecek işlemlerde tarafların kur riskine maruz kalmamaları sistemin işleyişi açısından önem teşkil etmektedir. Bu doğrultuda YP cinsinden önerilen zorunlu karşılık uygulamasında tarafları kur riskinden korumak adına karz-ı hasen uygulamasına başvurulmuştur. Karz-ı hasen alanyazınında güzel borç, hayırlı borç olarak nitelendirilmekte olup (Şentürk, 2010: 145) verilen anapara karşılığında herhangi bir faiz veya ek ödemenin gerçekleşmediği İslami bir finansman yöntemidir. Karz-ı hasen uygulamasında ödünç alana müstakriz, ödünç verene ise mukriz adı verilmektedir. Buradaki öneride katılım bankaları müstakriz, TCMB katılım penceresi ise mukriz sıfatı dâhilinde uygulamada yer almaktadır. Ayrıca TCMB katılım penceresi ile katılım bankaları arasındaki karz sözleşmesi sonrasında alınan fonların değerlendirilmesi için vekâlet akdi yapılması hususu da önerimizde yer almaktadır.

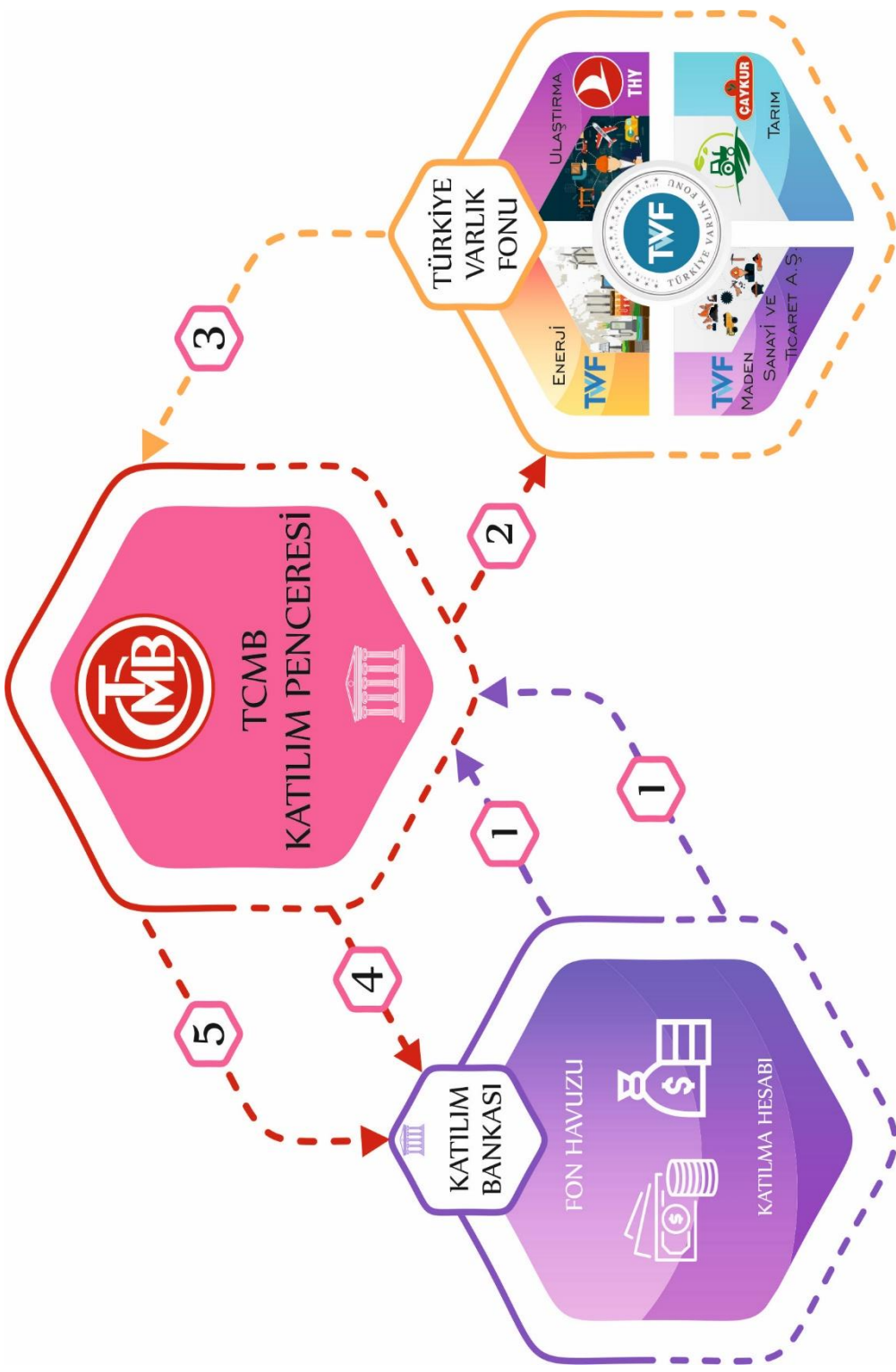
Döviz cinsinden oluşturulan önerinin, TL cinsinden önerilen uygulamaya kıyasla daha karmaşık bir yapı içerisinde olması sebebiyle söz konusu öneri burada hem şema şeklinde hem de örnek bir durum çerçevesinde sunulmuştur. Bu doğrultuda Tablo 3.2. kapsamında YP cinsinde zorunlu karşılık uygulamasına yönelik örnek vaka çalışmasına,

Şema 3.7 kapsamında ise katılım bankalarına yönelik YP cinsinde zorunlu karşılık uygulamasına yer verilmiştir.

Tablo 3.2. K/Z Ortaklığı Temelinde Zorunlu Karşılık Uygulamasına Yönelik Örnek Vaka Çalışması



Kaynak: Yazara aittir.



Şema 3.7. K/Z Ortaklığı Temelinde Zorunlu Karşılık Uygulama Önerisi (YP)

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 3.7.'ye göre;

1- Katılım bankaları, TCMB katılım penceresinin belirlediği kurallar ve oranlar çerçevesinde her 14 günde bir katılma hesapları üzerinden zorunlu karşılık YP tutarlarının TCMB katılım penceresine aktarmalıdır. Eş zamanlı olarak TCMB katılım penceresi ile katılım bankası arasında havale edilen zorunlu karşılık tutarı doğrultusunda (TCMB kuru üzerinden) TL tutarı kadar karz-ı hasen sözleşmesi imzalanmalıdır. Katılım bankası karz sözleşmesinde ilgili tutarın tasarrufu hususunda vekâleti TCMB katılım penceresine devretmelidir.

2- TCMB katılım penceresi, vekâlet sözleşmesi doğrultunda tasarrufunda bulundurduğu TL tutarını, bünyesinde bulunan uzman fon yöneticiler aracılığı ile TVF şirketi nezdinde yer alan kurumların hisse senetlerinin alımlarında değerlendirmelidir.

3- TCMB katılım penceresi, zorunlu karşılık işlemine ait tesis süresinin vade bitiminde TVF şirketlerine ait hisse senetlerini satarak fonun teminini sağlamalıdır.

4- TCMB katılım penceresi, hisse senetlerinin satışından sonra elde edilen fon doğrultusunda karz-ı hasen sözleşmesini sonlandırmalıdır.

5- TCMB katılım penceresi YP ve hisse senedi getirilerinden sağlanan TL miktarını katılım bankasına havale etmelidir.

3.3.2.1. Zorunlu Karşılık İşlemine Yönelik Önerilen Uygulamaların Para Politikası, İktisadi Değişkenler ve Mali Piyasalar Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi

Para Politikası;

Zorunlu karşılık uygulaması sermaye akımlarını artırmadan daraltıcı bir para politika uygulanmasına olanak vermesi, söz konusu aracın TCMB nezdinde kullanışlı bir araç olmasına olanak sağlamaktadır (Alper ve Tiryaki, 2011: 7). Zorunlu karşılık uygulamasına yönelik oluşturulan önerilerin para politikası kapsamında etkisini inceleme süreci iki aşamada ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle zorunlu karşılık uygulamasının mevcut durumda para politikası üzerindeki etkisi incelenmiştir, ardından öneri sonrasında oluşabilecek olası etkilerin incelenmesi sürecine yer verilmiştir.

Zorunlu Karşılık Uygulamasının Para Politikası Kapsamında Etkilerinin Çözülmesi;

TCMB para politikası kapsamında paranın elde edilebilirliği ve maliyetini etkilemeye yönelik uygulamalar yürüterek ülke ekonomisini belirlediği hedeflere (fiyat istikrarı, ekonomik büyüme, istihdam artışı vb.) ulaştırma amacı içerisindedir. TCMB bu amaçlara ulaşmak adına temel politika aracı olan kısa vadeli faiz oranlarına ek olarak zorunlu karşılık uygulamasını da etkin bir şekilde kullanmaktadır (Alper ve Tiryaki, 2011: 3). Bu doğrultuda zorunlu karşılık uygulamasının belirlenen hedeflere ulaşması sürecinde nasıl bir etki oluşturulduğunu anlamak adına parasal aktarım mekanizmaları incelenmiştir. Yapılan alan incelemesi neticesinde zorunlu karşılık uygulamasının banka ve kredi kanalları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁷⁰

Banka ve Kredi Kanalı; Zorunlu karşılık uygulamasının banka ve kredi kanalı üzerindeki etkisini incelemek için bkz. şema 3.8.



**Şema 3.8 Zorunlu Karşılık İşlemlerinde Parasal Aktarım Mekanizması
(Banka ve Kredi Kanalı)**

Kaynak: Özdemir, 2015: 152.

Şema 3.8 incelendiğinde; zorunlu karşılık oranlarının düşürülmesinin ekonomi üzerinde genişletici etki yaratacağı, bu oranların artırılması durumunda ise ekonomi

⁷⁰ Hazar ve Yenice (2015: 154), TCMB'nin zorunlu karşılık uygulaması kapsamında kredi hacimleri üzerinde etki oluşturduğu ve bu durumun bankaların likidite seviyelerinde ters yönde tepki verdiği sonucuna ulaşmışlardır.

üzerinde daraltıcı etki yaratacağı görülmektedir. Söz konusu politika aracının kredi kanalındaki etkinliğinin veya işlevselliğin artırılması noktasında, faiz koridoru ve likidite yönetimi ile etkileşim içerisinde olması gerekmektedir. Bu doğrultuda politika faiz oranı, zorunlu karşılık düzeyi ve geniş bir faiz koridorundan meydana gelen üçlü politika bileşeninin uyumlu bir şekilde kullanılması TCMB'nin bankaların kredilendirme süreçlerini ve buna bağlı olarak ekonomideki toplam talep seviyesini belirlenen hedefler doğrultusunda oluşturması sürecine katkı sağlamaktadır (Gedikli, 2017: 36).

Öneriler Kapsamında Zorunlu Karşılık Uygulamasının Para Politikası Üzerindeki Olası Etkilerinin Çözülmesi;

TCMB'nin uyguladığı politika çerçevesinde zorunlu karşılık uygulaması aracılığıyla bankaların rezervlerine ve kredi hacimlerine tesir etme süreci, oluşturulan öneriler çerçevesinde kısmi olarak benzer bir etkinin ortaya çıkacağı izlenimi vermektedir. Bu bağlamda zorunlu karşılık işlemine yönelik oluşturulan uygulama önerilerinin banka ve kredi kanalları üzerindeki olası etkileri için bkz. Şema 3.9.



Şema 3.9 Uygulama Önerisi Kapsamında Parasal Aktarım Mekanizmasının Olası Etkileri (Banka ve Fon Kullandırım Kanalı)

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Şema 3.9 kapsamında önerilen zorunlu karşılık uygulamasının para politikası üzerine olası etkileri incelendiğinde; genişletici para politikası uygulamalarında geleneksel yöntemler ile benzer sonuçları vereceği fakat daraltıcı para politikası

kapsamında kısmi olarak geleneksel yöntemlerden ayrılacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda TCMB'nin daraltıcı uygulamalar aracılığıyla katılım bankalarının rezerv seviyelerini ve fon kullandırma seviyesini düşürürken diğer taraftan tesis edilen fonları TVF bünyesinde yer alan şirketlerin hisselerinde değerlendirmesi ile bu şirketlerin yatırım seviyelerinde ve buna bağlı olarak toplam hâsıla düzeyinde artış yaşanacağı öngörülmektedir.⁷¹

TCMB para politikası çerçevesinde ağırlıklı olarak faiz içerikli para politikası araçları kullanmakta ve mali piyasalarda yer alan katılım bankalarını da bu uygulamalara zorunlu olarak tabi tutmaktadır. Bayındır (2016: 32), faizin reel ekonomiler üzerinde sızıntı etkisi oluşturmak suretiyle ticari hayatın olağan akışında bozulmalara yol açtığı ve sosyal ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkiler yarattığını belirtmiştir. Bu kapsamda TCMB'nin ağırlıklı olarak faiz temelli araçlara başvurarak ülke ekonomisine katkı sağlama çabasının uzun vadede bir karşılığının olmadığı öngörülmektedir. Bu doğrultuda öneri kapsamında; katılım bankalarının zorunlu karşılık uygulaması sürecinde maruz kaldığı faiz içerikli işlemler yerine, reel ekonominin fonlanmasına katkı sağlayan ve kâr/zarar paylaşımı ilkesine dayanan bir uygulama sunulmuştur.

Öneri kapsamında TCMB'nin para arzı üzerindeki kontrolü, kısmi olarak etkilense de; “Nimet külfete, külfet de nimete göredir” şeklinde açıklanan tümel kuralların (Külli Kaide) göz ardı edilmemesi gerektiği ve faiz içerikli uygulamalardan arınmanın uzun vadede ekonomi üzerinde olumlu katkı sağlayacağı hususu dikkate alınmalıdır.⁷²

İktisadi Değişkenler;

Zorunlu karşılık işlemine yönelik oluşturulan uygulama önerilerinde, katılım bankaları tarafından TCMB katılım penceresine tesis edilen rezervlerin TVF kapsamında

⁷¹ Arrif (1982: 291) katılma hesaplarından alınan zorunlu karşılıkların katılım bankaların fon kullandırımı seviyesi üzerinde daraltıcı etki yaptığı belirtmiştir. Bu kapsamda katılma hesaplarına fon yatıran mudilerin bu hesap üzerinden bir getiri beklentisi içerisine girmesinden dolayı fonlarını vadesinden önce çekme durumunun istisnai olacağını ve bu durum neticesinde katılım bankalarının katılma hesabından topladıkları fonları uzun vadeli ve yüksek getirili projelerin finansmanında kullanabileceği belirtmiştir. Bu durum neticesinde merkez bankalarının katılma hesaplarına zorunlu karşılık uygulamasına dâhil etmesi, katılım bankaların bu fonların belirli bir oranının merkez bankası bünyesinde tutmasına neden olacak ve bu süreç ise katılım bankalarının fon kullandırımı üzerinde daraltıcı etki oluşturacaktır.

⁷² Külli Kaide “ *Hukukun temel ilkelerini yansıtan, farklı alanlardaki fer‘î meselelerin hükümlerini tamamen veya büyük oranda kuşatan tümel önerme anlamında fıkıh terimi*”dir (TDV, 2022).

yer alan şirketlerin hisse senetlerinde değerlendirilmesinin, iktisadi açıdan birçok unsuru etkileyeceği öngörülmektedir. Söz konusu etkileri incelemek için bkz. Tablo 3.3.

Tablo 3.3 Zorunlu Karşılık Uygulama Önerisinin Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Olası Etkileri

	İstihdam	TVF nezdindeki şirketlere maliyetsiz bir şekilde fon kaynağı sağlanması, mevcut yatırımların desteklenmesine veya yeni yatırımların oluşmasına olanak sağlayacaktır. Yeni yatırım sürecinin ise istihdam seviyesinin artırılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.
	Ekonomik Büyüme	TVF nezdindeki şirketlere maliyetsiz bir şekilde fon kaynağı sağlanmasıyla birlikte, şirketlerin yatırım seviyelerinde artış yaşanacaktır. Yatırım seviyelerindeki artış ise ekonominin büyüme sürecine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.
	İhracat	TVF kapsamında yer alan şirketlerin maliyetsiz bir şekilde fon kaynağı ulaşmasına bağlı olarak, endüstri içi ticaret kapsamında belirlenen endüstriyel alanlarda uzmanlaşmaya gitmek suretiyle ölçek ekonomisine oluşturulmasının ihracat gelirlerinin artırılması hususuna katkı sağlayacağı öngörülmektedir.
	Döviz Kuru -I	Ölçek ekonomisinden faydalanması bağlı olarak ihracat gelirlerindeki artış ile döviz arzında artış yaşanacaktır. Bu sürecin ise döviz kurlarının istikrarı üzerine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.
	Döviz Kuru -II	TVF kapsamında yer alan enerji şirketlerinin maliyetsiz bir şekilde fon kaynağına ulaşması ve bu fonların yenilenebilir enerji yatırımlarına yöneltmek suretiyle enerji ihtiyacında dışa bağımlılığın azaltılmasının, döviz talebinin de azalmaya olanak sağlayacaktır. Bu durumun ise döviz kurlarında istikrarın tesis edilmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.
	Enflasyon	TVF nezdindeki şirketlere maliyetsiz bir şekilde fon kaynağı sağlanması, şirketlerin finansman maliyetleri üzerinde düşürücü bir etki yaratacaktır. Bu durum üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının istikrarlı bir görünüm kazanmasını destekleyecektir.

Kaynak: Yazara aittir.

Mali Piyasalar;

Söz konusu uygulama önerilerinin mali piyasalar üzerine olası etkilerinin çözümlenmesi; mali baskınlık, mali derinleşme ve sermaye piyasaları boyutu ile ele alınmıştır.

Mali Baskınlık Sürecine Yönelik Olası Etkileri

TVF bünyesinde şirketlerin, genellikle kamu hisselerinin yüksek olması ve bu şirketlerin borç düzeyindeki artışa bağlı olarak kamu borçlarının artması, piyasalarda mali baskınlık sürecinin yaşanmasına neden olabilir. Bu kapsamda önerilen uygulama çerçevesinde TVF nezdinde yer alan şirketlere alternatif finansman kaynağı sağlanması ve bu kaynağın maliyetsiz olması, kamunun borçlanma oranlarında azalmaya neden olacaktır. Bu durumun mali baskınlığın azaltılması sürecine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Mali Derinleşme Üzerine Olası Etkileri

Zorunlu karşılık işlemine yönelik oluşturulan uygulama önerilerinin mali derinleşme üzerine olası etkileri şunlardır:

- i-* Finans sektöründe yaratılan fonların reel kesime aktarılmasına katkı sağlayacağı,
- ii-* Zorunlu karşılık uygulamasının faizsiz bir içeriğe dönüşmesi ile katılım bankaları üzerinde olumlu algı yaratılmasına olanak sağlaması ve bu durumun katılım bankacılığı sektörünün tabana yayılma sürecini hızlandıracağı,
- iii-* Kayıtsal para yoluyla para arzı seviyesinin artacağı,

Yukarıda maddeler halinde verilen olası etkiler bütünsel açıdan incelendiğinde, söz konusu önerinin Türkiye’de mali derinleşmenin artırılmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Sermaye Piyasalarının Gelişimine Yönelik Olası Etkileri

Öneri çerçevesinde zorunlu karşılık tutarlarının, TVF bünyesinde yer alan şirketlerin hisse senetlerinde değerlendirilmesinin Türkiye’de sermaye piyasalarının gelişmesine ve işlem hacminin artmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda sermaye piyasalarının gelişmesi ise ekonomik büyüme sürecini destekleyecektir (Tunalı ve Tuncer, 2015: 19).⁷³

⁷³ Ishiro, (2013) ; Ake ve Jin, (2010) ; Akbulak vd., (2008); Agrawalla ve Tuteja, (2007); Nieuwerburgh vd., (2006) hisse senedi piyasalarındaki gelişimin ekonomik büyüme üzerine katkı sağladığı sonucuna varmışlardır.

Kâr ve zarar ortaklığı temelinde önerilen zorunlu karşılık uygulamasının gerçekleştirilmesi durumunda ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçların birçok bileşeni etkilediği görülmektedir. Bu kapsamda önerilen uygulamanın olası etkilerinin güçlü (G), zayıf (Z), fırsat (F) ve tehdit (T) yönleri dikkat çekmektedir (bkz. Tablo 3.4).

Tablo 3.4. Kâr ve Zarar Ortaklığı Temelinde Önerilen Zorunlu Karşılık Uygulamasının GZFT (SWOT) Değerlendirilmesi

	Güçlü Yönleri
*Katılım Bankaları, Zorunlu Karşılık Uygulamasından Kaynaklı Faiz Unsurundan Arındırılmıştır. *Katılım Bankacılığı Sistemi Üzerine Olan Güven Artırılarak, Sektör Üzerinde Olumlu Algıların Oluşması Sağlanacaktır. *Faizli İşlemlerin Azaltılmasına Olanak Sağlanacaktır. *Reel Sektörün Maliyetsiz Şekilde Kaynak Sağlanmasına Olanak Sağlayacaktır.	
	Zayıf Yönleri
*TCMB Para Arzı Kontrolünde Kısmi Esneme Olasılığı. *Yasal Mevzuatların Fazla Olması.	
	Fırsatları
*İstihdam Seviyesinde Artış Sağlama Olasılığı. *Ekonomik Büyüme Seviyesinde Artış Sağlama Olasılığı. *Döviz Kuru İstikrarına Katkı Sağlama Olasılığı. *İhracat Seviyesini Artırma Olasılığı. *Alternatif Bir Para Politikasına Dönüşme Olasılığı. *Mali Derinleşmeyi Artırma Olasılığı. *Mali Baskıyı Azaltma Olasılığı. *Sermaye Piyasalarının Gelişimine Katkı Sağlama Olasılığı.	
	Tehditler
*TVF Nezdindeki Şirketlerin Katılım Endeksine Tabi Olma Sürecinde Filtreleme Aşamalarını Geçememeleri. *Borsa İstanbul Üzerinde Oluşabilecek Kurgusal Atakların Olumsuz Etkileri.	

Kaynak: Yazara aittir.

3.3.3. Para Piyasa İşlemlerine Yönelik Uygulama Önerileri (Öneri 3)



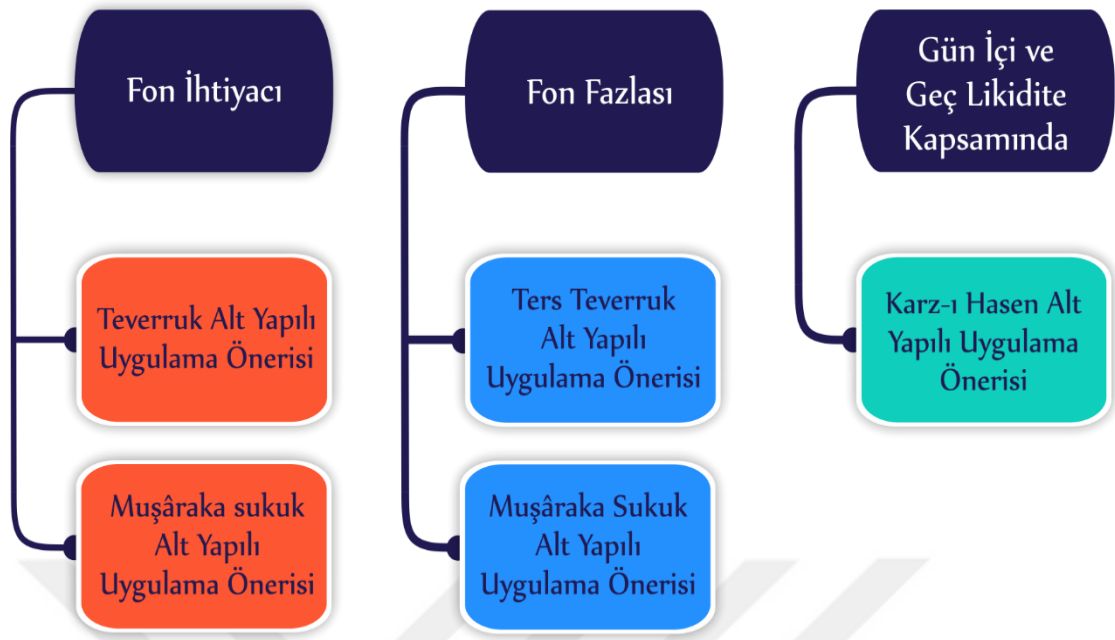
Varsayım 6

- * TCMB'nin API ve nihai kredi mercii işlemlerinde, İslami finans piyasalarına ait uygulamaların kullanılmasına yönelik hazırlanan öneriler ;
- * TVF nezdinde yer alan veya yer alacak şirketlerin, hisse senetlerinin katılım indeksinde işlem görmesi,
- * TVF nezdinde yer alan şirketlerin müşâra sukuk ihracı gerçekleştirmesi,
- * Tevrruk işlemlerinde İngiltere Metal Borsasına ikame olarak TVF şirketlerinin hisse senetlerinin kullanılması,
- * Katılım bankalararası para piyasasının kurulması, varsayımı dahilinde oluşturulmuştur.

TCMB para politikası amaçlarına ulaşmak adına açık piyasa işlemleri kapsamında kullandığı araçlar (Depo, Repo, Ters Repo, Likidite Senetleri İhracı, Türk Lirası Depo Alım İhalesi İşlemleri) ile hazır imkânlar doğrultusunda bankalarının likidite yönetimine yönelik uyguladığı yöntemlerin büyük bir çoğunluğu katılım bankacılığı ilkeleri ile örtüşmemektedir. TCMB para politikası amaçları doğrultusunda (ekonomik büyüme, fiyat istikrarı ve istihdam artışı) ağırlıklı olarak geleneksel yöntemlere başvurmakta ve faiz odaklı politikalar yürütmektedir. Bu durum TCMB'nin bankaların bankası olma özelliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Türkiye'de katılım bankalarının bankacılık sistemi içerisinde yer aldığı gerçeği TCMB uygulamalarında vuku bulmamış ve katılım bankalarını gerek API uygulamalarında gerekse hazır imkânlar kapsamında geleneksel yöntemler çerçevesinde işlem yapmaya mahkûm bırakmıştır.

Çalışmada para piyasasına yönelik oluşturulan öneriler ile TCMB nezdinde katılım bankaları için geleneksel yöntemlere ikame olarak İslami finans piyasalarında yer alan uygulamaların hayata geçirilmesi sürecine yer verilmiştir. Söz konusu öneriler TCMB'nin bankacılık sektörü içerisinde yer alan aktörlere eşit şekilde hizmet sunmasına fırsat sağlayacak ve katılım bankacılığı ekosisteminin sağlıklı bir şekilde çalışması hususunu destekleyecektir.

Katılım bankaları için geleneksel yöntemlere ikame olarak hazırlanan para piyasası ürünleri için bkz. Şema 3.10.



Şema 3.10. Para Piyasa İşlemlerine Yönelik Uygulama Önerileri

Kaynak: Yazara aittir.

Çalışmanın giriş bölümünde problem *iii* olarak sunulan hususun çözümü noktasında oluşturulan öneriler üç temel unsura dayanmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

i- Para piyasası işlemlerine yönelik öneriler; öneri-1 kapsamında oluşturulan TCMB katılım penceresi tarafından gerçekleştirilmelidir.

ii- Para piyasası işlemlerine yönelik önerilerde TVF bünyesinde yer alan şirketlerin hisse senetleri işlem aracı olarak kullanılmaktadır.

iii- Hisse senedi alım ve satımına dayalı uygulamalarda, işlemin Bey'u'l ine kapsamında değerlendirilmemesi için, hisse senetlerinin ilk satıcısı dışındaki başka kişi veya kurumlara satılması gerekmektedir.

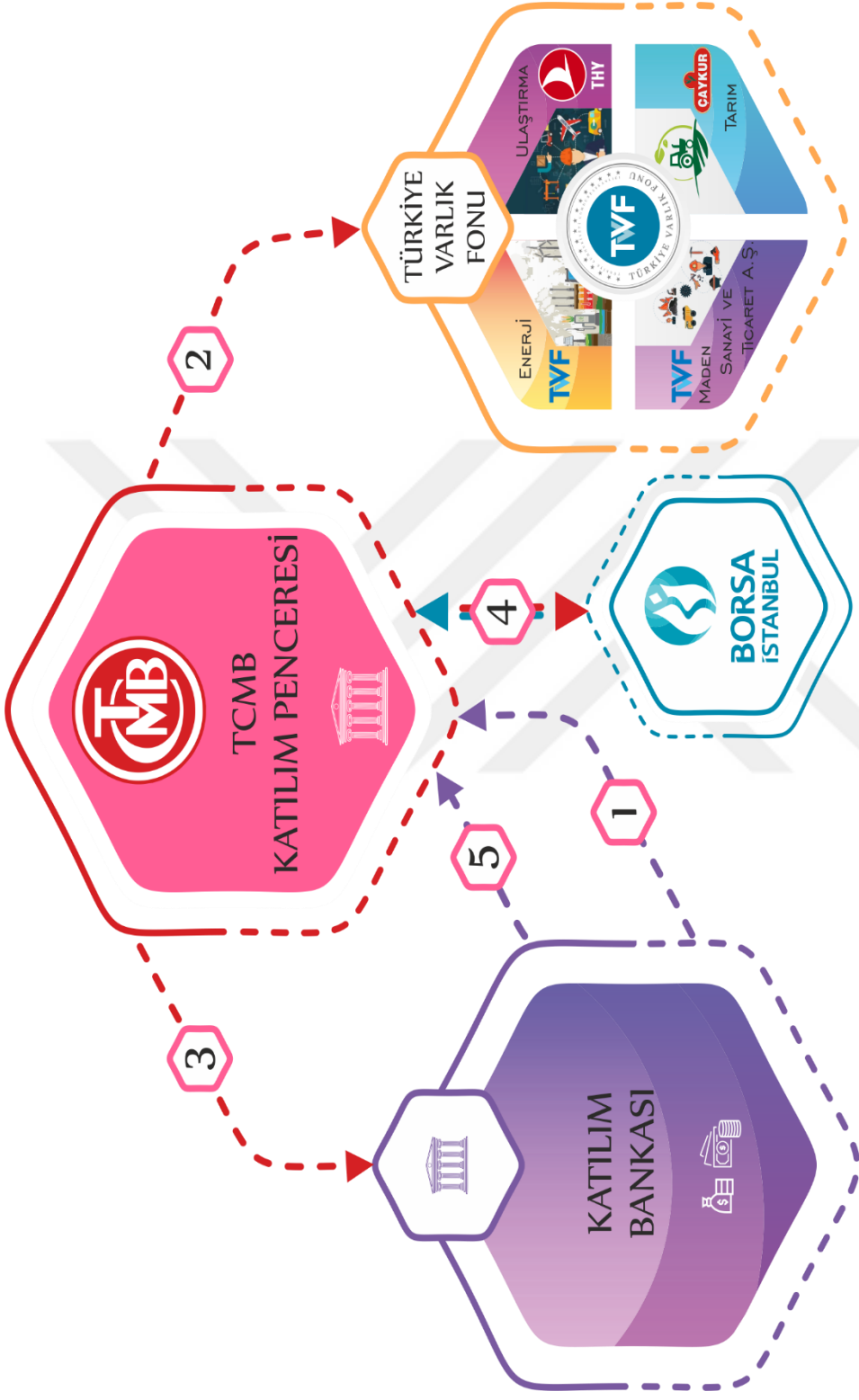
3.3.3.1. Organize Teverruk Alt Yapılı Uygulama Önerileri (3.1)

Teverruk, İslami finans kuruluşları tarafından nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılan İslami bir finansman yöntemidir. Türkiye’de katılım bankaları teverruk uygulamasını genellikle borç yapılandırmalarında ve likidite yönetiminde etkinliğin sağlanması amacıyla kullanılmaktadır (Sancar, 2019: 180). Katılım bankaları

teverruk alt yapılı uygulamalarda İngiltere Metal Borsasını (Londra Metal Exchange-LME) aracı (emtia alım ve satımı) olarak kullanmaktadır. Fakat söz konusu uygulamalarda, LME'deki kontratların yaklaşık %98'nin türev nitelikte olması (Bayındır, 2015: 206) (fiziki olarak mevcut olmayan emtianın alım satımı) teverruk işlemlerinin şüpheli veya olumsuz bir görüntü vermesine yol açmaktadır (Çakır, 2018: 182) . Bu kapsamda uygulama önerilerinde LME'ye ikame olarak TVF nezdinde yer alan şirketlerin hisse senetlerinin kullanılması önerilmiştir.

Alanyazın incelemesinde hisse senedine dayalı teverruk uygulamasının, geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilen teverruk uygulamasına yakın olduğu ve fikhî açıdan daha az tartışmalı olduğu sonucuna varılmıştır.⁷⁴ Bu duruma ek olarak teverruk alt yapılı uygulama önerilerinde, işlem süreçleri içerisinde yer alan satış vekâletinin isteğe bağlı olarak gerçekleşmesine yönelik oluşturulan öneri ile teverruk uygulaması geleneksel teverruk uygulamasına bir adım daha yaklaştırılmıştır. Uygulama önerilerini incelemek için bkz. Şema 3.11. ve Şema 3.12.

⁷⁴ Hisse Senedi Alım ve Satımına Dayalı Teverruk Uygulaması Suudi Arabistan'da Alinma bank ve Râcihi Bank tarafından gerçekleştirilmektedir (Çakır, 2018: 183).



Şema 3.11. Para Piyasa İşlemleri Kapsamında Organize Teverruk Alt Yapı Finansman Önerisi

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 3.11'e göre;

1- Fon ihtiyacı olan katılım bankası, TCMB katılım penceresine teverruk alt yapılı finansman uygulaması kapsamında başvurur. TCMB katılım penceresi, katılım bankasından TVF nezdinde yer alan şirketlerin hisse senetlerinin alımına yönelik satın alma mevidi ve söz konusu hissenin katılım bankaları adına satılıp nakde çevrilmesi adına satış vekâleti alır (Satış vekâleti isteğe bağlıdır, katılım bankası satış işlemini kendisi gerçekleştirmek istiyorsa veya bir süre bu hisse senetlerini elde tutarak kâr elde etme arzusu içerisinde ise satış işlemi hemen gerçekleşmeyebilir).

2- TCMB katılım penceresi, katılım bankasının nakit ihtiyacı tutarında TVF nezdinde yer alan şirketlerin hisse senetlerini peşin bedelle satın alır.

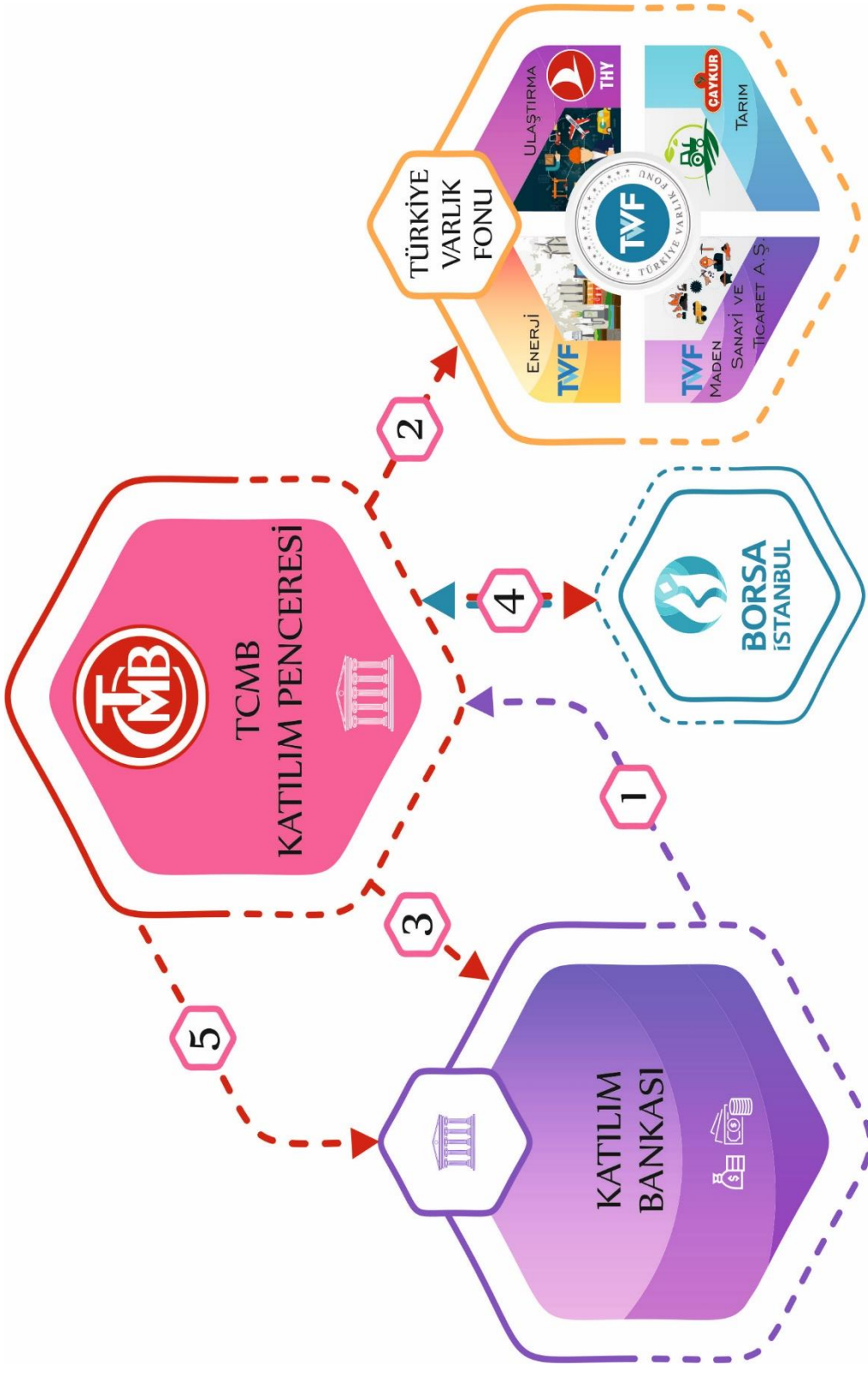
3- TCMB katılım penceresi, kendi adına satın almış olduğu hisse senetlerine kârını eklemek suretiyle vadeli olarak katılım bankasına satar.

4- TCMB katılım penceresi, katılım bankasından almış olduğu vekâlet sayesinde, katılım bankası adına hisse senetlerini alış fiyatıyla peşin olarak Borsa İstanbul üzerinden satar ve tahsil edilen hisse senedi bedellerini katılım bankası hesabına aktarır.

5- Katılım bankası, belirlenen vade doğrultusunda TCMB katılım penceresine borç ödemelerini gerçekleştirir.

3.3.3.2. Organize Ters Teverruk Alt Yapılı Uygulama Önerisi (3.2)

Organize Ters Teverruk uygulaması, fon fazlasına sahip birey veya kurumların fonlarının faizsiz (risksiz) ve getiri garantili olarak değerlendirilmesi işlemidir. Bu uygulama esasen geleneksel bankaların vadeli hesaplarının ikamesi kapsamında değerlendirilmektedir (Karadağı, 2011'den aktaran, Cetmi 2018: 60). Organize ters teverruk uygulaması kapsamında fon fazlasına sahip katılım bankası ile fon ihtiyacı olan katılım bankası, emtia murabahası operasyonu yapmak suretiyle likidite yönetimlerine katkı sağlamaktadırlar (Kazancı, 2018: 25). Öneri kapsamında katılım bankalarının âtıl fonları, hisse senedine dayalı teverruk uygulaması kapsamında oluşturulacak bir sistem dâhilinde değerlendirilecektir. Bu doğrultuda âtıl fona sahip katılım bankaları, TCMB katılım penceresi aracılığıyla hisse senedine dayalı ters teverruk uygulaması yapmak suretiyle fonlarını değerlendirme imkânına kavuşacaklardır (bkz. şema 3.12).



Şema 3.12 Para Piyasa İşlemleri Kapsamında Organize Ters Teverruk Alt Yapılı Finansman Önerisi

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 3.12'ye göre;

1- Fon fazlalığına sahip olan katılım bankası, TCMB katılım penceresine teverruk alt yapılı finansman uygulaması kapsamında başvurur. Sözleşme kapsamında işlemin vadesi, getiri oranı ve fonun erken çekilmesi durumunda uygulanacak şartlara yer verilir. Katılım bankası, kendi namına TVF nezdindeki şirketlerin hisse senetlerinin alınması için TCMB katılım penceresine vekâlet verir ve fonun transferini gerçekleştirir.

2- TCMB katılım penceresi fonun kabulünden sonra yatırımcı adına TVF kapsamında yer alan şirketlerin hisse senetlerini peşin fiyatla satın alır.

3- TCMB katılım penceresi başlangıçta yapılan sözleşme kapsamında yatırımcının (katılım bankasının) kontrolü altına geçen hisse senetlerini (belirlenen vade ve kâr oranı) sözleşme şartları doğrultusunda kendine satar. Böylece katılım bankası alacaklı, TCMB katılım penceresi borçlu statüsüne geçer.

4- TCMB katılım penceresi vadeli olarak satın aldığı hisse senedinî Borsa İstanbul üzerinden peşin olarak satıp nakit ihtiyacını gidermiş olur (Satış vekâleti isteğe bağlıdır, şayet TCMB katılım penceresi bir süre bu hisse senetlerini elde tutarak kâr elde etme arzusu içerisinde ise satış işlemini hemen gerçekleştirebilir).

5- TCMB katılım penceresi, sözleşme kapsamında belirtilen vade doğrultusunda katılım bankasına taksit ödemelerini gerçekleştirir.

3.3.3.2.1 Organize Teverruk Alt Yapılı Uygulama Önerilerinin, Para Politikası, İktisadi Değişkenler ve Mali Piyasalar Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi

Para Politikası;

TCMB açık piyasa işlemlerini, finans piyasalarındaki kısa vadeli faiz oranlarının politika faizleri etrafında oluşmasını sağlamak ve likidite yönetiminde etkinliğin artırılması amacıyla kullanılmaktadır (TCMB, 2021). Bu kapsamda teverruk alt yapılı uygulamaların para politikası üzerindeki olası etkilerinin incelenmesi için öncelikle mali piyasalarda kâr oranı ile faiz oranlarının ilişki düzeyinin belirlenmesi gerekmektedir.

TKBB tarafından yapılan açıklama şöyledir:

“Aynı piyasa ve ekonomide faaliyet gösteren her iki bankacılık türü de, tasarruf sahiplerinden sağladıkları kaynakların kısa vadeli olması nedeniyle (ortalama vade 35 gün) büyük ölçüde piyasanın kısa vadeli finansman ihtiyacını karşılamaktadır. Kredi faiz ve kâr oranları, faaliyette bulunulan piyasada oluşmakta ve bütün bankalar piyasada oluşan fiyatlara göre fon kullandırmaktadır. Piyasada oluşan oranlar birbirine yakın olduğu için kredi müşterilerinden sağlanan finansman gelirleri de birbirine yakın oluşmaktadır. Finansman gelirleri birbirine yakın olduğu için bu defa her iki bankacılık modelinin tasarruf sahiplerine dağıttıkları kâr payı ve faiz oranları birbirine yakın olmaktadır. Böylece hem finansman (kredi) oranları hem de katılım fonu (mevduat) oranları birbirine yakın seyretmektedir” (TKBB, 2021: 5).

Ayrıca, Kaleem ve Isa (2003: 6), Ata vd. (2016: 26)⁷⁵, Kofoğlu (2020: 12)⁷⁶, Çonkar ve Gökgözün (2021: 249), katılım bankalarının mevduat getirilerinin ayarlanması sürecinde geleneksel bankaların faiz oranlarını dikkate aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Teverruk uygulamalarında ilk işlemin peşin, ikinci işlemin vadeli olması ve vade farkından kaynaklı kâr oranlarının devreye girmesi, kâr oranlarının ise faiz ile ilişki içerisinde olması nedeniyle para politikası üzerindeki etkilerinin tespit edilmesine yönelik sürecin, faiz ve varlık kanalları çerçevesinde incelenmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Burada öncelikle faiz kanalının mevcut etkisi incelenmiştir, ardından öneri uygulaması sonrasında olası etkilerin çözümlenmesi hususuna yer verilmiştir. Benzer bir süreç varlık kanalı boyutunda da gerçekleştirilmiştir.

Faiz Kanalı;

Açık piyasa işlemleri, para arzını ve ekonominin likiditesini para politikası amaçları doğrultusunda oluşturmak amacıyla TCMB'nin piyasadaki mevcut devlet iç borçlanma senetlerini alıp satması yoluyla gerçekleşmektedir (TCMB, 2021). Bu kapsamda TCMB genişlemeci bir politika izleme süreci içerisinde ise, para arzının artırılması amacıyla repo ve doğrudan alım işlemi gerçekleştirmek suretiyle finansal piyasalara likiditede sağlarken ters repo ve doğrudan satım işlemlerinde ise piyasadaki

⁷⁵ Çalışmada 1, 3 ve 6 ay vadeli mevduat faiz oranlarının kar payı oranlarını etkilediğini, 12 ay vadeli mevduatlarda ise kar payı oranları ile faiz oranlarının birbirleri ile etkileşim içerisinde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

⁷⁶ Çalışmada kar payı oranlarının tespiti noktasından piyasa faiz oranlarının ve enflasyon oranlarının dikkate alındığı sonucuna ulaşılmıştır.

para arzını azaltmak suretiyle ekonomi üzerinde daraltıcı bir etki yaratmaya çalışmaktadır (Tüyen, 2015: 21). Söz konusu süreci incelemek için bkz. Şema 3.13.



Şema 3.13 API Çerçevesinde Parasal Aktarım Mekanizması (Faiz Kanalı)

Kaynak: Yalta, 2020: 139.

Açık piyasa işlemlerinin, hacmi veya başvurulma sıklığının merkez bankasının tasarrufunda olması ve buna bağlı olarak ülke ekonomisindeki para arzının artırılması veya azaltılmasına olanak sağlaması, söz konusu uygulamanın likidite ve kısa vadeli faiz oranlarının yönetiminde etkinliğini artırmaktadır (Koçyiğit, 2009: 56). Merkez bankalarının para politikası hedeflerine ulaşılması amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını çıpa olarak kullanması, uygulanacak politikaların (kısa vadeli faiz oranlarının artması veya azalması yönünde) piyasa faiz oranlarını etkilenmesine yol açacaktır. Bu süreç ise nihayetinde makroekonomik göstergeleri etkileyecektir.

Öneriler Kapsamında API'nin Para Politikası Üzerinde Olası Etkileri;

Hisse senedine dayalı organize tevarruk ve organize ters tevarruk önerilerinin geleneksel yöntemler ile benzer bir eğilim içerisinde olacağı öngörülmektedir. Merkez bankası genişletici para politikası kapsamında, para arzının artırılmasına yönelik bir süreç içerisinde ise, katılım bankalarının hisse senedine dayalı tevarruk uygulamalarında vade farkı kapsamında oluşan kâr payı oranlarının azalmasına neden olacaktır. Kâr payı oranlarının azalması ise ekonomide genişletici etki yaratmak suretiyle makroekonomik

göstergeleri (geleneksel yöntemlerle benzer şekilde) etkileyecektir. Söz konusu süreci incelemek için bkz. Şema 3.14.



Şema 3.14 Hisse Senedine Dayalı Teverruk Uygulama Önerisinin Para Politikası Kapsamında Olası Etkileri

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Merkez bankasının para arzını azaltmasına yönelik daraltıcı bir politika izlemesi sürecinde ise teverruk uygulamalarında vade farkından dolayı ortaya çıkan kâr oranlarının artacağı, kâr oranlarındaki artışın ise toplam hâsıla ve yatırım seviyesini düşüreceği öngörülmektedir.

Varlık Kanalı;

İktisat alanyazını incelendiğinde; varlık fiyatları kanalının işleyişinde para politikasının yatırım seviyesine etkisinin Tobin'nin q teorisi ile tüketim üzerindeki etkinin ise Modigliani'nın yaşam döngüsü hipotezi (life cycle hypothesis) ışığında açıklandığı görülmektedir (Çavuşoğlu, 2010: 15).

Tobin, teorisinde para politikası kapsamında uygulanan politikaların hisse senetlerinin değerini etkileyeceğini belirtmiştir. Bu kapsamda daraltıcı politikalar uygulanması durumunda ekonomide faiz oranlarının yükseleceği, hisse senedine olan talebin azalacağı ve hisse senetleri fiyatlarının düşeceği, hisse senetleri fiyatlarında yaşanan düşüşün ise yatırım seviyesi ile reel milli hâsıla düzeyinde azaltıcı etki yaratacağını vurgulamıştır (Mishink, 2001: 2). Genişletici politikalar uygulanması

durumunda ise faiz oranlarının düşmesine bağlı olarak; hisse senetleri taleplerinde, hisse senetlerin fiyatlarında, yatırım seviyesinde ve milli gelir seviyesinde artış yaşanacağını ifade etmiştir (Mishink, 2001: 2). Bu çerçevede Monetarist ve Yeni Keynesçi yaklaşımların, nispi fiyatlar teorisine yönelik savları dikkate alındığında, finansal ve reel varlıklar arasındaki ikame ilişkisinin temel belirleyicisi, varlıkların nispi getirilerindeki değişimlerdir (Kosfeld, 2002’den Aktaran Cengiz, 2009: 231). Bu doğrultuda varlık kanalının parasal aktarım mekanizmasının üzerindeki etkisini incelemek için bkz. Şema 3.15.



Şema 3.15 Parasal Aktarım Mekanizması (Varlık Kanalı)

Kaynak: Mishink, 2001: 2.

Uygulama önerisi kapsamında süreç değerlendirildiğinde; TCMB’nin daraltıcı para politikası uygulaması durumunda ekonomideki kâr payı oranlarının yükseleceği, hisse senedine olan talebin azalacağı ve bu kapsamda hisse senetleri fiyatlarının düşeceği; hisse senetleri fiyatlarında yaşanan düşüşün ise yatırım seviyesi ile reel milli hâsıla düzeyinde azaltıcı etki yaratacağı öngörülmektedir.

TCMB’nin genişletici para politikası uygulaması durumunda ise kâr payı oranlarının düşmesine bağlı olarak; hisse senetleri taleplerinde, hisse senetlerin fiyatlarında, yatırım seviyesinde ve milli gelir seviyesinde artış yaşanacağı

öngörülmektedir. Uygulama önerileri kapsamında varlık kanalının parasal aktarım mekanizmasının üzerindeki etkisini incelemek için bkz. Şema 3.16.



Şema 3.16. Tevrruk Alt Yapılı Uygulama Önerisinin Parasal Aktarım Mekanizması Üzerine Olası Etkileri (Varlık Kanalı)

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

TCMB katılım penceresinin hisse senedine dayalı tevrruk uygulaması kapsamında katılım bankacılığı sektöründeki mevcut kâr payı oranlarını veri olarak kullanması ve bu doğrultuda mali piyasalarda kâr payı oranları ile piyasa faiz oranlarının yakın seviyelerde gerçekleşmesi, TCMB'nin para politikası uygulamaları kapsamında da elini kuvvetlendirecektir. Diğer bir ifadeyle TCMB'nin katılım bankalarının tevrruk alt yapılı finansman taleplerinde, bankaların taleplerinin karşılanması hususuna yönelik peşin alış tutarı ile vadeli satış tutarları arasındaki fark aracılığıyla piyasadaki işlem hacmini etkileyebileceği öngörülmektedir.

Özetlemek gerekirse önerilen uygulamaların para politikası uygulamaları ile uyumlu olacağı ve TCMB için alternatif bir politika aracı haline gelebileceği öngörülmektedir.

İktisadi Değişkenler;

Hisse senedine dayalı tevrruk uygulamasının iktisadi değişkenler üzerinde bir dizi olası etkileri vardır. Bu etkileri incelemek için bkz. Tablo 3.5.

Tablo 3.5. Tevrruk Alt Yapılı Uygulama Önerilerinin İktisadi Değişkenler Üzerine Olası Etkileri

	Ekonomik Büyüme	Katılım bankalarının hisse senedine dayalı tevrruk uygulaması kapsamında fon ihtiyaçlarının giderilmesi ve elde edilen fonların üretim faktörlerinin temininde (murabaha) kullanılmasının ekonomik büyüme üzerine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.
	İstihdam	Katılım bankalarının hisse senedine dayalı tevrruk uygulaması kapsamında ekonomik büyüme üzerine katkı sağlaması yeni yatırımların oluşmasına olanak sağlayacaktır. Bu durumun ise istihdam seviyesini artıracığı öngörülmektedir.
	Döviz Kuru	Katılım bankaları mevcut tevrruk uygulamalarını Londra Metal Borsası (LME) üzerinden gerçekleştirirken, öneri kapsamında LME ye ikame olarak TVF nezdinde yer alan şirketler aracılığıyla bu işlemin gerçekleştirilmesi belirtilmiştir. Bu doğrultuda LME döviz cinsinden yapılan ödemeler yerine TVF kapsamında gerçekleştirilecek işlemlerin Türk lirası üzerinden gerçekleştirilmesinin; döviz talebi ve döviz fiyatlarında istikrarın sağlanması hususuna katkı sağlayacağı öngörülmektedir.
	Enflasyon	Önerilen uygulamanın fiyat istikrarını sağlanması açısından TCMB' nın mevcut politika araçlarına alternatif olabileceği öngörülmektedir.

Kaynak: Yazara aittir.

Mali Piyasalar;

Türkiye’de bankacılık sektörü oligopolistik bir piyasa yapıya sahip olmakla birlikte özellikle mevduat yoğunlaşmalarının sektörü kontrol eden birkaç geleneksel banka etrafında toplandığı görülmektedir (Öksüzler ve Bayır, 2014: 106). Bu durum, meydana gelebilecek olası bir finansal kriz karşısında, mali piyasaların şiddetli şekilde etkilenebileceği izlenimine yol açmaktadır. TCMB 2001 krizinden sonra fiyat istikrarını sağlama hedefine ek olarak; finansal istikrarın sağlanması hususunu da ikincil amaç olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda mali piyasalar içerisinde istikrarın sağlanması ve rekabet koşullarının eşit şekilde oluşturulması mali piyasaların sağlıklı şekilde işlemesi adına gerekli bir durum olarak görülmektedir.

Öneri kapsamında TCMB’nin İslami finans ilkeleri ile uyumlu ürünler doğrultusunda para politikasına yön vermesi, katılım bankalarının içerisinde bulunduğu piyasada eşit şartlarda rekabet etmesine olanak sağlayacaktır. TCMB’nin İslami finans alt yapılı türev ürünlere sahip olması ve piyasa işlemcilerine bu ürünler kapsamında hizmet sunması, Türkiye’nin İslami finans alanında küresel bir aktör olması hususunu destekleyecek ve mali istikrarın sağlanması sürecine katkı sağlayacaktır.

3.3.3.3 Muşâra S Sukuk Alt Yapılı Uygulama Önerisi (3.3)

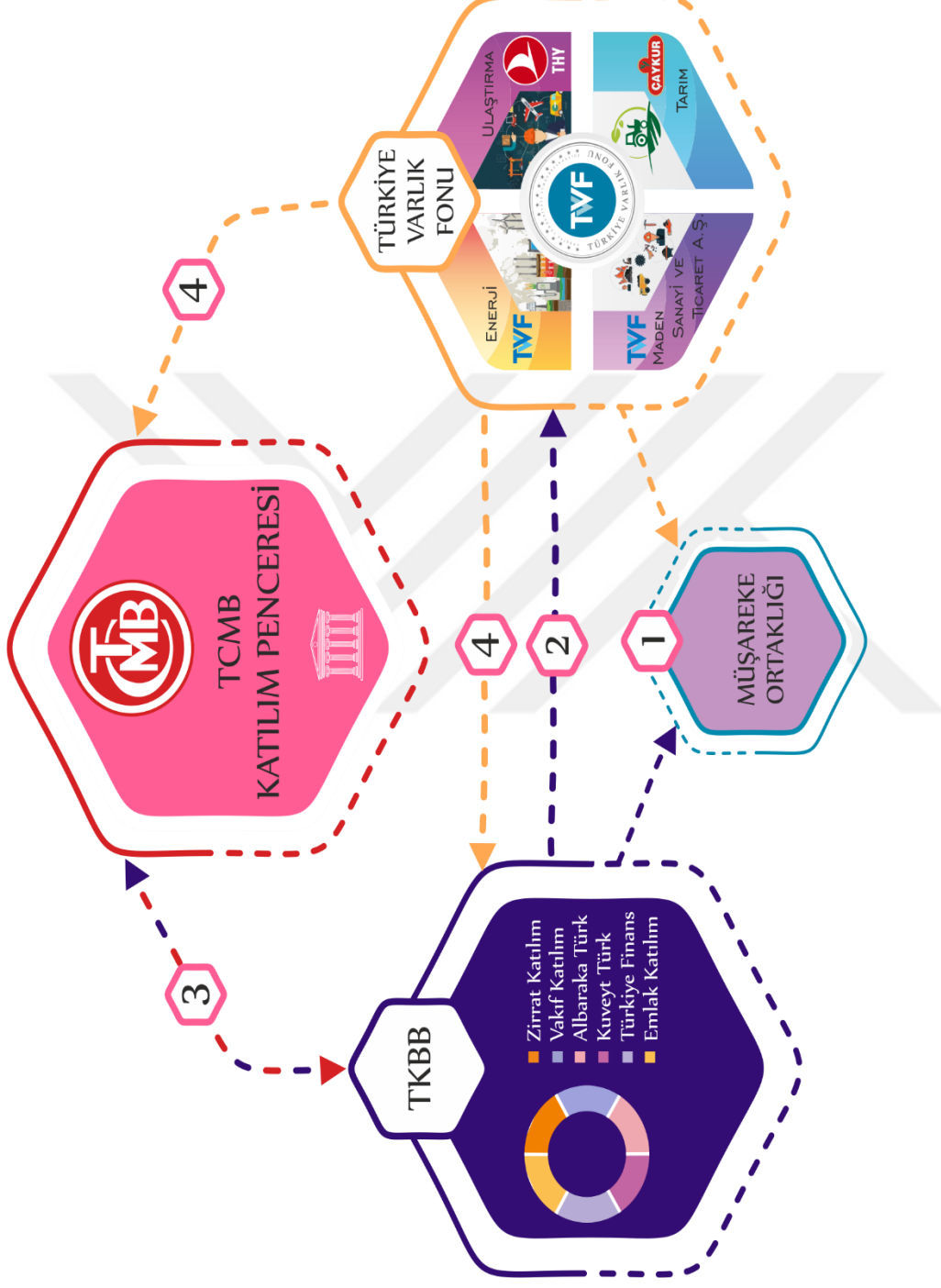
Katılım bankalarının, API veya hazır kredi imkânları dâhilinde TCMB ile gerçekleştirdikleri uygulamalarda kira sertifikalarını (sukuk) teminat olarak kullanması; bu ürünün, katılım bankalarının likidite yönetiminde etkinliğin artırılması hususunda en önemli araç olarak görülmesini sağlamaktadır. İslam fıkıh akademisine göre sukuk; ekonomik kalkınmayı sağlamak, reel iktisadi faaliyetleri desteklemek ve toplumlar arasında adaleti üstün kılmak gibi İslami gerekçelerle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmelidir (IIFA, 2012’den aktaran Bayındır, 2015: 110). Bu doğrultuda öneri kapsamında TVF nezdinde yer alan (enerji şirketleri, maden şirketleri, ulaştırma ve lojistik şirketleri, tarım ve gıda, gayrimenkul) şirketlerin ilerleyen dönemlerde yapacakları projelerde finansman ihtiyacının giderilmesi amacıyla katılım bankaları ile ortaklaşa muşâra sukuk işlemi yapılması önerilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünde problem *iii* olarak sunulan hususun çözümü noktasında oluşturulan öneri 3.3. iki temel unsura dayanmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

i- Katılım bankalarının, TVF ile muşaraka ortaklığı kapsamında gerçekleştirecekleri uygulamalar için gerekli olan finansman ihtiyacı iki farklı kaynaktan karşılanmalıdır. Bunlardan ilki, katılım bankalarının kendi öz kaynakları, diğeri ise halka arz yoluyla finansman toplama yöntemidir.

ii- Katılım bankaları kendi öz kaynakları ile finanse ettikleri muşâraka sukuklarda sözleşme sonrasında olası bir nakit ihtiyacı ortaya çıkması durumunda, TCMB katılım penceresine iki teklifle başvurabilmelidir. Bu tekliflerden ilki katılım bankalarının projedeki sermaye payına ortaklık, diğeri ise projedeki sermaye payının tamamen satın alınmasıdır.

Muşâraka sukuk çerçevesinde oluşturulan uygulama önerisinin; katılım bankalarının likidite yönetimine katkı sağlayacağı ve bu işlemlerde TCMB'nin aracı kılınmasıyla birlikte söz konusu uygulamanın alternatif bir para politikası aracı haline dönüşeceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda muşâraka sukuk alt yapıli uygulama önerisini incelemek için bkz. Şema 3.17.



Şema 3.17. Muşaraka Sukuk (Proje Endeksli) Alt Yapılı Finansman Önerisi

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 3.17'e göre;

1- TVF gerçekleştireceği bir proje kapsamında katılım bankalarına müşâra sukuk kapsamında teklif (icap) gerçekleştirir. (Bu teklifi TKBB yönetimi nezdinde yer alan ve katılım bankalarını temsilen TVF yönetim kurulu içerisinde yer alan bir üye ile gerçekleştirmesi sistemin daha sağlıklı işlemesine katkı sağlayacaktır). Fon fazlasına sahip katılım bankalarının, öz kaynaklarını müşareke yöntemi ile değerlendirmek istemeleri durumunda; TKBB üyesini vekil kılmak suretiyle TVF ile müşareke ortaklığı kurulur. (halk arz yoluyla ve vadeli şekilde söz konusu projeye dâhil olunabilir).

2- Sözleşmenin imzalanmasından sonra belirlenmiş olan projenin fonlaması gerçekleştirilir.

3- Katılım bankasının sözleşmenin vadesinden önce fona ihtiyacı olması durumunda, projedeki sermaye payını TCMB katılım penceresine piyasa kârı doğrultusunda satar veya proje ortaklık teklifinde bulunarak fon ihtiyacını gidermiş olur. (müşareke sözleşmesinin şartlarına tabi olmak kaydıyla).

4- Müşareke işlemine ait vadenin sonlanması ile bilirlikte taraflar sözleşme şartları doğrultusunda kâr/zarar paylaşımını gerçekleştirir. Aynı sürece TCMB Katılım penceresi de tabidir.

3.3.3.3.1. Müşareke (Proje Endeksli) Alt Yapılı Uygulama Önerisinin Para Politikası, İktisadi Değişkenler ve Mali Piyasalar Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi

Para Politikası;

Müşâra sukuk uygulaması kapsamında oluşturulan önerinin, bir para politikası aracı olarak kullanılabileceği öngörülmektedir. Bu kapsamda katılım bankalarının müşareke sözleşmesinin vadesinden önce fon ihtiyacının ortaya çıkması durumunda; TCMB katılım penceresine projedeki sermaye payına ortak olma talebi (icap) veya projedeki sermaye payının tamamen satın alınması üzerine göndereceği talep, söz konusu uygulamanın bir para politikası aracı haline dönüşmesine olanak sağlayacaktır. Bu kapsamda TCMB katılım penceresi, katılım bankalarına ait sukuklar için, piyasa kâr oranından daha düşük bir kâr oranıyla fonlama yapması durumunda ilk ortaklık mercii fonksiyonuna sahip olacaktır. TCMB şayet piyasa kâr oranının üzerinden daha yüksek bir

kâr oranı ile sukukların fonlamasını yaparsa, bu durumda son ortaklık mercii olma görevine sahip olacaktır.

TCMB Katılım penceresi çalışanlarının, piyasa koşullarını ve ilerleyen süreçlerde piyasalarda oluşabilecek olası kâr oranlarının seviyesini tahmin konusunda uzmanlaşmaları gerekmektedir.⁷⁷ Para politikası kapsamında uygulama önerisinin değerlendirilmesi için bkz.Tablo 3.6.

Tablo 3.6. TCMB Katılım Penceresi Muşâraka Sukuk Kapsamında Olası Para Politikası Uygulama Süreci

	Daraltıcı Para Politikası	Genişletici Para Politikası
Sermaye Payına Ortaklık	TCMB Katılım Penceresi Kâr Oranı > Piyasa Kâr Oranı	Piyasa Kâr Oranı > TCMB Katılım Penceresi Kâr Oranı
Sermaye Payının Satımı	TCMB Katılım Penceresi Kâr Oranı > Piyasa Kâr Oranı	Piyasa Kâr Oranı > TCMB Katılım Penceresi Kâr Oranı

Kaynak: Yazara aittir.

TCMB Katılım penceresinin sermaye payına ortak olması veya sermaye payının tamamını satın alması durumunda elde ettiği sermaye paylarını vadesine kadar bekletip kâr/zarar paylaşımına dâhil olabilir veya bu payları ikincil sukuk piyasalarında satabilir. Bu kapsamda TCMB'nin, vade bitimine kadar sermaye paylarını satmamasının piyasalar üzerinde genişletici etki yaratacağı, vadesinden önce satıp piyasadan fon çekmesinin ise daraltıcı etki yaratacağı öngörülmektedir. TCMB katılım penceresinin sermaye payına ortaklık sürecinde katılım bankalarına fon sunması veya fon çekmesi ile sermaye payının tamamının satın alınması veya satılması sürecinde para arzı seviyesinde farklılıklar oluşacaktır. Bu durumun, uygulanan politikanın tam etkin veya kısmi etkin olması sürecine tesir edeceği öngörülmektedir.

Şema 3.18 de görüleceği üzere TCMB katılım penceresinin, genişletici bir politika izlemesi durumunda para arzının artırılması amacıyla ilk ortaklık mercii veya ilk satın

⁷⁷ Enflasyon beklentisi, döviz kuru beklentisi, ücret beklentileri, ekonomik büyüme oranları vb. birçok faktör kullanarak piyasa kârları üzerine çözümleme gerçekleştirebilirler.

alma mercii fonksiyonu yerine getirilecektir. Bu durumun kâr payı oranlarını azaltacağı; banka rezervlerini, banka fon kullandırma seviyesini, yatırımları ve toplam hâsıla düzeyini artacağı öngörülmektedir. Daraltıcı para politikası sürecinde ise son ortaklık mercii veya son satın alma fonksiyonunu yerine getirecektir. Bu durumda para arzı seviyesinin azalmasına bağlı olarak kâr payı oranlarının artacağı; banka rezervlerinin, banka fon kullandırma seviyelerinin, yatırımların ve toplam hâsıla düzeyinin azalacağı öngörülmektedir. Özetlemek gerekirse, söz konusu uygulama önerisinin TCMB'nin APİ veya nihai kredi mercii işlemlerine yönelik katılım bankaları ilkesi kapsamında oluşturulmuş alternatif bir uygulama önerisi olacağı öngörülmektedir.



Şema 3. 18 Uygulama Önerisi Kapsamında Parasal Aktarım Mekanizmasının Olası Etkileri (Banka ve Fon Kullandırma Kanalı)

Kaynak: Yazara aittir.

Mali Piyasalar;

İslami finans piyasalarının en gözde ürünü olarak nitelendirilen sukuk, dünyanın birçok noktasında talep fazlalığı ile karşı karşıyadır. Sukukun arz yönünün eksik olması, sukuk sahiplerinin mevcut sukuklarını vade bitimine kadar kendi tasarruflarında tutmasına neden olmaktadır. Bu durum ise ikincil sukuk piyasalarının gelişmesini engellemekte ve işlem hacmini daraltmaktadır (Ulusoy ve Ela, 2016: 66). Öneri kapsamında TVF nezdindeki şirketler ile katılım bankalarının müşâraka sukuk uygulamasını gerçekleştirmesi durumunda Türkiye’de sukuk arzının artacağı ve ikincil sukuk piyasalarının gelişimine katkı sağlanacağı; TCMB’nin müşâraka sukuk

uygulaması aracılığıyla katılım bankalarının likidite ihtiyaçlarını karşılamasının, mali piyasalarda istikrarın sağlanması hususuna katkı sağlayacağı; finans sektöründe yaratılan fonların reel kesime aktarılması ile katılım bankaları üzerinde olumlu algı oluşacağı ve bu durumun katılım bankacılığı sektörünün tabana yayılma sürecini hızlandıracağı gibi hususlar dikkate alındığında, söz konusu uygulamanın Türkiye’de mali derinleşmenin gelişimine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

İktisadi Değişkenler;

Müşâraka sukuk alt yapılı uygulama önerisinin iktisadi değişkenler üzerinde bir dizi olası etkileri vardır. Bu etkileri incelemek için bkz. Tablo 3.7.

Tablo 3.7. Müşâraka Sukuk Alt Yapılı Önerilerinin İktisadi Değişkenler Üzerine Olası Etkileri

	İstihdam	Katılım bankaları ve TVF’ nun müşâraka sukuk uygulaması kapsamında buluşması ile birlikte, mevcut projelerin geliştirilmesi veya yeni projelerin oluşturulmasına bağlı olarak istihdam seviyesini artacağı öngörülmektedir.
	Ekonomik Büyüme	Katılım bankalarının ve TVF’ nun müşareke sukuk uygulaması kapsamında buluşması yeni yatırımların oluşmasına olanak sağlayacaktır. Bu durumun ekonomik büyüme üzerine katkısı sağlayacağı;TCMB’nin genişletici para politikası kapsamında katılım bankalarında müşareke sukuk işlemine ait sermaye paylarına ortak olması veya tamamen satın alması durumunda ise, katılım bankalarının fon kullandırma seviyesini artacağı ve bu durumun ekonomik büyüme üzerine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.
	Döviz Kuru	Müşâraka sukuk uygulaması kapsamında gerçekleştirilecek projelerin seçiminde ithalat talebinin en yüksek olduğu sektörlerle yönelik projelerin oluşturulması ile birlikte döviz piyasalarında istikrarın sağlanması hususuna katkı sağlanabileceği; müşâraka sukuk uygulaması kapsamında gerçekleştirilecek projelerde ihracat seviyesini artırılmasına bağlı olarak; döviz arzında artış yaşanacağı ve bu sürecin döviz piyasalarında olumlu etki yaratacağı öngörülmektedir.
	Enflasyon	Müşâraka sukuk uygulaması kapsamında gerçekleştirilecek projelerin seçiminde Türkiye’ de maliyet enflasyonuna yol açan girdilere ikame projelerin oluşturulmasının fiyat istikrarının sağlanması hususuna katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Kaynak: Yazara aittir.

3.3.3.4. Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi (3.4)

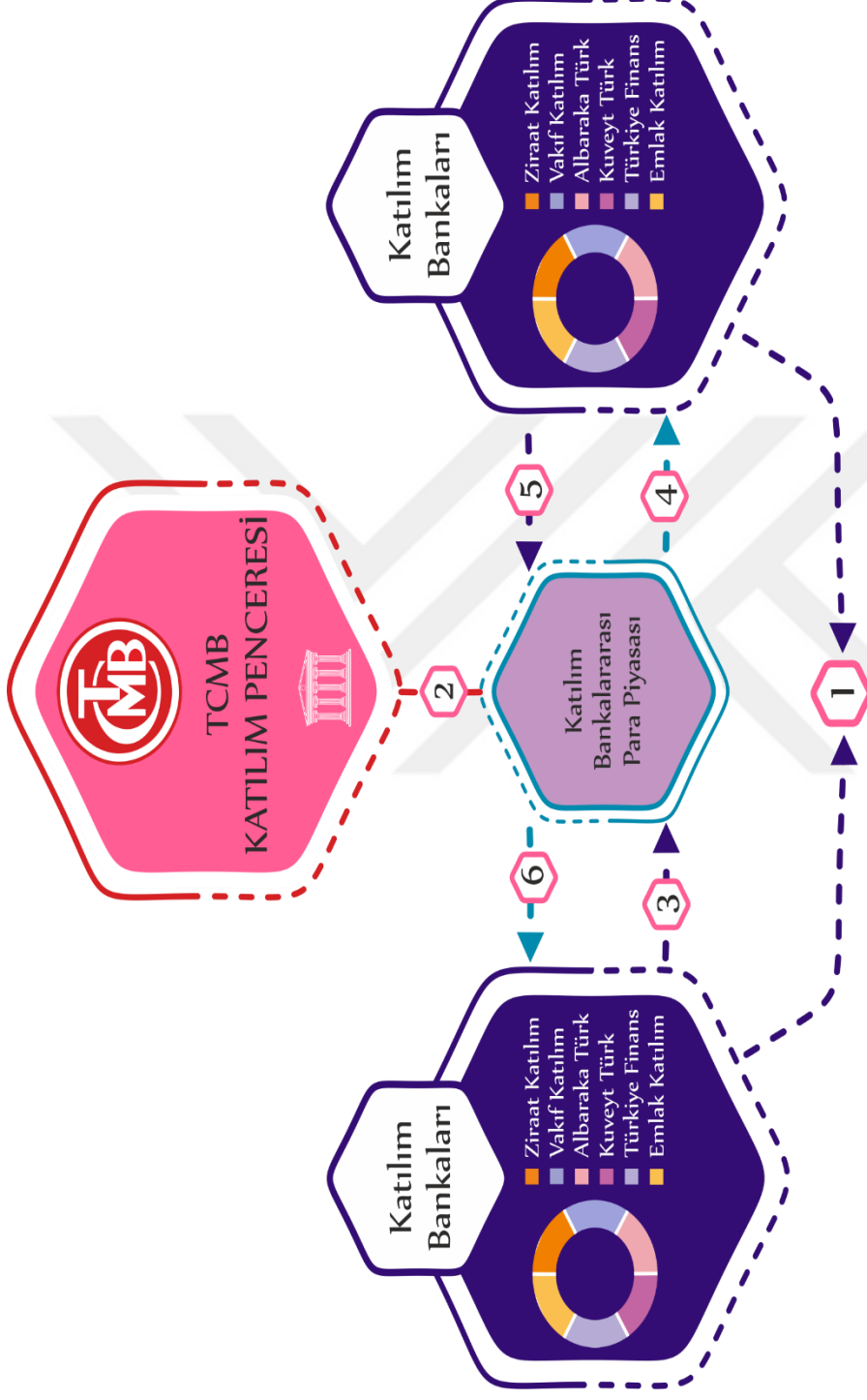
Karz-ı hasen, kişilerin herhangi bir fazlalık beklemeden nakit para veya tüketilmek üzere istifade edilen misli bir malı, mislini almak üzere ihtiyacı olan kişiye verilmesi temeline dayanan İslami bir akit türüdür (Özdemir, 2012: 125). Karz-ı hasen uygulamalarında ödünç veren tarafından herhangi bir karşılık, menfaat ve benzeri şeylerin bekleyecek olması işlemin faiz niteliğini taşımasına neden olacaktır (Şener, 1989: 400).

Karz-ı hasen alt yapılı uygulama önerisi; katılım bankaları arasında para piyasasının kurulması ve TCMB katılım penceresi ile TVF bu piyasa içerisinde bir oyuncu olarak yer alması temeline oluşturulmuştur. Bu doğrultuda gerek gün içi likidite yönetiminde gerekse geç likidite penceresi kapsamında, karz-ı hasen uygulaması aracılığıyla katılım bankalarının likidite yönetiminde etkinliğinin artırılacağı öngörülmektedir. Ayrıca karz-ı hasen uygulamalarının kısa vadeli işlemler kapsamında gerçekleştirilmesi borç verilen paranın reel kaybı sürecini devreden çıkaracak ve söz konusu uygulamanın özüne uygun bir sürecin işlemesine olanak sağlayacaktır.

Tablo 3.8. Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisine Yönelik Temel Çerçeve

Birinci Durum	İkinci Durum	Üçüncü Durum
Katılım Bankaları	TVF	TCMB Katılım Penceresi
Fon fazlası-fon ihtiyacı olan katılım bankaları karz-ı hasen kapsamında katılım bankalararası para piyasası nezdinde söz konusu işlemleri gerçekleştirmelidirler.	TVF katılım bankalararası para piyasası nezdinde karz- ı hasen kapsamında katılım bankalarına fon sunabilir.	Fon fazlası-fon ihtiyacı olan katılım bankaları karz-ı hasen kapsamında katılım bankalararası para piyasası nezdinde tcmb katılım penceresi ile söz konusu işlemleri gerçekleştirmelidirler
	TVF katılım bankalararası para piyasası nezdinde karz- ı hasen kapsamında katılım bankalarına fon talep edebilir.	

Kaynak: Yazara aittir.



Şema 3.19. Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi (1. Durum)

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 3.19'a göre:

1- Fon fazlası olan katılım bankaları ile fona ihtiyacı olan katılım bankaları, katılım bankalararası para piyasası nezdinde bir araya gelmek suretiyle aralarında gün içi likidite ve geç likidite işlemlerine yönelik karz-ı hasen sözleşmesi yaparlar. (TCMB Katılım penceresi, bu piyasalarda yer alan işlemcilere yönelik karz-ı hasen limiti tanımlanmalıdır).

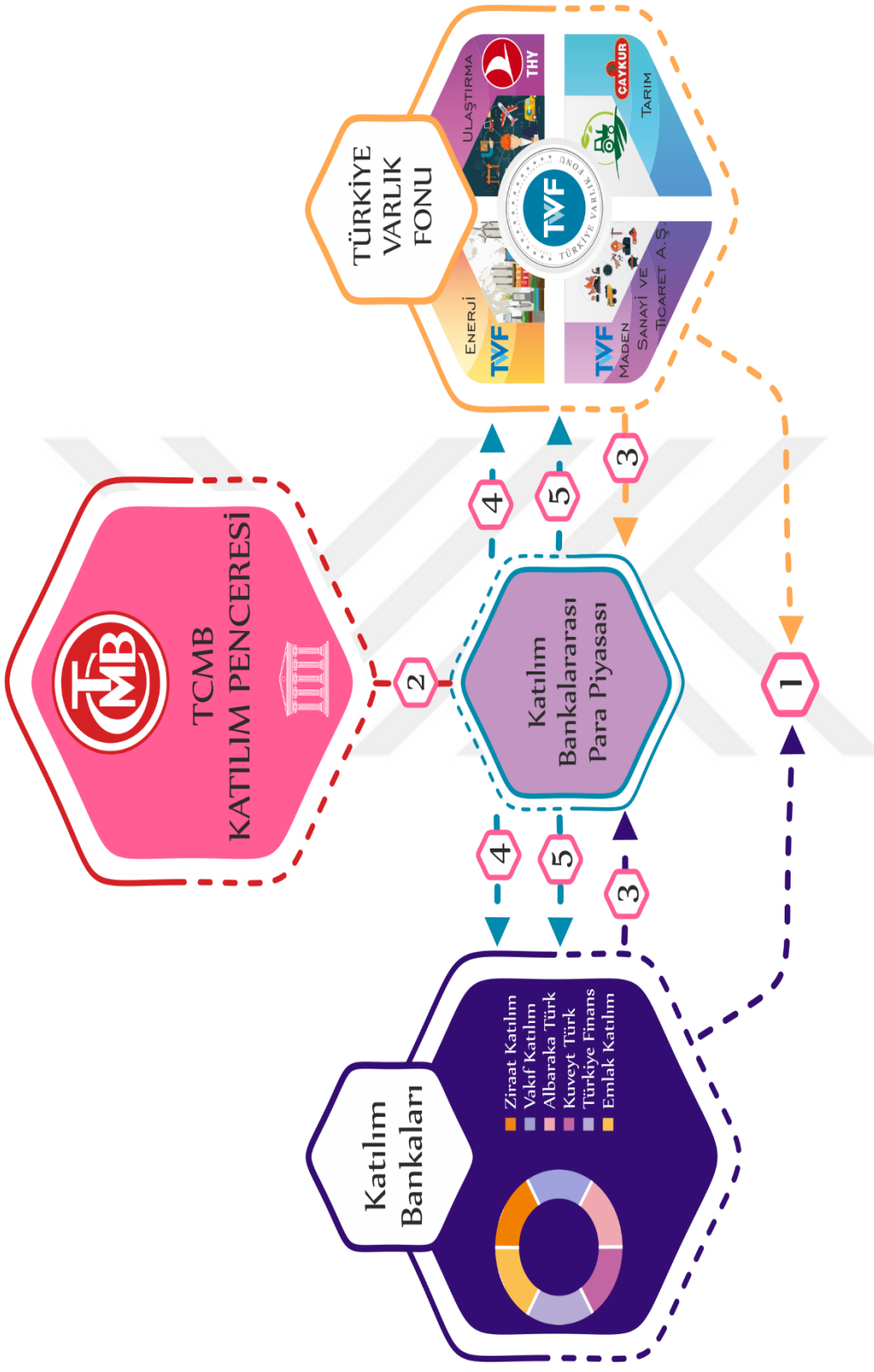
2- TCMB katılım penceresi, katılım bankalarının kendi aralarında yapacakları karz-ı hasen uygulamasında aracı görevi görmeli ve tarafların limitlerini (sözleşme koşulları nazarında) değerlendirmek suretiyle fon transfer işlemlerini gerçekleştirmelidir. (katılım bankaları karz-ı hasen uygulamasını kefalet limitleri kapsamında gerçekleştirilmeli ve herhangi bir teminat şartı aramamalıdır).

3- Fon fazlası olan katılım bankaları, TCMB katılım penceresine para piyasası aracılığıyla fonları transfer etmelidir.

4- TCMB Katılım penceresi fon ihtiyacı olan katılım bankalarına fon transferini gerçekleştirmelidir.

5- Fon ihtiyacı olan katılım bankası gün içi likidite ve geç likidite işlemleri kapsamında fonları değerlendirildikten sonra sözleşme kapsamında belirtilen vade doğrultusunda ödünç aldığı fonu TCMB Katılım penceresine transfer etmelidir.

6- TCMB Katılım penceresi kendisine transfer edilen fon tutarını ödünç veren katılım bankasına aktarmalıdır.



Şema 3.20. Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi (2. Durum)

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 3.20'ye göre:

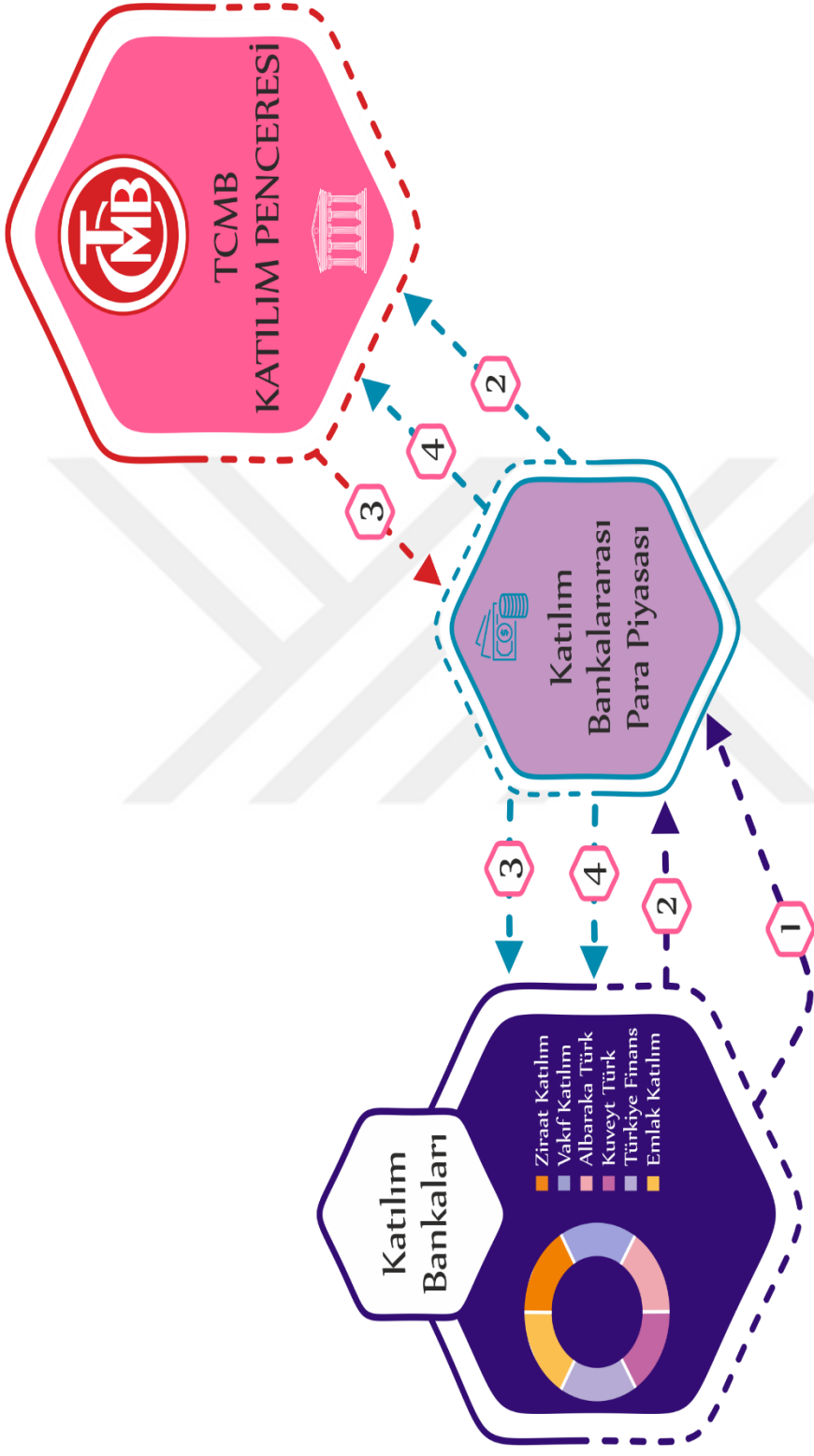
1- Fon fazlası ve fon ihtiyacı olan katılım bankaları ile TVF nezdindeki şirketler, katılım bankalararası para piyasası nezdinde bir araya gelmek suretiyle karz-ı hasen sözleşmesi yaparlar. TVF nezdindeki şirketler çek vb. ödemeler kapsamında, katılım bankaları ise günlük likidite yönetimine yönelik uygulamalar kapsamında sürece dâhil olurlar. (TCMB Katılım penceresi, bu piyasalarda yer alan aktörlere yönelik karz-ı hasen işlem limiti tanımlamalıdır).

2- TCMB Katılım penceresi; katılım bankalarının, TVF ile gerçekleştireceği karz-ı hasen uygulamasında aracı görevi görmeli ve tarafların limitlerini (sözleşme koşulları nazarında) değerlendirmek suretiyle fon transfer işlemlerini gerçekleştirmelidir (katılım bankaları ile TVF nezdinde gerçekleştirilecek karz-ı hasen uygulaması kefalet limitleri kapsamında gerçekleştirilmeli ve herhangi bir teminat şartı aranmamalıdır).

3- Fon fazlası olan katılım bankaları TCMB Katılım penceresine fonları transfer etmelidir (benzer şekilde fon fazlasına sahip TVF nezdindeki şirketler de fonlarını aktarmalıdır).

4- TCMB Katılım penceresi, fon ihtiyacı olan katılım bankaları ile TVF nezdindeki şirketlerin başvurularını değerlendirmek suretiyle fon transferini gerçekleştirmelidir.

5- Fonlar katılım bankaları tarafından geç likidite penceresi veya gün içi işlemlerinde, TVF nezdindeki şirketlerde ise çek vb. günlük ödemeler kapsamında değerlendirildikten sonra, sözleşmede belirtilen vade sonunda ödünç alınan fonlar TCMB Katılım penceresine transfer edilmelidir. TCMB Katılım penceresi ise kendisine transfer edilen fonları ödünç veren kurumlara aktarmalıdır.



Şema 3.21. Karz-ı Hasen Alt Yapı Uygulama Önerisi (3. Durum)

Kaynak: Yazara aittir.

Şema 3.21'e göre:

1- Fon fazlası ve fon ihtiyacı olan katılım bankaları, katılım bankalararası para piyasası nezdinde TCMB Katılım penceresi ile bir araya gelmek suretiyle karz-ı hasen sözleşmesi yaparlar. (TCMB Katılım penceresi, katılım bankaları için karz-ı hasen işlem limiti tanımlamalıdır).

2- TCMB Katılım penceresi fon ihtiyacı olması durumunda (Geç Likidite Penceresi veya Gün İçi Likidite) katılım bankalarından fon fazlasına sahip kurumlar ile karz-ı hasen uygulamasını gerçekleştirerek fonun teminini sağlamalıdır.

3- Katılım bankalarının fona ihtiyacı (geç likidite penceresi veya gün içi) olması durumunda ise, TCMB Katılım penceresi ile karz-ı hasen uygulaması kapsamında fon temin işlemi yapılmalıdır (katılım bankaları ile TCMB katılım penceresi nezdinde gerçekleştirilen karz-ı hasen uygulamaları kefalet limitleri kapsamında gerçekleştirilmeli ve herhangi bir teminat şartı aranmamalıdır).

4- TCMB Katılım penceresi ve katılım bankaları geç likidite penceresi veya gün içi likidite işlemleri yönelik karz-ı hasen kapsamından aldıkları fonları, sözleşme vade bitimi doğrultusunda teslim etmelidirler.

3.3.3.4.1.Karz-ı Hasen Alt Yapılı Uygulama Önerisi Para Politikası, İktisadi Değişkenler ve Mali Piyasalara Üzerine Olası Etkilerinin Çözümlemesi

Para Politikası;

Karz-ı hasen alt yapılı uygulama önerisinin, para politikası amaçlarına (pozitif ekonomik büyüme, istihdam artışı, vb.) ulaşılmasına katkı sağlayacağı, fakat para politikası aracı niteliğine sahip olamayacağı öngörülmektedir. Uygulamanın temel fonksiyonu; katılım bankalarının, TCMB Katılım penceresinin ve TVF nezdindeki şirketlerin günlük likidite yönetimlerinin faizsiz finans uygulamaları çerçevesinde oluşturulmasını sağlamaktır. Karz-ı hasen alt yapılı uygulama önerisinde vadenin günlük veya gecelik olarak belirlenmesi, tarafların ödünç olarak verdiği fonların reel değerinden herhangi bir kayıp yaşamamasına olanak sağlayacaktır. Bu durumun karz-ı hasen işlemlerinde ek bir ücret (enflasyon oranı adı altında) talep edilmesi sürecini ortadan kaldıracığı ve söz konusu uygulamanın özünün korunmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

İktisadi Değişkenler;

Kurumların karz-ı hasen uygulaması aracılığıyla likidite yönetiminde etkinliğinin sağlanması finansman maliyetlerinde azalmalara yol açacaktır. Bu durumun kaynakların daha etkin kullanılması sürecine katkı sağlayacağı nihayetinde ekonomik büyüme ve istihdam artış sürecini destekleyeceği öngörülmektedir.

Mali Piyasalar;

Katılım bankaları mevcut sistem dâhilinde, ağırlıklı olarak genel müdürlük yetkisinde olan (otorize kredili) müşterilerinin günlük ödemelerine (Enerji, Sosyal Güvenlik Kurumu vb.) yönelik karz-ı hasen uygulaması gerçekleştirmektedirler. Fakat bu durumun mikro düzeyde kalması ve mali piyasaların geneli içerisinde işlemin vuku bulmaması, karz-ı hasen kültürünün yayılmasını engellemektedir. Bu doğrultuda oluşturulan öneri ile TCMB, katılım bankaları ve TVF nezdindeki şirketlerin, katılım bankalararası para piyasası altında bir araya gelmek suretiyle günlük likidite yönetimlerinin karz-ı hasen uygulaması kapsamında gerçekleştirilmesinin mali piyasalardaki diğer aktörler için örnek teşkil edeceği ve bu durumun karz-ı hasen kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Ayrıca öneri kapsamında TVF nezdindeki şirketlerin yer almasıyla birlikte finans sektöründe yaratılan fonların reel sektöre ulaştırılması hususu oluşacaktır. Bu durum; mali derinleşmenin artmasına, mali baskınlığın ise azalmasına katkı sağlayacaktır.

Para piyasası uygulamalarına yönelik oluşturulan önerilerin gerçekleştirilmesi durumunda ortaya çıkabilecek muhtemel sonuçların birçok bileşeni etkilediği görülmektedir. Bu kapsamda önerilen uygulamanın olası etkilerinin güçlü (G), zayıf (Z), fırsat (F) ve tehdit (T) yönleri dikkat çekmektedir (bkz. Tablo 3.9).

Tablo 3.9. Para Piyasa İşlemlerine Yönelik Uygulama Önerilerinin GZFT Kapsamında Değerlendirilmesi

	Güçlü Yönleri
* TCMB, Katılım Bankacılığı İlkeleri ile Uyumlu Bir Alt Yapıya Sahip Olması. * Katılım Bankalarının Para Piyasası İşlemlerini , Katılım Bankacılığı İlkeler Kapsamında Gerçekleştirecek Olması. * Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Gelişmesine ve Genişlemesine Katkı Sağlanması. * Teverruk Uygulamalarının Fıkhi Açidan Daha Az Tartışmalı Olan Hisse Senedi Uygulamasının Yer Alması. * Teverruk Uygulamalarının TVF Nezdindeki Şirketlerin Hisse Senetleri Üzerinden Gerçekleştirilmesi ile Birlikte Yurt İçi Döviz Piyasalarının İstikrarına ve Sermaye Piyasalarının Gelişimine Katkı Sağlanması. * Müşareke Sukuk Uygulaması İle Yeni Projeler Finansman Sağlanacak Olması ve Sukuk İkincil Piyasalarının Gelişimine Katkı Sağlanması. * Karz-ı Hasen Kültürünün Yaygınlaşmasına Katkı Sağlanması.	
	Zayıf Yönleri
* TCMB' nin Karmaşık Bürokratik Yapısı. * Yasal Mevzuatların Fazla Olması.	
	Fırsatları
* Mali Derinleşmeyi Artırma Olasılığı. * Mali Baskıyı Azaltma Olasılığı. * İslami Finans Piyasaları İçin Örnek Bir Model Niteliği Sahip Olma Olasılığı. * Ekonomik Büyümeye Katkı Sağlama Olasılığı. * Döviz Kuru İstikrarına Katkı Sağlama Olasılığı. * İhracat Seviyesini Artırma Olasılığı. * İstihdam Seviyesini Artırma Olasılığı. * Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründe Pazar Payını Artırma Olasılığı. * Katılım Bankaları Para Piyasası Kapsamına Gerçekleştirildiği Mevcut Uygulamalardan Kaynaklı Ortaya Çıkan Eleştiriler Azalmasına ve Sektöre Olan Güven Artırma Olasılığı.	
	Tehditler
* TVF Nezdindeki Şirketlerin Katılım Endeksine Tabi Olma Sürecinde Filtreleme Aşamalarını Geçememeleri. * Borsa İstanbul Üzerinde Oluşabilecek Kurgusal Atakların Olumsuz Etkileri.	

Kaynak: Yazara aittir.

SONUÇ

TCMB'nin bankacılık uygulamaları Ortodoks iktisadi öğretiler temeline dayanırken katılım bankalarının bankacılık uygulamaları İslami finans esaslarına dayanmaktadır. Bu uygulama farklılıkları, katılım bankaları ile TCMB arasındaki sorunlu ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Tez çalışması kapsamında TCMB'nin para politikası araçları içerisinde yer alan zorunlu karşılık işlemi ile APİ ve hazır imkân uygulamaları çerçevesinde yer alan ürünlerin katılım bankalarına yansımaları konuları ele alınmıştır. Yapılan alanyazın incelemesi neticesinde; TCMB'nin zorunlu karşılık uygulaması çerçevesinde katılım bankalarını doğrudan faiz içerikli süreçlere tabi kıldığı, APİ ve hazır imkân uygulamaları kapsamında sunduğu ürünlerin ise genellikle fikhî açıdan tartışmalı olan Bey'u'l-İlne uygulaması temelinde gerçekleştirdiği, ayrıca katılım bankalarına sunulan ürünlerin geleneksel bankalara kıyasla sınırlı sayıda olduğu sonucuna varılmıştır.

TCMB'nin bankaların bankası olma özelliği gereğince esasen bankacılık sektörü içerisinde yer alan aktörlere eşit şartlarda hizmet sunması gerekmektedir. Fakat TCMB'nin bankacılık uygulamalarının, geleneksel bankacılık uygulamaları ile aynı düzlem içerisinde yer alması ve bu kapsamda geleneksel bankacılık ürünlerine ikame olarak faizsiz finans ürünlerini ürün yelpazesine dâhil etmemesi katılım bankaları ile ilişki düzeyini sınırlamaktadır.

Tez çalışmasında öncelikle katılım bankaları ile TCMB arasındaki sorunlu ilişkilerin, sağlıklı bir zemin dâhilinde çözülebilmesi amacıyla, TCMB nezdinde katılım penceresi açılması önerilmiştir. Bu sistem aracılığıyla TCMB ile katılım bankaları arasında gerçekleşen uygulamalarda katılım bankacılığı ilkelerinin çıpa olarak kullanılması gerektiği vurgulanmış ve bu süreçle birlikte aralarındaki ilişkilerin sağlıklı bir zemin temelinde kurulmasına olanak sağlanmıştır. Pencere sistemi esasen geleneksel bankaların faizsiz bankacılık sektörü içerisinde yer alması amacıyla geliştirilen bir organizasyon türüdür. Çalışmada önerilen uygulama pencere sistemine dayanmakla birlikte, bu uygulamanın bir merkez bankası tarafından gerçekleştirilecek olması hususu, alanyazınında bir ilk olma özelliğine sahiptir. TCMB nezdinde katılım penceresi açılması durumunda ortaya çıkacak tablonun kurumsal kimlik politikaları ve mali piyasalar üzerine olası yansımaları da çalışma kapsamında çözümlenmiştir. Kurumsal kimlik

politikalarına yönelik yapılan incelemede TCMB nezdinde katılım penceresi açılmasının, TCMB ile katılım bankaları arasında etkili ve verimli bir iletişimin kurulması sürecine katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda TCMB'nin geleneksel bankacılığa ve katılım bankacılığına ait iki farklı mikro kurumsal kimliğe sahip olması, bu iki alt kimliğin TCMB'nin makro kurumsal kimliğinde temsil edilmesi gerektiği önerilmiştir. TCMB nezdinde katılım penceresi açılmasının, mali piyasalar üzerine olası etkileri incelendiğinde söz konusu uygulamanın mali piyasalar üzerinde çok boyutlu etkiler oluşturacağı tespit edilmiştir.

Tez çalışmasına ait ikinci öneri TCMB'nin para politikası aracı olarak kullandığı zorunlu karşılık uygulamasının, katılım bankalarına olan yansımalarının faizsiz bir içeriğe dönüştürülmesi temeline dayanmaktadır. Bu kapsamda öneri üç temel unsur üzerine inşa edilmiştir. İlk olarak zorunlu karşılık uygulamasına yönelik oluşturulan önerilerin, öneri-1 kapsamında sunulan TCMB katılım penceresi tarafından gerçekleştirilmesidir. Bir diğeri katılım bankalarının teorik olarak kâr zarar paylaşımı temelinde çalıştığı ve bunun sonucunda bankacılık hizmet anlayışının risk transferi yerine risk paylaşımını esas alma işleyişinin öneri boyunca temel ölçüt olarak kullanılmasıdır. Son olarak Türkiye Varlık Fonu (TVF) nezdinde yer alan şirketlerin hisse senetlerinin söz konusu önerilerde işlem aracı olarak kullanılması ve bu hisse senetlerinin, hisse senedi şemsiye (İslami hisse senetleri) fonları altında işlem görmesi varsayımdır. Zorunlu karşılık uygulamasına yönelik oluşturan öneriler TL ve YP cinsi rezervlere yönelik iki farklı uygulama kapsamında sunulmuştur. Bu doğrultuda TL uygulamalarında kâr/zarar ortaklığı, vekâlet akdi sözleşmesi ve TVF hisse senetleri işlem sürecinde yer alırken YP cinsi uygulamalarında döviz kuru riskine maruz kalmamak amacıyla TL'deki süreçlere ek olarak karz-ı hasen sözleşmesi sürece dâhil edilmiştir. Zorunlu karşılık uygulamasına yönelik oluşturulan önerilerin; para politikası, mali piyasalar ve iktisadi değişkenler üzerine olası yansımaları çalışma kapsamında çözümlenmiştir. Bu bağlamda önerilerin para politikası çerçevesinde TCMB politikaları ile genellikle uyumlu olacağı fakat daraltıcı para politikası çerçevesinde kısmi olarak TCMB politikalarından farklılaşacağı sonucuna varılmıştır. Önerilerin mali piyasalar üzerine olası etkileri incelendiğinde; Türkiye'de mali baskınlığın azaltılmasına, mali derinleşmenin artmasına ve sermaye piyasalarının gelişimine olumlu etki edeceği sonucuna varılmıştır. Uygulama önerilerinin iktisadi değişkenler üzerindeki olası etkilerinin ise çok boyutlu olacağı tespit edilmiştir.

Tez çalışmasına ait üçüncü öneri, TCMB'nin API ve nihai kredi mercii işlemleri çerçevesinde sunduğu ürünlere ikame olarak İslami finans piyasalarında yer alan uygulamaların TCMB tarafından gerçekleştirilmesi temeline dayanmaktadır. Bu kapsamda İslami finans ürünleri içerisinde yer alan; organize teverruk, organize ters teverruk, muşâra sukuk ve karz-ı hasen alt yapılı uygulamalar kullanılmıştır.

Hisse senedine dayalı organize teverruk uygulaması aracılığıyla katılım bankalarının kısa vadeli fon ihtiyaçlarının karşılanması, organize ters teverruk uygulaması aracılığıyla da katılım bankalarının kısa vadeli fon fazlalıklarının değerlendirmesine yönelik bir uygulama önerisi oluşturulmuştur. Bu önerilerde işlem aracı LME emtialarına ikame olarak, TVF nezdinde yer alan şirketlerin hisse senetleri kullanılmıştır. Alan incelemesinde hisse senedine dayalı teverruk uygulamasının, geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilen teverruk uygulamasına daha yakın olduğu ve fikhî açıdan daha az tartışmalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu duruma ek olarak teverruk alt yapılı uygulama önerilerinde, işlem süreçleri içerisinde yer alan satış vekâletinin isteğe bağlı olarak gerçekleşmesine yönelik oluşturulan öneri ile teverruk uygulaması geleneksel teverruk uygulamasına bir adım daha yaklaştırılmıştır.

Çalışma kapsamında organize teverruk alt yapılı uygulama önerilerinin para politikası, mali piyasalar ve iktisadi değişkenler üzerine olası etkilerinin çözümlenmesi yapılmıştır. Bu doğrultuda önerilerin para politikası çerçevesinde TCMB için alternatif bir politika aracı haline gelebileceği sonucuna varılmıştır. Mali piyasalar bağlamında ise; TCMB'nin 2001 krizinden sonra fiyat istikrarını sağlama hedefine ek olarak, finansal istikrarın sağlanması hususunu da hedefleri arasına alması ve bu çerçevede İslami finans piyasalarında yer alan uygulamalar aracılığıyla katılım bankalarının fon yönetimlerine katkı sağlamasının, mali istikrarın sağlanması sürecine olumlu etki edeceği sonucuna varılmıştır. Son olarak önerilerin, iktisadi değişkenler üzerindeki olası etkilerinin ise çok boyutlu olduğu tespit edilmiştir.

Öneri-3 kapsamında sunulan bir diğer uygulama ise muşâra sukuk alt yapılı uygulama önerisidir. İslam fıkıh akademisine göre sukuk; ekonomik kalkınmayı sağlamak, reel iktisadi faaliyetleri desteklemek ve toplumlar arasında adaleti üstün kılmak gibi İslami gerekçelerle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu doğrultuda öneri kapsamında; TVF nezdinde yer alan (enerji şirketleri, maden şirketleri, ulaştırma ve

lojistik şirketleri, tarım ve gıda, gayrimenkul) şirketlerin ilerleyen dönemlerde yapacakları projelerde finansman ihtiyacının giderilmesi amacıyla katılım bankaları ile ortaklaşa muşâraka sukuk işlemi yapılması önerilmiştir. Muşâraka sukuk çerçevesinde oluşturulan uygulama önerileri ile katılım bankalarının likidite yönetiminde etkinliğin artırılmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında muşâraka sukuk alt yapılı uygulama önerisinin para politikası, mali piyasalar ve iktisadi değişkenler üzerine olası etkilerinin çözümlenmesi yapılmıştır. Bu doğrultuda önerilerin, para politikası çerçevesinde TCMB için alternatif bir politika aracı haline gelebileceği sonucuna varılmıştır. Mali piyasalar üzerine olası etkileri incelendiğinde; TVF nezdindeki şirketler ile katılım bankalarının muşâraka sukuk uygulamasını gerçekleştirmesinin Türkiye’de sukuk arzını artıracığı ve ikincil sukuk piyasalarının gelişimine katkı sağlayacağı, ayrıca öneri kapsamında katılım bankalarının likidite ihtiyaçlarının karşılamasına yönelik oluşturulan süreçle mali piyasalarda istikrarlı bir görünüm yakalamasına katkı sağlanacağı sonucuna varılmıştır. Öneri kapsamında finans sektöründe yaratılan fonların reel kesime aktarılması katılım bankaları üzerinde olumlu algıların artmasına imkân sağlayarak sektörün tabana yayılma sürecini hızlandıracaktır, bu durumun ise Türkiye’de mali derinleşme sürecine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Son olarak önerilerinin iktisadi değişkenler üzerindeki olası etkilerinin ise çok boyutlu olduğu tespit edilmiştir.

Öneri-3 kapsamında sunulan son uygulama ise karz-ı hasen alt yapılı uygulama önerisidir. Söz konusu uygulama önerisinde TCMB katılım penceresi gözetiminde katılım bankaları arasında para piyasasının kurulması önerilmiştir. Bu doğrultuda gerek gün içi likidite yönetiminde gerekse geç likidite penceresi kapsamında, karz-ı hasen uygulaması aracılığıyla katılım bankalarının likidite yönetiminde etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca Türkiye’de mali ve reel piyasalar içerisinde karz-ı hasen kültürünün yaygınlaşması amacıyla söz konusu uygulamaya TVF de dâhil edilmiştir. Karz-ı hasen uygulamalarının kısa vadeli işlemler kapsamında gerçekleştirilmesi borç verilen paranın reel kaybının en az seviyede tutulmasına olanak sağlayacaktır. Bu husus söz konusu uygulamanın özüne uygun şekilde gerçekleşmesine imkân sağlayacaktır.

Tez çalışması kapsamında sunulan uygulama önerilerinin altında yatan temel amaç Türkiye'nin küresel ölçekte faizsiz bankacılık alanındaki gelişimine destek sunma arzusudur. Bu bağlamda söz konusu öneriler aracılığıyla TCMB ile katılım bankaları arasındaki ilişkilerin daha sağlıklı bir görünüme kavuşacağı ve bu sürecin ise Türkiye'de katılım bankacılığı sektörünün gelişimine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Son olarak, katılım bankacılığı alanına ilgi duyan araştırmacılar için katılım pencere (İslami pencere) sistemine yönelik alanyazınında sınırlı sayıda çalışmanın yer aldığını belirtmek isterim. Yapılacak olan yeni araştırmalarla söz konusu sistem çerçevesinde TCMB ile katılım bankalarına yönelik farklı yaklaşımlar geliştirilerek alanyazınına katkı sunulabilir.



KAYNAKÇA

- AAOIFI. Islamic Financial Institutions Accounting and Auditing Organization, Interest-Free Finance Standard. <http://aaofii.com/our-history/> (Erişim Tarihi: 25.09.2020).
- AAOIFI . Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (2012), Faizsiz Bankacılık Standartları, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Yayın No:2, İstanbul.
- Abduh, M, A., Othman, “Service Quality Evaluation of Islamic Banks in UAE: an Importance-Performance Analysis Approach”, Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, 2014, ss. 103-113.
- Afshar,T., “Compare and Contrast Sukuk (Islamic Bonds) with Conventional Bonds, are They Compatible”, The Journal of Global Business Management, 2013, 9 (1), ss. 44-52.
- Agrawalla, R.K., S.K., Tuteja, “Causality Between Stock Market Development and Economic Growth: a Case Study of India”, International Research Journal of Finance and Economics, 2008, 14(1), ss. 158-168.
- Ahmad, E. F., M., Shihama, N., Tarmizi, vd. “Tawarruq as a Product for Financing within the Islamic Banking System: A Case Study of Malaysian Islamic Banking System”, International Journal of Management and Applied Research, 2017, 4(1), ss. 31- 43.
- Ahmed, F, K., Hussainey., “ Conversion into Islamic Banks: Jurisprudence, Economic and AAOIFI Requirements”, European Journal of Islamic Finance, 2015, 3(3), ss. 3-5.
- Akalin, K.H., “Eski Ahit Metinlerinde J. Calvin’in Faiz Yorumu”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, 13 (1), ss. 237-252.
- Akalin, K., “Talmud’un Para ve Faiz Açısından Yorumu”, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2016, 7 (13), ss. 363-395.

- Akalın, K. H., “Orta Çağ İktisat Zihniyeti Sınırlarında M. Luther ve J. Calvin’in Tefecilik Yorumları”, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2006, 10 (1), ss. 1- 12.
- Akbulak, S.,Y., Akbulak., “Ulusal Varlık Fonları”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2008, 25 (2), ss. 237-262.
- Akdiş, M, (2011) , Para Teorisi ve Politikası, (2 Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Ake, B, R.W., Ognaligui, “Financial Stock Market and Economic Growth in Developing Countries: The Case of Douala Stock Exchange in Cameroon”, International Journal of Business and Management, 2010, 5(5), ss. 82-88.
- Akoun,I., (2017), “ Workshop On Islamic Finance in National Accounts”, RAK Center for Statistics & Studie, <https://unstats.un.org>. (Erişim Tarihi: 09.08.2021).
- Aktaş, M. M., “Muşaraka Sukuk ve Türk Hukukunda Düzenlenişi”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2017, 8, ss.1-48.
- Aktepe, İ. E., (2013), Sorularla Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Yayınları, İstanbul.
- Akyıldız, H, Ö., Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 2004, 9(1), ss. 43-62.
- Alamsyah, J, M, Masih., “Impact of İslamic Money Market Development on İslamic Bank Liquidity Management: A Case Study of Indonesia”, Munich Personal Repec Archive, (2017), ss. 1-23
- Alawwalbank,<https://www.alawwalbank.com>. (ErişimTarihi:18.09.2020).
- Albaraka Türk, “Faaliyet Raporları”, <https://www.albaraka.com.tr>. (Erişim Tarihi: 24.02.2021).
- Alharbi, A., “Development of the Islamic Banking System”, Journal of Islamic Banking and Finance, 2015, 3(1), ss. 12-25.

- Alkan, C., “ Katılma Hesaplarının Sigortalanmasının Fıkhi Analizi”, Hitit İlahiyat Dergisi, 2021, 20(3), ss. 188-196.
- Alkan, Y., “Aquinas ve Abelard’ta Adalet ve İktisadi Adalet”, Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 2018, 1(2), ss. 90-100.
- Alkulaib, Y., F., Almudhaf, S., Al-Jassar, “The Banking Industry During an Extended Financial Crisis: an Empirical Assessment of Kuwait Banks”, Academy of Banking Studies Journal, 2013, 12(1), ss. 61-73.
- Alora, A. R., A., Zubair, “Legal and Operational Frameworks of Islamic Windows in Conventional Financial Institutions in Nigeria”, Journal of Islamic and Comparative Law, 2010, ss. 1-16.
- Alper, K, S.T., Tiryaki, “Zorunlu Karsilikların Para Politikasındaki Yeri”, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2011, (8) ss. 1-10.
- Alsayyed, N., “The Uses and Misuses of Commodity Murabaha: Islamic Economic Perspective”, The Global University in Islamic Finance, 2010, ss. 2-9.
- Antepli, A, V., Alpay, “Türkiye Varlık Fonunun İslami Finansal Enstrümanların Gelişmesine Muhtemel Katkıları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2019, 42(1), ss. 163- 179.
- Ariff, M. (Ed.). (1982). “Monetary and Fiscal Economics of Islam: Selected Papers”, King Abdulaziz University, International Centre for Research in Islamic Economics..
- Archer, S., ve Karim, R. A. (2002). Islamic Finance: Growth and Innovation, (1), Euromoney Institutional Investor Publications, UK.
- Ardor., N.H., Öztürk, F., “Ortadoğu Petro-Dolarları, Petro-Dolar Yengden Döngüsü ve Küresel Rekabet”, Akademik Orta Doğu Dergisi, 2007, 2(1), ss. 165-188.
- Ata, H.A., M., Buğan, Ş., Çiğdem, “Kâr Payı Oranları ile Mevduat Faiz Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016, 25(1), ss. 17-28.

- Aydoğmuş, T., Y., Ülker, “ Murabaha İşlemlerinin Türkiye Finansal Raporlama Standartları ve Faizsiz Finans Muhasebe Standartları Kapsamında Değerlendirilmesi” , Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2021, 17(1), ss. 49-71.
- Bacha, O. I., “İslami Bankalararası Para Piyasası ve Çift Bankacılık Sistemi: Malezya Deneyimi”, International Journal of Islamic and Middle East Finance and Management, 2007,1, ss. 211- 226.
- Bahoo, S., K. M., Hassan, A., Khan, “A Model of The Islamic Sovereign Wealth Fund”, Islamic Economic Studies, 2019, 27(1), ss. 2-22.
- Bank of England , “Establishing Shari’ah Compliant Central Bank Liquidity Facilities”, https://www.bankofengland.co.uk//media/boe/files/paper/2017/sclf_consultationpaper2017.pdf. (Erişim Tarihi: 20.08.2021).
- Bashir, A. H. M., “ Determinants of Profitability in Islamic Banks: Some Evidence from the Middle East”, Islamic Economic Studies, 2003, 11(1), ss. 31-57.
- Bayındır. A., (2015), Ticaret ve Faiz, (1. Baskı), Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bayındır, S., “ Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Usul Dergisi, 2016, 3(3), ss. 139-157.
- Bayındır. S., (2005), İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, (1. Baskı), Rağbet Yayınları, İstanbul.
- BDDK, “Bankacılık Kanunu”, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0001.pdf. (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- BDDK. “Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri Aralık 2020” https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0789_01.pdf.(Erişim Tarihi:14.12.2020).
- BDDK, “Aylık Bankacılık Sektörü Verileri (Temel Gösterim)”, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylık> (Erişim Tarihi: 18.03.2021).
- Birleşik Arap Emirlikleri Merkez Bankası, <https://www.centralbank.ae/ar>. (Erişim Tarihi: 22.10.2020).

- BİST, “Taahhütlü İşlemler Pazarı”, <https://www.borsaistanbul.com/tr/taahhutlu-islemler-pazari>. (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- BİST, “BİST KATILIM 30”, <https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler> (Erişim Tarihi: 22.11.2021).
- Bocutoğlu, E, (2013), Makro İktisat Teoriler ve Politikalar, (10. Baskı), Murathan Yayınevi, Ankara.
- Bordo, M. , (2007) “ A Brief History of Central Banks”, Economic Comments Federal Reserve Bank of Cleveland.
- Buteică, A. C., C., Petrescu.,” The Rise of Sovereign Wealth Funds: An Overview of The Challenges and Opportunities Ahead”, Hyperion International Journal of Econophysics & New Economy, 2017, 10(1), ss. 147-160.
- Björklund, I, (2005) Islamic Banking-An Alternative System, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Kristianstad University, İşletme Araştırmalar Bölümü/Uluslararası İşletme Programı, Kristianstad (İsveç).
- BNM, Bank Negara Malaysia, “Musyarakah” <https://www.bnm.gov.my/documents/20124/938039/Musyarakah.pdf/0a9c9f2521dd4d?t=1592218252160>. (Erişim Tarihi: 15.10.2021).
- Brinčíková, Z., “The Dutch disease: An overview” . European Scientific Journal, 2016, ss. 95-101.
- Canbaz, M, (2018), Katılım Bankacılığı, (2. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul.
- Canbaz, M, A., Erden, “ Katılım Bankalarında Mudarebe Finansmanını Engelleyen Faktörler”, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2020, 5(4), ss. 646-658.
- Capie, F., vd., (1994) The Development of Central Banking, Cambridge University Press, İngiltere.
- CBK, Central Bank of Kuwait, <https://www.cbk.gov.kw/en>, (Erişim Tarihi: 13.09.2021).

- CBUAE, Central Bank U.A.E, <https://services.cbuae.gov.ae/>(Erişim Tarihi: 15.08.2021)
- CCB, Central Bank of Bahrain, “ Finansal İstikrar Raporu” , <https://www.cbb.gov.bh/> (Erişim Tarihi: 2.09.2021).
- Cebeci, İ., (2019) “Sukuk”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 523-527.
- Cengiz, V., “Parasal Aktarım Mekanizması İşleyişi ve Ampirik Bulgular”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi, 2009, 33, ss. 225-247.
- Corden, W., P., Neary, “ Booming Industry and Deindustrialization in a Small Open Economy”, The Economic Journal, 1982,92, ss. 825-848.
- Çakır, M, (2018) İslam Hukuku Açısından Teverruk İşlemleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara (Türkiye).
- Çavuşoğlu, F, (2010) Para Politikası Faiz Oranlarından Mevduat ve Kredi Faiz Oranlarına Geçişkenlik: Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), TCMB, Ankara.
- Çelik, İ., “ Meşru Bir Yatırım Aracı Olarak Mudarebe ve Günümüzde Kullanımı”, Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2017, 3 (1), ss. 381-396.
- Çetmi, D, (2018) İslam Hukukunda Teverruk ve Günümüz Uygulaması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- Çolak, K, (2019) İslami Endeksler ve Hisse Senedi Yatırımlarının İslami Finans İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- Çonkar, M.K,H., Gökgöz, “Katılım Bankaları Kâr Payı Oranlarını Etkileyen Faktörler: Mevduat Faiz Oranları ve Kâr Payı Oranlarının Yakınlığıyla İlgili Bir Değerlendirme ”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 2021, 13(1), ss. 235-251.

- Dar. H, Azami, M., (2011) “Global Islamic Finance Report” Cambridge Institute of Islamic Finance.
- Demircan, E. S, M., Ener, “IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri”, Yönetim Bilimleri Dergisi , 2003, 1(2), ss. 83-102.
- Demirgil, B, (2017) Faiz Kuramları ve Faiz Oranlarını Etkileyen Faktörler (2007-2015) Dönemi Türkiye Uygulaması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı/ İktisat, Sivas (Türkiye).
- Demirgil, B, H., Türkay, “Tarihsel Süreç İçerisinde Faiz Olgusunun Kuramsal Açıdan Gelişimi”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2017, 18(2), ss.131-160.
- Deniz, A, (2006) İslam Hukukunda İllet Kavramı Ve Faizin İllet, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Uludağ Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Bursa (Türkiye).
- Delice, G., “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: 85 Yıllık Bir Geçmişin İzlerinden Tarihe Kayıt Düşmek”, Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 2015, 2(1), ss. 21-55.
- Doğru, B, (2015), Merkez Bankası Para Politikası Stratejileri, (1.Baskı), Akademisyen Kitapevi.
- Doğan, B, B, M., Kaya, “Küresel Piyasalarda Finansal Serbestleşmenin Popüler Bir Yansıma Ekseni Olarak Ulusal Varlık Fonları”, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, 7(2), ss. 773- 795.
- Dönmez, İ. K., (1996) “Garar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , ss. 366-371.
- Durmaz, S, (2016) Katılım Bankalarının Pazar Hâkimiyeti, Sorunları ve Talep Yapısının Analizi: Ege Bölgesi Örneği,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, İktisat Ana Bilim Dalı/İktisat, Manisa (Türkiye).
- Duygulu, A, (2018), Modern Merkez Bankacılığı, (1.Baskı), İmaj Yayınevi.
- Dyson, R. W., (2002), Political Writings, (3. Baskı), Cambridge University Press, UK.

- Ece, N., “Dünya’da ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi”, Akademik Bakış Dergisi, 2011, (25), ss. 1-17.
- Eğilmez, M, (2019), Ekonominin Temelleri , (1 Baskı), Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Elbir, H.L., “Fahiş Faiz Meselesi”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1952, 18, ss. 854-874.
- Emlak Katılım Bankası, “Faaliyet Raporları”, <https://www.emlakkatilim.com.tr/tr/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler>. (Erişim Tarihi: 24.02.2021).
- Emlak Katılım Bankası, “Türkiye Emlak Katılım Bankası Tarihçesi”, <https://emlakkatilim.com.tr> (Erişim Tarihi: 17.11.2020).
- Erdoğan, S, A., Gedikli, “Suudi Arabistan’da İslami Bankacılık”, International Congress of Islamic Economy Finance and Ethics, Pazıl Yayınevi, İstanbul, 2018, ss. 106-114.
- Ergeç, H. E., B., Kaytancı, M., Toprak. “ Katılım Bankası müşterilerinin bankacılık sistemi kullanım tercihleri: Mevduat bankaları için İslami Bankacılık penceresi”, Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, 2018, 6(2), ss. 53-90.
- Erim, H. Neşe, Nakiboğlu, Aslıhan ve Hakan Güneş (2011). “Karşılaştırmalı Perspektiften Faiz Oranlarına Yeniden Bakış”, Anadolu International Conference Economics II. Paper Presented at Econ Anadolu 2011, Eskişehir, (Türkiye).
- Eroğlu, A.H., “Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1999, 39(1), ss. 439-453.
- Ertürk, E., “Kilise, Faiz, Kapitalizm: Günahtan Meşruiyete Sancılı Bir Geçişin Anatomisi”, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2019, 8(20), ss. 108-134.
- FED, “Son Ekonomik Gelişmeler ve Önümüzdeki Zorluklar”, Başkan Jerome H.Powell<https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/powell20201006a.htm> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).

- Fisher, I, (1930), “Theory of Interest: As Determined By İmpatience to Spend İncome and Opportunity to İnvest it”(1. Baskı), The Macmillan Company, New York.
- Franzoni, S,A., Allali, “Principles of Islamic Finance and Principles of Corporate Social Responsibility: What Convergence ?”, Sustainability, 2018, 10(3) , ss. 637-648.
- Furkan Aktepe, Nurettin Muhtar ACAR, TRT Diyanet TV, Yüz yüze görüşme (Erişim Tarihi: 26.02.2019).
- GCB. Qatar Central Bank. <http://www.qcb.gov.qa>. (Erişim Tarihi: 12.10.2020).
- Gedikli, A., “Para Politikası Aracı Olarak Faiz Koridorunun Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme: Örnek Ülke Deneyimleri”, Sosyal Bilimler Metinleri, 2017, 1(1), ss. 24-40.
- Gedikli, A, S., Erdoğan, “Malezya’da İslami Finans ve İslami Bankacılık Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme”, bilimname, 2019, (38), ss. 251-287.
- Global Banking; Finance Review, <https://www.globalbankingandfinance.com/list-of-islamic-banks-in-the-usa/>. (Erişim Tarihi: 17.10.2020).
- Gray, S., (2011) “Central Bank Balances and Reserve Requirements” IMF Monetary and Capital Markets Department.
- Greuning, H., Zamır, I., (2008) “Risk Analysis for Islamic Banks” IMF, The World Bank Washington.
- Güçlü, M., “Ulusal Varlık Fonları: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Değerlendirme”, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2018, 9(1), ss. 39- 53.
- Güçlü, F., Kılıç, M. (2019), “İslami Hisse Senedi Piyasaları Üzerine Bir İnceleme”. M. Kılıç içinde, Derlemeler - I: İktisadi ve İdari Bilimler Alanyazın İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım. ss. 135-159.
- Gürel, E., E., Gürel , N., Demir, “ Basel III Kriterleri”, Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi, 2012, 1(4), ss.16-28.
- Haber Türk, “Faiz 'Caiz' Oldu”, <https://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber /547782-faiz-caiz-oldu> (Erişim Tarihi: 26.02.2021).

- Haber Türk, “Sahilin geliri Türkiye'nin varlığı olacak”, <https://www.haberturk.com/> (Erişim Tarihi: 06.10.2021).
- Hayat, Z. E., Aksu , “Katılım Finans Kurumlarında Repo Alternatifleri”, Tekirdağ İlahiyat Dergisi, 2020, 6(2), ss. 1189-1236.
- Hazar, A. S., Yenice, “Zorunlu Karşılık Uygulamasının Bankaların Bilançolarına Etkisi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2015, 15(4), ss. 143-157.
- Hepkon, Z., “Kurumsal Kimlik İnşasını Belirleyen Faktörler: Bir Literatür Taraması” İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, 2003, ss.175-211.
- Humaıd, İ. K., (2019) İslami Bankalar ve Ekonomiye Etkileri : Yemen Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Para, Sermaye Piyasaları ve Finansal Kurumlar Bilim Dalı , İstanbul (Türkiye).
- IBRC, Islamic Bankers Resource Center. “Bilgi Merkezi”. <https://islamicbankers.me> (Erişim:18 Şubat 2021).
- ICD, Islamic Corporation for the Development of the Private Sector. “Islamic Finance Development Report”, <https://icd-ps.org/en/reports> (Erişim Tarihi: 17.09.2020).
- ICD, Islamic Corporation for the Development of the Private Sector Islamic Finance Development Report 2020, <https://icd-ps.org/uploads/files/ICD-Refinitiv.pdf> (Erişim Tarihi: 22.10.2021).
- ICD-PS, The Islamic Corporation for the Development of the Private Sector. <https://www.icd-ps.org/en> (Erişim Tarihi: 22.10.2021).
- ICIEC, The Islamic Corporation for Insurance of Investment and Export Credits. <https://iciec.isdb.org/about> (Erişim Tarihi: 22.10.2021).
- IDB, Islamic Development Bank. “Islamic Development Bank Group in Brief. Islamic Development Bank. [https:// www.isdb.org](https://www.isdb.org). (Erişim Tarihi: 12.10.2020).
- IFN, Islamic Finance News. “IFN Indonesia Report 2018” [https:// redmoneyevents.com/main/framework/assets/indonesia.pdf](https://redmoneyevents.com/main/framework/assets/indonesia.pdf). (Erişim Tarihi: 19.10.2020).

- IFSB, Islamic Financial Services Board. “Islamic Financial Services Industry Stability Report”. <https://ifsb.org>. (Erişim Tarihi: 02.10.2020).
- IFSB, Islamic Financial Services Board. “ Technical Note on Issues in Strengthening Liquidity Management of Institutions Offering Islamic Financial Services: The Development of Islamic Money Markets”, <https://ifsb.org>.(Erişim Tarihi: 02.08.2021).
- IFSB, Islamic Financial Services Board. Core Principles For Islamic Finance Regulation (Banking Segment) (CPIFR). <https://www.ifsb.org/published.php> (Erişim Tarihi: 12.02.2021).
- IIBI, İnstitute of İslamic Banking and Insurance, “İslami Finans İçin şeriat Hkmleri”, https://www.islamic-banking.com/explore/islamic_finance/shariah_rulings/question_answers-shariah-rulings/murabaha (Erişim Tarihi: 24.09.2020).
- IIFM, International Islamic Financial Market. <https://www.iifm.net/about-iifm> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- IIMM, Islamic İnterbank Money Market, <https://iimm.bnm.gov.my/index.php>. (Erişim Tarihi: 10.11.2021).
- IIRA, Islamic International Rating Agency. <http://iirating.com/Home.aspx>. (Erişim Tarihi: 10.11.2020).
- IMF, International Monetary Fund, “Annual Report 2019 “, <https://www.imf.org/external/index.htm> (Erişim Tarihi: 09.09.2020).
- IMF, International Monetary Fund, “Annual Report 2007” <https://www.imf.org> (Erişim Tarihi: 10.09.2021).
- Independent, “Küresel ekonominin 2020 koronavirs depremi, 2008 finansal kriziyle nerede benzeşiyor, nerede ayrışıyor?”, <https://www.indyturk.com> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).
- Ishioro, B. O., “Stock Market Development And Economic Growth: Evidence From Zimbabwe”, *Ekonomika misaoipraksa*, 2013, 2, ss. 343-360.

- ITFC, International Islamic Trade Finance Corporation. <https://www.itfc-idb.org/e>. (Erişim Tarihi: 26.10.2020).
- IRTI, Islamic Research And Training Institute. <https://irti.org/>. (Erişim Tarihi: 26.10.2020).
- ISDB, İslamic Development Bank, <https://www.isdb.org/>.(Erişim Tarihi: 22.10.2020).
- İM, İslamic Market., “Tapping into Islamic banking universal principles”.
<https://islamicmarkets.com/>(Erişim Tarihi: 22.10.2021).
- İngiltere Merkez Bankası , (Bank of England), <https://www.bankofengland.co.uk/> (Erişim Tarihi: 28.12.2020).
- İİT, İslam İşbirliği Teşkilatı “İslami Fon Yönetimi” <https://www.comcec.org/tr/isedak> (Erişim Tarihi: 10.10.2021).
- Jen, S., “Sovereign Wealth Funds. World Economics ”, World Economics, 2007, 8 (4), ss. 1-7.
- Jory, S. R., M., Pery.,T., Hemphill, “The Role of Sovereign Wealth Funds in Global Financial Intermediation”, Thunderbird International Business Review, 2010, 52(6), ss. 589-604.
- Kacır, T., “Katılım Bankacılığında Uygulanan Murabaha Yöntemindeki Risk Faktörünün İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics, Pazıl Yayınevi, İstanbul, 2018, ss. 64-77.
- Kahveci, E., C., Yılmaz, Ö., Eldeniz, “ Kurumsal Kimliğin Merkez Bankaları için Önemi: Merkez Bankaları Kurumsal Kimlik Uygulamalarının İncelenmesi ve Değerlendirilmesi” Türkiye Bankalar Birliği , 2015, 26(95): ss. 17-41.
- Kalaycı, İ., “Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 2013, 9(19), ss. 51-74.
- Kaleem, A. M. M., Isa, “Causal Relationship Between Islamic and Conventional Banking Instruments in Malaysia”, International Journal of Islamic Financial Services, 2003, 4(4), ss. 1-8.

- Kammer, A., (2014) “Kuwait Selected Issues”, IMF, Washington.
<https://www.imf.org/external/pubs>.(Erişim Tarihi: 17.09.2021).
- Kanun Hükümünde Kararname, “T.C. Resmî Gazete, 1975”
<https://www.resmigazete.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 28.12.2020).
- Karasioğlu, F, İ. E., Göktürk, “Varlık Fonu Temel Stratejisi ve Türkiye Örneği”,
Global Journal of Economics and Business Studies, 2017, 6(12), ss. 100-109.
- Kayıran, M., “Türkiye Varlık Fonu'nun Kuruluş Amaçları ve Yapısı Üzerine Bir
Değerlendirme”, Eğitim Bilim Toplum, 2016, 14(56), ss.55-90 .
- Kazancı, F, (2019) Merkez Bankalarının Faizsiz Bankalar Üzerindeki İşlev Ve
Etkileri: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği , (Yayınlanmamış
Doktora Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslam Ekonomisi Ve
Finans Anabilim Dalı İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Bilim Dalı,
İstanbul (Türkiye).
- Kazancı, F., “Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı:
Ürün İhtisas Borsası”, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 2018, 4(1), ss. 17-
47.
- Kazgan. G, Y., Göksu (2012) “Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009):
Ekonomik Politik Açısından Bir İrdeleme” (1. Baskı) İstanbul Bilgi
Üniversitesi Yayınları, İstanbul, (Türkiye).
- Kettel, B., (2010) Frequently Asked Questions in Islamic Finance, (1. Baskı) Wiley,
UK.
- Keynes, J. M. (2018), The General Theory of Employment, Interest, and Money,
Palgrave Macmillan, England.
- KFH, Kuwait Finance House, <https://www.kfh.com/en/home/Personal.html>, (Erişim
Tarihi: 03.09.2021).
- Khalilpour, M., Y.,Kamyabi, S., Chshmi.,vd., “The Impact of Accountants’ethical
Approaches On The Disclosure Quality of Corporate Social Responsibility
Information An Islamic Perspective in Iran”, National Academy of Managerial
Staff of Culture and Arts Herald, 2018, ss.1173-1181.

- Kılıçarslan, M, (2018) Ulusal Varlık Fonu’nun Türkiye’de İslami Finansın Gelişimi Üzerine Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finans Anabilim Dalı Uluslararası Finans ve Katılım Bankacılığı Bilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- KIA, Kuwait Investment Authority, <https://www.kia.com/kw/main.html>. (Erişim Tarihi: 18.10.2021).
- KNB, Khazanah Nasional Berhad, <https://www.khazanah.com.my/>, (Erişim Tarihi, 13.10.2021).
- Koçyiğit, D, (2009) Olağan ve Olağan Dışı Durumlarda Kullanılan Para Politikası Araçları ve Likidite Yönetimi Stratejileri, (Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara (Türkiye).
- Kofoğlu, İ, “Katılım Bankaları Kâr Payı Oranlarının Enflasyon ve Faizle İlişkisi”, Faculty of Economics And Administrative Sciences Iocssr International Online Conference on Social Sciences Researches, Avrasya University, 2020, ss.40-55.
- Komisyon, (2014), Faiz, çev. Yakup Kumak, (1. Baskı), El- Mustafa Yayınları, İstanbul.
- Konukman, A, O., Şimşek, “Ulusal Varlık Fonları ve Türkiye Uygulaması”, Çalışma ve Toplum, 2017, 55(4), ss. 1913-1944.
- Kur’an’ı Kerim, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 12.01.2021).
- Kutval, Y, (2019) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, Konya (Türkiye).
- Kuveyt Türk, “Faaliyet Raporları”, <https://www.kuveytturk.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/> (Erişim Tarihi: 24.02.2021).
- Kuveyt Türk, “Hesaplar ve Yatırımlar” [https://www.kuveytturkoznel .com.tr/ ürünlerimiz](https://www.kuveytturkoznel.com.tr/urunlerimiz). (Erişim Tarihi: 23.09.2020).

- Kuveyt Türk, “Hakkımızda ”, <https://www.kuveytturk.com.tr/hakkimizda>.(Erişim Tarihi: 19.11.2020).
- Küçükkalay, A. M., (2017), Adil Fiyat: Antik Yunan'dan 16. Yüzyıla, (1. Baskı), Ötüken Yayın Evi, İstanbul.
- LARIBA. American Finance House. [https ://www.lariba. com/site php/model.php](https://www.lariba.com/site.php/model.php). (Erişim Tarihi: 08.10.2020).
- LMC. Liquidity Management Central. <https://www.lmc Bahrain.com>.(Erişim Tarihi: 26.10.2020).
- Maloney, R. P., “Usury and Restrictions on Interest-Taking in The Ancient Near East”, The Catholic Biblical Quarterly, 1974, 36(1), ss. 1-20.
- Marx, (2010), Kapital, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlığan, (10. Baskı), Yordam Yayınları, İstanbul.
- Melewar, T, E., Jenkins,” Defining the Corporate Identity Construct”, Corporate Reputation Review, 2002, 5(1), ss.76-90.
- Meezan Bank, “Annual Report 2020”, <https://www.meezanbank.com/wp-content/themes/mbi/downloads>. (Erişim Tarihi: 10.11.2021).
- Milliyet, Faiz 'caiz' oldu, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/faiz-caiz-oldu-1283665> (Erişim Tarihi: 26.02.2021).
- Mishrif. A, E., Akkaş, “ Exploring Connexion Between Sovereign Wealth Funds and Islamic Finance in the Gulf Countries”, International Journal of Economics and Finance, 2018, 10(5), ss.75-86.
- Msellek, S, (2015) A Comparative Study Between Conventional And Interest-Free Banking Systems: A Case of Turkey And Morocco, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı/ Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Konya (Türkiye).
- Muneeza, A., N., Yusuf, R., Hassan, “The Possibility of Application of Salam in Malaysian Islamic Banking System”, Hümanomic, 2011, 27(2), ss. 138-147.

- Nas, Ç, (2017), Varlık Fonları Uluslararası Kriterler. İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul.
- Niskanen, W, (2017) Bureaucray Representative Goverment, Routledge Taylor & Francis Group, Amerika Birleşik Devletleri.
- Nor, S. M., “Islamic Social Bank: An Adaptation of Islamic Banking?”, Jurnal Pengurusan, 2016, 46, ss. 43-52.
- NTV, “ Kamunun Üç Katılım Bankası Birleşme Hazırlığında”, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi> (Erişim Tarihi:07.10.2021).
- Omar, F ve Haq, M, (1996), Islamic Banking: Theory, Practice and Challenges, (1. Baskı), Zed Books, England.
- Omar, A., M., Abduh, R., Sukmana., (2015) Fundamentals of Islamic Money and Capital Markets, John Wiley & Sons. Singapur.
- Onaran, Z, (1995) Para Politikasına Yeni Bir Bakış: Merkez Bankasının Bağımsızlığı, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Para-Banka Bilim Dalı, İstanbul (Türkiye).
- Onat, C, (2019) Katılım Bankacılığında Likidite Riski ve Yönetimi, (Yayımlanmış Uzmanlık Tezi), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ankara (Türkiye).
- Orhan, Z. H., “Mit Ghamr Savings Bank: A Role Model or an Irreplicable Utopia ?”, The Journal of Humanity and Society, 2018, 8(2), ss. 85-102.
- Öksüzler, O, M., Bayır, “Türk Bankacılık Sektörü Rekabet Yapısı ve Avrupa Birliği ile Karşılaştırması”, Sakarya İktisat Dergisi, 2014, 3(1) , ss. 94-112.
- Önalın, G, (2019), Merkez Bankacılığı, (1. Baskı), Cinius Yayınları.
- Önder, T, (2005) Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması, (Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Türkiye.
- Özdemir., M, H. , Aslan. , (2017) “Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası”, SETA, Ankara.

- Özdemir, A., “Karz Akdinîn Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, 12(1), ss. 125-145.
- Özel, C., “Faiz Meselesi: Tarihte Örnek Uygulamalar”, İslam Tetkikleri Dergisi, 2020, 10(1), ss. 439-449.
- Özgül, H, (2018) Varlık Fonları ve Türkiye Varlık Fonu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Maliye Ana Bilimdalı, İstanbul (Türkiye).
- Özsoy, İ., “ Faiz ve çeşitleri”, Yeni Ümit Dinî İlimler ve Kültür Dergisi, 1998, (40), ss. 26-32.
- Özsoy, İ . "FAİZ" , TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz> (Erişim Tarihi: 01.02.2022).
- Özulucan, A ve Özdemir, F (2010), Katılım Bankacılığı (1. Baskı), Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Paya, M, (2013), Makro İktisat, (4 Baskı), Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- Pıçak, M., “Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Gelişimi”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2012, 1(4), ss. 61-92.
- Resmî Gazete, “Aracı Kurumlar Tarafından Yapılacak Repo ve Ters Repo İşlemlerine İlişkin Esaslar Hakkında Tebliğ (III-45.2)”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/12/20151206-2.htm> (Erişim Tarihi: 22.03.2021).
- Resmî Gazete, Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Bazı Kanunlarda ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, ,” T.C. 2017” <https://www.resmigazete.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 17.11.2020).
- Resmî Gazete, “Bankalar Kanunun ‘da Değişiklik”, (1999), <https://www.resmigazete.gov.tr/arşiv/23911.pdf>. (Erişim Tarihi: 12.06.2021).
- Resmî Gazete, “Bankacılık Kanun”, (2005), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051101M1-1.htm>. (Erişim Tarihi: 15.09.2021).
- Resmî Gazete, “Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası Kuruluşuna Dair Kanun Hükmünde Kararname” 27 Kasım 1975 <https://www.resmigazete.gov.tr.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

- Risk Bank, Tarihsel Zaman Çizelgesi <https://www.riksbank.se/en-gb/about-the-riksbank/history/historical-timeline>. (Erişim Tarihi: 28.12.2020).
- SAMA, Suudi Arabistan Monetary Authority. <http://www.sama.gov.sa/ar-sa/About/Pages/SAMAFunction.aspx> (Erişim Tarihi :19.10.2020).
- Sancar, M. A., “Türkiye’de Teverruk Ve Yeniden Yapılandırma Teverruka Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu”, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 2019, 5(2), ss.169-195 .
- Saiti, B., A., Hasan, E., Ali, “ Islamic Interbank Money Market: Contracts, Instruments and Their Pricing. in Islamic Capital Markets”, Palgrave Macmillan, 2016, ss. 67-100.
- Savaşkan, A, (2017), Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurumsal Kimlik Bileşenlerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İşletme Anabilim Dalı/İşletme, Batman (Türkiye).
- Savaş, V. F., (2016), Politik İktisat, (8. Baskı), Beta Basım Yayın, İstanbul.
- SBP, State Bank of Pakistan. “Para Politikası Beyanı”. <https://www.sbp.org.pk/MPS> (Erişim Tarihi: 28.02.2021).
- Sezgin, O., B, Darıcı, “ Para Politikasının Finansal İstikrarı Sağlama-Sürdürme Sorumluluğu: Finansal İstikrara Yönelik Geleneksel–Spesifik Para Politikası Uygulamaları”, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2009, 7 (11), ss. 15-28.
- Shahbaz, M., N., Ahmed, L., Ali, “ Stock Market Development and Economic Growth: ARDL Causality in Pakistan”, International Research Journal of Finance and Economics, 2008, 14(1), ss.182-195.
- Shaikh, S, S., Saeed, “Sukuk Bond: The Global İslamic Financial Instrument”, Business Islamica, 2010, 1(11), ss. 1-12.
- Shalhoub, K., “Private Equity, Islamic Finance, and Sovereign Wealth Funds in the MENA Region”, Thunderbird International Business Review, 2008, 50(6), ss. 359-368.

- Sırım, V., “ Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Sektörünün Son 10 Yılı ve Beklentiler”, Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2013, 2(2), ss. 185-200.
- Solé, J., (2007) “Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems” IMF.
- Sorularlar İslamiyet, “Enflasyon Faiz Üzerine Sorular”, [https:// sorularla İslamiyet. com/yillik-enflasyon-oraninca-faizin-caiz-oldugunu-duydum-diyanetin-bu-yonde -fetvasi- varmis- dogru-mudur?](https://sorularlaislamiyet.com/yillik-enflasyon-oraninca-faizin-caiz-oldugunu-duydum-diyanetin-bu-yonde-fetvasi-varmis-dogru-mudur?) (Erişim Tarihi: 13.08.2021).
- SPK, “Sermaye Piyasasında Meydana Gelen Önemli Gelişmeler”, <https://www.spk.gov.tr/SiteApps/Hakkimizda/SermayePiyasasindaGelismeler> (Erişim Tarihi: 15.03.2021).
- S&P Global, “<https://www.spglobal.com/ratings/financial-institutions/islamicfinance> (Erişim Tarihi: 10.04.2021).
- Şahin, L., D. K., Şahin, “ Hollanda Hastalığının Etkileri: Rusya ÖRNEĞİ”, Hitit, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, 8(2), ss. 601-610.
- Şeker, H. B., Demirel, “ 2008 Finansal Krizi Sonrası Para Politikası Üzerine Teorik Bir İnceleme”, Politik Ekonomik Kuram, 2019, 3(1). ss. 1-18.
- Şener, M., “İslam Hukukunda Karz-ı Hasen”, D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1989, ss. 391- 403.
- Şentürk, M., “Vakıf Kültürünün Kur’an’daki Referansları” İstem, 2010, (16), ss. 143-160.
- Şensoy, N, (2018), “Merkez Bankası/Bankacılığı ve Konvansiyonel Bankacılık Açısından Faiz”, İktisadi Hayata ve İslam’da Faiz, Editör; Recep CİCİ, Süleyman Sayar, Ensar A.Ş., İstanbul.
- SIL, (Sovereign Investment Lab) , Egemen Yatırım Laboratuvarı, https://www.bafficarefin.unibocconi.eu_carefin/homeunits/sil/ (Erişim Tarihi: 07.09.2021).
- Smith, A., (2002) Ulusların Zenginliği, çev. M. Tanju Akad, (Üçüncü Baskı), Alan Yayıncılık, İstanbul.

Sobol, I., “Liquidity Management Practices in Islamic Banking”, Zarządzanie Finanse, 2013, 2(1), ss. 566-576.

SWFI, Sovereign Wealth Fund Institute, <https://www.swfinstitute.org>. (Erişim Tarihi: 04.10.2021).

Tabunghaji, [https://www.tabunghaji.gov.my/en / /corporate-information/ about- us](https://www.tabunghaji.gov.my/en/%2Fcorporate-information/about-us). (Erişim Tarihi: 13.10.2020).

Talashlı, İ, (2012) Türkiye’de Bankacılık Sistemi Zorunlu Karşılık Yönetimi, (Yayımlanmış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara (Türkiye).

TCMB, “ Koronavirüsün Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan Tedbirler” <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Duyurular/Koronavirus> (Erişim Tarihi: 10.01.2021).

TCMB, “Merkez Bankası Tarihçesi Cumhuriyet Dönemi” <https://www.tcmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 14.01.2021).

TCMB, “Merkez Bankası Tarihçesi 1211 Sayılı Merkez Bankası Kanunu ” <https://www.tcmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 14.01.2021).

TCMB, “Merkez Bankası Tarihçesi 2001 Krizi ve Sonrası <https://www.tcmb.gov.tr> (Erişim Tarihi: 16.01.2021).

TCMB, “Merkez Bankası Para Politikası Çerçevesi”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para> (Erişim Tarihi: 22.01.2021).

TCMB, “ Genel Bakış& Merkez Bankası Görev ve Sorumlulukları” [https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda /Genel+Bakis](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Genel+Bakis) (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

TCMB, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu”, <https://www.tcmb.gov.tr/w> (Erişim Tarihi: 05.06.2021).

TCMB, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 2019-2021 Stratejik Planı” , <http://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2019/tr> (Erişim: Tarihi: 15.06.2021).

TCMB, “ Reeskont ve Avans Faiz Oranları”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Reeskont+ve+Avans+Faiz+Oranlari> (Erişim Tarihi: 18.02.2021).

TCMB, “ Zorunlu Karşılık Uygulama Talimatı”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Bankacilik+Verileri/Zorunlu+Karsiliklar/> (Erişim Tarihi: 20.02.2021).

TCMB, “ Zorunlu Karşılıklara İlişkin Basın Duyurusu (2020-71)”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy202071> (Erişim Tarihi: 21.02.2021).

TCMB, “Zorunlu Karşılık Oranlarına İlişkin Kararlar”, <https://www.tcmb.gov.tr/Para+Politikasi/Zorunlu+Karsilik,+Oranlari/> (Erişim Tarihi: 20.06.2021).

TCMB, “Açık Piyasa İşlemleri”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/MainMenu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Acik+Piyasa+Islemleri/> (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

TCMB, “Hazır İmkânlar ”, <https://www.tcmb.gov.tr/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Hazir+imkanlarm> (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

TCMB, “Açık Piyasa İşlemleri Uygulama Talimatı”, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/ad568958-d0b5-45c3ac431b4c57743435/pgmapi1> (Erişim Tarihi: 01.03.2021).

TCMB, “Parasal Aktarım Mekanizması”, <https://www.tcmb.gov.tr>. (Erişim Tarihi: 01.08.2021).

The Asian Banker Strategic Business Intelligence For The Financial Services Community,<https://www.theasianbanker.banks>. (Erişim Tarihi: 16.10.2020).

TKBB, “Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ”,<https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/>(Erişim Tarihi: 01.06.2021).

TKBB, “Faizsiz-Finans-Sözlüğü”, <https://www.tkbb.org.tr/Document>. (Erişim Tarihi: 07.09.2020).

TKBB, “Faizsiz-Finans Standartları”, <https://www.tkbb.org.tr/documents/Yonetmelikler/Faizsiz-Finans-Standartlari>. (Erişim Tarihi: 25.09.2020).

- TKBB, “Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri”
<https://www.tkbb.org.tr>. (Erişim Tarihi: 25.11.2021).
- TKBB, “Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu”, <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler>. (Erişim Tarihi: 04.10.2021).
- TKBB, “Katılım Bankacılığına Giriş”, <https://tkbb.org.tr>. (Erişim Tarihi: 21.09.2020).
- TKBB, “Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?”, <https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf>. (Erişim Tarihi: 11.10.2020).
- TKBB, “Katılım Finansı Standartları, Standart No:2 Teverruk”, <https://tkbbdanismakurulu.org.tr/> (Erişim Tarihi: 10.09.2020).
- TKBB, “Yasal Dayanağı ve Hukuki Statüsü”, <https://tkbb.org.tr/sayfa/detay/tarihçe-156>. (Erişim Tarihi: 25.09.2020).
- TKBB, “İslamî Finans”, https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/İslami_Finans.Pdf. (Erişim Tarihi: 04.10.2020).
- Turan, M., “Bey’ Bi’l-Vefâ ve Bey’u’l-Îne İle Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fıkıhî Boyutu”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015, 14(27), ss.117-146.
- Turgut, M, (2010) Neoliberal İktisat Politikalarının Kriz Oluşumuna Etkisi: Türkiye Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İzmir, (Türkiye).
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine Müsteşarlığı, “Katılım Finans Ülke Raporu”. (2016).
- Türkiye Finans “Türkiye Finans Hakkında” <https://www.turkiyefinans.com.tr>. (Erişim Tarihi: 10.11.2020).
- Türkiye Finans, “Faaliyet Raporları” <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/yatirimci-iliskileri/finansal-raporlar/sayfalar/faaliyet-raporlari.aspx> (Erişim Tarihi: 24.02.2021).
- Tüyen , Z., “ Türkiye’de Para Politikalarının Geleceği”, Gümrük ve Ticaret Dergisi, 2014, (5), ss. 116-131.

- TVF, Türkiye Varlık Fonu, <https://www.tvf.com.tr>, (Erişim Tarihi, 10.10.2021).
- Ulusoy, A. M., Ela , “Sukukun İkinci El Piyasa Sorunu”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 2016, 8(1), ss. 55-70.
- Ulusoy, Ahmet, “ Kamu Katılım Bankacılığı: Misyonu ve Birleşmeleri” Yenişafak (Erişim Tarihi: 22.09.2021).
- Usmani, M. T., (2002), “ An Introduction to Islamic Finance”, (Karachi. Idaratul Ma ‘arif).
- Uygun, M, (2008) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının Türk devlet teşkilatındaki yeri ve Avrupa Merkez Bankası ile karşılaştırılması , (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Ankara (Türkiye).
- Vakıf Katılım, “Vakıf Katılım'ı Tanıyın”, <https://vakifkatilim.com.tr/tr/hakkimizda/vakif-katilimi-taniyin>. (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- Vakıf Katılım Bank, “Faaliyet Raporları” <https://www.vakifkatilim.com.tr/tr/yatirimci-iliskileri/faaliyet-raporlari>. (Erişim Tarihi: 24.02.2021).
- Vural, U, (2013) Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi,(Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara (Türkiye).
- Warde, I, (2000), Islamic Finance in the Global Economy, (2. Baskı), Edinburgh University Press, Scotland.
- Wignall, A., Y. Hu., Yermo. J., (2008) “ Sovereign Wealth And Pension Fund Issue” OECD, France.
- Wilson, R., “Challenges and Opportunities for Islamic Banking and Finance in the West: The United Kingdom Experience”, Thunderbird International Business Review, 1999, 41(5), ss. 421- 444.
- Yalta, A. Y., “ Para Teorisi ve Politikası Ders Notları”, Türkiye Bilimler Akademisi, 2011 , Ankara.
- Yay, G., “ Chicago Okulu: Milton Friedman ve Monetarizm”, Liberal Düşünce Topluluğu Dergisi, 2001, (24), ss. 196-207.

- Yeniçağ, “Kamu Bankalarında Birleşme Hazırlığı”, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr>, (Erişim Tarihi:07.10.2021).
- Yereli, A. B., İ., Yaman , “Ulusal Varlık Fonlarını Anlamak: Fırsat Mı, Tehdit Mi?”, *Sosyoekonomi Dergisi*, 2017, 25(34), ss. 69-86.
- Yıldırım, C., “Birinci ve İkinci Nesil Washington Uzlaşması: Neoliberal İktisat Politikalarının 1980'den Sonraki Evrimi” *International Journal of Economic & Social Research*, 2011, 7(2), ss. 1-23.
- Yıldız, S., “Katılım 30 Endeksi ile BİST 100 Endeksi'nin Performanslarının Değerlendirilmesi”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 2015, 52, ss. 41-53.
- Yılmaz, E., “Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2014, 61, ss. 81-100.
- Yurttadur, M., H., Demirbaş, “Türkiye’de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması”, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 4(2), ss. 89-117.
- Yusoff, R, R., Wilson, “ An Econometric Analysis of Conventional and Islamic Bank Deposits in Malaysia”, *Review of Islamic Economics*, 2005, 9(1), ss. 31-52.
- Zaid, A, T., Leonce, “ Religious Pluralism, yet a Homogenous Stance on Interest Rate: The Case of Judaism, Tsikouras tianity, and Islam”, *Contemporary Economics*, 2014, 8(2), ss. 219- 228.
- Zaim, H., “Sabahattin Zaim ve güzel insan modeli”, *İş Ahlakı Dergisi*, 2010, 3(5), ss. 119-124.
- Ziraat Katılım Bankası, “ Ziraat Katılım Hakkında” <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bizi-taniyin/kurumsal-bilgiler>. (Erişim Tarihi: 16.11.2020).
- Zirrat Katılım, “Faaliyet Raporları” <https://www.ziraatkatilim.com.tr/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgileri>. (Erişim Tarihi: 24.02.2021).

MINİ SÖZLÜK

Bey: Satış sözleşmesi.

Bey‘ bi‘l-istiğlâl: Sat, kiralala, satın al.

Bey‘u‘l-îne: Ticarete konu bir malı, nakit ihtiyacın karşılanması amacıyla vadeli bedel ile satıp, aynı kişiden peşin ve daha düşük fiyatla geri almak.

Bey‘ bi‘l-vefa: Geri alım şartıyla satım, vefaen satım.

Cuâle: Herhangi bir iş karşılığında ücret üstlenmek veya mükâfat vaad etmek.

Deyn: Borç.

Fıkıh: İslam hukukunda din ve dünya işleri ile ilgili ana kaynaklardan yararlanarak konulmuş olan kuralların bütünü.

Garar: Tehlike, belirsizlik, riske atmak.

Heterodoks: Ana akım uygulamalardan sapmış olan uygulama türleri.

Hile-i şer‘iyye: İşleyiş bakımından islam hukuka uygun bir işlemi aracı kılarak yasaklanmış bir işlemi gerçekleştirmek.

İcap: Teklif, öneri.

İcare: Bir menfaati belli bir bedel karşılığında kiralamak.

İcma: Karar vermek, kararlaştırmak ve ittifak etmek.

İtfa: Borcun geri ödenmesi.

İslam İktisadı: İslami felsefeye ve değerlere dayanan ekonomi bilimi.

İvazsız kazanç: Bedelsiz kazanç.

Kabul: Son irade beyanı.

Karz: Ödünç verilen para, altın veya bir miktar mal.

Karz-ı hasen: Para veya mislî bir malı bir fazlalık talep etmeden ödünç vermek.

Külli: Tümel.

Mali baskınlık: Para politikasının etkisiz kaldığı iktisadi durumdur. Diğer bir ifadeyle Para politikası maliye politikasının baskısı altındadır.

Mali derinleşme: Mali piyasalarda yaratılan fonların, reel kesime aktarılma oranıdır.

Misli mal: Ekonomik fayda bakımından birbirleri yerine geçebilen mal.

Mudarebe: Emek-sermaye ortaklığı.

Mudarib: Emek sermaye ortaklığına (mudarebe) emeği ile katılarak işletmeciliği yüklenen taraf.

Mukaveyt mudârebe: Sermayedarın, emek faktörüne belirli şartları öne sürdüğü mudârebe türüdür.

Murabaha: Kâr beyanı ile satım.

Muşâraka sukuk: Varlık üzerine inşa edilen, kâr ve zarara katılma ilkesine dayan ortaklık türüdür

Mutlak mudârebe: Sermayedarın, emek faktörüne herhangi bir şart sunmadığı mudârebe türüdür.

Müsâveme: Pazarlıklı Satış.

Müşareke: Sermaye Ortaklığı.

Narh: Bir emtianın satılabileceği en düşük ve en yüksek fiyattı.

Ortodoks: Genel kabul görmüş görüşlere bağlı olan uygulamalar.

Rab el-mal: İş ortaklığında sermaye katkısında bulunan taraf.

Riba: Faiz.

Ribbit: Çoğalma (faiz)

Ribe'n-Nesfe: Bir malı, kendi cinsinden başka bir mal ile bedelini daha sonra almak üzere değiştirmektir.

Ribe'l-Fadl: Kendisinde faiz meydana getiren mal.

Selem: Peşin bedelle vadeli mal alımı.

Semen: Fiyat.

Shirkat al-'aqd: Sözleşmeye dayalı ortaklık.

Shirkat al-melk: Ortak mülkiyet dayalı ortaklık.

Sukuk: Finansal sertifika, yatırım sertifikası.

Şirkah: Paylaşmak.

Tefrit: Eksiklik.

Tekafül: Katılım sigortacılığı.

Teverruk: Nakit temin etmek amacıyla vadeli satın alınan bir emtianın üçüncü bir şahsa peşin ve genellikle daha düşük bir bedelle satılmasıdır.

Vadî'a : Ekonomik bir varlığı zararına satmak.

Varlık Kiralama Şirketi: Kira sertifikası ihraç etmek üzere anonim şirket şeklinde kurulmuş olan sermaye piyasası kurumudur.

Yatırım vekâleti: Bir kişi veya kuruluşun sermayesini ücretli veya ücretsiz bir şekilde işletmek üzere bir kişi veya kurumun yetkilendirilmesi.

Kaynak: TKBB, 2021; TDV, 2021; Vakıf Katılım, 2021.

EKLER

Ek -1

Ek-1.1 Faizsiz Sigortacılık Sektöründe En Yüksek Aktif Değere Sahip İlk 10 Ülke

Ülkeler	Faizsiz Sigortacılığın Toplam Aktifleri (milyar USD)	Şirket Sayısı
Suudi Arabistan	17	37
İran	14	26
Malezya	10	21
UAE	3	18
Endonezya	3	52
Katar	1	8
Türkiye	1	9
Bangladeş	1	19
Pakistan	0,5	24
Bahreyn	0,4	10

Kaynak: ICD, 2020.

Ek- 1.2 Faizsiz Sigortacılığın Aktif Gelişim Eğilimi

Yıllar	Faizsiz Sigortacılığın Aktifleri (milyar USD)
2012	31
2013	36
2014	36
2015	47
2016	48
2017	46
2018	46
2019	51

Kaynak: ICD, 2020.

Ek-1.3 Diğer Faizsiz Finansal Kurumlar Açısından En Yüksek Aktif Değere Sahip İlk 10 Ülke

Ülkeler	Diğer Faizsiz Finansal Kurumlar Toplam Aktifleri (milyar USD)	Şirket Sayısı
Malezya	54	33
İran	38	71
Suudi Arabistan	17	75
UAE	11	48
Kuveyt	10	76
Katar	9	13
İsviçre	6	3
Brunei	2	3
Senegal	1	1
Endonezya	1	56

Kaynak: ICD, 2020.

Ek-1.4 Diğer Faizsiz Finansal Kurumların Dağılımı

Şirket Türleri	Sayıları
Yatırım Şirketler	288
Finansman Şirketleri	125
Diğer	107
Kiralama Şirketleri	66
Mikro Finansman Şirketleri	35
Murabaha Şirketleri	24

Kaynak: ICD, 2020.

Ek-1.5 Diğer Faizsiz Finansal Kurumların Aktif Gelişim Eğilimi

Yıllar	Diğer Faizsiz Finansal Kurumların Aktifleri (milyar USD)
2012	107
2013	119
2014	130
2015	141
2016	142
2017	142
2018	145
2019	153

Kaynak: ICD, 2020.

Ek- 1. 6 Toplam Sukuk Varlıkları Açısından En Yüksek Değere Sahip İlk 10 Ülke

Ülkeler	Toplam Sukuk Varlıkları (milyar USD)	Sukuk Sayıları
Malezya	242	2.576
Suudi Arabistan	118	110
Endonezya	57	288
UAE	39	66
Katar	20	56
Türkiye	14	79
İran	14	52
Bahreyn	9	20
Kuveyt	6	20
Uman	5	12

Kaynak: ICD, 2020.

Ek- 1. 7 Toplam Sukuk Varlıklarının Gelişim Eğilimi

Yıllar	Sukuk İşlem Hacmi (milyar USD)
2012	260
2013	284
2014	299
2015	342
2016	345
2017	426
2018	470
2019	538

Kaynak: ICD, 2020.

Ek-1. 8 Toplam İslami Fonlar Açısından En Yüksek Değere Sahip İlk 10 Ülke

Ülkeler	Toplam İslami Fonlar (milyar USD)	İslami Fon Sayısı
İran	44	165
Suudi Arabistan	35	206
Malezya	32	440
İngiltere	14	91
Endonezya	3	234
Lüksemburg	3	161
ABD	3	6
Güney Afrika	2	118
Pakistan	2	178
Kuveyt	1	18

Kaynak: ICD, 2020.

Ek-1.9 Toplam İslami Fonların Gelişim Eğilimi

Yıllar	İslami Fonların İşlem Hacmi (milyar USD)
2012	58
2013	61
2014	66
2015	71
2016	99
2017	120
2018	108
2019	140

Kaynak: ICD, 2020.

Ek 2. Katılma Hesapları için Günlük Birim Değer Hesaplama Tablosu ve Açıklamaları

Günlük Birim Değer Hesaplama Tablosu					
	Para Cinsi	TL			Toplam
	Hesap Sahibinin Kara Katılma Oranı	75,00%	80,00%	90,00%	
	Hesap Sahibinin Zarara Katılma Oranı	87,50%	90,00%	95,00%	
1	Katılma Hesapları Toplam Tutarı	177.025,00	718.780,00	114.201,00	1.010.006,00
2	Kar/Zarardan Pay Almayan Katılma Hesapları Tutarı	2.934,00	2,00	7.070,00	10.006,00
3	Kar/Zarardan Pay Alan Katılma Hesapları Tutarı (1-2)	174.091,00	718.778,00	107.131,00	1.000.000,00
4	Hesap Değerleri	1.707,31	3.234,93	511,76	
5	Birim Değeri	102,3869	223,6054	210,57594	
6	Birim Hesap Değeri (4 * 5)	174.806,61	723.346,84	107.763,76	1.005.917,21
7	Genel Karşılıklar				12.745,00
8	Katılma Hesaplarına Dağıtılacak Kârlardan Ayrılan Karşılıklar				8.255,00
9	Zorunlu Karşılıklar (6 * Zorunlu Karşılık Oranı)				55.325,45
10	Katılma Hesapları Ankes Payı				84.661,00
11	Kullandırılabilir Fon (6 + 7 + 8) - (9 + 10)				886.930,76
12	Kullandırılan Krediler				880.590,00
13	Atıl Fon (11 - 12)				6.340,76
14	Kullandırılan Fon Fazlası (12 - 11)				0,00
15	Katılma Hesabı Gelirleri (a+b+c+d+e)	44,50	194,72	32,29	271,51
a	Kar Payı Gelirlerinin Katılım Payı	36,39	160,25	26,87	223,51
a.1	Katılma Hesabı Kaynaklı Kullandırılan Kredilerden Elde Edilen Kar Payı Gelirleri				278,69
a.2	Kullandırılan Fon Fazlasına İsbet Eden Kar				0,00
b	Terkin Edilen Kredilerden Yapılan Tahsilatlar	1,69	7,18	1,13	10,00
c	Özel Karşılıkların İptalleri	2,54	10,77	1,69	15,00
d	Genel Karşılıkların İptalleri	0,85	3,59	0,56	5,00
e	Katılma Hesaplarına Dağıtılacak Kârlardan Ayrılan Karşılık İptalleri	3,04	12,92	2,03	18,00
16	Katılma Hesabı Giderleri (a+b+c+d+e)	8,12	34,46	5,42	48,00
a	Özel Karşılık Giderleri	1,69	7,18	1,13	10,00
b	Genel Karşılık Giderleri	1,01	4,31	0,68	6,00
c	TMSF Prim Giderleri	0,34	1,44	0,23	2,00
d	İhtiyati Karşılık Giderleri	5,07	21,54	3,39	30,00
17	Dağıtılacak Kar/Zarar (15 - 16)	36,39	160,25	26,87	223,51
18	Katılma Hesaplarına Dağıtılacak Kârdan Ayrılan Tutarlar	1,82	8,01	1,34	11,18
19	Dağıtılan Kar/Zarar (17- 18)	34,57	152,24	25,53	212,34
20	Yeni Birim Hesap Değeri (6 + 19)	174.841,18	723.499,08	107.789,28	1.006.129,54
21	Yeni Birim Değeri (20 : 4)	102,4071	223,6525	210,62582	
22	Vadesi Gelmeyen Hesapların Kar Payları (Gider Reeskontları) (20 - 3)	750,18	4.721,08	658,28	6.129,54

Kaynak: Resmi Gazete, 2018

(Alkan, 2021: 129; Resmi Gazete, 2018)

- 1- Katılma hesaplarına yatırılan fonları ifade etmektedir.
- 2- Söz konusu tutarla, katılma hesaplarına yatırılan fonlardan valör uygulaması nedeniyle kâr dağıtım süresi henüz başlamadığı için hesaplamaya dâhil edilmeyen fonlardır.
- 3- Toplam tutardan pay almayan katılma hesaplarının arındırılmasından sonra oluşan tutardır.
- 4- Katılma hesaplarına fon yatıran hesap sahiplerinin fondaki mevcut aktiflere katılım payını gösteren katsayıdır.
- 5- Katılma hesaplarındaki kâr-zarar durumunu temsil eden, kâr olması durumunda artan, zarar olması durumunda azalan bir katsayıdır. Söz konusu katsayı, bankanın faaliyete geçtiği gün itibarıyla 100 olarak kabul edilmektedir.
- 6- Katılma hesabının mevcut değerini açıklayan ve birim değeri ile hesap değerinin çarpılmasıyla hesaplanan, katılma hesabı sahibinin hakkını ifade eden bir tutardır.
- 7- Katılma hesabı kaynaklı kredilerin geri ödenmesi sürecinde yakın izlemedeki krediler için ayrılan genel karşılıkların katılma hesaplarına yansıtılan kısmıdır.
- 8- Söz konusu yönetmeliğin 6. maddesinin (8) numaralı fıkrası çerçevesinde, ayrılan rezervleri temsil eder.
- 9- Katılım Bankalarının TCMB nezdinde tutması gereken zorunlu karşılık tutarlarını gösteren tutardır. Söz konusu miktar birim hesap değeri ile belirlenen oranın çarpılmasından elde edilir.
- 10- Katılım bankalarının kendi bünyesinde veya muhabir bankalarda nakit ankeş adı altında tutmak zorunda oldukları tutarı ifade eder.
- 11- Söz konusu karşılıklar çıkartıldıktan sonra, katılım bankasının kullanılabileceği fonu temsil eden tutardır.
- 12- Kullanılan fonların tamamı söz konusu hesapta izlenmektedir.
- 13- Kullanılmayan toplam fon tutarları, söz konusu hesapta izlenmektedir.
- 14- Kullanılan fon miktarından, kullanılabılır fon miktarının çıkarılması neticesinde oluşan miktardır.
- 15- Katılma hesaplarına ait gelir kalemlerinin izlendiği hesaptır.
- 16- Katılma hesaplarına ait gider kalemlerinin izlendiği hesaptır.
- 17- Katılma hesabı ait gelirlerinden katılma hesabı giderlerinin çıkartılması sonucunda elde edilen tutardır.
- 18- Birim değerin hesaplandığı gün itibarıyla katılma hesaplarına dağıtılacak kar tutarından yakın izlemedeki krediler için ayrılan genel karşılıkların çıkartılması sağlayan hesaptır.
- 19- Katılma hesap sahiplerine dağıtılan net gelir tutarıdır.
- 20- Birim hesap değeri toplamına, dağıtılan kâr/zararın ilave edilmesi suretiyle bulunan tutardır.
- 21- Yeni birim hesap değerinin, hesap değerleri toplamına bölünmesi sonucu bulunan orandır.
- 22- Vadesi gelmeyen katılma hesaplarının, tahakkuku yapılmayan kar paylarının izlendiği hesaptır.

Ek- 3 Dünya Geneline Yer Alan Ulusal Varlık Fonları ve Kuruluş Tarihleri

Yıllar	Kuruluşlar
1953	Kuveyt Yatırım Otoritesi (Kuwait Investment Authority)
1956	Kiribati, Gelir Dengeleme Yedek Fonu (Income Balancing Reserve Fund)
1958	ABD-New Mexico Eyalet Yatırım Konseyi (New Mexico State Investment Council)
1970-1980	Singapur Temasek Holding Abu Dabi'nin Yatırım Otoritesi (Abu Dhabi's Investment Authority) ABD- Kalıcı Wyoming Maden Güven Fonu (Permanent Wyoming Mining Trust Fund) ABD- Alaska Daimi Fonu (Alaska Permanent Fund) Kanada Alberta Miras Fonu (Alberta's Heritage Fund)
1980-1990	Umman Devlet Genel Rezerv Fonları (State General Reserve Funds) Singapur Devlet Yatırım Şirketi (Singapore State Investment) Brunei Yatırım Ajansı (Brunei Investment agency)
1990-2000	Norveç Devlet Emeklilik Fonu (State Pension Fund) Malezya Ulusal Varlık Fonu (Khazanah Nasional Berhard) Hong Kong Para Otoritesi Yatırım Portföyü (Hong Kong Monetary Authority Investment Portfolio) Kazakistan Ulusal Fonu (Kazakhstan National Fund)
2000-2010	İrlanda Stratejik Yatırım Fonu (İreland Strategic Investment Fund) Yeni Zelanda Emeklilik Fonu (New Zealand Pension Fund) Libya Yatırım Otoritesi (Libya Investment Authority) Avustralya Gelecek Fonları(Future Funds Australia) Dubai Yatırım Şirketi (Dubai Investment Company) Azerbaycan Devlet Petrol Fonu (State Oil Fund Azerbaijan) Umman Yatırım Fonu (Oman Investment Fund) Katar Yatırım Otoritesi (Qatar Investment Authority) Kore Yatırım Şirketi (Korea Investment Company) Şili Sosyal Ve Ekonomik İstikrar Fonu (Social And Economic Stability Fund) Çin Yatırım Şirketi (China Investment Company) UAE Yatırım Otoritesi (Emirates Investment Authority) Rusya Ulusal Varlık Fonu (National Wealth Fund) Suudi Arabistan Kamu Yatırım Fonları (Public Investment Funds)
2010-2020	İran Kalkınma Fonu (Iran Development Fund) Kolombiya İstikrar ve Tasarruf Fonu (Colombian Stability and Savings Fund) Gana Petrol Fonu (Ghana Oil Fund) Türkiye Varlık Fonu (Turkey Wealth Fund)

Kaynak: Buteică ve Petrescu, 2017:149.

Ek-4 En Yüksek Aktif Değere Sahip UVF'ler (2021/08)

Ülkeler	Varlık Fonu	Değeri (Milyar \$)	Maddi Kaynağı	Linaburg- Maduelli Şeffaflık Endeksi (LMŞE) ^{s1}
Norveç	Devlet Emeklilik Fonu	1.339	Petrol	10
Çin	Çin Yatırım Şirketi	1.222	Emtia Dışı	7
Kuveyt	Kuveyt Yatırım Otoritesi	692	Petrol	6
BAE	Abu Dabi Yatırım Otoritesi	649	Petrol	6
Hong Kong	Para Otoritesi Yatırım Portföyü	585	Emtia Dışı	8
Singapur	GIC Özel Limited	545	Emtia Dışı	7
Singapur	Temasek Holding	484	Emtia Dışı	10
Suudi Arabistan	Kamu Yatırım Fonu	450	Petrol	4
Çin	Ulusal Sosyal Güvenlik Fonu Konseyi	447	Emtia Dışı	5
Katar	Katar Yatırım Fonu	354	Petrol ve Gaz	5

Kaynak: www.swfinstitute.org web sayfasındaki bilgilerden derlenmiştir.

Ek-5 1900 Yılından Önce Kurulan Merkez Bankaları

Bankalar	Kuruluş	Banknot İhracı	Son Borç Verme Merci
İsveç Kraliyet Bankası	1668	1897	1890
İngiltere Bankası	1694	1844	1870
Fransa Bankası	1800	1848	1880
Finlandiya Bankası	1811	1886	1890
Hollanda Bankası	1814	1863	1870
Avusturya Ulusal Bankası	1816	1816	1870
Norveç Bankası	1816	1818	1890
Danimarka Ulusal Bankası	1818	1818	1880
Portekiz Ulusal Bankası	1846	1818	1870
Belçika Ulusal Bankası	1850	1850	1850
İspanya Bankası	1874	1874	1910
Almanya İmparatorluk Bankası	1876	1876	1880
Japonya Bankası	1882	1883	1880
İtalya Bankası	1893	1926	1900

Kaynak: Capie vd.1994:40.

Ek-6 1900-1990 Yılları Arasında Kurulan Merkez Bankası Sayıları

Yıl	Merkez Bankası Sayısı
1900	18
1910	20
1920	23
1930	34
1940	41
1950	59
1960	80
1970	108
1980	137
1990	161

Kaynak: Capie vd.1994: 42.